

PARAGRAF

Časopis za pravna i društvena pitanja
Pravnog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

*Journal for legal and social issues of the Faculty of Law,
Josip Juraj Strossmayer University of Osijek*

God. 3, br. 1/2019.

PARAGRAF

Časopis za pravna i društvena pitanja
Pravnog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

*Journal for legal and social issues of the Faculty of Law,
Josip Juraj Strossmayer University of Osijek*

ISSN 2584-3621 (*Online*)
ISSN 2584-3613 (*Tisak/Print*)

Izdavač

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pravni fakultet Osijek
Stjepana Radića 13, Osijek

Publisher

*Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Law Osijek
Stjepana Radića 13, Osijek*

Adresa Uredništva

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pravni fakultet Osijek
Stjepana Radića 13, 31 000 Osijek, Republika Hrvatska
telefon: +385 (0)31 224 500, fax: +385 (0)31 224 540
URL: <http://www.pravos.unios.hr/paragraf>
E-pošta: paragraf@pravos.hr

Editorial Board address

*Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Law Osijek
Stjepana Radića 13, 31 000 Osijek, Republic of Croatia
Telephone: +385 (0)31 224 500, Fax: +385 (0)31 224 540
URL: <http://www.pravos.unios.hr/paragraf>
E-mail: paragraf@pravos.hr*

Glavne i odgovorne urednice

izv. prof. dr. sc. Aleksandra Vasilj
doc. dr. sc. Biljana Činčurak Erceg

Editors in Chief

*Aleksandra Vasilj, PhD, Associate Professor
Biljana Činčurak Erceg, PhD, Assistant Professor*

Uredništvo

doc. dr. sc. Aleksandar Erceg (Ekonomski fakultet Osijek), doc. dr. sc. Emina Jerković (Pravni fakultet Osijek), doc. dr. sc. Višnja Lachner (Pravni fakultet Osijek), doc. dr. sc. Dubravka Klasiček (Pravni fakultet Osijek), doc. dr. sc. Mato Palić (Pravni fakultet Osijek), izv. prof. dr. sc. Sandra Fišer Šobot (Univerzitet u Novom Sadu, Pravni fakultet Novi Sad, Republika Srbija), prof. dr. Volker Trauzettel (Sveučilište u Pforzheimu, Business School Pforzheim, Savezna Republika Njemačka)

Editorial Board

Aleksandar Erceg, PhD, Assistant Professor (Faculty of Economics Osijek), Emina Jerković, PhD, Assistant Professor (Faculty of Law Osijek), Višnja Lachner, PhD, Assistant Professor (Faculty of Law Osijek), Dubravka Klasiček, PhD, Assistant Professor (Faculty of Law Osijek), Mato Palić, PhD, Assistant Professor (Faculty of Law Osijek), Sandra Fišer Šobot, PhD, Associate Professor (University of Novi Sad, Faculty of Law, Republic of Serbia), Prof. Dr. Volker Trauzettel, PhD, Professor (Pforzheim University, Business School Pforzheim, Germany)

Lektorica za radove/sažetke na hrvatskom jeziku

doc. dr. sc. Marica Liović

Croatian Language Editor

Marica Liović, PhD, Assistant Professor

Prijevod sažetaka na engleskom jeziku

Ivanka Ferčec, prof., viši predavač

English Language Editor

Ivanka Ferčec, MA, Senior Lecturer

Tehnička i stručna potpora

Manda Mađarić

Ljiljana Siber, viša knjižn., mag. bibl., mag. iur.

Technical Support

Manda Mađarić

Ljiljana Siber, senior librarian, MA library, LLM

Naklada

100 primjeraka

Circulation

Printed in 100 copies

Časopis izlazi jedanput na godinu.

This journal is published once a year.

Grafička obrada i tisak

Krešendo, Osijek

Graphics Processing/Prepress and Printing

Krešendo, Osijek

God. 3, br. 1/2019.

Vol. 3, No. 1/2019.

SADRŽAJ

ČLANCI

Ana-Marija Bajan, Ivana Marić NADLEŽNOST ZA RASPRAVLJANJE OSTAVINE U PRAVU EUROPSKE UNIJE UZ OSVRT NA SUDSKU PRAKSU	9
Anica Kalamiza, Edita Pavlinić OPORUKA – (NE)SAMOSTALNO RASPOLAGANJE	35
Valentino Kuzelj APOLOGIJA SOCIJALNE DRŽAVE NASUPROT INSTITUCIONALIZACIJI NEJEDNAKOSTI U NEOLIBERALNOM PORETKU	59
Mihaela Mršić PRAVNI POLOŽAJ SUNASLJEDNIKA U REPUBLICI HRVATSKOJ S OSVRTOM NA PRAVNI POLOŽAJ SUNASLJEDNIKA U ITALIJI	85
Marija Serdarušić, Marin Vladić ZAKONSKO NASLJEĐIVANJE ISTOSPOLNIH PARTNERA	113
Anja Škalic, Ana Vučak SKRBNISTVO U RIMSKOM PRAVU	133
Diana Udiković KONVERZIJA UGOVORA O DOŽIVOTNOM I DOSMRTNOM UZDRŽAVANJU U UGOVOR O DAROVANJU ZBOG POVREDE NUŽNOG DIJELA	157
Barbara Udovičić ZAKONSKO NASLJEĐIVANJE U RIMSKOJ PRAVNOJ TRADICIJI	175
Ivan Vidaković UTJECAJ JUSTINIJANOVE REFORME NUŽNOG NASLJEDNOG PRAVA NA SUVREMENO NUŽNO NASLJEDNO PRAVO REPUBLIKE HRVATSKE	205
Matko Guštin DRŽAVLJANSTVO KAO TEMELJNA ODLIKA DRŽAVNOG SUVERENITETA U REPUBLICI HRVATSKOJ S OSVRTOM NA DRŽAVE ZAPADNOG BALKANA I GRAĐANSTVO EUROPSKE UNIJE	227

TABLE OF CONTENTS

ARTICLES

Ana-Marija Bajan, Ivana Marić JURISDICTION OVER INHERITANCE IN EUROPEAN UNION LAW WITH REFERENCE TO CASE LAW	9
Anica Kalamiza, Edita Pavlinić WILL – (IN)DEPENDENT DISPOSAL	35
Valentino Kuzelj APOLOGY OF WELFARE STATE AS OPPOSED TO THE INSTITUTIONALIZATION OF INEQUALITY IN THE NEOLIBERAL ORDER	59
Mihaela Mršić THE LEGAL POSITION OF SUCCESSORS IN THE REPUBLIC OF CROATIA WITH A VIEW TO THE LEGAL POSITION OF SUCCESSORS IN ITALY	85
Marija Serdarušić, Marin Vladić INTESTATE INHERITANCE OF SAME-SEX PARTNERS IN THE REPUBLIC OF CROATIA AND THE EUROPEAN UNION	113
Anja Škalic, Ana Vučak GUARDIANSHIP IN ROMAN LAW	133
Diana Udiković CONVERSION OF A LIFELONG MAINTENANCE CONTRACT AND A CONTRACT FOR MAINTENANCE UNTIL DEATH TO A DEED OF GIFT BY REASON OF A VIOLATION OF A FORCED SHARE	157
Barbara Udovičić INTESTATE SUCCESSION IN ROMAN LEGAL TRADITION	175
Ivan Vidaković THE EFFECT OF THE JUSTINIANIC REFORM OF FORCED HEIR INHERITANCE LAW ON MODERN FORCED HEIR INHERITANCE LAW OF THE REPUBLIC OF CROATIA	205
Matko Guštin CITIZENSHIP AS A FUNDAMENTAL FEATURE OF STATE JURISDICTION IN THE REPUBLIC OF CROATIA WITH REFERENCE TO THE WESTERN BALKAN COUNTRIES AND THE CITIZENS OF THE EUROPEAN UNION	227

UVODNA RIJEČ UREDNICA

Poštovane čitateljice i čitatelji,

zadovoljstvo nam je u ime Pravnog fakulteta Osijek predstaviti treći broj časopisa Paragraf, godišnjaka najboljih studentskih radova koji se bave aktualnim pravnim i društvenim pitanjima te problemima u Republici Hrvatskoj i u svijetu. Godišnjak ponajprije obuhvaća najbolje radove studentica i studenata Pravnog fakulteta Osijek, a onda i ostalih fakulteta u Republici Hrvatskoj. U prvom broju našega časopisa objavljeni su najbolji radovi studenata četvrte godine Integriranog preddiplomskog i diplomskog sveučilišnog studija Pravnog fakulteta Osijek, koji su napisani u okviru predmeta Pomorsko i općeprometno pravo te rad koji je pobijedio na natječaju za Dekanovu nagradu za najbolji studentski rad u 2017. godini. Časopis je, vidljivo je, već u svojim začetcima, izašao iz okvira studentskih obveza i aktivnosti te postao prepoznatljiv i izvan matičnoga Fakulteta.

U ovom broju opet “rastemo”: u listopadu 2018. godine na našem Fakultetu održana je Međunarodna znanstvena konferencija “Dosezi, stanje i perspektive – nasljedno pravo u Europskoj uniji”. U okviru Konferencije održana je i studentska sesija (*Student session*) na kojoj su svoje radove iz područja nasljednoga prava izlagali studenti Fakulteta, a najbolje radove izdvojili smo i objavili u ovom broju časopisa. Stoga u ovom, trećem broju časopisa imamo najviše radova iz područja nasljednog prava.

S obzirom na to da su nam se pridružili i studenti drugih sveučilišta znači da smo proširili područje znanstvenoga interesa, ali i čitateljski krug. Izabrani radovi prema mišljenju Uredništva predstavljaju najbolje uratke koje smo zaprimili tijekom protekle akademske godine. Kako s dobrom praksom valja nastaviti, i u ovom broju donosimo radove koji su ocijenjeni najboljima kad su posrijedi natječaji za Rektorovu, odnosno Dekanovu nagradu.

Svrha je časopisa potaknuti studente na znanstveno-istraživački rad: pisanje i objavljanje radova. Istraživati, proučavati, doznati, definirati, pravilno tumačiti, uspoređivati, razlikovati i primijeniti adekvatnu literaturu – osnovni je zadatak studenata. Objavljanje radova koji se temelje na tim načelima, korisna je praksa za studente kojima je na taj način omogućena demonstracija stečenih kompetencija, znanja i vještina, a to je izvrstan način za promociju budućih profesionalaca.

Trud i objavljanje radova u časopisu vrednuju se bodovima pri dodjeli stipendija. U konačnici, uz vrijedno iskustvo, objavljanje radova u Paragrafu može biti i dobra referenca za buduće zapošljavanje. Ovaj časopis namijenjen je studentima, dakle, dragi studenti, o vašem angažmanu ovisi uspjeh časopisa. Pokažimo što smo naučili, što učimo, kako promišljamo, kritički analiziramo, što znamo i što smo spremni raditi.

Nakraju, urednice zahvaljuju i Povjerenstvu za izdavačku djelatnost Pravnog fakulteta Osijek, kao i matičnoj ustanovi Pravnom fakultetu Osijek, što su prepoznali potrebu izlaženja ovakvog časopisa, kao i potencijal studenata našeg Fakulteta. No ponajprije zahvaljujemo svim autorima, našim vrijednim studentima, koji su u svojim radovima obrađivali različita pravna područja, dajući svoj znanstveno-stručni prinos istraživanju konkretne teme.

Ne smijemo zaboraviti ni mentore koji su u proces nastanka studentskoga rada uključeni od početka: od definiranja teme, preko izbora odgovarajuće literature pa sve do savjeta koji se referiraju na metodologiju znanstvenoga rada. Zato, dragi mentori, i vama od srca hvala na golemom trudu i velikom strpljenju bez kojega nema napretka u nastavnome radu.

Samo Uredništvo, ma koliko entuzijastično bilo, teško bi uspjelo da nije potpore profesora kad je riječ o recenzijama. Hvala svima koji su nesebično žrtvovali svoje slobodno vrijeme recenzirajući studentske radove i na taj način umnogome pridonijeli podizanju kvalitete kako samih tekstova, tako i časopisa u cjelini.

U iščekivanju vaših radova,
Scientia ipsa potentia est

Urednice
izv. prof. dr. sc. Aleksandra Vasilj
doc. dr. sc. Biljana Činčurak Erceg

NADLEŽNOST ZA RASPRAVLJANJE OSTAVINE U PRAVU EUROPSKE UNIJE UZ OSVRT NA SUDSKU PRAKSU

Ana-Marija Bajan

studentica 5. godine Pravnog fakulteta Osijek
E-mail: anamarijabajan84@gmail.com

Pregledni rad

UDK 347.65:061.1(4-67EU)
341.98:347.45

Rad primljen 31. siječnja 2019.

Ivana Marić

studentica 5. godine Pravnog fakulteta Osijek
E-mail: ivana.maric96@gmail.com

Sažetak

Tema je ovog rada nadležnost za odlučivanje o nasljeđivanju u pravu Europske unije s osvrtom na praksu sudova Republike Hrvatske. S obzirom na samu narav Europske unije kao zajednice sui generis, radi njezinog funkcioniranja te olakšavanja kretanja unutar iste, važno je uspostaviti sustav pravnih pravila koja idu u tom smjeru. Danas su tako nerijetke situacije da osobe imaju državljanstvo, domicil ili boravište u različitim državama članicama, a samim time i imovinu – bilo pokretnu ili nepokretnu. Stoga se postavlja pitanje koji sud, odnosno koje tijelo će biti nadležno odlučivati o takvoj imovini kada je riječ o nasljeđivanju iste. Za potrebe razmatranja ove problematike, u ovom radu ćemo najprije iznijeti najvažnije odrednice pojma ostavine kao središnjeg u ostavinskom postupku te same (međunarodne) nadležnosti. Naglasak je i na hijerarhiji pravnih vrela važnoj za primjenu propisa Europske unije.

U drugom dijelu razradit ćemo odredbe Uredbe o nasljeđivanju u pogledu nadležnosti te pokretanja i vođenja postupka, koja je ujedno i središte ovog rada. Spomenut ćemo i Provedbenu uredbu Europske komisije. U trećem dijelu rada analizirat ćemo praksu sudova Republike Hrvatske u pogledu primjene Uredbe o nasljeđivanju na postupke o nasljeđivanju, odnosno glede utvrđivanja (ne)nadležnosti.

Ključne riječi: *nasljeđivanje, međunarodna nadležnost, Uredba br. 650/2012, uobičajeno boravište*

1. UVOD

Zahvaljujući razvoju Europske unije danas se možemo bez većih problema kretati područjem koje ona obuhvaća te ostvarivati (tržišne) slobode koje nam Unija svojim autoritetom i instrumentima jamči. U novije vrijeme to je dovelo do brojnih migracija ljudi ne samo iz Republike Hrvatske, nego i ostalih zemalja u sastavu Europske unije na područja drugih država članica, ali i trećih država. S obzirom na samu narav Europske unije kao zajednice *sui generis*, radi njezina funkcioniranja te olakšavanja kretanja unutar iste, važno je uspostaviti sustav pravnih pravila koja idu u tom smjeru.

Danas su tako nerijetke situacije da osobe imaju državljanstvo, domicil ili boravište u različitim državama članicama, a samim time i imovinu – bilo pokretnu ili nepokretnu. Stoga se postavlja pitanje koji sud, odnosno koje će tijelo biti nadležno odlučivati o takvoj imovini kada je riječ o nasljeđivanju iste. Kako ne bi dolazilo do teškoća i nesuglasica, Europska unija instrumentima unifikacije i harmonizacije nastoji približiti i izjednačiti pravne propise svojih država članica. Jedan od tih instrumenata svakako je i Uredba (EU) br. 650/2012 Europskog parlamenta i Vijeća od 4. srpnja 2012. o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznavanju i izvršavanju odluka i prihvaćanju i izvršavanju javnih isprava u nasljednim stvarima i o uspostavi Europske potvrde o nasljeđivanju (u daljnjem tekstu: Uredba o nasljeđivanju).¹ Autorice ovoga rada odlučile su razraditi detaljnije ovu Uredbu i vidjeti kako ona regulira pitanja nadležnosti sudova za odlučivanje o ostavini, a upravo zbog toga što danas imamo takvu situaciju da mnogi ljudi odlaze živjeti i raditi u druge države, zasnivaju obitelj, ali i brojne različite pravne odnose, koji nakon njihove smrti i dalje egzistiraju i zahtijevaju ispravno reguliranje i odvijanje.

Ponajprije, osvrt je na temeljne pojmove poput ostavine i ostavinskog postupka, uređenja nadležnosti za odlučivanje o ostavini prema zakonodavstvu Republike Hrvatske te na hijerarhiju pravnih vrela, a što je bitno za razumijevanje samog rada. Dalje se u radu razrađuje sama Uredba o nasljeđivanju, njezino materijalno područje primjene, kriteriji nadležnosti, a poseban je osvrt na kriterij uobičajenog boravišta. Na samom kraju navedeni su i razrađeni pojedini primjeri iz sudske prakse Republike Hrvatske, kada su naši sudovi odlučivali ili trebali odlučivati pozivajući se na spomenutu uredbu.

2. OSTAVINA KAO SREDIŠTE OSTAVINSKOG POSTUPKA

Najjednostavnije rečeno, ostavina je sve ono što preostane nakon smrti fizičke osobe. Postavlja se pitanje što sve čini ostavinu kako bi se moglo odrediti što je to što čini pred-

¹ Uredba (EU) br. 650/2012 Europskog parlamenta i Vijeća od 4. srpnja 2012. o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznavanju i izvršavanju odluka i prihvaćanju i izvršavanju javnih isprava u nasljednim stvarima i o uspostavi Europske potvrde o nasljeđivanju, OJ L 201, 27. srpnja 2012. Posebno izdanje na hrvatskom, poglavlje 19, svezak 10, str. 107.–134.

met raspravljanja u ostavinskom postupku. Prema Zakonu o nasljeđivanju (u daljnjem tekstu: ZN) ostavina se sastoji od svega što je bilo ostaviteljevo u trenutku njegove smrti, osim onoga što se ne može naslijediti zbog svoje pravne naravi ili prema zakonu.² No, nije ostavina ono što je tuđi udio u zajedničkoj imovini ili što netko u trenutku ostaviteljeve smrti stekne na posebnom pravnom temelju, koji se razlikuje od nasljeđivanja (npr. na temelju ugovora o darovanju i sl.).

Autoricama je za potrebe ovoga rada kao predmet ostavine najzanimljivija nekretnina, odnosno nekretnine zbog međunarodne nadležnosti i odnosa s drugim zemljama, stoga će se i sam početak rada orijentirati na nekretnine i ono što je potrebno znati o nekretninama kako bi one mogle ući u sastav ostavine i samim time činiti i predmet raspravljanja.

2.1. NEKRETNINE KAO PREDMET OSTAVINE U REPUBLICI HRVATSKOJ

Da bismo odredili na koji način se nasljeđuju nekretnine u Republici Hrvatskoj te tko uopće može naslijediti nekretnine, najprije ćemo odrediti što je nekretnina. Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima (u daljnjem tekstu: ZV) određuje da pojedinačnu nekretninu čini zemljišna čestica, uključujući i sve što je s njom razmjerno trajno povezano na njezinoj površini ili ispod nje, ali kad je više zemljišnih čestica upisano u zemljišnoj knjizi u isti zemljišnoknjižni uložak, one su pravno sjedinjene u jedno tijelo koje se naziva zemljišnoknjižno tijelo, koje je kao takvo jedna nekretnina.³

Koje nekretnine mogu biti predmet ostavine? Tko određuje koje su to nekretnine? ZV propisuje da predmet ostavine ne mogu biti nekretnine koje su u režimu općeg dobra (opća dobra su stvari koje nisu sposobne biti objektom ničijih stvarnih prava, nego služe zajedničkim potrebama svih ljudi npr. pomorsko dobro, voda, javne ceste itd.) i one koje su u režimu javnog dobra u općoj uporabi (naziv za sve ono što je u imovini države i drugih javnopravnih subjekata, npr. nacionalni parkovi, škole, fakulteti itd.), pa ih ne mogu steći ni domaće ni strane osobe. Iz ovoga proizlazi da sve ostale nekretnine koje ne ulaze u ove dvije kategorije mogu biti predmetom ostavine.

Postavlja se pitanje može li nekretnine koje mogu biti predmetom ostavine naslijediti baš svaka osoba ili ipak postoje izvjesna ograničenja. ZN propisuje da je svaka osoba sposobna naslijediti, ali kad je riječ o stranim osobama ipak postoje ograničenja. Kada su u odnosu na strance zakonom postavljena stanovita ograničenja za stjecanje vlasništva određenih nekretnina, time nije glede tih nekretnina nastupila nesposobnost da budu predmet nasljeđivanja niti je riječ o općoj nesposobnosti stranca da nasljeđuje, nego

² Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015.

³ Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima (pročišćeni tekst) Narodne novine, broj 91/1996, 68/1998, 137/1999, 22/2000, 73/2000, 12920/2000, 114/2001, 79/2006, 141/2006, 146/2008, 38/2009, 153/2009, 143/2012, 152/2014.

strana osoba nema sposobnost stjecanja vlasništva takvih nekretnina na temelju nasljeđivanja. Nesposobnost strane osobe da naslijedi određene nekretnine može biti propisana samo zakonom i to ako su predmet nasljeđivanja nekretnine i ako se nasljeđuje pravo vlasništva. Stoga se ni zakonom ne može ograničiti stjecanje stvarnih prava, uključujući i vlasništvo nad pokretninama, kao ni ograničenih stvarnih prava nad nekretninama.⁴

Prema članku 356. ZV-a strane fizičke i pravne osobe mogu, pod pretpostavkom uzajamnosti, stjecati na temelju nasljeđivanja vlasništvo nekretnina na području Republike Hrvatske. Uz to je potrebna i suglasnost koju izdaje ministar nadležan za poslove pravosuđa u Republici Hrvatskoj.

Budući da zakon propisuje da je potrebna uzajamnost kako bi stranci mogli naslijediti nekretnine, potrebno je odrediti što bi predstavljao pojam uzajamnosti. U pravnoj znanosti se pod pojmom uzajamnosti (reciprociteta) razumijeva načelo kada tijela jedne države priznanje nekog prava strancima uvjetuju istim ili sličnim postupanjem strane države o čijem je državljaninu riječ, prema hrvatskim državljanima.⁵ Laički bi to značilo da naš državljanin može u stranoj državi odakle potječe taj stranac, odnosno gdje ima registrirano sjedište strana pravna osoba naslijediti pod istim ili sličnim uvjetima kao što taj stranac nasljeđuje kod nas.

Ako u odnosnoj državi nije uopće bilo slučajeva nasljeđivanja hrvatskih državljana ili stjecanje vlasništva prema nekoj drugoj pravnoj osnovi, uzima se da uzajamnost postoji te su stoga stranci u stjecanju vlasništva nekretnina nasljeđivanjem ravnopravni s hrvatskim državljanima. Štoviše, upravo Zakon o nasljeđivanju određuje da se uzajamnost predmnijeva dok se suprotno ne bi utvrdilo na zahtjev osobe koja za to ima pravni interes. Sud, odnosno javni bilježnik kao povjerenik suda bez inicijative stranke u ostavinskom postupku nije ovlašten ispitivati je li ispunjena pretpostavka uzajamnosti.⁶

Za pravo nasljeđivanja stranih osoba bitno je vrijeme relevantno za utvrđivanje postojanja uzajamnosti. U pravnoj literaturi prevladava mišljenje da je to vrijeme u kojem se odlučuje o određenom pravu, odnosno priznanju određenog akta. Čini se, da bi u nasljednopravnim stvarima postojanje uzajamnosti trebalo utvrđivati prema času smrti ostavitelja jer je to trenutak stjecanja vlasništva i drugih prava koja čine ostavinu. Nasljednik tada postaje vlasnik nekretnina neovisno o tome kada će biti doneseno rješenje o nasljeđivanju i izvršen upis vlasništva u zemljišnu knjigu.⁷

⁴ Jelčić, Olga; Kočić, Ana-Marija; Kontrec, Damir; Mihelčić, Gabrijela; Pahić, Damir; Sarvan, Desa, *Nekretnine kao objekt nasljeđivanja stranih osoba u Republici Hrvatskoj*, u: *Nekretnine – aktualnosti zakonodavstva i prakse*, Zagreb, 2008., str. 193.

⁵ Cf. *ibid.*, str. 190.

⁶ Cf. *ibid.*, str. 191.

⁷ *Ibid.*

2.2. OSTAVINSKI POSTUPAK U REPUBLICI HRVATSKOJ

Stjecanje prava vlasništva nasljeđivanjem stranih fizičkih i pravnih osoba kao što smo već i mogli vidjeti uređeno je ZV-om kao općim propisom, zatim ZN-om koji uređuje pravo nasljeđivanja i pravila postupanja u nasljednopravnim stvarima, Zakonom o rješavanju sukoba zakona s propisima drugih zemalja u određenim odnosima, većim brojem posebnih zakona (Zakon o šumama, Zakon o zaštiti prirode i dr.) te mnogobrojnim međunarodnim ugovorima.⁸ No, koji od svih nabrojanih propisa uređuje ostavinski postupak kao glavni postupak za rješavanje nasljednopravnih stvari? Odgovor na postavljeno pitanje ponudit ćemo u nastavku, no prije svega potrebno je pravno odrediti ostavinski postupak.

Ostavinski postupak je izvanparnični postupak koji se pokreće po službenoj dužnosti suda u povodu smrti fizičke osobe, nakon što sud primi njezinu smrtovnicu ili s njom izjednačenu ispravu. U ostavinskom postupku utvrđuju se nasljednici, sastav ostavine te prava koja pripadaju pojedinim nasljednicima ili nekim drugim osobama. Ostavinski postupak je prije svega uređen ZN-om koji se primjenjuje kao *lex specialis* i to na način da je cijela glava druga koja nosi naziv *OSTAVINSKI POSTUPAK* posvećena upravo reguliranju ostavinskog postupka. Budući da je riječ o izvanparničnom postupku, supsidijarno se na ostavinski postupak primjenjuje i Zakon o parničnom postupku.⁹

Uređenjem ZN-a koji je stupio na snagu 2003. godine izvršene su bitne izmjene prema kojima su proširene ovlasti suda u slučaju rješavanja spornih pitanja tijekom ostavinskog postupka, a isto je tako uvedena mogućnost povjeravanja provedbe ostavinskog postupka ili određenih radnji u tom postupku javnim bilježnicima.¹⁰

U slučaju kada u ostavinskom postupku pred hrvatskim tijelima sudjeluju kao stranke stranci, onda je potrebno posegnuti i za europskim izvorima prava, a prije svega za Uredbom o nasljeđivanju.

2.3. SPECIFIČNOSTI VEZANE ZA OSTAVINSKI POSTUPAK

U ostavinskom postupku prije svega sudjeluju nasljednici, koji mogu biti oporučni i zakonski, ali se isto tako javljaju i nužni nasljednici, to će biti u slučaju kada ostavitelj nije ostavio ništa ili je ostavio manje od onoga što je trebao članovima svoje uže obitelji, zatim javni bilježnik kao povjerenik suda, ali isto tako i treće osobe koje imaju pravni

⁸ Cf. *ibid.*, str. 185.

⁹ Zakon o parničnom postupku, pročišćeni tekst, Narodne novine, broj 4/1977, 36/1977, 6/1980, 36/1980, 43/1982, 69/1982, 58/1984, 74/1987, 57/1989, 20/1990, 27/1990, 35/1991.

¹⁰ Vidović, Vanja, Ostavinski postupak kao izvanparnični postupak, Nacionalni repozitorij završnih i diplomskih radova ZIR, Požega, 2016., str. 11.

interes za sudjelovanjem u ostavinskom postupku (npr. ako je predmet ostavine nešto što je ta osoba stekla na drugom pravnom temelju različitom od nasljeđivanja, npr. na temelju ugovora o kupoprodaji te to treba prijeći u njezino vlasništvo i kao takvo nije ni sposobno biti predmetom ostavine).

Centralni dio ostavinskog postupka je ostavinska rasprava. Na ostavinsku raspravu pozivaju se zainteresirane osobe, kao što su potencijalni nasljednici, zapisovnici, izvršitelj oporuke i drugi.¹¹ Sud, odnosno javni bilježnik, prije provođenja ostavinske rasprave, pozvat će sve osobe kod kojih se nalaze oporuke (to se odnosi na sve oporuke, bez obzira na to jesu li valjane ili ne i bez obzira na to koliko ih ima), da ih predaju sudu. Sve osobe koje posjeduju oporuku dužne su je nakon smrti ostavitelja bez odgode predati najbližem općinskom sudu, a osobe koje imaju ikakvih saznanja o postojanju oporuke, dužne su o tome obavijestiti općinski sud koji će također zatražiti podatke o eventualnom postojanju oporuke iz Hrvatskoga upisnika oporuka.¹²

Ostavinski postupak se provodi uz poštovanje načela koja se smatraju osnovnim načelima ostavinskog postupka. To su prije svega načelo oficioznosti (ostavinski sud pokreće ostavinski postupak po službenoj dužnosti čim primi od matičara smrtovnicu ili pravomoćno rješenje o proglašenju osobe umrlom), načelo ekonomičnosti i pomoći strankama (sud je tijekom čitavog postupka dužan brinuti se da prava stranaka budu osigurana, a osobito prava maloljetnika, duševnih bolesnika i ostalih koji nisu u stanju sami brinuti se o svojim pravima i skrbiti se o svojim interesima), načelo pismenosti i usmenosti (sud će u postupku uzeti u obzir sve navode stranaka bez obzira na to jesu li zahtjevi i prijedlozi podneseni u pisanu obliku ili usmeno na ročištu), istražno i raspravno načelo (ostavinski postupak je kombinacija ovih dvaju načela, što znači da sud kao i stranke ima mogućost prikupljanja procesnog materijala) te za sam kraj, načelo kontradiktornosti i nekontradiktornosti (načelo kontradiktornosti je ublaženo u ostavinskom postupku u odnosu na parnični postupak, što znači da se sudioniku postupka ne mora u svakom slučaju dati prilika da se izjasni o izjavama drugih sudionika te se isto tako sudionici ostavinskog postupka ne moraju saslušavati u nazočnosti drugih sudionika).¹³

Ono što je još iznimno bitno kada je posrijedi nasljeđivanje, a i sam ostavinski postupak, jesu zakonske odredbe koje se primjenjuju u slučaju kada ostavitelj nema nikog tko bi naslijedio njegovu ostavinu, a ne može se dopustiti da ostavina bude ničija. To će biti u slučaju kada ostavitelj uopće nema nasljednika, ni zakonskih, ni oporučnih, odnosno kada ima nasljednike, ali oni nisu sposobni za nasljeđivanje ili su se odrekli nasljedstva.

¹¹ Ostavinski postupak u Republici Hrvatskoj, <https://vaic.hr/novosti-i-publikacije-hr/ostavinski-postupak-u-republici-hrvatskoj/>, pristupljeno 16. srpnja 2018.

¹² Ostavinski postupak, www.iusinfo.hr/DailyContent/Topical.aspx?id=18324, pristupljeno 18. srpnja 2018.

¹³ *Ibid.*

Tako ZN određuje u članku 20. pravila koja se primjenjuju u takvom slučaju. Ostavina koja nema nasljednika naziva se ošasna ostavina te ona prelazi na jedinice lokalne samouprave, odnosno općinu i grad budući da je u našem pravnom uređenju prihvaćeno načelo *fiscus post omnes* (državna blagajna poslije svih).

Ostaviteljeve nekretnine i s njima izjednačena prava prelaze na općinu, odnosno grad na čijem se području nalaze. Pokretnine i s njima izjednačena prava prelaze na općinu, odnosno grad gdje je ostavitelj u trenutku smrti imao prebivalište na području Republike Hrvatske. Ako ostavitelj u trenutku smrti nije imao prebivalište na području Republike Hrvatske, a imao je boravište, pokretnine i s njima izjednačena prava prelaze na općinu, odnosno grad gdje je ostavitelj u trenutku smrti imao boravište na području Republike Hrvatske. Ako ostavitelj u trenutku smrti na području Republike Hrvatske nije imao ni prebivalište ni boravište, pokretnina i s njima izjednačena prava prelaze na općinu, odnosno grad gdje je ostavitelj u trenutku smrti bio upisan u knjigu državljana Republike Hrvatske (čl. 20. ZN-a).

Ono što se može zaključiti iz ovakvih zakonskih odredbi jest da za nekretnine postoji isključiva nadležnost suda u Republici Hrvatskoj o čemu više u nastavku.

3. NADLEŽNOST ZA VOĐENJE OSTAVINSKOG POSTUPKA

Autorice su se odlučile za temu ovoga rada upravo zbog samog značaja nadležnosti za određivanje ostavine, a posljedično i za ostavinski postupak. Kada u postupku imamo dvije osobe i obje su hrvatski državljani, onda je lako i odrediti koje će tijelo biti nadležno za provođenje ostavinskog postupka budući da samo trebamo pratiti zakonske odredbe. Problem se javlja kada se u ostavinskom postupku pred hrvatskim tijelom pojavljuju stranci te je potrebno odrediti tko će biti nadležan za postupanje. Međunarodno pravo je uznapredovalo te nije više toliko kao prijašnjih godina problem ni to odrediti, ali isto postoji doza težine u odnosu na situaciju kada su stranke hrvatski državljani.

Što je uopće međunarodna nadležnost? Pod pojmom međunarodne nadležnosti podrazumijevamo nadležnost sudova neke države za suđenje u sporovima s međunarodnim elementom. Svaka država sama svojim propisima određuje kada postoji nadležnost njezinih sudova u predmetima s međunarodnim obilježjem. U slučaju europskih postupovnih uredbi (*Brussels I* i *Brussels II*) ili međunarodnih ugovora pravila o međunarodnoj nadležnosti fiksirana su među državama članicama. Pravila uredbi ili međunarodnih ugovora isključuju mogućnost autonomije glede određivanja međunarodne nadležnosti od strane države članice.

3.1. DOMAĆE ZAKONODAVSTVO I NADLEŽNOST U NASLJEDNOPRAVNIM STVARIMA

Za raspravljanje ostavine nadležan je javni bilježnik kao povjerenik općinskog suda. Sud koji je povjerio javnom bilježniku predmet provodi nadzor nad njegovim radom, a u nekim slučajevima može i sam provesti postupak. Mjesna nadležnost za raspravljanje ostavine određuje se prema ostaviteljevu prebivalištu, a podredno boravištu, u vrijeme smrti, mjestu gdje se nalazi pretežni dio ostavine, odnosno gdje je ostavitelj upisan u knjigu državljana.¹⁴ Iz ovoga proizlazi da su tijela nadležna za provođenje ostavinskog postupka javni bilježnik i općinski sud.

Za nasljeđivanje mjerodavno je pravo države čiji je državljanin bio ostavitelj u vrijeme smrti.¹⁵ Iz ovakve zakonske odredbe zaključilo bi se da u slučaju, recimo, da je ostavitelj njemački državljanin, da se onda primjenjuje njemačko pravo. No, nije uvijek sve tako jednostavno. Što se događa u slučaju da se nasljeđuju nekretnine koje se nalaze na području Republike Hrvatske, hoće li tada biti mjerodavno hrvatsko pravo ili njemačko pravo budući da je ostavitelj njemački državljanin?

Domaće zakonodavstvo propisuje sljedeće: "Isključiva nadležnost suda Republike Hrvatske postoji u sporovima o pravu raspolaganja nekretninom u društvenom vlasništvu u sporovima o pravu vlasništva i o drugim stvarnim pravima na nekretnini u vlasništvu građana i građanskih pravnih osoba, u sporovima zbog smetanja posjeda na nekretnini te u sporovima nastalim iz zakupnih ili najamnih odnosa u pogledu nekretnine, ili iz ugovora o upotrebi stana ili poslovnih prostorija, ako se nekretnina nalazi na teritoriju Republike Hrvatske."¹⁶

Ono što autorice zaključuju iz navedenih zakonskih odredbi jest da se u slučaju kad je predmet raspravljanja pa isto tako i predmet ostavinskog, ali i bilo kojeg drugog postupka nekretnina koja se nalazi na teritoriju Republike Hrvatske, postoji isključiva nadležnost hrvatskog suda, bez obzira na to tko su stranke u postupku.

Za naše je zakonodavstvo u postupcima koji se odnose na nasljedne stvari osim ZN-a i ostalih zakona koji se supsidijarno primjenjuju, jako važan ZRS, ali isto tako i već spomenuta Uredba o nasljeđivanju budući da smo dio europske obitelji.

Kada bismo gledali hijerarhiju pravnih vrela koje će sud primijeniti kada u ruke dobije predmet nasljednopravne naravi, na samom vrhu nalazi se spomenuta Uredba, budući da ju je Republika Hrvatska implementirala te je time ona postala dio pravnog poretka RH, a samim time je prema pravnoj snazi postala jača od našeg Ustava, pa i samih zako-

¹⁴ Vidović, V., *loc. cit.* (bilj. 9).

¹⁵ Zakon o rješavanju sukoba zakona s propisima drugih zemalja u određenim odnosima, Narodne novine, broj 53/1991, 88/2001), u daljnjem tekstu: ZRS, čl. 30., st. 1.

¹⁶ *Ibid.*; čl. 56.

na, što posljedično dovodi do toga da se najprije gleda ono što propisuje Uredba, a tek onda ono što kažu naši zakoni.

4. UREDBA BR. 650/2012 O NASLJEĐIVANJU: MATERIJALNO PODRUČJE PRIMJENE

Uredba o nasljeđivanju najvažniji je izvor kada govorimo o propisima kojima se uređuje nasljeđivanje unutar prava Europske unije. Primjenjuje se od 17. kolovoza 2015. godine i to neposredno u svim državama članicama, osim u Ujedinjenoj Kraljevini, Irskoj i Danskoj.¹⁷ Ovim privatnopravnim instrumentom nastoji se pojedincima olakšati uređenje njihove imovine nakon smrti, odnosno omogućiti efikasnije provođenje postupka onim osobama koje imaju određena prava ili zahtjeve prema ostavitelju pred tijelima koja provode postupak u vezi s nasljeđivanjem.¹⁸ Sukladno čl. 1., st. 1. Uredbe o nasljeđivanju, ona se primjenjuje na nasljeđivanje zbog smrti. Prema t. 9. Preambule, to nasljeđivanje zbog smrti razumijeva sve oblike prijenosa imovine, prava i obveza zbog smrti, bilo dobrovoljnim prijenosom raspolaganjem imovinom zbog smrti, bilo prijenosom zakonskim nasljeđivanjem. U istom članku Uredba o nasljeđivanju dalje navodi kako se ne primjenjuje na porezne, carinske i upravne stvari koje kao takve ulaze u doseg javnog prava. Uređivanje takvih pitanja stoga je prepušteno nacionalnim pravima. Ono tako može, primjerice, određivati kako će se izračunavati porezne i ostale obveze javnopravne naravi, kako će se one plaćati, zatim jesu li to porezi koje je umrli trebao platiti u trenutku smrti ili neka vrsta poreza vezana za nasljeđivanje koji treba platiti iz ostavine i slično (t. 10. Preambule).

Uredba također taksativno navodi pitanja koja su isključena iz njezina područja primjene. Tako se ona ne primjenjuje na pitanja statusa fizičkih osoba, obiteljske odnose te odnose koji imaju njima usporedive učinke, pitanja nestanka, odsutnosti i presumirane smrti fizičke osobe, pitanja režima bračne stečevine i imovinskih režima, formalne valjanosti usmenih raspolaganja imovinom zbog smrti i druga pitanja navedena u čl. 1., st. 2. Uredbe o nasljeđivanju. Generalno, Uredba o nasljeđivanju ne bi se trebala primjenjivati na područja građanskog prava koja nisu nasljeđivanje. Tako bi se ona pitanja za koja bi se moglo činiti da imaju veze s nasljeđivanjem također trebalo izričito isključiti iz njezina područja primjene (t. 11. Preambule). Glede režima bračne stečevine, oni obuhvaćaju i bračne ugovore, no isti su isključeni samo u onoj mjeri u kojoj se takvi ugovori ne bave pitanjima nasljeđivanja (t. 12. Preambule). Pitanja koja se odnose na zaklade, kao što je njihova uspostava, upravljanje i prestanak također bi trebala biti izuzeta. Međutim, moguće je da zaklada bude uspostavljena oporukom ili na temelju zakonskog nasljeđivanja.

¹⁷ Čuveljak, Jelena, Nasljeđivanje u Europskoj uniji, Informator, Zagreb, god. 63, br. 6393, 2015., str. 6.

¹⁸ Grubišić Đogić, Nives, Nasljeđivanje u Europskoj uniji – Uredba o nasljeđivanju broj 650/2012, Odvjetnik, Zagreb, god. 89, br. 1–2, 2016., str. 16.

U tim bi se slučajevima trebalo glede podjele imovine i utvrđivanja korisnika primijeniti mjerodavno pravo sukladno ovoj Uredbi. Stoga izuzeće zaklada ne bi trebalo shvaćati kao opće (t. 13. Preambule).

Kada je riječ o drugim međunarodnim konvencijama, tj. odnosu Uredbe o nasljeđivanju prema njima, istaknuto je da ona ne utječe na primjenu onih međunarodnih konvencija čije su ugovornice jedna ili više država članica u trenutku donošenja ove Uredbe i koje se odnose na pitanja uređena njom. One države članice koje su ugovorne stranke Haške konvencije od 5. listopada 1961. o mjerodavnom pravu za oblik oporučnih raspolaganja¹⁹ i dalje nastavljaju primjenjivati odredbe te konvencije umjesto odredbi Uredbe o nasljeđivanju u pogledu formalne valjanosti oporuka i oporučnih raspolaganja. Međutim, Uredba o nasljeđivanju ipak će imati prednost u odnosu na one konvencije sklopljene isključivo između dvije ili više država članica u onom opsegu u kojem se one odnose na pitanja uređena ovom Uredbom.²⁰

Ako su svi odlučni elementi za konkretan nasljednopravni slučaj locirani unutar iste države članice, Uredba o nasljeđivanju neće se primijeniti. Predmet mora imati prekogranični element. Postavlja se pitanje kako odrediti ima li slučaj međunarodno obilježje ili ne. Odgovor na to pitanje sastoji se u četiri određujuća elementa, a to su sudovi, odnosno nadležna tijela, umrla osoba, nasljedstvo i nasljednici.²¹ Za primjenu ove Uredbe također je odlučno i da je ostavitelj umro nakon 17. kolovoza 2015., odnosno nakon početka njezine primjene i, naravno, u nekoj od država članica Europske unije, osim već spomenutih Ujedinjene Kraljevine, Irske i Danske.²²

4.1. NADLEŽNOST PREMA UREDBI O NASLJEĐIVANJU

Uredba o nasljeđivanju sadrži pravila kojima uređuje međunarodnu nadležnost sudova za postupanje. Ona bi trebala poštovati i voditi računa o različitim pravnim uređenjima glede nasljeđivanja u različitim državama članicama. Stoga u čl. 3., st. 2. Uredba o nasljeđivanju, radi potreba svoje primjene, određuje pojam "sud". Osim što obuhvaća sva pravosudna tijela, ona razumijeva i sva ostala tijela i pravne stručnjake koji imaju nadležnost u nasljednim stvarima, a koji izvršavaju pravosudne funkcije ili postupaju u

¹⁹ Convention of 5 October 1961 on the Conflicts of Laws Relating to the Form of Testamentary Dispositions; dostupno na <https://assets.hcch.net/docs/b67e23f7-bcf7-4cc6-aea9-26ea825c56c4.pdf>. Republika Hrvatska je navedenoj Konvenciji pristupila: Odluka o objavljivanju mnogostranih međunarodnih ugovora kojih je Republika Hrvatska stranka na temelju notifikacija o sukcesiji od 8. listopada 1991. godine, Narodne novine, broj 4/1994.

²⁰ Čuveljak, J., *op. cit.* (bilj. 18), str. 8.

²¹ Poretti, Paula, Nadležnost, nadležna tijela i postupci prema Uredbi (EU) br. 650/2012 o nasljeđivanju, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, god. 37 (1991), br. 1, 2016., str. 565.

²² Grubišić Đogić, N., *loc. cit.* vidi bilješku 19.

skladu s prenesenim ovlastima od strane pravosudnog tijela ili postupaju pod nadzorom pravosudnog tijela.

Posebnu pozornost Uredba o nasljeđivanju poklanja javnim bilježnicima. Sukladno t. 20. Preambule, u pojam suda svrstavamo upravo i javne bilježnike, a navode se i registarski uredi koji u nekim državama u određenim pitanjima nasljeđivanja vrše funkcije poput sudova ili na temelju prenesenih ovlasti. Onim javnim bilježnicima koji imaju ovlasti u nasljednim stvarima u pojedinim državama članicama Uredba o nasljeđivanju trebala bi omogućiti izvršavanje istih. Hoće li javni bilježnici biti vezani odredbama ove Uredbe, ovisit će o tome jesu li obuhvaćeni pojmom "sud" kako ga ona određuje za svoje potrebe (t. 21. Preambule). Tako taj pojam ne bi trebao obuhvaćati nesudska tijela država članica koja su prema nacionalnom pravu ovlaštena za pitanja nasljeđivanja, poput javnih bilježnika u većini država u kojima oni obično ne vrše sudske funkcije. To bi konkretno značilo da će javne bilježnike ova Uredba, u pogledu pravila o nadležnosti, obvezivati ako vrše sudske funkcije te bi odluke koje oni donose trebale biti u optjecaju u skladu s odredbama o priznavanju, izvršivosti i izvršavanju odluka. Ako, odnosno kada ne vrše sudske funkcije, nisu vezani spomenutim odredbama, a javne isprave koje izdaju trebale bi biti u optjecaju sukladno odredbama o javnim ispravama (t. 22. Preambule).

Prema već spomenutom čl. 3., st. 2., tijela koja postupaju u nasljednim stvarima trebaju pružiti garancije prava na pravično suđenje, odnosno Uredba o nasljeđivanju navodi da ta tijela trebaju jamčiti nepristranost i prava svih stranaka na pravično suđenje. Protiv odluka koje takva tijela donesu trebalo bi biti moguće izjaviti pravni lijek (žalbu ili reviziju) i one bi trebale imati valjanost i učinak istovjetan odlukama pravosudnog tijela o istoj stvari.²³

Uredba o nasljeđivanju glede nadležnosti postavlja određene kriterije. Ona uvodi tzv. piramidalni sustav ocjenjivanja, što znači da sud, nakon što utvrdi da nije nadležan prema već uspostavljenom kriteriju, ispituje svoju nadležnost prema sljedećem kriteriju koji je uspostavljen odredbama ove Uredbe.²⁴ Kriteriji koje ona propisuje su: opća nadležnost (čl. 4.), sporazum o izboru suda (čl. 5.), supsidijarna nadležnost (čl. 10.) te *forum necessitatis*, odnosno tzv. nužni forum (čl. 11.). Oni će biti razrađeni u sljedećim poglavljima.

4.2. KRITERIJ UOBIČAJENOG BORAVIŠTA KAO OPĆE PRAVILO NADLEŽNOSTI

Već smo istaknuli da je za primjenu ove Uredbe vrlo važno da predmet ima prekogranični element, a da bi predmet bio okarakteriziran kao prekograničan određeni elementi

²³ Poretti, P., *op. cit.* (bilj. 22), str. 573.

²⁴ Grubišić Đogić, J., *op. cit.* (bilj. 19), str. 17.

moraju biti locirani u više različitih država.²⁵ Ako su ti elementi smješteni unutar iste države, primjenjuje se nacionalno pravo. Uredba o nasljeđivanju tako ne utječe na nadležnost tijela država članica za rješavanje o nasljednim stvarima (čl. 2.). Prema čl. 4. Uredbe o nasljeđivanju, opće je pravilo nadležnosti da je za cjelokupnu ostavinu nadležan sud države članice u kojoj je ostavitelj imao uobičajeno boravište u trenutku smrti. Dakle, ovo pravilo države članice primjenjivat će za rješavanje sporova s prekograničnim elementom. Iz tog pravila proizlazi da će jedan sud biti nadležan za cjelokupnu ostavinu, bez obzira na to u kojim se sve državama članicama imovina te ostavine nalazi – možemo govoriti o načelu jedinstva ostavine.

Uobičajeno boravište pojam je koji nije pravno definiran. Kada treba odlučiti o postojanju uobičajenog boravišta, upućuje se na presudu Europskog suda u predmetu C-523/07 A.²⁶ U toj presudi jasno je naznačeno kako uobičajeno boravište nije moguće utvrditi isključivo na temelju fizičke nazočnosti osobe u nekoj državi. U tom smislu je ponuđeno nekoliko kriterija, kao što je trajanje boravka u državi članici, uvjet i razlog boravka, poznavanje jezika i slično.²⁷ Iz navedenog jasno zaključujemo kako se postojanje uobičajenog boravišta procjenjuje od slučaja do slučaja. Tako sud, odnosno tijelo koje je nadležno za odlučivanje o nasljednopravnoj stvari, trebalo bi, radi utvrđivanja uobičajenog boravišta, izvršiti ukupnu procjenu životnih okolnosti umrlog tijekom posljednjih godina njegova života i u trenutku smrti (t. 23. Preambule). Pri tom treba uzeti u obzir sve relevantne činjenične elemente, a posebno trajanje i stalnost njegove nazočnosti u dotičnoj državi te uvjete i razloge njegove nazočnosti. Ako se u obzir uzmu konkretni ciljevi Europske unije, a posebno onaj slobode kretanja unutar iste, takvo uobičajeno boravište trebalo bi imati blisku i stabilnu vezu s dotičnom državom.

Uobičajeno boravište posebno je pogodan kriterij za one slučajeve u kojima osobe imaju državljanstvo više država članica, kao i onim slučajevima kada je riječ o osobama bez državljanstva, odnosno apatridima.²⁸ O složenim slučajevima riječ je i onda kada je, primjerice, umrli zbog profesionalnih ili ekonomskih razloga otišao živjeti u inozemstvo kako bi ondje radio, nekad i duže vrijeme, ali je zadržao blisku vezu s državom podrijetla (t. 24. Preambule). U takvom slučaju moglo bi se smatrati da je umrli imao uobičajeno boravište u svojoj državi podrijetla u kojem je bilo središte interesa njegove obitelji i njegov društveni život. Složeni slučajevi javljaju se i u situacijama kada je umrli živio u nekoliko država naizmjenično ili ako je putovao iz države u državu bez namjere da bi se nastanio i bez da se nastanio u bilo kojoj od tih država. Ako je umrli imao državljanstvo jedne od tih država članica ili je svu svoju glavnu imovinu imao u jednoj od tih država, državljanstvo ili mjesto te imovine moglo bi biti poseban čimbenik u ukupnoj procjeni

²⁵ Vidi *supra*, bilj. 22.

²⁶ Predmet Korkein hallinto-oikeus C-523/07 A, ECLI:EU:C:2009:225, od 2. travnja 2009.

²⁷ Poretti, P., *op. cit.* (bilj. 22), str. 566.

²⁸ *Ibid.*

svih činjeničnih okolnosti. Iz svega proizlazi da je kriterij uobičajenog boravišta najprikladniji forum za rješavanje spora te primjenu mjerodavnog prava. Međutim, iako se Uredbom o nasljeđivanju koliko-toliko nastojao riješiti problem interpretacije uobičajenog boravišta, i dalje treba imati na umu moguće nedostatke u njegovu tumačenju, posebno ako se uzme u obzir neujednačenost njegove interpretacije u različitim državama članicama te ga se uspoređi s poveznicama kao što su državljanstvo ili domicil.²⁹

Kriterij uobičajenog boravišta proteže se na područje svih država članica. To praktično znači da sud, primjenjujući navedeni kriterij, ispituje kako svoju nadležnost, tako i nadležnost sudova ostalih država članica. Utvrdi li svoju nadležnost ili nadležnost suda neke druge države članice, daljnji kriteriji postaju suvišni.³⁰ Ako se ne može utvrditi je li i na području koje države članice ostavitelj imao uobičajeno boravište u trenutku smrti, primjenjivat će se kriteriji, sukladno odredbama Uredbe.

4.3. IZBOR MJERODAVNOG PRAVA I SPORAZUM O IZBORU SUDA

Prema t. 27. Preambule, svrha ove Uredbe, među ostalim, jest da se osigura da tijelo koje se bavi nasljeđivanjem u većini situacija doista primjenjuje svoje pravo. Zbog tog razlog ona predviđa nekoliko mehanizama koji bi se primijenili ako je umrli za pravo koje će uređivati njegovo nasljeđivanje izabrao pravo države članice čiji je bio državljanin (čl. 22. Uredbe o nasljeđivanju). Jedan takav mehanizam upravo je sporazum o izboru suda u državi članici čije je pravo umrli izabrao. Uredba o nasljeđivanju propisuje da se, ako je umrli za uređenje svojeg nasljeđivanja izabrao pravo države članice čiji je bio državljanin, o tom izboru mogu sporazumjeti stranke na koje se to odnosi. One se mogu sporazumjeti da sud ili sudovi te države članice imaju isključivu nadležnost odlučivati o svim nasljednim stvarima (čl. 5.). Dakle, opće pravilo o nadležnosti suda neće se primjenjivati samo ako su se s izborom umrlog stranke suglasile, odnosno o tome se sporazumjele. Kako bi takav sporazum mogao proizvesti učinke, on mora biti sklopljen u pisanu obliku, mora biti datiran te potpisan od strane stranaka na koje se to odnosi (čl. 5., st. 2). Jednakovrijedno kao pisani sporazum tretirat će se i svako priopćenje preko elektroničkih sredstava, a koje osigurava trajni zapis.

Ako se odredbe ove Uredbe usporede s odredbama nekih drugih instrumenata europskog privatnog prava u pogledu stranačke dispozicije, poput Uredbe *Brussels I*, *Brussels I bis*, *Rim I*, *Rim II*, itd., može se uočiti da Uredba o nasljeđivanju nije slijedila trend jačanja stranačke autonomije glede izbora mjerodavnog prava i nadležnosti suda.³¹ Ovdje jedino ostavitelj ima pravo izabrati mjerodavno pravo za nasljeđivanje, ali je taj njegov

²⁹ Cf. *ibid.*, str. 567.

³⁰ Grubišić Đogić, *loc. cit.*, vidi bilješku 25.

³¹ Cf. *ibid.*, str. 19.

izbor ograničen na pravo države čiji je državljanin bio u trenutku smrti. To ograničenje navodi se u čl. 22., st. 1. Uredbe o nasljeđivanju gdje se izričito propisuje da osoba može za pravo koje će u cijelosti urediti pitanje njezina nasljeđivanja izabrati pravo države čiji je državljanin bila u trenutku izbora ili u trenutku smrti. Ako je osoba imala više državljanstava, onda može izabrati pravo jedne od tih država članica čiji je državljanin bila u trenutku izbora ili u trenutku smrti. Ako bi ostavitelj izašao izvan tog ograničenja, sud bi bio dužan zanemariti izbor prava i primijeniti pravo sukladno Uredbi.³² Međutim, taj izbor koji je ostavitelj izvršio, neće imati učinak ako se o tom izboru nisu sporazumjele stranke. Iz toga proizlazi da je sloboda odlučiti o tome koji će sud biti nadležan odlučivati dana upravo nasljednicima, ali naravno uz uvjet da je ostavitelj izabrao mjerodavno pravo. Ako nije izabrao mjerodavno pravo, sporazum o izboru suda niti ne može biti sklopljen. Ako bi izbor suda bio izvan postavljenog ograničenja, a stranke se o tome sporazume, sud ne smije uvažiti takav sporazum.³³

U okolnostima kada ne postoji izričit sporazum nasljednika glede nadležnosti suda, a nasljednici se upuste u raspravljanje pred sudom države članice čije je pravo ostavitelj izabrao kao mjerodavno za nasljeđivanje, radi se o tzv. prešutnoj prorogaciji.³⁴ Uredba o nasljeđivanju u tom smislu govori o nadležnosti na temelju upuštanja u postupak (čl. 9.) te propisuje da, ako se tijekom postupka pred sudom države članice koja izvršava nadležnost utvrdi da nisu sve stranke u postupku ujedno i stranke sporazuma o izboru suda, sud će nastaviti izvršavati nadležnost ako se te stranke upuste u postupak bez osporavanja nadležnosti suda (čl. 9., st. 1.). Međutim, ako bi ju osporavale, sud će odbiti nadležnost (čl. 9., st. 2.). Uredba ide i korak dalje te dopušta sudu koji bi inače bio nadležan prema njezinim odredbama da odbije nadležnost ako bi smatrao da bi sud države izabranog prava lakše i bolje proveo postupak. To je, dakle, moguće ako je pravo koje je izabrao umrli, pravo države članice čiji je on bio državljanin i sud to može učiniti samo na zahtjev jedne od stranaka. Pri tome sud treba uzeti u obzir praktične okolnosti nasljeđivanja, poput uobičajenog boravišta stranaka i mjesta gdje se nalazi imovina (čl. 6., t. a). Međutim, on mora odbiti nadležnost u slučaju da su se stranke u postupku sporazumjele o prenošenju nadležnosti na sud ili sudove države članice izabranog prava (čl. 6., t. b). Ovo pravilo na temelju kojeg je sud u mogućnosti odbiti nadležnost u slučaju da je umrli izabrao pravo za svoje nasljeđivanje ide za tim da se održi temeljno pravilo o usklađenosti, odnosno podudarnosti nadležnog suda i mjerodavnog prava.³⁵

Dakle, u slučaju da je umrli izabrao pravo za uređenje svog nasljeđivanja, sudovi te države članice imat će nadležnost odlučivati o njemu (a) ako je sud pred kojim je postupak prethodno pokrenut odbio nadležnost iz navedenih razloga; (b) ako su se stranke u

³² *Ibid.*

³³ *Ibid.*

³⁴ *Ibid.*

³⁵ Poretti, P., *op. cit.* (bilj. 22), str. 569.

postupku sporazumjele o prenošenju nadležnosti na sud ili sudove te države članice; i (c) ako su stranke u postupku izričito prihvatile nadležnost suda pred kojim je postupak pokrenut (čl. 7.).

4.4. OSTALI KRITERIJI NADLEŽNOSTI PREMA UREDBI

Uz navedene, Uredba o nasljeđivanju još predviđa kriterij supsidijarne nadležnosti (čl. 10.), a spominje i tzv. *forum necessitatis* ili nužni forum (čl. 11.). Ako se uobičajeno boravište umrlog u trenutku smrti ne nalazi u državi članici, odnosno nalazi se u nekoj trećoj državi, sudovi država članica u određenim slučajevima ipak će odlučivati o nasljeđivanju u cijelosti ako se na njihovu području nalazi imovina ostavine umrloga. To će biti moguće ako je umrli imao državljanstvo te države članice u trenutku smrti (čl. 10., st. 1., t. a), ili ako nije imao državljanstvo te države, ako je imao svoje prethodno uobičajeno boravište u toj državi članici, pod uvjetom da u trenutku kada je pokrenut postupak pred sudom nije prošlo više od pet godina od promjene tog uobičajenog boravišta (čl. 10., st. 1., t. b). Ako se nadležnost sudova ne može uspostaviti sukladno čl. 10. Uredbe o nasljeđivanju, sudovi države članice na čijem području se nalazi imovina ostavine svejedno će imati nadležnost odlučivati o toj imovini (čl. 11.). Kako bi se za nasljednike umrlog omogućilo da se postupak za nasljeđivanje provede u jednoj od država članica umjesto u trećoj državi, odstupa se od kriterija uobičajenog boravišta za kojeg se smatra da osigurava najbližu vezu između umrlog, suda i mjerodavnog prava te se kao relevantan kriterij uzima područje države članice gdje se nalazi imovina. Iz smisla ovih odredbi jasno proizlazi da, neovisno o tome što je umrli imao državljanstvo ili uobičajeno boravište u državi članici, nadležnost se neće uspostaviti ako na području te države članice nema imovine umrlog, bilo pokretne ili nepokretne.³⁶ U slučaju da se nadležnost uspostavlja prema državljanstvu ili prethodnom uobičajenom boravištu umrlog, sudovi države članice na čijem području se nalazi imovina ostavine imaju nadležnost odlučivati o ostavini u cijelosti (tzv. potpuna nadležnost). Međutim, ako se uspostavlja prema mjestu gdje se nalazi imovina ostavine sudovi države članice imaju nadležnost odlučivati isključivo o toj imovini koja se nalazi na njihovom području, a ne o cjelokupnoj (tzv. ograničena nadležnost). Također, hoće li nadležnost za odlučivanje o nasljeđivanju u konkretnim slučajevima biti potpuna ili ograničena, ovisit će i o tome nalazi li se na području države članice cjelokupna imovina ostavine ili samo neki njezin dio.³⁷

Konačno, Uredba o nasljeđivanju predviđa i pravilo o *forum necessitatis* (čl. 11.). To pravilo omogućuje da ako sud niti jedne države članice prema ranije navedenim kriterijima ne bi bio nadležan, sudovi države članice mogu odlučivati u nekim iznimnim slučajevima o nasljeđivanju i to ako u trećoj državi s kojom je slučaj usko povezan postupak

³⁶ Cf. *ibid.*, str. 570.

³⁷ Grubišić Đogić, *loc. cit.*, vidi bilješku 31.

nije moguće pokrenuti ili provesti u razumnim okvirima ili postupak u trećoj državi jednostavno nije moguć. Dalje u članku navodi se da slučaj u dovoljnoj mjeri mora biti povezan s državom članicom suda pred kojim je postupak pokrenut. Svrha je nužnog foruma omogućiti sudovima države članice odlučivanje o nasljeđivanju koje je zaista usko povezano s trećom državom, a u iznimnim slučajevima, kako bi se spriječila, odnosno kako bi se uklonili slučajevi uskrate pravosuđa. Prema t. 31. Preambule, iznimnim slučajevima bi se mogli smatrati oni u kojima ne postoji mogućnost vođenja postupka u trećoj državi o kojoj je riječ, primjerice zbog građanskog rata ili kada bi od korisnika bilo neopravdano očekivati da pokrene ili vodi postupak u toj državi. Prema nekim autorima, tumačenje te formulacije nužnog foruma ipak ostaje na Europskom sudu.³⁸ Grubišić Đogić smatra i da bi o takvim situacijama moglo biti riječ kada je npr. riječ o tranzitu izbjeglica kroz državu članicu. S druge strane, sud države članice koji je nadležan prema nekom od svih ranije navedenih kriterija, na zahtjev jedne od stranaka, neće raspravljati ostavinu za pojedini dio imovine koji se nalazi u trećoj državi ako se opravdano može očekivati da ta treća država neće priznati ili izvršiti odluku o nasljeđivanju glede te imovine (čl. 12.).

5. POKRETANJE I VOĐENJE POSTUPKA PREMA ODREDBAMA UREDBE O NASLJEĐIVANJU

Glede pokretanja samog postupka, čl. 14. u točki a Uredbe o nasljeđivanju određuje da se postupak smatra pokrenutim u trenutku u kojemu je pismeno kojim se postupak pokreće ili jednakovrijedno pismeno predano sudu, pod uvjetom da osoba koja pokreće postupak nije nakon toga propustila poduzeti radnje koje je morala poduzeti u vezi s dostavom pismena suprotnoj strani. Nadalje, smatra se da je postupak pokrenut, ako pismeno mora biti dostavljeno prije njegova podnošenja sudu, u trenutku u kojemu ga je primilo tijelo ovlašteno za dostavu, ali pod uvjetom da osoba koja pokreće postupak nije nakon toga propustila poduzeti radnje koje je morala poduzeti kako bi pismeno bilo predano sudu (čl. 14., t. b) i konačno, u trenutku kada je donesena odluka suda o pokretanju postupka, ako postupak sud pokreće *ex officio*, ili, ako takva odluka nije nužna u trenutku kada je sud zabilježio slučaj (čl. 14., t. c). Ako bi se postupak o nasljednoj stvari pokrenuo pred sudom države članice, koji u skladu s odredbama ove Uredbe nije nadležan, sud će se *ex officio* proglasiti nenadležnim (čl. 15.). Vrlo je jasno kako sud pred kojim je postupak pokrenut u ponajprije mora ispitati svoju nadležnost. Osim toga, on ispituje i dopustivost podnesenog zahtjeva, a što Uredba o nasljeđivanju regulira u članku 16. Dopustivost sud ispituje nakon što utvrdi svoju nadležnost. Uredba o nasljeđivanju tako propisuje da će nadležan sud zastati s postupkom sve dok se ne dokaže da je tuženiku pravodobno dostavljeno pismeno o pokretanju postupka ili jednakovrijedno pismeno pa da je on onda mogao pripremiti svoju obranu ili da su u tom smislu poduzete mjere.

³⁸ Cf. *ibid.*, str. 18.

Uvjeti za to jesu da je tuženik imao uobičajeno boravište u državi koja nije država članica, da je u njoj pokrenut postupak pred sudom i da se tuženik u isti nije upustio (čl. 16., st. 1.). Međutim, ako pismeno o pokretanju postupka ili jednakovrijedno pismeno mora biti poslano iz jedne države članice u drugu, neće se primijeniti prethodno navedena odredba. U tom slučaju primijenit će se odredba članka 19. Uredbe (EZ) br. 1393/2007 Europskog parlamenta i Vijeća od 13. studenoga 2007. godine o dostavi u državama članicama sudskih i izvansudskih pismena u građanskim ili trgovačkim stvarima.³⁹ Ako odredbe spomenute Uredbe ne bi bile primjenjive, primjenjuje se članak 15. Haške konvencije od 15. studenoga 1965. o dostavi u inozemstvo sudskih i izvansudskih pismena u građanskim i trgovačkim stvarima⁴⁰ (čl. 16., st. 3.).

Za vrijeme trajanja postupka u identičnoj stvari ne može se pokrenuti i voditi drugi sudski postupak. Naš ZRS, u takvoj situaciji, predviđa da će sud Republike Hrvatske prekinuti postupak na zahtjev stranke, ako je u tijeku spor pred stranim sudom u istoj pravnoj stvari i između istih stranaka i to ako je postupak prvo pokrenut pred stranim sudom u vezi s istim sporom, ako je riječ o sporu glede kojeg ne postoji isključiva nadležnost suda Republike Hrvatske i ako postoji uzajamnost (čl. 80. ZRS-a). Navedeni uvjeti moraju biti kumulativno ispunjeni. Uredba o nasljeđivanju u vezi s litispendencijom određuje da će onaj sud pred kojim je postupak prvo započeo nastaviti s postupkom sve dok se ne utvrdi njegova nadležnost. Svi ostali sudovi država članica, a pred kojima se također vode postupci o istom predmetu između istih stranaka, zastaju s postupkom dok se ne utvrdi nadležnost prvog suda. Ako njegova nadležnost bude utvrđena, svi ostali sudovi, sukladno odredbama Uredbe, proglasit će se nenadležnima u njegovu korist (čl. 17.). Iz tih odredaba proizlazi jasno kako Uredba o nasljeđivanju regulira samo litispendenciju prema državama članicama, a prema trećima ne – tako će se, u slučaju da je pokrenut postupak u istoj stvari pred sudom treće države, primijeniti unutarnje pravo države pred kojom je postupak pokrenut i odredbe o litispendenciji sukladno unutarnjim pravilima.

Ako se pred sudovima različitih država članica vode povezani postupci, s postupkom ne može zastati samo onaj sud pred kojim je postupak prvo započeo. Ostali sudovi mogu zastati s postupkom (čl. 18., st. 1). Povezanim postupcima, u smislu ove Uredbe, smatraju se oni postupci među kojima postoji toliko bliska veza da postoji interes da se odvijaju

³⁹ Uredba (EZ) br. 1393/2007 Europskog parlamenta i Vijeća od 13. studenoga 2007. o dostavi, u državama članicama, sudskih i izvansudskih pismena u građanskim ili trgovačkim stvarima ("dostava pismena"), i o stavljanju izvan snage Uredbe Vijeća (EZ) br. 1348/2000, OJ L 324, 10. prosinca 2007., Posebno izdanje na hrvatskom, poglavlje 19, svezak 007, str. 171.–212.

U svezi s navedenom situacijom, u članku 19. st. 1. Uredba br. 1393/2007 propisuje da presuda neće biti izrečena sve dok se ne utvrdi da je (a) pismeno dostavljeno na način propisan unutarnjim pravom države primateljice za dostavu pismena u domaćim postupcima protiv osoba koje se nalaze na njezinom državnom području; ili (b) da je pismeno zaista uručeno tuženiku ili dostavljeno na njegovo boravište nekim drugim načinom koji je predviđen odredbama ove Uredbe. U oba slučaja treba dokazati i da je uručenje ili dostava obavljena tako pravovremeno kako bi tuženik mogao pripremiti svoju obranu.

⁴⁰ Convention of 15 November 1965 on the Service Abroad of Judicial and Extrajudicial Documents in Civil or Commercial Matters; dostupno na <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=17>.

zajedno i da bude donesena jedna odluka, kako bi se izbjegla opasnost donošenja nepomirljivih odluka zbog vođenja odvojenih postupaka (čl. 18., st. 3.). Ako je riječ o prvostupanjskim postupcima, ti sudovi mogu, na zahtjev jedne od stranaka, izjaviti da nisu nadležni ako sud pred kojim je prvi postupak pokrenut ima nadležnost nad stvarima o kojima je riječ i ako njegovo pravo omogućuje spajanje postupaka (čl. 18., st. 2.).

6. EUROPSKA POTVRDA O NASLJEĐIVANJU

Osim što uređuje pitanje nadležnosti te mjerodavnog prava u nasljednim stvarima, Uredba o nasljeđivanju uvodi i jednu novinu – Europsku potvrdu o nasljeđivanju, odnosno Potvrdu. Primarni cilj te Potvrde usmjeren je na olakšanje rješavanja nasljeđivanja kod kojeg imamo međunarodno obilježje. Donesena je i Provedbena uredba Komisije (EU) br. 1329/2014 od 9. prosinca 2014. o uspostavi obrazaca iz Uredbe br. 650/2012.⁴¹ Njome su postavljeni obrasci kojima bi se trebala osigurati njezina ispravna, ujednačena i jednostavna primjena. Odredbe ove Uredbe koje uređuju izdavanje Potvrde i sve vezano uz nju nisu prema svojoj prirodi samo odredbe međunarodnog privatnog prava i međunarodnoga građanskog postupka, nego i materijalnog privatnog prava s obzirom na to da stvaraju institut koji se primjenjuje u svim državama članicama u kojima je Uredba o nasljeđivanju na snazi.⁴²

Jedno od pitanja koje se nameće u vezi s Potvrdom jest njezina pravna narav. Kako je u različitim državama izdaju različita tijela s različitim ovlastima, pitanje koje se postavlja jest je li Potvrda sudska odluka ili javna isprava u sustavu Uredbe o nasljeđivanju.⁴³ Potvrdu se ne bi smjelo u potpunosti izjednačiti s javnom ispravom. Sukladno odredbama Uredbe o nasljeđivanju, Potvrda ne ulazi u definiciju javne isprave kao one isprave o nasljednoj stvari koje su službeno sastavljene ili registrirane kao javne isprave u državi članici i čija se vjerodostojnost odnosi na potpis i sadržaj javne isprave te su utvrđene od strane nadležnog tijela ili drugog tijela koje je u tu svrhu ovlastila država članica podrijetla.⁴⁴ Razlika između Potvrde i javnih isprava očituje se u činjenici da prihvatanje i proglašenje javne isprave ovršnom može biti odbijeno pozivanjem na očitu protivnost s javnim poretkom države prihvata, što nije slučaj s Potvrdom. Prema Uredbi o nasljeđivanju, Potvrda proizvodi učinke u svim državama članicama bez provođenja posebnog

⁴¹ Provedbena uredba Komisije (EU) br. 1329/2014 od 9. prosinca 2014. o uspostavi obrazaca iz Uredbe (EU) br. 650/2012 Europskog parlamenta i Vijeća o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznavanju i izvršavanju odluka i prihvaćanju i izvršavanju javnih isprava u nasljednim stvarima i o uspostavi Europske potvrde o nasljeđivanju, OJ L 359, 16. prosinca 2014., str. 30.–84.

⁴² Hoško, Tena; Bolonja, Barbara, Europska potvrda o nasljeđivanju – pravna priroda i učinci, Hrvatska pravna revija, Zagreb, god. 18, br. 2, 2018., str. 14.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ *Cf. ibid.*, str. 15.

postupka i bez propisanih razloga na temelju kojih se ostvarenje učinaka može odbiti. Osim toga, javne isprave u drugim državama imaju učinke određene nacionalnim pravom države izdanja. U Preambuli Uredbe o nasljeđivanju također se iznose karakteristike, kao i moguće teškoće u vezi s javnim ispravama, a odmah nakon toga navodi se uvođenje Potvrde kako bi se te eventualne teškoće izbjegle. Iz toga već proizlazi da su ova dva pojma različita.⁴⁵ S druge strane, Potvrda se ne može smatrati ni sudskom odlukom jer ona ne proizvodi učinke *res iudicata*, što je bitna karakteristika sudskih odluka. Razlika postoji i u njihovu važenju – Potvrda se izdaje na korištenje u trajanju od šest mjeseci, a također se priznanje strane sudske odluke, kao i javne isprave, može odbiti.⁴⁶

Potvrda se izdaje za korištenje u drugoj državi članici, ali njezino korištenje nije obvezno. Ona ne nadomješta unutarnje isprave koje se u državama članicama izdaju i koriste za slične svrhe (čl. 62.). Mogu ju koristiti nasljednici, legatari koji imaju izravna prava u nasljedstvu i izvršitelji oporuka ili upravitelji ostavinom koji se u drugoj državi članici moraju pozvati na svoj status ili izvršavati svoja prava kao nasljednici ili legatari i/ili svoje ovlasti kao izvršitelji oporuka ili upravitelji ostavinom. Potvrda se može koristiti za dokazivanje statusa ili prava svakog nasljednika, odnosno legatara i njihovih ostavinskih dijelova, zatim pripadnost određene imovine koja čini dio ostavine nasljednicima, odnosno legatarima te ovlasti osobe spomenute u Potvrdi za izvršavanje oporuke ili upravljanje ostavinom (čl. 63.). Potvrdu je nadležan izdati sud u državi članici sukladno navedenim kriterijima nadležnosti, odnosno svako drugo tijelo koje prema nacionalnom pravu ima nadležnost baviti se nasljednim stvarima (čl. 64.).

Potvrda se izdaje na zahtjev osoba određenih člankom 64., odnosno na zahtjev podnositelja. Zahtjev mora sadržavati podatke određene Uredbom o nasljeđivanju, kao što su podaci o umrlome, podaci o podnositelju zahtjeva, odnosno njegovu zastupniku, podatke o bračnom ili izvanbračnom drugu, podatke o mogućim korisnicima na temelju raspolaganja imovinom zbog smrti i/ili prema zakonu, planiranu namjenu Potvrde, kontaktne podatke suda ili drugog nadležnog tijela koje se bavi nasljeđivanjem i ostale sukladno Uredbi (čl. 65.). U konačnici, može se izvesti zaključak da Potvrda nije samo procesna potvrda nacionalnih dokumenata, nego i autonomni europski instrument s izravnim učincima. Ona tako predstavlja *sui generis* instrument međunarodnog privatnog prava s jedinstvenim i neovisnim karakteristikama i učincima, koji izdaje ovlašteno tijelo države članice sukladno odredbama Uredbe o nasljeđivanju.⁴⁷

Glede prakse sudova vezano za Potvrdu, naši sudovi još se nisu susreli s ovim pitanjima niti je donesena koja presuda u vezi s tim pitanjem. Postoji jedino praksa Europskog suda koji je davao svoja tumačenja odredbi Uredbe o nasljeđivanju koja reguliraju ovo

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ *Ibid.*

pitanje. Tako se Europski sud bavio ovim pitanjima u predmetu Mankopf (C-558/16) te predmetu Kubicka (C-218/16).⁴⁸

7. SUDSKA PRAKSA U REPUBLICI HRVATSKOJ

7.1. PREDMET GŽ-465/2016-2⁴⁹

U konkretnom predmetu Županijski sud u Šibeniku odlučivao je o žalbi koju su podnijele stranke T. H. iz Njemačke i M. H. iz Njemačke, tvrdeći da je Općinski sud u Puli pogrešno i nepotpuno utvrdio činjenično stanje te pogrešno primijenio materijalno pravo. Preciznije, riječ je bila o ostavinskom postupku za koji se Općinski sud u Puli proglasio nenadležnim.

Županijski sud je najprije morao utvrditi primjenjujući Uredbu koje se pravo primjenjuje na ostavitelja, odnosno u ovom slučaju je bilo riječ o ostaviteljici, kako bi mogao utvrditi je li nadležan hrvatski sud ili neki inozemni sud budući da je bilo riječ o međunarodnom elementu budući su stranke u postupku njemački/strani državljani. Na taj način sud je došao do zaključka da je žalba predlagatelja neosnovana te je potvrdio rješenje Općinskog suda u Puli.

Općinski sud u Puli rješenje kojim se proglašava nenadležnim donio je pozivajući se na članke 4. i 25. Uredbe čime je utvrdio da je ostaviteljica preminula nakon početka primjene Uredbe te da je u trenutku smrti imala uobičajeno boravište u Republici Njemačkoj, a ne u Republici Hrvatskoj (po Uredbi za određivanje mjerodavnog prava u nasljednopravnim stvarima kao poveznica se gleda uobičajeno boravište, pa se upravo zato u ovom slučaju na ostavinski postupak treba primijeniti kao mjerodavno pravo, pravo uobičajenog boravišta ostaviteljice).

Ono što žalitelji tvrde u žalbi je da je ostaviteljica imala hrvatsko državljanstvo te da je čitav život boravila u Republici Hrvatskoj, dok je u Njemačkoj imala samo formalno prijavljeno prebivalište radi ostvarivanja određenih socijalnih prava i da se ondje zatekla u trenutku svoje smrti u posjetu sinu te da je zbog toga mjesto njezine smrti Njemačka.

Prema odredbi članka 4. Uredbe sudovi države članice u kojoj je umrli imao svoje uobičajeno boravište u trenutku smrti imaju nadležnost odlučivati o nasljeđivanju u cijelosti, dok je člankom 15. propisano da kad se pred sudom države članice pokrene postupak o nasljednoj stvari za koji taj sud u skladu s ovom Uredbom nije nadležan, sud se prema službenoj dužnosti proglašava nenadležnim.

⁴⁸ Vidi više: Predmet Mankopf C-558/16, ECLI:EU:C:2018:138, od 1. ožujka 2018. i Predmet Kubicka C-218/16, ECLI:EU:C:2017:755, od 12. listopada 2017.

⁴⁹ Presuda Županijskog suda u Šibeniku, br. Gž-465/2016-2 od 13. prosinca 2017.

U preambuli Uredbe propisano je da tijelo koje se bavi poslovima nasljeđivanja treba radi utvrđivanja gdje se nalazi uobičajeno boravište umrloga uzeti u obzir sve okolnosti koje su relevantne za takvo utvrđenje. To bi prije svega bila ukupna procjena životnih okolnosti umrloga u posljednjih nekoliko godina i u trenutku smrti. Osobito treba uzeti u obzir da je tako utvrđeno boravište u određenoj bliskoj vezi s državom čije materijalno pravo treba primijeniti. U ovom konkretnom slučaju županijski sud kao drugostupanjski sud odlučio je da je prvostupanjski sud (Općinski sud u Puli) pravilno primjenjujući Uredbu utvrdio da je ostaviteljica imala u trenutku svoje smrti uobičajeno boravište u Republici Njemačkoj te da se žalba predlagatelja treba odbiti kao neosnovana.

Iz ovoga konkretnoga primjera trebamo zaključiti, a to su autorice i uvidjele da bez obzira na to što čini predmet ostavine, pa kada su to i nekretnine za koje smo vidjeli da naše zakonodavstvo propisuje isključivu nadležnost suda u Republici Hrvatskoj, taj sud ne mora biti nadležan ako bi se prema Uredbi došlo do zaključka da je nadležan sud neke druge države, budući da ostavitelj na području te druge države ima svoje uobičajeno boravište. A sve ovo radi toga što Uredba ima prednost pred našim zakonima što smo već i spomenuli te Uredba propisuje da se u pitanjima nasljednopravne naravi kao mjerodavno pravo uzima pravo države na čijem teritoriju ostavitelj ima svoje uobičajeno boravište.

7.2. PREDMET GŽ-1247/16-2⁵⁰

Županijski sud u Zadru, kao sud drugog stupnja, odlučivao je u povodu žalbe trojice nasljednika na rješenje Općinskog suda u Puli od 15. rujna 2016. (GŽ-1247/16-2). Prvostupanjskim rješenjem Općinski sud u Puli oglasio se nenadležnim za provođenje ostavinskog postupka.

Protiv tog rješenja nasljednici podnose žalbu u kojoj navode da ostavinu pokojnika čine određene nekretnine, od kojih je jedna i njegova rodna kuća u Puli u kojoj je živio većinu svog života, ističući kako činjenica da umrli ima adresu u Švedskoj ne znači da on nije boravio u Republici Hrvatskoj i da je veći dio godine provodio u Puli. Također traže i da se pobijano rješenje ukine.

Drugostupanjski sud utvrdio je kako žalba nije osnovana i da je Općinski sud u Puli ispravno odredio svoju nadležnost, odnosno oglasio se nenadležnim, a sukladno Uredbi o nasljeđivanju. Posljedica je toga vrlo bitna hijerarhija pravnih vrela, odnosno već spomenuta izravna primjena ove Uredbe u našem nacionalnom zakonodavstvu.

Sukladno općem kriteriju nadležnosti, a koji je sud u mjestu uobičajena boravišta umrloga koje je on imao u trenutku svoje smrti, prvostupanjski sud se, uzevši u obzir okolnost

⁵⁰ Presuda Županijskog suda u Zadru, br. GŽ-1247/16-2 od 13. studenog 2017.

da je ostavitelj preminuo 10. svibnja 2016. u Švedskoj i ondje imao svoje boravište, dok u Republici Hrvatskoj nije imao prijavljeno ni prebivalište ni boravište, ispravno oglasio nenadležnim te pozvao na primjenu Uredbe o nasljeđivanju.

Vidimo kako prakse u Republici Hrvatskoj nedostaje, ali iz toga možemo zaključiti u pozitivnom smislu da se naši sudovi dosljedno pridržavaju te ispravno primjenjuju odredbe Uredbe o nasljeđivanju pri određivanju svoje nadležnosti u nasljednopravnim predmetima s međunarodnim obilježjem. Također, pri tome nastoje sukladno već postojećoj praksi Europskog suda, kao i drugoj, tumačiti pojam uobičajenog boravišta i primijeniti ga u konkretnim slučajevima.

8. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Pitanje ostavine vrlo je važno i to ne samo za njezine nasljednike, nego i za daljnje odvijanje brojnih drugih pravnih i društvenih odnosa koji su aktualni nakon ostaviteljeve smrti. Tako je i pitanje raspravljanja i nadležnosti raspravljanja ostavine jednako važno, a posebno kada ono ima međunarodno obilježje.

Uredbom o nasljeđivanju između država članica osigurana je jednaka primjena propisa kada je u pitanju nadležnost sudova za odlučivanje o ovom pitanju, a samim time i funkcionalno djelovanje pravosuđa unutar Unije. Također, postavljanjem instituta uobičajenog boravišta kao općeg kriterija za nadležnost, ostvaruje se i stvarna veza između nasljeđivanja te države u kojoj postoji nadležnost za odlučivanje o istom.

Posebice smo svjesni činjenice da je danas u 21. stoljeću na svakom koraku pristupno međunarodno obilježje, budući da je svijet postao jedno globalno selo, gdje se spajaju ljudi iz različitih pravnih poredaka te upravo stoga dolazi i do određenih problema glede određivanja koji će sud u konkretnom slučaju biti nadležan i koje će se materijalno pravo primijeniti.

Zbog toga dolazi do različitih rasprava u teoriji i praksi. Danas, među brojnim pravnim stručnjacima, teoretičarima i autorima vodi se polemika oko toga je li kriterij uobičajenog boravišta najbolje rješenje za određivanje nadležnost sudova kada je riječ o nasljeđivanju s obzirom na to da potiskuje kriterije državljanstva umrloga, odnosno njegova prebivališta.

No, ipak ostaje nam vidjeti u budućem razdoblju kako će ovo konkretno pitanje biti regulirano i koje će nam promijene donijeti Zakon o međunarodnom privatnom pravu čije se stupanje na snagu očekuje 29. siječnja 2019. godine, a kada je u pitanju regulativa Republike Hrvatske. Navedeni Zakon će zamijeniti spomenuti ZRS i nadamo se da će donijeti pozitivnije promjene koje će olakšati pravnim tijelima kada su posrijedi nadležnost i materijalno pravo u nasljednopravnim stvarima.

POPIS LITERATURE

Članci:

1. Čuveljak, Jelena, Nasljeđivanje u Europskoj uniji, Informator, Zagreb, god. 63, br. 6393, 2015., str. 6.–8.
2. Grubišić Đogić, Nives, Nasljeđivanje u Europskoj uniji – Uredba o nasljeđivanju broj 650/2012, Odvjetnik, Zagreb, god. 89, br. 1–2, 2016., str. 16.–21.
3. Hoško, Tena; Bolonja, Barbara, Europska potvrda o nasljeđivanju – pravna priroda i učinci, Hrvatska pravna revija, Zagreb, god. 18, br. 2, 2018., str. 13.–22.
4. Jelčić, Olga; Kočić, Ana-Marija, Kontrec, Damir; Mihelčić, Gabrijela; Pahić, Damir; Sarvan, Desa, Nekretnine kao objekt nasljeđivanja stranih osoba u Republici Hrvatskoj, u: Nekretnine – aktualnosti zakonodavstva i prakse, Zagreb, 2008.
5. Poretti, Paula, Nadležnost, nadležna tijela i postupci prema Uredbi (EU) br. 650/2012 o nasljeđivanju, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, god. 37 (1991), br. 1., 2016., str. 561.–587.
6. Rijavec, Vesna, Međunarodna nadležnost u nasljednim predmetima, Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse: zbornik radova s međunarodnog savjetovanja, Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru, 6(2008), str. 123.–140.
7. Vidović, Vanja, Ostavinski postupak kao izvanparnični postupak, Nacionalni repozitorij završnih i diplomskih radova ZIR, Veleučilište u Požegi, Požega, 2016.

Izvori prava:

1. Convention of 15 November 1965 on the Service Abroad of Judicial and Extrajudicial Documents in Civil or Commercial Matters; dostupno na <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=17>.
2. Convention of 5 October 1961. on the Conflicts of Laws Relating to the Form of Testamentary Dispositions; dostupno na <https://assets.hcch.net/docs/b67e23f7-bcf7-4cc6-aea9-26ea825c56c4.pdf>.
3. Provedbena uredba Komisije (EU) br. 1329/2014 od 9. prosinca 2014. o uspostavi obraza iz Uredbe (EU) br. 650/2012 Europskog parlamenta i Vijeća o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznavanju i izvršavanju odluka i prihvaćanju i izvršavanju javnih isprava u nasljednim stvarima i o uspostavi Europske potvrde o nasljeđivanju, OJ L 359, 16. prosinca 2014., str. 30.–84.
4. Uredba (EU) br. 650/2012 Europskog parlamenta i Vijeća od 4. srpnja 2012. o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznavanju i izvršavanju odluka i prihvaćanju i izvršavanju javnih isprava u nasljednim stvarima i o uspostavi Europske potvrde o nasljeđivanju,

- OJ L 201, 27. srpnja 2012. Posebno izdanje na hrvatskom, poglavlje 19, svezak 10, str. 107.–134.
5. Uredba (EZ) br. 1393/2007 Europskog parlamenta i Vijeća od 13. studenoga 2007. o dostavi, u državama članicama, sudskih i izvansudskih pismena u građanskim ili trgovačkim stvarima (“dostava pismena”), i o stavljanju izvan snage Uredbe Vijeća (EZ) br. 1348/2000, OJ L 324, 10. prosinca 2007., Posebno izdanje na hrvatskom, poglavlje 19, svezak 007, str. 171.–212.
 6. Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015.
 7. Zakon o rješavanju sukoba zakona s propisima drugih zemalja u određenim odnosima, Narodne novine, broj 53/1991, 88/2001.
 8. Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima (pročišćeni tekst) Narodne novine, broj 91/1996, 68/1998, 137/1999, 22/2000, 73/2000, 12920/00, 114/2001, 79/2006, 141/2006, 146/2008, 38/2009, 153/2009, 143/2012, 152/2014.

Mrežni izvori:

1. Ostavinski postupak u Republici Hrvatskoj, <https://vaic.hr/novosti-i-publikacije-hr/ostavinski-postupak-u-republici-hrvatskoj/>, pristupljeno 16. srpnja 2018.
2. Ostavinski postupak, www.iusinfo.hr/DailyContent/Topical.aspx?id=18324, pristupljeno 18. srpnja 2018.

Sudska praksa:

1. Predmet Korkeinhallinto-oikeus C-523/07 A, ECLI:EU:C:2009:225, od 2. travnja 2009.
2. Predmet Mankopf C-558/16, ECLI:EU:C:2018:138, od 1. ožujka 2018.
3. Predmet Kubicka C-218/16, ECLI:EU:C:2017:755, od 12. listopada 2017.
4. Presuda Županijskog suda u Zadru, br. Gž-1247/16-2 od 13. studenog 2017.
5. Presuda Županijskog suda u Šibeniku, br. Gž-465/2016-2 od 13. prosinca 2017.

JURISDICTION OVER INHERITANCE IN EUROPEAN UNION LAW WITH REFERENCE TO CASE LAW

Abstract

This paper deals with jurisdiction in matters concerning succession in European Union law with reference to jurisprudence of national courts in the Republic of Croatia. Due to the nature of the European Union itself as a sui generis organization, in order to enable its functioning and facilitate mobility within it, it is very important to establish a system of rules which will lead in that direction. Today we have many situations, where people have not only their citizenship, domicile or residence in different countries in the European Union, but also their property - both real (immovable) and personal (movable). Thus, the question arises as to which court or which authority will have jurisdiction to decide about that property. For the purpose of considering this issue, this paper first outlines the most important features of legacy as central to the inheritance procedure and (international) jurisdiction itself. Emphasis is also placed on the hierarchy of legal sources, which is very important for the implementation of the European Union regulations.

In the second part of this paper, we elaborate the provisions of the Succession Regulation (EU) No 650/2012 in relation to jurisdiction and the initiation and conduct of related proceedings, which is also the central part of the paper. We also mention the European Commission Implementing Regulation. Case law from national courts in the Republic of Croatia is analyzed in the third part of the paper, with regard to the application of the Succession Regulation to inheritance proceedings, i.e., with regard to jurisdictional determination.

Keywords: inheritance, international jurisdiction, Regulation No 650/2012, habitual residence

OPORUKA – (NE)SAMOSTALNO RASPOLAGANJE

Edita Pavlinić

studentica 5. godine Pravnog fakulteta Osijek
E-mail: edita.pavlinic@gmail.com

Pregledni rad

UDK 347.67(497.5)

347.65:061.1(4-67EU)

Rad primljen 25. veljače 2019.

Anica Kalamiza

studentica 5. godine Pravnog fakulteta Osijek
E-mail: anica.kalamiza@gmail.com

Sažetak

U Republici Hrvatskoj postoje dva temelja nasljeđivanja: zakon i oporuka. Zakonsko nasljeđivanje provodi se ako ostavitelj nije svojom voljom oporučno odredio kako će razdijeliti svoju ostavinu. U ovome radu istražiti ćemo poštuje li se oporukom ostaviteljeva volja s obzirom na nužni nasljedni red, koliki je postotak pozivanja zakonskih nasljednika na nužni nasljedni red, postoji li način kako bi se poštovala ostaviteljeva volja. Također, usporediti ćemo Republiku Hrvatsku s drugim zemljama, posebice zemljama Europske unije te pogledati govori li Uredba 650/2012 nešto o nužnom nasljednom redu. Zaključno, dotaknut ćemo se činjenica koje će nam objasniti razloge korištenja oporuke u manjoj mjeri u našoj državi nego u drugim državama, što su njezine prednosti, a što nedostaci koji odbijaju građane Republike Hrvatske da ju sastave. Kroz sudsku praksu tražit ćemo odgovore na navedena pitanja i vidjeti koliko se teorija i praksa uistinu poklapaju i u kojoj su mjeri kod nas građani upoznati s pravom na nužni nasljedni red, kad iza ostavitelja preostane oporuka s obzirom na to da se postupak prava na nužni dio pokreće samo na zahtjev zainteresirane osobe, nikada po službenoj dužnosti. S obzirom na to da oporuka predstavlja iznimku u odnosu na zakon koji se smatra pravilom, tako se nužni dio smatra iznimkom unutar oporuke te ćemo skrenuti pozornost na mogućnost zaobilaženja ove iznimke u iznimci i navesti primjere na koje sve načine ostavitelj može osigurati svog nasljednika da u potpunosti naslijedi bez bojazni dijeljenja nužnim zakonskim nasljednicima.

Ključne riječi: oporuka, zakonsko nasljeđivanje, nužni nasljednici, zakonski nasljednici, ostavitelj

1. UVOD

Pravo nasljeđivanja jedno je od ustavnih prava i uređeno je Zakonom o nasljeđivanju. U skladu sa zakonskim normama, svatko je ovlašten za slučaj svoje smrti oporukom odrediti sebi nasljednika. Međutim, postoje neka ograničenja radi zaštite opravdanih interesa članova uže obitelji. Nužno nasljedstvo predstavlja glavnu zapreku nasljedniku da nasljeđivanje bude potpuno. Ono zasigurno ima svoje prednosti, ali i nedostatke, stoga pitanje koje ćemo prošetnuti kroz čitav rad jest zapravo ta povezanost između gore navedenih pojmova. S druge strane, provodeći anketu istražiti ćemo koliko su građani Republike Hrvatske uopće upoznati s cijelim sustavom nasljeđivanja te znaju li što nužni dio predstavlja u oporuci.

U ovome radu bit će detaljno objašnjena svaka vrsta oporuke primjenjujući sudsku praksu, s obzirom na to da oporuka mora biti sačuvana do trenutka otvaranja, u radu ćemo se dotaknuti i postupka čuvanja oporuke te uloge hrvatskog upisnika oporuke. Treba napomenuti da nužno nasljedstvo dakako ovisi i o činjenici pripadate li u kategoriju apsolutnog ili relativnog nužnog nasljednika što odmah određuje vrijednost nužnog dijela. Negativna strana nužnog zakonskog nasljednika svakako predstavlja mogućnost isključenja ili lišenja nasljednika za njegov nužni dio uz ispunjenje zakonom propisanih pretpostavki za svaki od navedenih oblika.

Pri samom kraju usporedit ćemo Republiku Hrvatsku s drugim državama članicama Europske unije i pokušati dobiti odgovore na tražena pitanja te doznati postoji li nužni dio u pravnim sustavim odabranih država članica i kako funkcionira sustav nasljeđivanja. S obzirom na to da je i Republika Hrvatska već duže vrijeme članica Europske unije donošenje Uredbe 650/2015 olakšalo je građanima postupke prekograničnog nasljeđivanja, prije svega problematiku tumačenja oporuke ili pak navedenog nužnog dijela.

2. OPORUKA I NJEZIN NESAMOSTALNI DIO

Oporuka je jednostrano, izričito i osobno očitovanje oporučiteljeve posljednje volje, upravljeno na raspolaganje za slučaj njegove smrti.¹ Isto tako, ona predstavlja jedan od pravnih temelja nasljeđivanja i u pravilu predstavlja onaj jači pravni temelj, no na putu potpunog ostvarenja učinkovitosti oporuke javlja se jedna iznimka i upravo ona predstavlja tu ograničenost slobodnog oporučivanja. Naime, ta iznimka štiti zakonske nasljednike stoga će oni moći dobiti svoj dio premda im ostavitelj prema oporuci ništa nije ostavio ako udovoljavaju sljedećim uvjetima propisanim zakonom o nasljeđivanju. Ponajprije moraju biti zakonski nasljednici i moraju zahtijevati svoj dio jer se na pravo na nužni dio ne pazi po službenoj dužnosti. Oporuku može sastaviti svaka osoba sposobna za rasuđivanje koja je navršila 16 godina, a ako nisu ispunjene te pretpostavke, smatrat

¹ Gavella, Nikola; Belaj, Vlado, Nasljedno pravo, Zagreb, Narodne novine, 2008., str. 126.

će se da je oporuka ništavna.² Gubitak sposobnosti za rasuđivanje koji bi nastupio pošto je oporuka napravljena, ne utječe na njezinu valjanost.³ Naš pravni sustav poznaje tri osnovne vrste oporuka to su: privatna, javna oporuka te oporuka u izvanrednim okolnostima. U privatnu oporuku možemo ubrojiti vlastoručnu oporuku, pisanu oporuku pred svjedocima; u javnu oporuku ubrajamo javnu oporuku i međunarodnu oporuku, dok je oporuka u izvanrednim okolnostima usmena oporuka. Vlastoručna oporuka, ujedno se naziva i holografska oporuka, zasigurno je najpoznatija i najprihvaćenija oporuka u svijetu. Za nju je karakteristično da je redovita i pisana oporuka, isto tako da je napisana rukopisom, odnosno napisana bez tehničkih pomagala. Uz to, treba napomenuti da mora biti potpisana punim imenom i prezimenom, iako je naša sudska praksa prihvaćala i drukčiji oblik potpisivanja, te za ovu vrstu oporuke nisu potrebni svjedoci, kao ni datum i mjesto sastavljanja, mada bi to bilo korisno za daljnji tijek.

SUDSKA PRAKSA:

1. SLUČAJ: Oporuka pokojnog M. Č.-a, pisana vlastoručno velikim tiskanim slovima, a isto tako je i potpisana. Postavlja se pitanje vrijedi li njegov potpis jer se potpisao velikim tiskanim slovima i je li oporuka pravno valjana.

“U postupku koji je prethodio reviziji utvrđeno je da se pokojni M. Č. u pravnom prometu ponekad koristio pisanim, a ponekad tiskanim slovima, ponekad je pisao puno ime i prezime, a ponekad samo ispisujući prvo slovo imena i cijelo prezime. Kako, nadalje, nije sporno da je čitavu oporuku uključujući i prvo slovo imena i prezime koje je ispisano na kraju teksta oporuke, svojom rukom napisao oporučitelj, predmetna oporuka i po pravnom shvaćanju revizijskog suda ima značaj valjane vlastoručne oporuke bez obzira na to što ostavitelj potpis nije napisan pisanim, već tiskanim slovima.” Vrhovni sud Republike Hrvatske, Rev-1226/07-2 od 21. 5. 2008., Izbor odluka1/2008.⁴

Pisana oporuka pred svjedocima naziva se i alografska oporuka, smatra se da je najčešća u sudskoj praksi, a njezin naglasak je na svjedocima. Drugim riječima, oporučiteljeva volja treba biti očitovana u vidu oporuke napisane na papiru kao isprava te biti iznesena pred dva svjedoka. Oporučitelj mora znati čitati i pisati kako bi ona bila valjana. Svjedoci moraju biti istodobno nazočni te ju moraju potpisati nakon danog oporučiteljeva potpisa i dane izjave da je oporuka njegova. Isto tako, svjedoci moraju znati jezik na kojem je oporučitelj dao izjavu da je to njegova oporuka jer time dokazuju svoju nazočnost i upoznatost s događajem, dok poznavanje jezika na kojem je ista sastavljena, kao i njezina sadržaja, nije potrebno kod svjedoka.

² Zakon o nasljeđivanju, Narode novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015, čl. 26., st. 1.

³ Zakon o nasljeđivanju, Narode novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015, čl. 26., st. 2.

⁴ Kontrec, Damir; Matko-Ruždjak, Jožica; Sessa, Đuro, Zakon o nasljeđivanju s komentarima, poveznicama, sudskom praksom, priložima, primjerima i abecednim kazalom pojmova, Zagreb, Organizator, 2015., str. 44.

SUDSKA PRAKSA:

2. SLUČAJ: Dok je odvjetnik sastavljao oporuku prema oporučiteljevu nalogu, oporučiteljeva supruga odvjetniku je prenijela oporučiteljevu želju i način raspolaganja njegovom imovinom. Postavlja se pitanje je li ona tim činom sudjelovala pri sastavljanju oporuke i je li takva vrsta oporuka pred svjedocima pravno valjana. Oporučitelj je pred svjedocima izjavio da je isprava njegova i potpisao ju zajedno sa svjedocima.

Prvostupanjski sud je utvrdio na temelju ocjene provedenih dokaza da se uloga oporučiteljeve supruge (tužene) sastojala u tome da je na prijedlog svog supruga otišla k odvjetniku M. T. i prenijela mu sve kako je htio njezin suprug, prije svega, da mu on sastavi oporuku, a potom i način raspolaganja suprugovom imovinom.

“(…) Činjenica da je tužena odvjetniku M. T. prenijela želju svojeg supruga da on sastavi pisanu oporuku, kao i suprugovu želju o načinu raspolaganja za slučaj smrti, ne upućuje na zaključak da je sudjelovala pri sastavljanju oporuke u svojstvu ovlaštene osobe i da je postupala protivno zabrani iz čl. 35., st. 2. ZN-a.⁵ Takav zaključak potvrđuje i činjenica da je prema utvrđenju prvostupanjskog suda oporučitelj pred nazočnim svjedocima izjavio da je isprava koju je sastavio odvjetnik M. T. njegova oporuka i pred njima je potpisao oporuku, koju su potpisali i svjedoci, slijedom čega je prvostupanjski sud pravilno ocijenio da su u konkretnom slučaju ispunjene sve pretpostavke za valjanost pisane oporuke u smislu odredbe članka 35., st. 2. ZN-a, jer se tužena ne može smatrati osobom koja je oporuku sastavila.”⁶ Županijski sud u Varaždinu, Gž-2156/11-2 od 21. 3. 2011., Izbor odluka 2/2012.

Javna oporuka noviji je oblik oporuke koji se javlja u novom izdanju Zakona o nasljeđivanju iz 2015. godine, koji je zamijenio sudsku oporuku, diplomatsko-konzularnu oporuku,⁷ vojničku oporuku⁸ i brodsku oporuku.⁹ Svatko može valjano oporučiti u obliku

⁵ Ne mogu biti svjedoci pri sastavljanju pisane oporuke pred svjedocima ni javne oporuke, niti oporuku sastaviti prema oporučiteljevu kazivanju u svojstvu ovlaštene osobe: oporučiteljevi potomci, njegova posvojčad i njihovi potomci, njegovi predci i posvojitelji, njegovi srodnici u pobočnoj lozi do zaključno četvrtog stupnja, bračni drugovi svih tih osoba ni oporučiteljev bračni drug.

⁶ *Ibid.*, str. 48.

⁷ Bivši je Zakon o nasljeđivanju u članku 75. uređivao diplomatsko-konzularnu oporuku ili prema slovu Zakona “oporuku sastavljenu pred diplomatskim ili konzularnim predstavnikom u inozemstvu”. Spomenuti članak glasi: “Oporuku može sastaviti državljanin Republike Hrvatske u inozemstvu po odredbama što važe za sastavljanje sudske oporuke konzularni predstavnik ili diplomatski predstavnik Republike Hrvatske koji vrši konzularne poslove.”

⁸ Bivši Zakon o nasljeđivanju o vojnoj oporuci: “oporuka sastavljena za vrijeme mobilizacije ili rata” bila je uređena u članku 77. koji glasi: “Za vrijeme mobilizacije ili rata može, po odredbama što važe za sastavljanje sudske oporuke, sastaviti oporuku osobi na vojnoj dužnosti komandir čete ili drugi koji starješina njegovoga ili višega ranga, ili koja druga osoba u prisutnosti kojega od tih starješina, kao i svaki starješina odvojenoga odreda.”

⁹ Bivši je Zakon o nasljeđivanju (članak 76.) propisao da je brodska oporuka javna, izvanredna i pisana oporuka koju na hrvatskom brodu sastavlja zapovjednik broda, prema odredbama što vrijede za sastavljanje sudske

javne oporuke, a osoba koja ne može ili ne zna čitati ili se ne može potpisati, može u redovitim okolnostima oporučiti samo u obliku javne oporuke.¹⁰ Ovlaštene osobe za sastavljanje te oporuke u Republici Hrvatskoj jesu sudac općinskog suda, sudski savjetnik u općinskom sudu ili javni bilježnik te diplomatsko-konzularni predstavnik Republike Hrvatske. Ovlaštena osoba sastavlja oporuku prema kazivanju oporučitelja, zatim mu ju pročita i upozorava na mogućnost pravnih posljedica i daje oporuku na potpisivanje. Ovlaštena osoba dužna je o toj pravnoj radnji napraviti zapisnik koji potpisuju i oporučitelj i ovlaštena osoba, a ako oporučitelj nije u stanju potpisati oporuku ili zapisnik, to će se isto tako zabilježiti na oporuci i u zapisniku te je dopušteno da ga na njegov prijedlog potpiše druga osoba na rečenom zapisniku i oporuci. Valja spomenuti i radnju kako zapisnik ovjerom dobiva oblik javne isprave dok se svjedoci mogu javiti samo u situaciji kad oporučitelj ne zna čitati ni pisati.

Međunarodna oporuka je oporuka koju koriste stranci, ali mogu i hrvatski državljani. Tom oporukom oporučitelj izjavljuje pred ovlaštenom osobom u nazočnosti dvaju svjedoka da je isprava koju je napisao on ili netko drugi, njegova oporuka i da je upoznat s njezinim sadržajem te se u povodu nje oporučitelju izdaje potvrda o načinjenoj oporuci. Glavna karakteristika ovakve vrste oporuke zasigurno je datum koji mora biti naznačen od strane ovlaštene osobe i time je dobila karakter javne isprave u obliku međunarodne oporuke, u protivnom nije valjana. Cilj je ovog novijeg oblika oporuke ponajprije da bude priznata glede oblika u državama potpisnicama Konvencije o jednoobraznom zakonu o obliku međunarodnog testamenta iz 1973. godine (Washington), odnosno državama koje su u svoja zakonodavstva unijele odredbe o međunarodnoj oporuci.¹¹

Usmena oporuka je oporuka koja se javlja u izvanrednim okolnostima. Okolnosti kao takve mogu biti da oporučitelj nije u stanju oporučiti ni u jednom drugom valjanom obliku, osim usmeno pred dva svjedoka. Isto tako, okolnosti moraju predstavljati subjektivnu i objektivnu oporučiteljevu nemogućnost da svoju posljednju volju izrazi u pisanoj obliku. Usmena oporuka prestaje vrijediti protekom roka od 30 dana od dana prestanka izvanrednih okolnosti u kojima je sastavljena.

oporuke. Brodska je oporuka javna jer pri njezinu nastanku sudjeluje zapovjednik broda kao predstavnik vlasti. Ova je oporuka izvanredna jer osim što se sastavlja u posebnim okolnostima boravka na brodu, ograničenoga je trajanja i prestaje vrijediti po isteku trideset dana nakon povratka oporučitelja u Republiku Hrvatsku. Oporuka će vrijediti samo ako oporučitelj umre na brodu ili prije isteka roka od trideset dana po povratku u Republiku Hrvatsku. Pojam broda određuju posebni propisi. Brodska se oporuka najčešće sastavlja na pomorskim brodovima jer je i boravak na njima u pravilu duži, ali može se napisati i na brodovima unutarnje plovidbe.

¹⁰ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015, čl. 32.

¹¹ Bivši je Zakon o nasljeđivanju (od članka 77.a do članka 77.p) uređivao međunarodnu oporuku na zapravo istovjetan način kao i novi Zakon o nasljeđivanju. Odredbe se razlikuju jedino u jezičnim formulacijama, ali ne i u relevantnim stvarima.

SUDSKA PRAKSA:

3. SLUČAJ: Oporučiteljica je boravila u bolnici jer je bolovala od karcinoma u progresiji. U međuvremenu je oslijepila i njezino se zdravstveno stanje pogoršalo te zbog osjećaja da dolazi kraj pred dvije svjedokinje sasvim svjesno i kontaktibilno izrazila je svoju posljednju želju i time svu svoju imovinu ostavila suprugu. Nakon četiri dana od sastavljanja usmene oporuke, oporučiteljica je preminula, a svjedokinje su svoju pisanu izjavu ovjerile kod javnog bilježnika. Sud je utvrdio kako je pogoršano zdravstveno stanje, gotovo neizlječivo, predstavljalo objektivni kriterij u ovom slučaju, dok je iskaz same oporučiteljice da predosjeća smrt i da je to jedini način da iskaže svoju posljednju volju, predstavljao subjektivni kriterij.¹² Županijski sud u Koprivnici, Gž- 644/03-2 od 27. 5. 2003. Izbor Odluka 1/2004.
4. SLUČAJ: Oporučiteljica je imala mogućnost sastaviti pisanu oporuku prema sljedećim činjenicama: "Ostaviteljica je u mogućnosti napraviti pismenu oporuku, ona je dva ili tri tjedna razgovarala sa šogorom tuženika, koji je odvjetnik, te je ostaviteljici savjetovao da sastavi pismenu oporuku pred svjedocima ili sudom kad ne može pisati zbog bolesnih ruku. S obzirom na to da je bila u psihički normalnom stanju, kontaktibilna i prisebna, mogla je tražiti da joj u kuću dođe odvjetnik ili javni bilježnik, pa i sudac ako sama nije mogla doći da joj se pravilno sastavi odgovarajuća oporuka. Sudovi su prema tome pravilno primijenili materijalno pravo kad su prihvatili tužbeni zahtjev tužitelja i utvrdili da predmetna oporuka nije pravno valjana."¹³ Vrhovni sud Republike Hrvatske, Rev-127/07-2 od 27. 12. 2007., Izbor odluka 1/2008.

2.1. RAZLOZI NEVALJANOSTI OPORUKE

Razlozi nevaljanosti oporuke mogu imati posljedice u dva smjera: prvi je razlog da oporuka postane ništetna, a drugi je razlog da postane pobjojna. U ovome radu naglasak je na drugom razlogu, odnosno pobjojnosti oporuke do koje dolazi ako je sadržaj oporuke nedopušten zbog svoje suprotnosti s nečijim pravom na nužni dio o čemu ćemo više govoriti poslije u ovome radu. Nužni dio zapravo ograničava slobodu oporučnog raspolaganja i čini ju nesamostalnom, što je vidljivo iz sljedećeg primjera iz sudske prakse:

Pokojna ostaviteljica načinila je oporuku koju su svi zakonski nasljednici priznali kao istinitu i pravovaljanu, kojom je svu svoju imovinu ostavila suprugu. Njezina majka je njezin nužni nasljednik, a brat i dvije sestre bit će samo ako su trajno nesposobni za rad i nemaju nužnih sredstava za život. Ostaviteljčina majka zahtijevala je svoj nužni dio, dok brat i sestre nisu. Tijekom ostavinske rasprave osta-

¹² Kontrec, D.; Matko-Ruždjak, J; Sessa, Đ., *op. cit.*, (bilj. 4) str. 59.–61.

¹³ *Ibid.*, str. 63.–64.

viteljčina majka je preminula, pa je sud pozvao njezine nasljednike da se izjasne o prihvaćanju nasljedstva na koje su dobili pravo prema načelu reprezentacije. "Pogrešno prvostupanjski sud smatra da bi se eventualnim ponovnim davanjem izjave ostaviteljčinih brata i sestara, koji nisu tražili svoj nužni dio, i traženjem nužnog dijela po osnovi statusa zakonskih nasljednika iza pokojne ostaviteljčine majke, a ne ostaviteljice, njima neutemeljeno još jednom dalo pravo na traženje nužnog dijela kojim bi se zaobišlo ograničenje iz čl. 30. ZN, jer sada više nije riječ o njihovom pravu na nužni dio iz ostavine, već o njihovom pravu nasljeđivanja onoga što je njihova majka naslijedila iza ostaviteljice."¹⁴ Županijski sud u Bjelovaru, Gž-2381/08-2 od 9. 1. 2009., Izbor Odluka 2/2009.

2.2. ČUVANJE OPORUKE

Oporuku može čuvati osobno oporučitelj ili ju pak povjeriti nekoj drugoj osobi. Prije primanja oporuke na čuvanje utvrdit će se istovjetnost osobe koja oporuku predaje na čuvanje prema pravilima za utvrđivanje istovjetnosti oporučitelja, osim kada je ta osoba poznata osobno ili po imenu.¹⁵ Oporuka primljena na čuvanje staviti će se u poseban omot i zapečatiti te će se dati potvrda da je oporuka primljena na čuvanje.¹⁶ Ako je oporučitelj povjerio na čuvanje fizičkoj osobi svoju oporuku tada oni sklapaju ugovor o ostavi. Tim je ugovorom fizička osoba dužna vratiti oporuku oporučitelju kad god bi on to zahtijevao, odnosno na oporučiteljev zahtjev. Nakon oporučiteljeve smrti, fizička osoba ima dužnost podnijeti oporuku sudu radi proglašenja iste kako bi se utvrdilo tko su oporučiteljevi nasljednici. Ako je riječ o pravnoj osobi kojoj je on povjerio na čuvanje svoju oporuku, pravni poredak mu omogućuje da ju povjeri sudu, javnom bilježniku ili diplomatsko-konzularnom predstavniku Republike Hrvatske. Kad osoba zaprimi na čuvanje oporuku, o tome sastavlja zapisnik u kojem navodi kako je utvrđena istovjetnost osobe koja je oporuku predala na čuvanje i u njega unosi podatke, saznanja i zapažanja o svim okolnostima koje bi mogle biti važne za ocjenu valjanosti oporuke. Ako je pak oporuka na čuvanje predana od osobe koju je oporučitelj za to opunomoćio, potrebno je zapisniku priložiti punomoć. Osoba koja u ime suda, javnog bilježnika, konzularnog ili diplomatsko-konzularnog predstavništva Republike Hrvatske prima oporuku na čuvanje, potpisuje zapisnik o primanju oporuke na čuvanje, a ako je sudjelovao zapisničar i on ga potpisuje na određenom mjestu.¹⁷ Na isti se način čuva i usmena oporuka, samo

¹⁴ *Ibid.*, str. 97.–98.

¹⁵ Hrvatski upisnik oporuka, IUS INFO, <http://www.iusinfo.hr/dailycontent/Topical.aspx?id=24907>, pristupljeno 1. rujna 2018.

¹⁶ Hrvatski upisnik oporuka, IUS INFO, <http://www.iusinfo.hr/dailycontent/Topical.aspx?id=24907>, pristupljeno 1. rujna 2018.

¹⁷ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015., čl. 167., st. 8.

što se kod uzimanja izjava svjedoka pazi na oporučiteljevu volju i okolnosti od kojih zavisi usmena oporuka. Isprave o usmenoj oporuci čuvaju se odvojeno od ostalih spisa.¹⁸

2.1.1. Hrvatski upisnik oporuka

Hrvatski upisnik oporuka javni je upisnik koji vodi Hrvatska javnobilježnička komora sa sjedištem u Zagrebu te je rad Upisnika reguliran Pravilnikom Hrvatskog upisnika oporuka. U Hrvatski upisnik oporuka evidentiraju se privatne i javne oporuke te davanja obavijesti za potrebe ostavinskog postupka na osnovi upita čuva li se i kod koga je oporuka pohranjena.¹⁹ Podaci iz oporuke ne mogu se prije oporučiteljeve smrti nikome staviti na raspolaganje, osim oporučitelju ili osobi koju je on za to posebno ovlastio. Osim evidentiranja oporuka, u Upisniku se evidentiraju i podaci o vraćanju oporuke kao i sve promjene koje oporučitelj vrši na njoj. Oporuke evidentirane u Upisniku dobivaju svoj evidencijski broj, a taj broj se sastoji od HUU korisničkog broja i broja oporuke. Broj oporuke redni je broj upisnika i četveroznamenkasti broj godine u kojoj je oporuka upisana. Ako se tijekom godine u HUU dostavlja nova oporuka, ona se upisuje pod sljedećim rednim brojem HUU-a. Ovaj podatak upisuje se u rubriku "primjedba".²⁰ Također, oporuke koje su zaprimljene naknadno u različitim godinama rješavaju se na isti način. Osobe zaposlene u Upisniku koje imaju pristup svim podacima, dužne su čuvati tajnu o svim podacima, a javnobilježnička komora nudi i elektronski prijenos podataka uz dobivene sigurnosne šifre. Pri dostavi podataka elektronskim putem dostava mora biti potpuna, odnosno podaci o oporučitelju koji se dostavljaju moraju biti sljedeći: ime i prezime, datum rođenja, datum pohranjivanja (ako se datum pohranjivanja ne može ustanoviti, onda datum sastavljanja) oporuke, vrsta oporuke, mjesto čuvanja oporuke te za vrstu isprava i mjesto čuvanja moraju se koristiti sljedeće kratice: privatna oporuka – "PO", vlastita oporuka – "VO", pisana oporuka pred svjedocima – "POS", javna oporuka – "JO", javna oporuka sastavljena kod suda – "JOSS", javna oporuka sastavljena kod javnog bilježnika – "JOB", javna oporuka sastavljena kod diplomatsko-konzularnog predstavništva – "JODK". Bitno je naglasiti da ako postoji oporuka, a nije evidentirana u Hrvatskom upisniku oporuka, to neće umanjiti njezinu važnost niti valjanost ispunjava li sve zakonske pretpostavke za njezino proglašenje.

2.3. POREZ NA NASLJEDSTVO

Kao i u svim drugim državama u svijetu tako i u Hrvatskoj dobije li osoba nešto ili naslijeđi, morat će platiti porez na nasljedstvo, osim ako nije bračni drug, izvanbračni drug,

¹⁸ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015., čl. 171., st. 4.

¹⁹ Pravilnik o Hrvatskom upisniku oporuka, Narodne novine, broj 135/2003, 164/2004, čl. 2.

²⁰ Pravilnik o Hrvatskom upisniku oporuka, Narodne novine, broj 135/2003, 164/2004, čl. 6.

formalni i neformalni životni partner, potomak i predak koji čine uspravnu liniju te posvojenik i posvojitelj koji je u tom odnosu s umrlim ili darovateljem, kao i bivši bračni drug, bivši izvanbračni drug te bivši formalni i neformalni životni partner kada uređuju svoje imovinske odnose. Porez se plaća po stopi od maksimalno 4 posto te ga je osoba nasljednik dužna platiti ako naslijedi gotov novac, novčane tražbine i vrijednosne papire (vrijednosnice) te pokretnine, ako je pojedinačna tržišna vrijednost pokretnina veća od 50.000,00 kn na dan utvrđivanja porezne obveze. Kada porez nije plaćen, porezna uprava će ga naplatiti iz ukupne imovine zajedno sa zateznim kamatama. U odnosu na ostale europske države, Hrvatska je pri dnu ljestvice što se tiče poreznog opterećenja građana, primjerice Belgija slovi za jednu od najrigoroznijih država što se tiče visine poreza za srednju klasu građanstva, dok za bogatiji sloj postoje porezne olakšice. Nasljedstvo se mora prijaviti u roku od tri mjeseca ako je pokojnik umro u Belgiji, četiri mjeseca ako je umro drugdje u EU-u, šest mjeseci ako je umro izvan Europe, inače je nasljednik u poreznom prekršaju. Porez se plaća u odnosu na stupanj rodbinske povezanosti i vrijednost nasljedstva. U Regiji Bruxelles i u Regiji Valonija prvi nasljednik ne plaća porez ako vrijednost nije veća od 12.500 eura. Na sto tisuća eura djeca plaćaju 5625 eura poreza, a na 250 tisuća, koliko može iznositi prosječno nasljedstvo jedne građanske obitelji, dakle, stan ili kuća te ušteđevina, plaća se 26.625 eura. Djeca do 21. godine života imaju povlastice pri plaćanju poreza na nasljedstvo.²¹ Za one koji su daljnje srodstvo, dakle u trećem ili četvrtom koljenu, porezi su mnogo viši. Tako nećaci ili ujaci na 75 tisuća eura plaćaju 26.875 eura poreza, a za iznose iznad 175 tisuća, dat će državi 81.875 eura. U Nizozemskoj je situacija sljedeća: na nasljedstvo do 120 tisuća eura plaća se 10 posto ako je nasljednik iz prve linije, supružnik ili dijete, zatim 18 posto ako je nasljednik unuk ili drugi rođak i 20 posto ako je nasljednik u daljnjem srodstvu. Za vrijednost iznad 120 tisuća eura plaća se 20, 30 ili 40 posto, ovisno o rodbinskoj povezanosti.²² U Njemačkoj nasljednici plaćaju porez na imovinu koju naslijede, a čija se vrijednost računa na dan kad dobiju svoj dio. Ondje se razlikuju tri porezne klase za nasljednike – u prvoj klasi su bliski rođaci i bračni partneri kao i istospolne bračne zajednice, u drugoj klasi su daljnji rođaci i bivši bračni partneri, a u trećoj klasi svi ostali. Njihovo je pravilo što je bliži rodbinski odnos, to su viši iznosi oslobođenja od poreza. Vrijednost nekretnina i drugih dobara kao i vrijednost dionica i ostalih vrijednosnih papira, računa se prema tržišnoj cijeni na dan smrti. Primjer: žena od muža naslijedi 575.000 eura te je oslobođena plaćanja poreza na 500.000 eura, no na ostatak od 75.000 eura mora platiti 7 posto poreza. Bivša žena ili netko iz 2. porezne kategorije plaćao bi 15 posto, a nasljednik iz treće kategorije 30 posto poreza. I tako dalje: na svotu do 300.000 eura plaća se, naprimjer, 11, 20 ili 30 posto, ovisno o kategoriji kojoj pripada nasljednik. I u Njemačkoj vrijedi porezna olakšica za bogatiji sloj nego srednji. U Češkoj su ukinuli porez na nasljedstvo i

²¹ Sabalić, Ines, Obiteljska ostavština na udaru države: Gdje se u Europi plaća najveći porez, https://www.jutarnji.hr/incoming/obiteljska-ostavstinana-udaru-drzave-gdje-se-u-europi-placa-najveci-porez/381_451/, pristupljeno 1. rujna 2018.

²² *Ibid.*

to u ovo novije vrijeme, dok je Mađarska uspjela realizirati dugogodišnju raspravu koja je prethodila ukidanju poreza na nasljedstvo za supružnike i djecu. U Rusiji je situacija malo drukčija, naime ondje se oporezivalo nasljedstvo nekretnina do 2006. godine po stopi od 13 posto, no provedbom izmjene zakona, na dohodak od imovine prenesene u nasljedstvo ne mora se platiti porez. Porez plaćaju nasljednici koji uživaju prihode od autorskih prava na književna djela, znanstvenog rada, umjetničkog naslijeđa, izumitelja. Ako nasljednik želi prodati naslijeđenu imovinu, na to će platiti porez od 13 posto, u skladu sa saveznim poreznim zakonom. Taj se uvjet odnosi samo na imovinu prodanu u roku od tri godine od dana smrti ostavitelja. Ako nasljednik proda nekretninu u roku od tri godine nakon smrti ostavitelja, prodaja mu se računa u porezne olakšice.²³ U Švicarskoj se može poslovanje i prebivalište preseliti u kanton gdje se porez na nasljedstvo ne plaća, pa se na taj način izbjegava takva porezna obveza.

3. OPORUKA I NUŽNI DIO

Pravo nasljeđivanja u Republici Hrvatskoj regulirano je Zakonom o nasljeđivanju. Odluči li oporučitelj slobodno raspolagati svojom imovinom na način da uskrati nasljedno pravo nekom od svojih bližih srodnika, istima Zakon, kao opreku danoj slobodi oporučitelja, pruža mogućnost ostvarenja prava na nužni dio.²⁴

U Republici Hrvatskoj zakonsko je nasljeđivanje pravilo, a oporučno iznimka. U građanskom pravu iznimka je jača od pravila što znači da do zakonskog nasljeđivanja dolazi samo kada nema oporuke ili se oporuka odnosi samo na određeni dio ostavine.²⁵

Iako je oporučno nasljeđivanje jače, zakonski nasljednici imaju pravo na nužni dio. Pravo na nužni dio je nasljedno pravo, a dio koji pripada pojedinom nužnom nasljedniku naziva se nužni dio. Postavlja se pitanje tko su zapravo ti nužni nasljednici koji imaju pravo na nužni dio ostavine?! Prema Zakonu o nasljeđivanju nužni nasljednici su ostaviteljevi potomci, njegova posvojčad i njihovi potomci te njegov bračni drug.

Ostaviteljevi roditelji, posvojitelji i ostali predci nužni su nasljednici samo ako su trajno nesposobni za rad i nemaju nužnih sredstava za život. Nužni dio potomaka, posvojčadi i njihovih potomaka te bračnog druga iznosi jednu polovicu, a nužni dio ostalih nužnih nasljednika jednu trećinu, što znači da ostaviteljevi potomci te bračni drug imaju pravo

²³ *Ibid.*

²⁴ Tužba nužnih nasljednika u slučajevima kada im je njihovo nasljedno pravo povrijeđeno, <https://vaic.hr/novosti-i-publikacije-hr/tuzba-nuznih-nasljednika-u-slucajevima-kada-im-je-njihovo-nasljedno-pravo-povrijeđeno/>, pristupljeno 8. listopada 2018.

²⁵ Vidović, Vanja, Ostavinski postupak kao izvanparnični postupak, završni rad, Požega, Preddiplomski stručni studij upravnih studij, 2016., str. 5.

na polovicu onoga što bi dobili da su zakonski nasljednici, a ostaviteljevi roditelji i posvojitelji trećinu onoga što bi dobili da su zakonski nasljednici.²⁶

Pravo na nužni dio je nasljedno pravo i ostvaruje se samo na zahtjev nužnog nasljednika, iz toga proizlazi da ako nužni nasljednici u ostavinskom postupku ne zatraže nužni dio, sud, odnosno javni bilježnik nisu dužni utvrditi njihovo pravo na nužni dio.

Oporučitelju je dana mogućnost određivanja hoće li nužni nasljednik primiti svoj dio u određenim stvarima, pravima ili novcu. Ako oporučitelj o tome nije izričito izrazio svoju volju u oporuci, sud ne može odrediti da nužnom nasljedniku, na ime tog nužnog dijela, pripada baš određena stvar, pravo ili novac.²⁷

3.1. IZRAČUNAVANJE VRIJEDNOSTI NUŽNOG DIJELA

Vrijednost ostavine na temelju koje se izračunava vrijednost nužnog dijela bit će opisana u ovom poglavlju. Kako bi se izračunala vrijednost nužnog dijela apsolutnih²⁸ i relativnih²⁹ nužnih nasljednika, najprije treba popisati i procijeniti sva dobra koja je ostavitelj imao u času smrti, računajući tu i sve ono čime je raspolagao oporukom, kao i sve njegove tražbine, pa i one koje ima prema nekom nasljedniku, osim tražbina koje su očito nenaplative. Od utvrđene vrijednosti dobara koja je ostavitelj imao u času smrti odbija se iznos ostaviteljevih dugova, iznos troškova popisa i procjene ostavine i troškova pokopa ostavitelja.

Tako dobivenom ostatku pribraja se vrijednost svih darova koje je ostavitelj učinio na bilo koji način nekom zakonskom nasljedniku bez obzira na to nasljeđuje li ostavitelja, pa i darova učinjenih nasljednicima koji se odriču nasljedstva, kao i onih darova za koje je ostavitelj naredio da se ne uračunaju nasljedniku u njegov nasljedni dio. Tome se pribraja i vrijednost darova koje je ostavitelj u posljednjoj godini svoga života učinio drugim osobama koje nisu zakonski nasljednici, osim manjih uobičajenih darova.

²⁶ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015, čl. 69. i 70.

²⁷ Turković, M., Nužni nasljednici, IUS INFO, 29. 4. 2016., <http://www.iusinfo.hr/dailycontent/Topical.aspx?id=26037>, pristupljeno 21. kolovoza 2018.

²⁸ Oni nužni nasljednici koji imaju pravo zahtijevati nužni dio već samo zato što su zakonski nasljednici (potomci umrloga, njegovi posvojenici i njihovi potomci, te njegov bračni drug).

²⁹ Oni nasljednici za koje se traže dvije pretpostavke: moraju biti zakonski nasljednici i moraju biti trajno nesposobni za rad i ne smiju imati nužnih sredstava za život (ostaviteljevi roditelji, posvojitelji i ostali pretci (djedovi, bake itd.)) i dobivaju 1/3 njihova zakonskog dijela.

Neće se uzimati u ovaj račun te se neće pribrajati vrijednost darova učinjenih za postignuće općekorisnih svrha, kao ni darova koji se na temelju samoga zakona ne uračunavaju nasljedniku u njegov nasljedni dio.³⁰

3.2. ISKLJUČENJE NUŽNIH NASLJEDNIKA

Iako iz svega navedenog proizlazi kako je oporuka nesamostalno nasljedno raspolaganje zbog prava zakonskih nasljednika na nužni dio, nužni nasljednici ipak mogu biti isključeni iz nužnog dijela u korist potomaka. Isključenje iz nasljedstva može biti potpuno ili djelomično. Da bi do tog isključenja došlo, moraju se ispuniti neke valjane pretpostavke koje će u nastavku biti navedene.

Oporučitelj koji želi isključiti nekog nasljednika mora to očitovati u oporuci na izričit način i navesti razlog za isključenje, a taj razlog za isključenje mora postojati u vrijeme oporučivanja. Oporučitelj može isključiti iz nasljedstva nasljednika koji ima pravo na nužni dio ako je ispunjen barem jedan od ovih razloga: ako se nasljednik povredom neke zakonske ili moralne obveze koja proizlazi iz njegova obiteljskog odnosa s ostavitelem teže ogriješio prema ostavitelem, ako je namjerno počinio neko teže kazneno djelo prema njemu ili njegovu bračnom drugu, djetetu ili roditelju, ako je počinio kazneno djelo protiv Republike Hrvatske ili vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, ako se odao neradu ili nepoštenu životu.

U slučaju spora o opravdanosti isključenja teret dokaza da je isključenje opravdano leži na onome koji se na isključenje poziva.

Isključenjem nasljednik gubi nasljedno pravo u mjeri u kojoj je isključen, a prava ostalih osoba koje mogu naslijediti ostavitelem određuju se kao da je isključeni umro prije ostavitelem.³¹

3.3. LIŠENJE NUŽNOG DIJELA U KORIST POTOMAKA

Uz postojanje mogućnosti isključenja na nužni dio, zakonski nasljednik može biti i lišen nužnoga dijela. Osim što se razlikuju prema pretpostavkama, razlika između lišenja i isključenja nužnog dijela jest ta što se nužni nasljednik može lišiti samo u korist potomaka nužnog nasljednika. Da bi se nužni zakonski nasljednik mogao lišiti prava na nužni dio u korist njegovih potomaka, moraju se supsidijarno ispuniti sljedeći uvjeti:

³⁰ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015, čl. 71.

³¹ Zakon o nasljeđivanju Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015, čl. 85., 86., 87.

Ako je potomak koji ima pravo na nužni dio prezadužen ili je rasipnik, oporučitelj ga može u oporuci na izričit način lišiti u cjelini ili djelomično njegova nužnog dijela u korist njegovih potomaka.

Ovo lišenje ostaje valjano samo ako u trenutku otvaranja nasljedstva lišeni ima maloljetno dijete ili maloljetnog unuka od prije umrlog djeteta, ili ima punoljetno dijete ili punoljetnog unuka od prije umrlog djeteta koji su nesposobni za rad i nemaju nužnih sredstava za život. Lišeni nasljednik nasljeđuje ostavitelja u dijelu koji nije obuhvaćen lišenjem te ga nasljeđuje i kad pretpostavke za lišenje više ne postoje u času ostaviteljeve smrti.³²

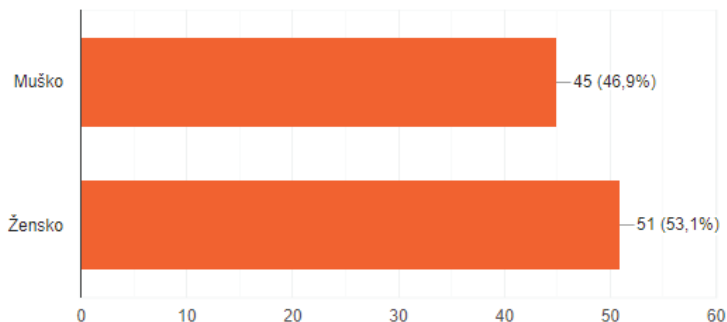
3.4. ANKETA

Budući da je oporuka toliko važna i predstavlja posljednju ostaviteljevu volju, odlučile smo napraviti anketu i istražiti koliko ljudi planira sastaviti oporuku ili ju ima sastavljenu te kakvo je znanje među Hrvatima o pravu nužnih nasljednika na nužni dio. U anketi je sudjelovalo 96 ispitanika od kojih 45 muškaraca i 51 žena (Graf 1). Što se tiče dobi, najviše sudionika je bilo u dobi od 16 do 25 godina što je i razumljivo s obzirom na to da je anketa provedena na internetu (Graf 2). Od 96 odgovora na pitanje: *Planirate li sastaviti oporuku?*, potvrdna su bila 54 odgovora, 38 ispitanika ne planira sastaviti oporuku, a samo četiri osobe imaju već sastavljenu oporuku (Graf 3).

54 osobe ne znaju da nužni nasljednici imaju pravo na nužni dio, dok su 42 osobe upućene u to (Graf 4).

Spol

96 odgovora

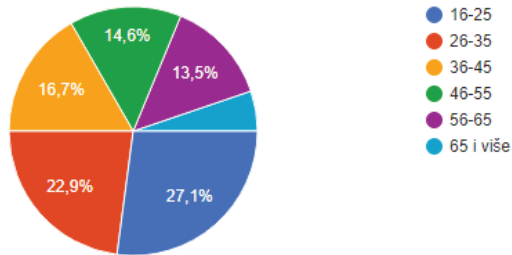

Graf 1

³² Zakon o nasljeđivanju Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015, čl. 88.

Dob

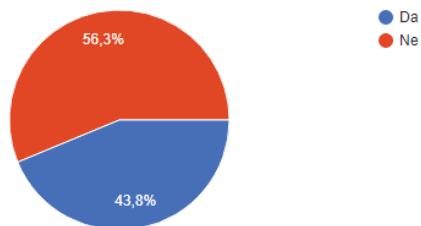
96 odgovora

Graf 2

Jeste li znali da nužni nasljednici imaju pravo na nužni dio Vaše ostavine bez obzira što ste ih izostavili iz oporuke?

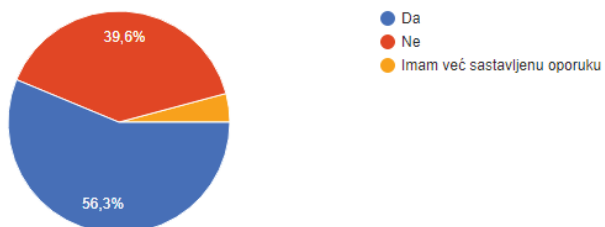
96 odgovora

Graf 3

Planirate li sastaviti oporuku?

96 odgovora

Graf 4

4. UGOVOR O DOSMRTNOM I DOŽIVOTNOM UZDRŽAVANJU

Iako se čini kako se ovaj naslov ne uklapa u sadržaj teme ovoga rada, pokazat ćemo kako su oporuka i ugovor o doživotnom/dosmrtnom uzdržavanju povezani.

Ugovor o doživotnom uzdržavanju je dvostranoobvezni, naplatni, strogo formalni i aleatorni pravni posao kojim se davatelj uzdržavanja obvezuje da će drugu ugovornu stranu ili trećega uzdržavati do njegove smrti, a druga ugovorna strana izjavljuje da mu daje svu ili dio svoje imovine, s time da je stjecanje stvari i prava odgođeno do trenutka smrti primatelja uzdržavanja.³³

Ugovorom o dosmrtnom uzdržavanju obvezuje se jedna strana (davatelj uzdržavanja) da će drugu stranu ili trećega (primatelja uzdržavanja) uzdržavati do njegove smrti, a druga se strana obvezuje da će mu za života prenijeti svu ili dio svoje imovine, s time da davatelj uzdržavanja stječe stvari ili prava koji su predmet ugovora o dosmrtnom uzdržavanju kad mu, na temelju toga ugovora, te stvari ili ta prava budu preneseni na zakonom predviđen način stjecanja. Razlika između ugovora o doživotnom uzdržavanju i ugovora o dosmrtnom uzdržavanju trenutak je stjecanja stvari i prava. Kod ugovora o dosmrtnom uzdržavanju davatelj uzdržavanja stječe stvari i prava koji su predmet ugovora još za života primatelja uzdržavanja i to po sklapanju ugovora ili u roku koji stranke same ugovore, dok ugovorom o doživotnom uzdržavanju davatelj uzdržavanja stječe stvari i prava koji su predmet ugovora u trenutku smrti primatelja uzdržavanja.³⁴

Osim što se ugovorom o doživotnom/dosmrtnom uzdržavanju prenosi sva ili dio imovine na davatelja uzdržavanja, ovi ugovori za sobom vuku još jednu posljedicu, a to je ako primatelj uzdržavanja sklopi ugovor o doživotnom/dosmrtnom s davateljem uzdržavanja, tada nasljednici ne nasljeđuju tu imovinu i nemaju pravo tražiti nužni dio na imovinu koja je dio ugovora o doživotnom/dosmrtnom nasljeđivanju. U ostavinu nakon smrti uzdržavanog ulazi samo imovina koja nije obuhvaćena ovim ugovorom.³⁵

To znači da su oporuka, odnosno pravo na nužni dio, vrlo usko povezani s ovim ugovorom. Ako se ne ispune pretpostavke za isključenje, odnosno lišenje nasljednika na nužni dio u korist potomaka, ostavitelju koji je državljanin Republike Hrvatske kao jedino rješenje ostaje potpisati sa željenim nasljednikom ugovor o doživotnom/dosmrtnom uzdržavanju te tako onemogućiti zakonske nasljednike na pravo nužnoga dijela.

³³ Zakon o obveznim odnosima, Narodne novine, broj 35/2005, 41/2008, 125/2011, 78/2015, 29/2018, čl. 579.

³⁴ Jankac, Tibor, Ugovor o dosmrtnom uzdržavanju, <http://www.ekonost.hr/pravo/ugovor-o-dosmrtnom-uzdrzavanju/>, pristupljeno 16. kolovoza 2018.

³⁵ Ugovor o dosmrtnom ili doživotnom uzdržavanju: razlika je velika!, <http://www.narodni-list.hr/posts/209835001>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

5. NUŽNI NASLJEDNI DIO U DRUGIM ZEMLJAMA

U ovom poglavlju govorit ćemo u ograničenjima u nasljeđivanju, odnosno postoji li pravo zakonskih nasljednika na nužni dio ili ne. Zemlje su odabrane slučajno, s ciljem usporedbe Republike Hrvatske s nekim susjednim zemljama i nekim zemljama Europske unije.

5.1. SRBIJA

Čitajući Zakon o nasljeđivanju na prvi pogled čini se kako se nužni nasljedni dio u Srbiji ni po čemu ne razlikuje od nužnog nasljednog dijela u Hrvatskoj. Zakon govori kako nužnim nasljednicima pripada dio ostavine kojim ostavitelj nije mogao raspolagati i koji se naziva nužnim dijelom.

Nužni dio potomaka, posvojenika i njegovih potomaka i ostaviteljeva bračnog druga je polovina, a nužni dio ostalih nužnih nasljednika trećina je dijela koji bi svakom od njih pripao prema zakonskom redu nasljeđivanja. Ako nužni nasljednik ne može ili ne želi naslijediti, njegov nužni dio ne prirasta ostalim nužnim nasljednicima.

Iako se na prvi pogled čine jako slični, zakoni o nasljeđivanju Hrvatske i Srbije različiti su na dosta mjesta. Jedna od tih razlika priroda je prava nužnog dijela o kojoj govori čl. 43. Zakona o nasljeđivanju: "Nužnom nasljedniku pripada novčana protuvrijednost nužnog dijela (obvezno pravo)." To znači da je u Srbiji nužni dio određen u obliku isplate određene svote novca te da je pravna prirodna nužnoga dijela obveznopravna (u novcu), dok je u Hrvatskoj nasljednopravna (u naturi).³⁶

5.2. MAĐARSKA

U skladu s odjeljkom 7:10 Građanskog zakonika oporučitelji imaju pravo slobodno raspolagati imovinom ili njezinim dijelom s pomoću raspolaganja imovinom nakon smrti.

U skladu s tim sloboda oporučnog raspolaganja primjenjuje se na svu imovinu oporučitelja. U mađarskom zakonu propisano je da određena bliska rodbina stječe nužan dio ostavine (potomak, bračni drug, roditelj) oporučitelja, što znači da i u Mađarskoj nužni nasljednici imaju pravo na nužni dio. Osoba koja ima pravo na nužni dio ne postaje nasljednik, odnosno nema pravo na materijalni (*in rem*) udio, nego je kao što je to slučaj i

³⁶ Zakon o nasljeđivanju Službeni glasnik RS, broj 46/1995, 101/2003 – odluka USRS i 6/2015, čl. 39., 40., 48.

u Srbiji obveznopravne prirode (u novcu), što znači da će nužni nasljednici biti isplaćeni u novcu.³⁷

5.3. ŠVEDSKA

Zakonom su propisana tri nasljedna reda. Prvi nasljedni red obuhvaća djecu ili unuke ostavitelja. Drugi nasljedni red obuhvaća ostaviteljeve roditelje i braću i sestre, a treći nasljedni red obuhvaća ostaviteljeve djedove i bake i njihovu djecu, odnosno, braću i sestre ostaviteljevih roditelja. Nasljedstvo se raspodjeljuje na jednake dijelove unutar svake grane. Drugi nasljedni red ne nasljeđuje ako je netko iz prvog nasljednog reda živ. Treći nasljedni red nasljeđuje ako nema preživjelih u prvom ili drugom nasljednom redu.

Ako je ostavitelj bio u braku, ostavinu dobiva nadživjeli bračni drug. Nakon smrti nadživjelog bračnog druga, zajednički nasljeđuju djeca i unuci, a ako nema djece i unuka, nasljeđuje drugi ili treći nasljedni red. Ti nasljednici stoga imaju pravo na sekundarno nasljedstvo (*efterarv*) nakon smrti nadživjelog bračnog druga.

Ako ostavitelj ima djecu koja nisu djeca nadživjelog bračnog druga, ona imaju pravo dobiti svoj nužni dio nakon ostaviteljeve smrti. Ako nema nasljednika, ostavinu dobiva Fond za nasljeđivanje (*den allmänna arvsfonden*).

Djeca i unuci ostavitelja (nazivaju se *bröstarvingar*, “tjelesnim nasljednicima”) imaju pravo na zakonski nužni dio nasljedstva. Nužni dio (*laglott*) polovina je dijela nasljedstva koji na temelju zakona pripada djeci i unucima ako nema oporuke, a djeca i unuci na njega imaju jednako pravo. Oporuke kojima se ograničava nužni dio u toj mjeri nisu valjane. Da bi dobili svoj nužni dio, dijete ili unuk moraju zatražiti izmjenu oporuke u roku od šest mjeseci od primitka.³⁸

5.4. PORTUGAL

U skladu s portugalskim zakonodavstvom nužni je dio ograničenje slobode raspolaganja imovinom nakon smrti. Nužni dio je dio imovine kojim oporučitelj ne može raspolagati jer u skladu sa zakonom pripada nužnim nasljednicima. To je obvezno nasljeđivanje, odnosno oblik zakonskog nasljeđivanja nad kojim ne mogu prevladati oporučiteljeve

³⁷ Europska pravosudna mreža u građanskim i trgovačkim stvarima, Mađarska, <https://e-justice.europa.eu/content-general-information-166-hu-maximizeMS-EJN-hr.do?member=1>, pristupljeno 22. kolovoza 2018.

³⁸ Europska pravosudna mreža u građanskim i trgovačkim stvarima, <https://e-justice.europa.eu/content-general-information-166-hu-maximizeMS-EJN-hr.do?member=1>, Švedska, pristupljeno 22. kolovoza 2018.

želje. Nužni su nasljednici bračni drug, potomci i preci. Bračni drug i potomci prva su kategorija nasljednika. Ako nema potomaka, nasljeđuju bračni drug i preci.³⁹

5.5. GRČKA

Potomci i roditelji ostavitelja te nadživjeli supružnik ili nadživjela osoba s kojom je preminula osoba sklopila registrirano partnerstvo, koji bi se mogli nazvati zakonskim nasljednicima, imaju pravo na nužni dio ostavine. Nužni dio ostavine odgovara polovici zakonskog nasljedstva. Zakonski korisnik tog dijela uključen je kao vjerojatni nasljednik u odnosu na taj dio. Taj se omjer izračunava na složen način. Uzimaju se u obzir uračunate koristi koje je korisnik već dobio od ostavitelja i ukupna (zamišljena) vrijednost ostavine (članci 1830. – 1834. Građanskog zakonika).

Smatra se da ograničenje koje se oporukom određuje korisniku tog dijela nije navedeno u mjeri u kojoj se primjenjuje na nužni dio ostavine (članak 1829. Građanskog zakonika). Pokretanjem postupka za povrat dara bez ljubavi, korisnik dijela može nastojati vratiti dar koji je ostavitelj dao za vrijeme života, ako ostavina koja i dalje postoji u trenutku smrti ostavitelja nije dovoljna za pokrivanje nužnog dijela. Na pravo na pokretanje postupka primjenjuje se pravna zastara od dvije godine nakon smrti ostavitelja.⁴⁰

5.6. ENGLESKA I WALES

Izjavu o raspolaganju imovinom sastavljaju oporučitelj ili oporučitelji. Nije obvezno tražiti pravni savjet ili uključiti pravnog stručnjaka. Oporuka se ne mora registrirati.

Oporukom se ovlast za raspolaganje ostavinom umrle osobe daje izvršiteljima oporuke (osobnim zastupnicima) osobe nakon njezine smrti. Njome se ne raspolaze imovinom.

Ograničenja slobode raspolaganja imovinom zbog smrti (npr. nužni dio) ne postoje, što znači da zakonski nasljednici nemaju pravo na nužni dio, ali članovi obitelji i osobe koje je imenovala umrla osoba, mogu od suda zatražiti dodjelu financijskih sredstava iz ostavine u skladu sa Zakonom o nasljeđivanju (Zbrinjavanje obitelji i ovisnih članova) iz 1975.⁴¹

³⁹ Europska pravosudna mreža u građanskim i trgovačkim stvarima, <https://e-justice.europa.eu/content-general-information-166-hu-maximizeMS-EJN-hr.do?member=1>, Portugal, pristupljeno 22. kolovoza 2018.

⁴⁰ Europska pravosudna mreža u građanskim i trgovačkim stvarima, Grčka, <https://e-justice.europa.eu/content-general-information-166-hu-maximizeMS-EJN-hr.do?member=1>, pristupljeno 22. kolovoza 2018.

⁴¹ Europska pravosudna mreža u građanskim i trgovačkim stvarima, <https://e-justice.europa.eu/content-general-information-166-hu-maximizeMS-EJN-hr.do?member=1>, Engleska i Wales, pristupljeno 22. kolovoza 2018.

5.7. SLOVENIJA

Oporuka je valjana ako je sastavljena u obliku utvrđenom u Zakonu o nasljeđivanju te u Zakonu nije predviđeno posebno ovjeravanje oporuke.

Nužni nasljednici imaju pravo na dio ostavine kojim ostavitelj ne smije raspolagati. Taj dio ostavine naziva se “nužnim dijelom”. Nužni su nasljednici sljedeći: potomci umrle osobe, njegova usvojena djeca i njihovi potomci, njegovi roditelji i njegov bračni drug. Djedovi, bake, braća i sestre nužni su nasljednici samo ako su trajno nesposobni za rad i nemaju sredstva potrebna za život. Navedene osobe smatraju se nužnim nasljednicima ako imaju nasljedno pravo u skladu sa zakonskim nasljednim redovima.⁴²

5.8. BOSNA I HERCEGOVINA

Nužni nasljednici imaju pravo na dio ostavine kojim ostavitelj ne može raspolagati i koji se naziva nužni dio. Nužnom nasljedniku pripada određeni dio svake stvari i prava koji čine ostavinu, ali ostavitelj može odrediti da nužni nasljednik primi svoj dio i u određenim stvarima, pravima ili u novcu.

Na zahtjev neke od stranaka sud može, kad nađe da je to opravdano, odlučiti da nužnom nasljedniku pripadne dio u određenim stvarima, pravima ili u novcu, ako to već nije pravnim poslom odredio ostavitelj.⁴³

6. UREDBA (EU) BR. 650/2012 EUROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA

Veliki korak olakšavanju prekograničnog nasljeđivanja bilo je donošenje novih pravila EU-a 4. srpnja 2012. kojima se europskim građanima olakšava pravno rješavanje međunarodne oporuke ili nasljeđivanja. Ta nova pravila primjenjuju se na nasljeđivanje onih koji su umrli 17. kolovoza 2015. ili nakon toga datuma.

Uredbom se osiguravaju dosljedni postupci prekograničnog nasljeđivanja koje će provoditi jedinstveno nadležno tijelo na temelju jednog zakona. U načelu, sudovi države članice u kojoj je bilo posljednje boravište građana bit će nadležni za predmet nasljeđivanja te će pravo te države biti mjerodavno pravo. Međutim, građani mogu odabrati pravo svoje države kao mjerodavno pravo u predmetu nasljeđivanja. Primjenom jednog zakona na

⁴² Europska pravosudna mreža u građanskim i trgovačkim stvarima, <https://e-justice.europa.eu/content-general-information-166-hu-maximizeMS-EJN-hr.do?member=1>, Slovenija, pristupljeno 22. kolovoza 2018.

⁴³ Zakon o nasljeđivanju u Federaciji Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj 80/2014 od 1. listopada 2014., čl. 30.

slučajeve prekograničnog nasljeđivanja koji provodi jedinstveno nadležno tijelo izbjegavaju se paralelni postupci i proturječne sudske odluke. Time se osigurava i priznavanje odluka sudova države članice u cijelom EU-u bez posebnih postupaka.

Danska, Irska i Ujedinjena Kraljevina ne sudjeluju u Uredbi. Zbog toga će se prekogranični postupci nasljeđivanja koji se rješavaju u tim trima državama članicama i dalje rješavati samo u skladu s njihovim nacionalnim pravilima.⁴⁴

Što se tiče nužnog dijela i nužnih nasljednika, Uredba o tome ne govori previše. Prema općoj nadležnosti sudovi države članice u kojoj je umrli imao svoje uobičajeno boravište u trenutku smrti imaju nadležnost odlučivati o nasljeđivanju u cijelosti. Na primjeru bi se to moglo ovako objasniti: mjerodavno pravo za ostavinu Hrvata koji je imao uobičajeno boravište u Njemačkoj bilo bi njemačko pravo, drugim riječima nužni nasljednici bi imali pravo na nužni dio jer je nužni dio u Njemačkoj obveznopravne prirode te bi nasljeđivali i plaćali porez na nasljedstvo prema njemačkom pravu.⁴⁵

Prema čl. 22. ove Uredbe osoba može za pravo koje će urediti u cijelost njezino nasljeđivanje izabrati pravo države čiji je državljanin u trenutku izbora ili u trenutku smrti. To je jako važna odredba jer ostavitelj može u oporuci sam odrediti koje će pravo (pravo uobičajenog boravišta ili pravo država članica u kojima ima državljanstva) biti mjerodavno za njegovu ostavinu. To znači da bi Hrvat iz navedenog primjera za života mogao oporukom odrediti da mjerodavno pravo za njegovu ostavinu bude hrvatsko čiji je državljanin, a ne ono uobičajenog boravišta koje je mjerodavno prema općoj nadležnosti.

7. ZAKLJUČAK

Tema je ovog rada oporuka te je navedeno da je ona jednostrano, izričito i osobno očitovanje oporučiteljeve posljednje volje, upravljeno na raspolaganje za slučaj njegove smrti. Proučile smo sudsku praksu i vrste oporuka. Vidljivo je kako oporučitelj ima više mogućnosti te može odabrati oblik kojim će izraziti svoju posljednju volju. Ono što ograničava tu slobodu postojanje je prava nužnih nasljednika na nužni dio zbog kojih ostaviteljeva volja ne može biti u potpunosti poštovana.

Nužno nasljeđivanje u biti je nasljeđivanje protiv oporučiteljeve volje jer je određeno na temelju Zakona, ali oporučitelj ipak može isključiti iz nasljedstva i osobu koja ima pravo na nužni dio. Jedini način za to sklapanje je ugovora o doživotnom/dosmrtnom uzdržavanju, između primatelja i davatelja uzdržavanja.

⁴⁴ Europska pravosudna mreža u građanskim i trgovačkim stvarima, <https://e-justice.europa.eu/content-general-information-166-hu-maximizeMS-EJN-hr.do?member=1>, pristupljeno 27. kolovoza 2018.

⁴⁵ Klasiček, Dubravka, Nužni dio: u naturi ili u povcu?, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 47, 1/2013., str. 358.

Zaključenjem ankete rezultati su pokazali kako više od 50 posto ispitanika ne zna za postojanje prava nužnih nasljednika na nužni dio te tako nisu ni svjesni mogućnosti sprječavanja neizvršavanja ostaviteljeve posljednje volje.

Ovaj je rad donio neočekivan odgovor jer smo mislile kako je hrvatski Zakon o nasljeđivanju jedan od rijetkih koji daje pravo nužnim nasljednicima na nužni dio. Istraživanjem je utvrđeno da od odabranih zemalja, jedino u zakonima Engleske i Walesa ne postoje ograničenja slobode raspolaganja zbog smrti.

Taj podatak govori kako nije jednostavno provesti to ograničenje u hrvatskom zakonu. Uspoređujući Hrvatsku s ostalim zemljama, najbolji primjer za ublažavanje odredbi koje oporuku čine nesamostalnom zakoni su susjednih zemalja Srbije i Mađarske. One su odlično uredile pravo nužnih nasljednika tako da njima pripada novčana protuvrijednost nužnog dijela. Na taj način donekle je poštovana ostaviteljeva posljednja volja da će materijalne vrijednosti pripasti nasljedniku kojeg on odredi, a nužni nasljednici dobivaju novčanu protuvrijednost

POPIS LITERATURE

Knjige:

1. Kontrec, Damir; Matko-Ruždjak, Jožica; Sessa, Đuro, Zakon o nasljeđivanju s komentarima, poveznicama, sudskom praksom, priložima, primjerima i abecednim kazalom pojmova, Zagreb, Organizator 2015.
2. Gavella, Nikola; Belaj, Vlado, Nasljedno pravo, Zagreb, Narodne novine, 2008.

Članci:

1. Klasiček, Dubravka, Nužni dio: u naturi ili u povcu?, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 47, 1/2013, str. 351.–368.

Izvori prava:

1. Pravilnik o Hrvatskom upisniku oporuka, Narodne novine, broj 135/2003, 164/2004.
2. Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015.
3. Zakon o obveznim odnosima, Narodne novine, broj 35/2005, 41/2008, 125/2011, 78/2015, 29/2018.
4. Zakon o nasljeđivanju, Sl. glasnik RS, broj 46/1995, 101/2003 – odluka USRS i 6/2015.

5. Zakon o nasljeđivanju u Federaciji Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj 80/2014 od 1. listopada 2014.

Mrežni izvori:

1. Hrvatski upisnik oporuka, IUS INFO, <http://www.iusinfo.hr/dailycontent/Topical.aspx?id=24907/>, pristupljeno 1. rujna 2018.
2. Sabalić, Ines, Obiteljska ostavština na udaru države: Gdje se u Europi plaća najveći porez, <https://www.jutarnji.hr/incoming/obiteljska-ostavstinana-udaru-drzave-gdje-se-u-europi-placa-najveci-porez/381451/>, pristupljeno 1. rujna 2018.
3. Jankac, Tibor, Ugovor o dosmrtnom uzdržavanju, <http://www.ekonoss.hr/pravo/ugovor-o-dosmrtnom-uzdrzavanju/>, pristupljeno 16. kolovoza 2018.
4. Turković, M., Nužni nasljednici, IUS INFO, 29. 4. 2016., <http://www.iusinfo.hr/dailycontent/Topical.aspx?id=26037>, pristupljeno 21. kolovoza 2018.
5. Tužba nužnih nasljednika u slučajevima kada im je njihovo nasljedno pravo povrijeđeno, <https://vaic.hr/novosti-i-publikacije-hr/tuzba-nuznih-nasljednika-u-slucajevima-kada-im-je-njihovo-nasljedno-pravo-povrijedeno/>, pristupljeno 8. listopada 2018.
6. Ugovor o dosmrtnom ili doživotnom uzdržavanju: razlika je velika!, <http://www.narodni-list.hr/posts/209835001>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.
7. Europska pravosudna mreža u građanskim i trgovačkim stvarima, <https://e-justice.europa.eu/content-general-information-166-hu-maximizeMS-EJN-hr.do?member=1>, pristupljeno 22. kolovoza 2018.

Ostalo:

1. Vidović, Vanja, Ostavinski postupak kao izvanparnični postupak, završni rad, Požega, Preddiplomski stručni studij upravni studij, 2016.

WILL – (IN)DEPENDENT DISPOSAL

Abstract

There are two foundations of inheritance in the Republic of Croatia: the law and a will. Inheritance is implemented legally if the testator did not determine how his/her estate should be divided. In this paper, we study whether the will of the testator is respected in his/her testament given a forced share, the percentage of legal heirs invoking a forced share, and, finally, if there is a way to respect the will of the testator. We also compare the Republic of Croatia with other countries, especially with the European Union countries, and study whether Regulation 650/2012 provides for a forced share. In conclusion, we deal with the facts which might explain the main reasons why people in our country do not use a last will that expresses their wishes as to how their property is to be distributed at death as often as it is used in other countries, what its advantages are, and which disadvantages of a will prevent Croatian citizens from making a will. We also try to find answers to the aforementioned questions in case law, compare how much theory and practice really coincide and to what extent our citizens are aware of the right to a forced share when the testator leaves the will behind as inheritance proceedings referring to the right to a forced share are initiated only at the request of the person concerned, never *ex officio*. Due to the fact that a will is an exception in relation to law that is considered a rule, a forced share is considered to be an exception to a will; hence we will draw attention to the possibility of circumventing this exception within the exception and exemplify the ways in which the testator may ensure that his/her heir inherits the whole estate, without fear of sharing it with forced heirs.

Keywords: will, legal inheritance, forced heirs, intestate heirs, testator

APOLOGIJA SOCIJALNE DRŽAVE NASUPROT INSTITUCIONALIZACIJI NEJEDNAKOSTI U NEOLIBERALNOM PORETKU

Valentino Kuzelj

student 3. godine Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

E-mail: valentino.kuzelj01@gmail.com

Pregledni rad

UDK 316.323.65:330.831.8

364.614.8

Rad primljen 23. travnja 2019.

Sažetak

Rudimentarno socijalno zakonodavstvo 19. stoljeća javlja se kao odgovor na jačanje društvene samosvijesti obespravljenih. Svjetski ratovi i ekonomska depresija u prvoj polovini 20. stoljeća šire svijest demokratskih društava o potrebi socijalnoga blagostanja građana. Dolazak na vlast predstavnika neoliberalne paradigme u zemljama anglosaksonskoga kruga promiče "prijezir prema državi" i traganje za profitom u ideološku podlogu javnih politika. Nakon pada socijalističkoga bloka neoliberalizam se, preko međunarodnih financijskih institucija, nameće tranzicijskim zemljama te postaje globalnim ekonomskim usmjerenjem. U posljednja četiri desetljeća nejednakosti u distribuciji bogatstva i dohodaka dovedene su do nezapamćenih razmjera. Ekonomska recesija 2008. godine nije uspjela preokrenuti taj trend. Recentna zbivanja u SAD-u pokazuju naznake re-institucionalizacije socijalnih vrijednosti te se postavlja pitanje hoće li se iste održati i proširiti poput neoliberalizma krajem prošlog milenija. Zbog tog razloga valja pristupiti proučavanju stvarnog sadržaja koncepta socijalne države nasuprot institucionalizaciji nejednakosti u neoliberalnom poretku.

Ključne riječi: *socijalna država, ljudsko dostojanstvo, redistributivna pravednost, neoliberalizam, demokracija*

1. UVOD

Neporeciva je činjenica da ekonomska i socijalna politika igraju važnu ulogu u ostvarenju ljudske slobode. Unatoč tome, oblik i intenzitet ekonomske politike ostaju žarištem ideoloških sukoba suvremenih demokracija. Pitanje socijalne politike, kao dijela šire državne ekonomske i fiskalne politike, afirmiralo se tijekom prve tri četvrtine 20. stoljeća te je u posljednjoj potisnuto radi ostvarenja načela ekonomičnosti, tržišnosti i "prijezira prema državi" u traganju za profitom. Ispravno je tvrditi da je u odgovoru na pitanje o socijalnoj usmjerenosti društva sadržan karakter suvremenog poimanja države i njezine legitimacije.

Karakterizirajući narav socijalne države valja imati na umu da ona ne predstavlja socijalistička stremljenja ka kreaciji besklasnog društva. Upravo se socijalna država javlja kao srednji put, suprotnost nereguliranom tržištu viktorijskog liberalizma te prijetnji socijalističkih prevrata u najrazvijenijim državama na prijelazu 19. i 20. stoljeća. Stoga treba zdušno odbaciti tvrdnju kako je socijalna aktivnost države suprotna demokraciji. Naime, socijalna država predstavlja sintezu demokratske, pravne i socijalno pravedne države kao jedinu alternativu nereguliranom kapitalizmu i nedemokratskom socijalizmu, apostrofirajući tezu kako isključivo dostojan život omogućuje početnu jednakost šansi na tržištu i stvarnu mogućnost sudjelovanja u demokratskom procesu.

S ciljem dokazivanja komplementarnosti pravne, demokratske i socijalne države, kao povijesnog kompromisa između mimikrije nejednakosti parolama apsolutne slobode *laissez-faire* liberalizma i izdizanja nedemokratskih stremljenja instrumentalizacijom socijalne politike kao jedine legitimacijske osnove socijalističkih režima, *infra* će se pristupiti razmatranju povijesnog i institucionalnog značenja socijalne države kao afirmacije prava ljudskog dostojanstva. Istaknut će se komplementarnost jednom izgrađene socijalne države i demokracije te nužnost redistribucije u kreiranju stvarnih mogućnosti demokratske participacije nižih društvenih slojeva i ostvarenju ljudskoga dostojanstva. Potom će se pristupiti kritici neoliberalne ideologije kojoj sloboda služi kao sredstvo, radije nego cilj javnih politika. Četvrt stoljeća vladavine neoliberalizma produbilo je globalne nejednakosti te će se izložiti potreba reafirmacije socijalne države u cilju sprječavanja širenja nejednakosti te koncentracije bogatstva u rukama neznatne manjine. Zatim će se kratko izložiti recentne naznake "buđenja" socijalnih vrijednosti u SAD-u kao potencijalni pokazatelji širih društvenih kretanja. U zaključnim će se razmatranjima ponuditi sinteza demokratske i socijalne države pri ostvarenju ljudskoga dostojanstva u demokratskom poretku te nužnost re-institucionalizacije socijalne države u cilju očuvanja suvremenih demokratskih poredaka.

2. SOCIJALNA DRŽAVA: AFIRMACIJA PRAVA NA DOSTOJAN ŽIVOT

Liberalna noćobdijska država (engl. *night-watchman state*) 18. i 19. stoljeća istaknut će mir i sigurnost te osiguranje pravnoga poretka primarnim zadaćama dekoncentrirane državne vlasti te će u tu svrhu, pod egidom individualizma, svoje djelovanje ograničiti na temeljne represivne resore, suzdržavajući se od uplitanja u gospodarska pitanja.¹ Opravdanje državne apstinencije iz gospodarskih zbivanja (osim osiguranja poštene tržišne utakmice) pronalazi se u Smithovu uvjerenju da država ne može upravljati gospodarstvom te se njezina uloga sužava na nužno podizanje i održavanje općekorisnih

¹ Pusić, Eugen, Modernizacija javne uprave, Hrvatska javna uprava, god. 1, br. 1, 1999., str. 8.

ustanova i radova kao javnoga dobra, čiji je profit nedostatan da bi udružio individualne sebične volje pri njihovu ostvarenju.²

Marx je, sagledavajući društvene posljedice industrijske revolucije koje su ostavile razmjerno velik udio pučanstva na dnu društvenoga spektra, ustvrdio kako razvoj kapitalizma nužno vodi povećanju ekonomske nejednakosti iz koje proizlaze svi ostali oblici nejednakosti.³ U takvim okolnostima okarakterizirao je revoluciju neminovnom društvenom činjenicom, naglašavajući: "Ona (buržoazija, *op. a.*) proizvodi pr(ij)e svega svog vlastitog grobara"⁴ Takva predviđanja odgovaraju teoriji socijalne mobilizacije, koja odlučujućom determinantom razvoja socijalnih politika ističe izostavljanje brojčano nadmoćne skupine radnika i siromašnih iz primarne distribucije bogatstva te posljedično njihovu društvenu i političku mobilizaciju.⁵

U takvom ozračju te kao posljedica uspostave formalne jednakosti sviju građana u eri formiranja moderne liberalne države, dolazi do jačanja samosvijesti i povezanosti radništva – koje je okove feudalizma zamijenilo onima siromaštva – te donošenja prvih zakonodavnih ustupaka s ciljem očuvanja državnog i političkog poretka. Tako će se prvi ustupci liberalne legislative u Britaniji javiti tečajem viktorijanskog razdoblja u obličju socijalno orijentiranog zakonodavstva kao odgovora na političke zahtjeve izražene Poveljom (engl. *Charter*) po njoj nazvanoga radničkoga pokreta (čarterizam) iz 1838. godine, koji je putem izmjena izbornog zakonodavstva smjerao pripuštanju faktične snage (izražene brojnošću siromašnog radništva) političkoj moći.⁶ Potom će 70-ih godina 19. stoljeća, pod pritiskom formiranja radničkog pokreta predstavljenog sindikalnim udruženjima te lijevim političkim strujama, europske vlade pristupiti donošenju rudimentarnog socijalnog zakonodavstva ograničenog obuhvata kao kompromisa između dviju interesnih skupina: brojčano nadmoćnog proletarijata s jedne te formalno nadmoćne političke i buržoaske klase s druge strane spektra.⁷

Užasi dvaju svjetskih ratova iskazat će neuspjeh demokratskih obećanja jednakosti i bratstva pri konstituiranju moderne demokratske države te će na dnevni red političke stvarnosti postaviti pitanje jednakosti u miru, nasuprot jednakosti stradanja u viorima

² Ferenčak, Ivan, Kompendij o (neo)liberalizmu, *Ekonomski vjesnik*, god. 24, br. 2, 2011., str. 338.

³ Kregar, Josip; Sekulić, Duško; Ravlić, Slaven; Zrinščak, Siniša; Grubišić, Ksenija; Petričušić, Antonija, *Uvod u sociologiju*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2014., str. 269.

⁴ Marks, Karl; Engels, Fridrih, *Manifest komunističke partije*, Mediteran publishing, Novi Sad, 2017., str. 57.

⁵ Puljiz, Vlado, *Determinante razvoja socijalne politike*, *Revija za socijalnu politiku*, god. 4, br. 2, 1997., str. 115.–116.

⁶ Kurtović, Šefko, *Opća povijest prava i države*, II. knjiga, *Novi vijek*, Autorska naklada, Zagreb, 2005., str. 41.–42.

⁷ Puljiz, Vlado; Bežovan, Gojko; Šućur, Zoran; Zrinščak, Siniša, *Socijalna politika: povijest, sustavi, pojmovnik*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2005., str. 144.–145.

rata.⁸ Ekonomska kriza 30-ih godina 20. stoljeća u SAD-u te Drugi svjetski rat dokinut će *laissez-fair* politiku dotadašnjih razdoblja te će poslijeratne demokracije u duhu solidarnosti pristupiti ostvarenju “slobode od nužde” kao jedne od temeljnih pretpostavki mira zacrtanih u Atlantskoj povelji 1941. godine.⁹

Poslijeratne godine druge polovine 20. stoljeća svjedoče ekspanziji socijalne politike u demokratskim porecima čiji se uzroci pronalaze u snažnom ekonomskom rastu kao preduvjetu širenja socijalnih djelatnosti države i porastu snage radništva povezanog u sindikalna i partijska udruženja te dolazi do formacije socijalnih prava kao europske civilizacijske stečevine. Poslijeratna solidarnost, kao institucionalizirana moralna vrijednost birača, približava političke stranke socijalnim idejama te potiče izbornu nadmetanje socijalnih programa. Socijalna se država afirmira kao svojevrsni “treći put” između liberalnog neograničenog kapitalizma i nedemokratskog socijalizma.¹⁰ Nastaje kao logičan slijed vladavine prava i pravne države, koje se u izostanku socijalne komponente pojavljuju kao “neprimjerene i ograničavajuće”.¹¹ Samim time socijalna država ostaje neodvojiva od demokracije i jedini put njezina stvarnog i potpunog ozbiljenja.

2.1. KOMPLEMENTARNOST DEMOKRATSKE I SOCIJALNE DRŽAVE

Stvarna mogućnost udovoljenja apstraktnom zahtjevu socijalne pravde ovisi o volji i zbiljskim mogućnostima vlasti za pravičnom preraspodjelom materijalnih vrijednosti¹² te je znakovita Schumpeterova primjedba kako uvođenje socijalnih reformi “pretpostavlja prethodni kapitalistički uspjeh” te da je “glavnina onoga što socijalno zakonodavstvo razrađuje i uopćava bilo prethodno potaknuto akcijom samog kapitalističkoga sloja”.¹³ Ista ni po čemu ne dokazuje inherentnost socijalne države i kapitalističkoga poretka niti negira tvrdnju kako je socijalna država treći put između kapitalističke i socijalističke krajnosti. Naprotiv, u njoj je sadržana jedna od tri kategorije uvjeta nužnih za nastanak socijalne države – dostupnost sredstava i kapaciteta u službi preraspodjele. Kao daljnja dva preduvjeta nameću se intenzitet potreba i interesa za preraspodjelom te mogućnost aktivnog i sustavnog političkog i društvenog pritiska naspram otpora ekonomske i po-

⁸ Pusić, Eugen, Upravne organizacije: interakcija-struktura-interes, Društveno veleučilište u Zagrebu, Zagreb, 2005., str. 76.

⁹ Vidjeti Atlantic Charter, <http://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp>, pristupljeno 1. ožujka 2019.

¹⁰ *Op. cit.* (bilj. 7), str. 148.–150.

¹¹ Miličić, Vjekoslav, Opća teorija prava i države, Autorska naklada, Zagreb, 2008., str. 210.

¹² *Ibid.*, str. 211.

¹³ Schumpeter, Joseph Alois, Kapitalizam, socijalizam i demokracija, Globus, Zagreb, 1981., str. 90.

litičke klase koja bi u preraspodjeli izgubila.¹⁴ Ispravna bi bila tvrdnja kako je socijalna država inherentna demokraciji te kako se socijalno neosjetljiv (liberalno kapitalistički) poredak ne može nazvati demokracijom jednako koliko ni eklatantno nedemokratski (socijalistički).

Na tom je tragu i njemački ustavotvorac kada vrijednosti ljudskog dostojanstva (čl. 1., st. 1.) i socijalne države (čl. 20., st. 1.) uvrštava u ustavnu klauzulu vječnosti (čl. 79., 3.)¹⁵ konstituirajući tako temeljna strukturalna načela namijenjena sprječavanju neprijatelja demokracije da zloporabom njezinih procesa uruše bit demokratskoga poretka.¹⁶ Time je volja svakog sljedećeg ustavotvorca ograničena vječnom klauzulom te je načelo demokracije ograničeno predanošću konstitucionalizmu koji temeljna strukturalna načela smatra inherentnim demokraciji te ih “zamrzava u vječnosti” s obzirom na to da bi demokratski poredak bez tih načela u suštini bio nedemokratski ili tek blijeda imitacija demokracije. Kako ističe Omejec “ (...) ustavna načela određuju strukturu i bit njemačke države. To znači: Njemačka će ostati ono što jest i onda kad se iz ustava odstrane pojedinačni državni ciljevi, ali neće ostati ista državna zajednica ako bi jedan od strukturalnih ustavnih načela bio ukinut ili izmijenjen”.¹⁷ Sličnim putem krenulo je mnoštvo poslijeratnih europskih ustava konstitucionalizirajući koncept socijalne države.

Do kraja prošlog milenija u njemačkoj pravnoj teoriji prevladavalo je stajalište o nemogućnosti ustavnosudske konkretizacije socijalnih prava držeći ih rezervatom zakonodavnog izbora. Time ustavna socijalna prava nisu smatrana subjektivnim pravima koja bi bez legislativne konkretizacije uživala ustavnosudsku zaštitu.¹⁸

Smerdel primjećuje kako u novije vrijeme ustavni sudovi pokazuju aktivnost u definiranju obveza države utemeljenih na ustavnim jamstvima socijalnih prava te pritom ističe: “Ozbiljnije djeluju primjeri gdje sudovi u obliku “mekanih odluka” upućuju zakonodavca što valja učiniti kako bi jamstvo socijalnih prava i socijalne države bilo ostvareno”.¹⁹

Kao predvodnik ustavnosudskog aktivizma i na polju socijalnih prava istaknuo se njemački Savezni ustavni sud u recentnoj Odluci o ustavnosti tzv. Hartz IV. zakona, po-

¹⁴ Pusić, Eugen, Uvjeti institucionalne stabilizacije socijalne države, *Revija za socijalnu politiku*, god. 3, br. 3, 1996., str. 208.

¹⁵ Vidjeti Basic Law for the Federal Republic of Germany, <https://www.constitute-project.org/constitution/German-Federal-Republic-2014.pdf?lang=en>, pristupljeno 1. ožujka 2019.

¹⁶ Omejec, Jasna, Veliki njemački ustav i nepromjenjiva ustavna načela u praksi Saveznog ustavnog suda, *Zbornik “Pravo i pravda 2015” Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu*, 2016., str. 4. <https://bib.irb.hr/datoteka/792156.OMEJEC-GRUNDGESETZ-Zbornik-PRAVO-I-PRAVDA-2015-PFBgd.pdf>, pristupljeno 8. veljače 2019.

¹⁷ *Ibid.* str. 6.–7.

¹⁸ Rodin, Siniša, Ustavni sud definira socijalnu državu, *Revija za socijalnu politiku*, god. 5, br. 2, 1998., str. 115.

¹⁹ Smerdel, Branko, Ustavno uređenje europske Hrvatske, *Narodne novine*, Zagreb, 2013., str. 105.

vezujući dva *supra* spomenuta prava iz klauzule vječnosti (pravo ljudskog dostojanstva s ustavnim konceptom socijalne države) te posljedično kreirajući pravo na poštovanje osnovnog egzistencijalnog minimuma dostojnog čovjeka kao novo ustavno pravo izvedeno iz drugih, a čija se bit sastoji u osiguranju materijalnih uvjeta nužnih za “egzistenciju, te minimum sudjelovanja u društvenom, kulturnom i političkom životu”.²⁰ Takvo značenje ljudskom dostojanstvu kao temeljnoj i trajnoj predanosti njemačkog ustava predvidio je i Dürig, držeći ga povrijeđenim životom ispod granice egzistencije. Nije smatrao da se na njega moguće pozvati kao na samostalno subjektivno pravo na osiguranje minimuma egzistencije, nego je držao da takvo pravo proizlazi iz “kombinacije više članaka ustava koji jesu u vezi s obvezom zaštite dostojanstva”.²¹

Kao ustavna vrednota većine suvremenih poredaka socijalna država predstavlja temeljnu i trajnu opredijeljenost ustavotvoraca k ostvarenju socijalne pravednosti, dok kao institucionalizirana vrijednost građana svoje ozbiljenje pronalazi u demokratskom zahtjevu, postavljenom pred nositelje vlasti, na uspostavljanje socijalno pravednoga poretka. Dicke zaključuje “da sva tri strukturna načela – demokracija, pravna država i socijalna država – imaju svoje normativno porijeklo u čovjekovoj slobodi: u slobodi sudjelovanja u političkome dogovaranju, u slobodi od prisile i neopravdane vladavine te u slobodi od nužde i u slobodnome sudioništvu u ‘mi’ modernoga industrijskog, tehnološkog i informacijskog društva”.²²

Samim time, a o čemu svjedoči praksa Ustavnog suda Republike Hrvatske (u nastavku: USRH), demokratski ustav pred zakonodavca postavlja normativni zahtjev za smanjenjem nejednakosti i uspostavljanjem socijalno pravednoga poretka, dok modalitete njegova ispunjenja prepušta zakonodavnom izboru.²³ Time je načelo demokracije, kao pravo izabranog predstavničkog tijela na definiranje organizacijskih politika, pomireno s konceptom socijalne države kao trajne društvene vrijednosti čiji moralni sadržaj nije podložan promjenama, dok je njegovo ozbiljenje elastično i učinjeno ovisnim o vremenu i preferencijama birača tijekom izbornih ciklusa.

USRH prihvaća koncept ekonomske neutralnosti demokratskog ustava koji unaprijed ne definira i ne ograničava zakonodavca u izboru ekonomskih politika. Naprotiv, neutralni ustav otvara ustav različitom zakonodavnom izboru gospodarskih politika.²⁴ Tako Ustav Republike Hrvatske, a doista nijedan demokratski ustav, ne definira neograničeno

²⁰ Zern, Tobias; Bauch, Martin (ur.), Izbor odluka Ustavnog suda Savezne Republike Njemačke, Zaklada Konrad Adenauer, Zagreb, 2015., str. 208.–209.

²¹ Franeta, Duška, Ljudsko dostojanstvo između pravnodogmatičkih i filozofskih zahtjeva. Smisao, pretpostavke i implikacije Dürigovog shvaćanja ljudskog dostojanstva, Filozofska istraživanja, god. 31, br. 4, 2011., str. 832.

²² Dicke, Klaus, Pravna državnost i socijalna državnost – relativiziranje ili jačanje demokratskoga načela u ustavnoj državi?, Politička misao, god. 35, br. 3, 1998., str. 85.

²³ Ustavni sud Republike Hrvatske, Rješenje br. U-I-3685/2015 i dr. od 4. travnja 2017., t. 26.–26.4.

²⁴ Ustavni sud Republike Hrvatske, Rješenje br. U-I-1694/2017 i dr. od 2. svibnja 2018., t. 29.5.

tržište i neoliberalnu paradigmu prirodnom datošću koja bi onemogućila zakonodavca u odabiru drukčijih ekonomskih politika. Naprotiv, promotri li se neutralnost ustava spram određene ekonomske doktrine u kontekstu demokratske i socijalne države kao vrednote hrvatskoga Ustava,²⁵ vidljivo je kako bi upravo ustrajanje na beziznimnom provođenju neoliberalne politike bilo eklatantno protuustavno. Valja smatrati da takvo viđenje vrijedi u svim demokratskim porecima.

Ispravno je zaključiti kako se nastanak i jačanje socijalne države podudara s razdobljima klasnih, ekonomskih i političkih nemira te ratnih razaranja. Tako se u svom začetku socijalna država afirmirala kao alternativa formalnoj jednakosti praćenoj egzistencijalnom nejednakošću liberalnog kapitalizma te prijetnji revolucionarnog socijalizma, ili kako Pusić zaključuje: “Dok one skupine u društvu kojima je u interesu socijalno-politička preraspodjela nisu stekle dovoljno političkog utjecaja i uspjele pokrenuti odgovarajuće reforme, socijalno-političke mjere ostaju stvar uviđavnosti dominantnih snaga kojima preraspodjela nije u materijalnom interesu, odnosno stvar njihova straha od deprivilegirane većine.”²⁶ Ta povijesna činjenica može poslužiti kao kriterij razlikovanja socijalne politike prijašnjih razdoblja i socijalne države koja je u svojoj punini ostvarena tek afirmacijom demokratskog načela i mogućnošću sudjelovanja deprivilegiranih masa u demokratskom procesu.

Temeljna kritika socijalne države, kao “utjelovljenja neslobode”, počiva na povećanim troškovima koje narasle državne funkcije iziskuju te redistributivnim stremljenjima u namjeri ostvarenja socijalne pravde. Samim time socijalna prava bez aktivnog državnog djelovanja u cilju njihova ostvarenja slabe²⁷ te dolazi do paradoksa da, zbog ekonomskih kriza, osobama s dna društvenog spektra, uz faktično sužavanje egzistencijalne osnove, prijeti i smanjenje socijalnih prava.

Imajući na umu kako socijalna država u suvremenosti ne znači isključivo osiguranje egzistencijalnog minimuma, nego osiguranje preduvjeta za slobodno kretanje i sudjelovanje u društvenom i političkom procesu, poput univerzalnog, dostupnog i u velikoj mjeri besplatnog obrazovanja, zdravlja i dr.,²⁸ valja istaknuti kako se ostvarenje socijalne pravde ne kosi s personalnom slobodom kao temeljnom postavkom demokracije. Redistributivna pravednost ne predstavlja konfiskaciju i otuđenje, nego društvenu odgovornost prema uređenju pravednog i funkcionalnog demokratskog društva. U opravdanju iznesene tvrdnje valja poći od Dürigova razlikovanja individualizma i personalizma. Dok individualizam, kao plod liberalne teorije, čovjeka automatizira i otkida od društva, personalizam osobu drži vezanu za društvene skupine te predstavlja stadij između indi-

²⁵ Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 85/2010, pročišćeni tekst, čl. 1. st. 1.

²⁶ Pusić, Eugen, Socijalna politika kao moralni problem, Revija za socijalnu politiku, god. 1, br. 1, 1994., str. 7.

²⁷ Bačić, Arsen, O konstitucionalizaciji socijalnih prava i njihovu slabljenju prema sadržaju, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, br. 516=50, 2013., str. 189.

²⁸ *Op. cit.* (bilj. 22).

vidualizma i kolektivizma “na kojem se čovjek shvaća kao vezan za zajednicu, ali se njoj ne žrtvuje njegova vlastita vrijednost”.²⁹ Tako shvaćen pojam osobe sadržajno odgovara pojmu građanina u socijalnoj državi, kao stvarnom dioniku demokratskog procesa, oslobođenom od jednoumlja, slobodnom od prisile te osiguranom od nužde.

Imajući izneseno na umu, prije nego što se pristupi izlaganju i osporavanju neoliberalnih premisa o državnoj uzurpaciji individualne slobode, *infra* je potrebno izložiti fiskalni aspekt traganja za socijalnim blagostanjem.

3. FISKALNI ASPEKT SOCIJALNE DRŽAVE: REDISTRIBUCIJA KAO ZALOG DEMOKRACIJE

Schumpeter je suvremenu kapitalističku državu okarakterizirao poreznom državom, držeći poreze esencijalnim uvjetom njezina opstanka,³⁰ iz čega proizlazi da većinu svojih prihoda država namiruje s osnove poreznog suvereniteta, apstinirajući od direktnog sudjelovanja u gospodarskim odnosima.³¹

S druge strane, vihori ratnih i kriznih zbivanja prve polovine 20. stoljeća proširuju ciljeve socijalne politike, od skrbi za skupine na dnu društvenoga spektra, prema afirmaciji jamstva univerzalne dostupnosti javnih službi kao nove legitimirajuće činjenice državne vlasti³² te Duguit suvremenu državu naziva državom javnih službi³³ odričući legitimitet svakoj normi, bez obzira na pravnu osnovu njezina donošenja, koja bi smjerala ostvarenju nesolidarnoga cilja. Takvo evolutivno shvaćanje postavlja legitimaciju državne vlasti na sasvim drukčiju osnovu: metamorfozom države monopola prisile u državu suradnje javnih službi.³⁴

Iznesena shvaćanja nisu u opreci, *argumentum a contrario*, tek promatrana zajedno daju naslutiti stvarni sadržaj koncepta socijalne države kao države koja svoj legitimitet izvodi iz jamstva osnovnog egzistencijalnog minimuma te dostupnosti javnih službi, financira-

²⁹ *Op. cit.* (bilj. 21), str. 833.

³⁰ Jelčić, Božidar, Oporezivanje uskladiti s našim potrebama i mogućnostima, EKONOMIJA=ECONOMICS, god. 13, br. 1, 2006., str. 87.

³¹ Lončarić-Horvat, Olivera, Osnove općega poreznog prava – uloga poreza u poreznoj i pravnoj državi, Pravo i porezi, god. 9, br. 7, 2000., str. 3.

³² Kuzelj, Valentino, Uloga javnih službi u konceptu socijalnih država nove Europe 21. stoljeća, Pravnik, god. 52, br. 104, 2018., str. 34.–35.

³³ Koprić, Ivan; Marčetić, Gordana; Musa, Anamarija; Đulabić, Vedran; Lalić Novak, Goranka, Upravna znanost: javna uprava u suvremenom europskom kontekstu, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu: Studijski centar za javnu upravu i javne financije, Zagreb, 2014., str. 55.

³⁴ Perić, Berislav, Država i pravni sustav, Informator, Zagreb, 1994., str. 128.

nih poreznim prihodima kao primarnim instrumentom suvremene porezne i socijalne države.

Valja primijetiti kako, unatoč sličnostima, između porezne i socijalne države ne stoji znak jednakosti. Iako je svaka socijalna država, kao suprotnost minimalističkoj liberalnoj te socijalističkoj netržišnoj državi, *ipso facto* predominantno financirana porezima, o dizajnu poreznog sustava u cjelini ovisit će je li porezna država ujedno i socijalna.

3.1. PRORAČUNSKÉ BORBE KAO PREDZNAK DEMOKRATSKOG DRUŠTVA

Marx i Engels ustvrdili su kako je povijest svih dosadašnjih društava utemeljena u klasnoj borbi.³⁵ Napuštanjem individualističke koncepcije liberalizma i razvojem socijalne državnosti težište “klasnih borbi” premješta se s ulice u parlament. Time su revolucionarne težnje zamijenjene borbom za raspodjelu proračunskih sredstava kao suvremenog izraza državnog monopola prisile. Pritom valja imati na umu da unatoč isprepletenom razvoju parlamentarizma i fiskalnog suvereniteta³⁶ tek afirmacija demokratskog načela i stvarne mogućnosti participacije u demokratskom procesu daju legitimitet proračunu kao pravu raspolaganja javnim sredstvima u javnom interesu.

Sukladno teoriji odlučivanja, država kao organizacija ne egzistira u uvjetima savršene racionalnosti, nego se njezini procesi odvijaju u uvjetima ograničene racionalnosti u traganju za zadovoljavajućim rezultatom.³⁷ To se ponajprije prepoznaje u proračunskom procesu obilježenom pokušajem pomirbe ograničene količine prihoda s rastućim rashodima kao rezultatom porasta državnih zadaća tzv. Wagnerov zakon porasta javnih rashoda.³⁸ U takvim uvjetima proračun prestaje biti tehnički proces te postaje prvorzredno političko pitanje raspodjele moći kao posljedice prevladavajućih interesa izraženih kroz rezultat izbornog procesa.

Zahtjevi za povećanjem rashoda u uvjetima ograničenih prihoda nužno dovode do eskalacije političke borbe, a pritom se, u zalag udovoljenja rastućem broju interesenata, najgorim rješenjem ističe prekomjerno trošenje i zaduživanje radi namirivanja političkih interesa, umjesto poticanja državnog razvoja.³⁹ Stoga pri kreiranju rashodovne strane proračuna valja poći od načela javnog interesa kao zahtjeva maksimalne društvene ko-

³⁵ *Op. cit.* (bilj. 4), str. 37.

³⁶ Jelčić, Barbara, Javne financije, RRiF, Zagreb, 2001., str. 507.

³⁷ *Op. cit.* (bilj. 33), str. 86.

³⁸ Jelčić, Božidar, Promjene u udjelu poreza u bruto društvenom proizvodu, u: Arbutina, Hrvoje; Rogić Lugarić, Tereza (ur.), Spomenica prof. dr. sc. Juri Šimoviću, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2017., str. 149.

³⁹ Bratić, Vjekoslav, Politika proračuna i proračunskog procesa: primjer Hrvatske, Anali Hrvatskog politološkog društva, god. 7, br. 1, 2010., str. 124.

risti svakog rashoda. Pritom je nužno osvijestiti kako će nerijetko pojam javnog interesa ovisiti o društvenim i političkim skupinama koje su u položaju definirati njegov sadržaj.⁴⁰ Iz navedenoga proizlazi kako bi *supra* iznesenu tvrdnju valjalo dopuniti time da povijest svih suvremenih društava predstavlja “povijest proračunskih borbi”.

Iz bogatog korpusa proračunskih načela valja izdvojiti načelo proračunske ravnoteže koje se u učenjima teoretičara liberalnog kapitalizma smatralo temeljnim, a na čijoj će reafirmaciji do današnjih dana inzistirati zagovaratelji neoliberalne paradigme.⁴¹ Njihove ideje, uobličene u spomenutom načelu, inzistiraju na ravnoteži proračunskih prihoda i rashoda kao apsolutnom idealu ekonomske politike. Politički aspekt takvog načela ogleda se u obvezi zakonodavne i izvršne vlasti na suzdržljivost pri raspolaganju javnim sredstvima te posljedično kroz obuzdavanje širenja državnih funkcija van njezinih klasičnih granica. Takav je koncept napušten zbog depresije 30-ih godina prošloga stoljeća te pod utjecajem kejnzijanske teorije deficit od proračunskog bauka postaje sredstvom revitalizacije gospodarstva temeljenim na anticikličkoj politici.⁴²

Iz izloženoga proizlazi činjenica nepotrebnosti pitanja: treba li država osigurati javna dobra i pružati javne usluge? Legitimno pitanje u suvremenosti glasi: u kojoj mjeri?⁴³ *Supra* navedeni Wagnerov zakon svjedoči o neproizvoljnom karakteru javnih rashoda koji ne ovisi (u potpunosti) o hirovitosti kreatora fiskalne politike, nego je determiniran širenjem kruga legitimnih interesa kao legitimacijske činjenice javnih vlasti. Usporedno, dugo je vremena prevladavajućim ciljem na prihodovnoj strani smatrana izdašnost poreza u funkciji punjenja proračuna. U suvremenosti na snazi dobiva ideja pravedne raspodjele poreznog tereta kao primarno načelo i svrha porezno-pravnoga sustava⁴⁴ te se porezna pravednost uzdiže na pijedestal vrijednosti kao nužni uvjet socijalne države na prihodovnoj strani državnog proračuna.⁴⁵ Pritom Kesner-Škreb ističe nemogućnost postizanja optimalne pravednosti: “Svako društvo u političkom procesu glasovanjem o pojedinim poreznim zakonima odlučuje koju razinu pravednosti za svoje građane želi postići.”⁴⁶

⁴⁰ Srb, Vladimir; Perić, Renata, Javne financije, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera: Pravni fakultet u Osijeku/ Grafika d.o.o., Osijek, 2004., str. 193.–194.

⁴¹ Jelčić, Božidar; Lončarić-Horvat, Olivera; Šimović, Jure; Arbutina, Hrvoje; Mijatović, Nikola, Financijsko pravo i financijska znanost, Narodne novine, Zagreb, 2008., str. 705.

⁴² Vukojević, Branka, Načelo proračunske ravnoteže u nacionalnom proračunskom sustavu, Poslovna izvrsnost, god. 10, br. 2, 2016., str. 249.–251.

⁴³ Šimović, Hrvoje, Političari režu da ne boli, ali to jako šteti, Banka, god. 20, br. 6, 2014., str. 30.

⁴⁴ Lončarić-Horvat, Olivera, Pravedna i socijalna porezna država?, u: Lončarić-Horvat, Olivera (ur.), Zbornik radova u povodu 80. godišnjice života prof. emeritusa Božidara Jelčića, Visoka poslovna škola Libertas, Zagreb, 2010., str. 187.

⁴⁵ Vidjeti Kuzelj, Valentino, Porezna pravednost: *Conditio sine qua non* socijalne države, Pravnik, god. 52, br. 103, 2018.

⁴⁶ Kesner-Škreb, Marina, Pravednost poreza, Financijska teorija i praksa, god. 26, br. 3, 2002., str. 715.

Stoga svatko tko zagovara porezna rješenja koja primarnim ciljevima postavljaju efikasnost i poticanje ekonomskoga rasta, uz argumente u prilog takvih politika, mora ponuditi objašnjenje političke moralnosti koja bi opravdala njihovo zagovaranje nauštrb socijalnih vrijednosti.⁴⁷

U traganju za pomirbom u praksi često suprotstavljenih načela porezne pravednosti i izdašnosti, nerijetko se poseže za idejom progresivnog oporezivanja kao optimalnog rješenja pri punjenju proračuna, uz istodobno osiguranje redistributivnih efekata poreznog sustava. Upravo se na ideji redistribucije bogatstva među marginalnim društvenim skupinama temelji koncepcija socijalne pravednosti koja ne predstavlja ideju svojevrstne porezne "uravnolovke", već stremljenje k djelomičnom izravanju krajnjih društvenih nejednakosti ogleđanih kroz kumulaciju bogatstva u rukama razmjerno malenog udjela populacije na jednom, uz rastući broj krajnje siromašnih, na drugom kraju spektra. Uparena s idejom opće dostupnosti javnih službi, socijalna država svoj legitimitet širi od tzv. države socijalne skrbi na državu opće dobrobiti temeljenu na sveopćoj solidarnosti.

Izložena koncepcija redistributivne pravde u socijalnoj državi, koja ne stremi apsolutnoj jednakosti već osiguranju minimuma egzistencije i početnih šansi kao nužnog uvjeta pri osiguranju ljudskoga dostojanstva, na prijelazu 70-ih i 80-ih godina prošloga stoljeća ugrožena je usponom promicatelja neoliberalne paradigme na vlast u SAD-u i Britaniji, čiji je primarni cilj promicanje neograničenoga tržišta te negacija državne (ekonomske i socijalne) funkcije.

4. NEOLIBERALNA PARADIGMA: IDEOLOŠKO STREMLJENJE K DOKIDANJU INSTITUCIONALIZIRANIH SOCIJALNIH VRIJEDNOSTI

Samuelson i Nordhaus primjećuju kako je pitanje redistributivne uloge države s ciljem ostvarenja socijalne pravde postajalo spornije usporedno s porastom društvenoga bogatstva.⁴⁸ Dok je pod utjecajem ekonomskoga rasta te socijalno orijentiranih državnih politika u SAD-u, od ekonomske depresije 30-ih do sredine 70-ih godina prošloga stoljeća, došlo do smanjenja društvenih nejednakosti,⁴⁹ ekonomske krize 70-ih omogućit će uspon na vlast promicatelja neoliberalne paradigme u državama anglosaksonskoga kruga te će, preko utjecaja međunarodnih financijskih organizacija, u sljedeća dva desetljeća ideologija "prijezira prema državi" biti pripuštena u globalne *mainstream* politike.

⁴⁷ Murphy, Liam; Nagel, Thomas, *The Myth of Ownership: Taxes and Justice*, Oxford University Press, New York, 2002., str. 12.

⁴⁸ Samuelson, Paul A.; Nordhaus, William D., *Ekonomija*, MATE, Zagreb, 2007., str. 382.

⁴⁹ *Ibid.*, str. 390.

Analizirajući politike Reaganove administracije kao predvodnice neoliberalne misli (uz Vladu Margaret Thatcher u Britaniji) inspirirane idejama Milтона Friedmana, korifeja tzv. čikaške škole ekonomske misli, nemoguće je ne priznati da je sasvim nesvjesno, a opet gotovo proročki, Marx dopunio Hegelovu primjedbu kako se sve povijesne činjenice i ličnosti pojavljuju dva puta, dodajući: "jedanput kao tragedija, drugi put kao farsa."⁵⁰

Začudno je koliko ta izjava odgovara pojavi aveti liberalizma reinkarniranoj u učenjima čikaške škole koja je, preuzevši liberalnu ideju neograničenog tržišta kao temeljnog postulata teorije individualne slobode, zdušno prihvatila instrumente jake države naslijeđene iz prethodnog razdoblja. Takva karikatura liberalnih ideala svedena je na čistu ekonomsku ideologiju s glavnim ciljem uspostave neograničenog tržišta te suzbijanja intervencionističkih državnih politika. Za razliku od liberalizma, neoliberalizam nije politička ideologija, nego teorija o organizaciji gospodarstva čijim ciljevima je sve podređeno. Takvom podređivanju snažna država poslužila je kao sredstvo definiranja i uspostave nereguliranih tržišta.⁵¹ Proizlazi kako neoliberalne politike ne predstavljaju minimalističku državu viktorijskog liberalizma niti snažnu državu javnih službi zlatnog doba socijalne države, nego zadržavaju čvrst kostur represije moćnog državnog aparata, odstranjujući socijalno tkivo bića moderne države.

Važnu ulogu u revoltu američkih građana koncem 70-ih i posljedičnoj Reaganovoj pobjedi na izborima 1980. godine, imao je previd tvoraca fiskalne politike koji je, propuštajući predvidjeti indeksiranje poreza na dohodak za slučaj inflacije, rezultirao nepravednim smještanjem određenih kategorija građana u više porezne razrede (najviša porezna stopa iznosila je 70%), uzrokovanim inflatornim porastom nominalne vrijednosti novca uz nepromijenjenu visinu realnog dohotka.⁵² Time je još jedanput potvrđeno kako unatoč općeprihvaćenom načelu zabrane konfiskatornog učinka poreza, trenutak u kojem porezno opterećenje prestaje biti dužnost pridonosa javnim izdacima te prelazi u područje konfiskatornog presizanja države u imovinu građana ovisi o povijesnom trenutku te "javnom raspoloženju" građana, radije nego o umotvorinama političkih i poreznih mislilaca.⁵³

Poreznu i proračunsku politiku Reaganova mandata moguće je okarakterizirati fiskalno neutralnom i nesocijalnom, radije nego discipliniranom. Porezna reforma stremila je k

⁵⁰ Marks, Karl, *Osamnaesti brimer Luja Bonaparte*, Mediteran publishing, Novi Sad, 2017., str. 11.

⁵¹ Vidjeti Mirowski, Philip, *Neoliberalna početnica*, Diskrepancija, god. 12, br. 18, 2013.

⁵² *President Reagan's Economic Legacy: The Great Expansion*, Joint Economic Committee Staff Report: Office of the Chairman, Connie Mack, United States Congress, October 2000, str. 14., <https://www.jec.senate.gov/public/-cache/files/62cfde42-3fbc-4b6e-b308-c78dd32515e6/president-reagan-s-economic-legacy-great-expansion-oct2000.pdf>, pristupljeno 8. veljače 2019.

⁵³ Cindori, Sonja; Kuzelj, Valentino, *Inadmissibility of penal and confiscatory taxes*, 5th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2018, Conference Proceedings, Volume 5, Modern Science, Issue 1.2, Secretariat Bureau (ur.), Albena : STEF 92 Technology, 2018., str. 586.–587.

širenju porezne baze uz istodobno smanjenje raspona stopa poreza na dohodak (engl. *federal income tax*) koje su se kretale između 14 i 70% na raspon od 11 do 50% na temelju *Economic Recovery Tax Acta* iz 1981. godine, da bi *Tax Reform Actom* 1986. godine porez na dohodak bio sveden na svega dvije stope od 15 i 28%. Porez na kapitalne dobitke (engl. *capital gains tax*) snižen je s 28 na 20%,⁵⁴ a proporcionalni porez na socijalnu sigurnost (engl. *payroll tax on Social Security and Medicare hospital insurance*) čiji je teret postotno teže pogađao građane nižih dohodaka, uveden je 1983. godine. Ukupna procjena Reaganove porezne reforme nameće zaključak kako je ozakonjena neoliberalna fiskalna politika rezultirala kreacijom regresivnog poreznog sustava.⁵⁵

Proračunska politika na rashodovnoj strani proračuna obilježena je Reaganovim prijezirom prema intervencionističkoj državi te su proračunski izdaci smanjeni u svim područjima – osim obrane za koju je u prvom proračunu zahtijevano povećanje od 168 milijardi dolara tijekom petogodišnjeg razdoblja. Snažjenje vojske pravdano je vođenjem hladnoga rata što je utoliko potkrijepljeno djelomičnim opadanjem udjela vojnih izdataka u proračunima post-blokovske ere.⁵⁶ Unatoč tome, vojni izdaci do danas ostaju znatnim dijelom proračuna SAD-a, a posljedice razgradnje socijalnog tkiva još se osjećaju u otporu političkih dužnosnika socijalnim reformama. Naznake svojevrzne re-institucionalizacije socijalnih vrijednosti potaknute su revoltom elektorata nasuprot politici Trumpove administracije, o čemu više *infra*.

Stvarne posljedice neoliberalne ostavštine Ronalda Reagana oslikane su opadanjem udjela najsiromašnije petine američkog stanovništva u raspodjeli ukupnog dohotka te raskorakom dohodaka siromašnog stanovništva koji stagniraju nasuprot dohocima najbogatijih društvenih skupina koji dosežu nezabilježene razmjere.⁵⁷

Neoliberalna ideologizacija ekonomske politike za jedini cilj ima osiguranje neomeganog odvijanja načela tržišnosti i zaštite individualnih prava (nadasve imovinskih) te obuzdavanje regulatornih aktivnosti države privatizacijom, deregulacijom i marketizacijom funkcija socijalne države. Tako se tržište ističe prirodnom datošću odvojenom od kategorija pravednog i nepravednog, koje funkcionira prema (metafizičkom) jamstvu jednakosti izgleda.⁵⁸

⁵⁴ *Op. cit.* (bilj. 52), str. 21.–22.

⁵⁵ Kozma, Gábor, Economic Effects of Tax Cuts in the Reagan Administration, *Public Finance Quarterly*, god. 58, br. 4, 2013., str. 406.

⁵⁶ *Op. cit.* (bilj. 52), str. 23.–25.

⁵⁷ *Op. cit.* (bilj. 48), str. 390.–391.

⁵⁸ Jovanović, Milovan; Eškinja, Ivo, Ekonomske i socijalne proturječnosti neoliberalnog kapitalizma (s posebnim osvrtom na hrvatsko gospodarstvo), u: Bodiroga-Vukobrat, Nada; Barić, Sanja (ur.), *Socijalna prava kao temeljna ljudska prava*, TiM press/Zaklada Sveučilišta u Rijeci, Zagreb, 2010., str. 233.

4.1. MIMIKRIJA NEJEDNAKOSTI NAČELOM INDIVIDUALNE SLOBODE U NEOLIBERALNOJ IDEOLOGIJI

Pokušaji opravdanja zapostavljanja redistributivne funkcije kao jedne od temeljnih odrednica javnih financija, namijenjene kreiranju društveno prihvatljivih okvira raspodjele dohotka,⁵⁹ nisu se odmakli od ideoloških stremljenja ka opravdanju načela ekonomičnosti i efikasnosti u cilju akumulacije profita. Pod egidom borbe za obranu individualne slobode od državne uzurpacije, neoliberali gotovo pola stoljeća pokušavaju institucionalizirati nejednakost kao jedino ishodište javnih politika.

Hayek, u ideološkoj apologetici formalne jednakosti i individualne slobode, pretpostavlja progresivno oporezivanje suprotnim demokraciji, nazivajući ga diskriminacijom demokratske većine nametnutom "uspješnoj" manjini, a utemeljenom u moralnoj predrasudi – zavisti prema dobrostojećim članovima društva. Pritom ističe zahtjev da teret većinske odluke snosi većina koja ga je nametnula.⁶⁰ Ideološku instrumentalizaciju neoliberalnog pojma slobode otkriva upravo Hayek, obrazlažući ulogu neoliberala u svrgavanju demokratske vlade Salvadora Allendea u Čileu 1973. godine: "Očigledno diktature nameću velike opasnosti. No diktatura može ograničiti samu sebe (...) te u tom slučaju može biti liberalnija u svojim politikama od demokratske skupštine koja ne poznaje nikakva ograničenja". Slabu vjeru u demokraciju kao jedino ostvarenje slobode, Hayek je navodno osvjedočio u istom razgovoru: "Sloboda zahtijeva demokraciju, no ja bih radije privremeno žrtvovao, ponavljam, privremeno, demokraciju, nego se odrekao slobode, niti privremeno."⁶¹

Da moralni uzusi malo predstavljaju teoretičarima neoliberalizma, potvrđuje Friedman, kritizirajući postojanje Komisije o poštenom zapošljavanju sa svrhom sprječavanja rasne diskriminacije poslodavaca naspram afroameričkih tražitelja zaposlenja. Ograđujući se tvrdnjom o moralnoj neprihvatljivosti rasizma, ističe kako postojanje takvog nadzornog tijela dovodi poslodavce u neravnopravan položaj ograničavajući njihovu ugovornu slobodu. Zaključuje: "Ako vlasnik, mimo zakona, uzme bijelca, on time ne izražava nikakvu vlastitu preferenciju ni predrasudu, pa niti vlastiti ukus. On jednostavno prenosi ukus zajednice, nudeći potrošačima onu vrstu usluga koje su oni voljni platiti. On je ipak oštećen, možda jedini znatnije oštećen, zakonom koji mu takvu aktivnost zabranjuje, naime, brani mu da uzimanjem u obzir ukusa zajednice radije upošljava bijelog proizvođača nego crnog"⁶²

⁵⁹ Jurković, Pero, Javne financije, MASMEDIA, Zagreb, 2002., str. 19.

⁶⁰ Vidjeti Estrada, Fernando, The power to tax: a lecture of Hayek, The Economic Research Guardian, god. 1, br. 1, 2011.

⁶¹ *Op. cit.* (bilj. 51), str. 201.–202.

⁶² Friedman, Milton, Kapitalizam i sloboda, Školska knjiga, Zagreb, 1992., str. 118.

Iz navedenoga je evidentno kako sloboda uobličena u profitu predstavlja početak i ishodište neoliberalne teorije o pravednosti. Friedman je jednom rečenicom opisao kolijevku neoliberalizma u zadnjoj četvrti 20. stoljeća, a po svoj bi prilici ista tvrdnja mogla krašiti i njezin nadgrobni spomenik: “Što je veći raspon aktivnosti koje tržište pokriva, to je manji broj tema koje zahtijevaju eksplicitno političko odlučivanje, o kojima je potrebno postići suglasnost.”⁶³ Time je načelo demokracije degradirano u svojevrsnu “nepoželjnu nužnost” minimalnog konsenzusa, a traganje za srećom iz Deklaracije nezavisnosti zamijenjeno traganjem za profitom.

4.2. GLOBALNA FISKALNA POLITIKA U ERI NEOLIBERALIZMA I SUVREMENE TEŽNJE K RE-INSTITUCIONALIZACIJI SOCIJALNIH VRIJEDNOSTI U SAD-u

Tijekom nekoliko desetljeća vladavine neoliberalne paradigme u državama anglosaksonskoga kruga, ideologijska stremljenja k razaranju države blagostanja proširila su se kao svojevrsna “jedina suprotnost” socijalističkom bloku. Ottmann naglašava kako je ulogu u održanju globalne dominacije neoliberalizma do današnjih dana imao retorički manevar kojim ga se prikazivalo kao rješenje bez alternative: “Bajku o nedostatku alternative određenim je dijelom poticala i teorija globalizacije. Njen je narativ otprilike glasio: poduzeća se nalaze u globalnom natjecanju koje je zaoštreno. Iz tog razloga valja sniziti poreze, razgraditi socijalnu državu, fleksibilizirati tržište rada.”⁶⁴

Padom socijalističkoga bloka trijumf demokracije uspješno je sveden na njegov čisti ekonomski supstrat kao globalni trijumf neoliberalnog kapitalizma. Provođenje politika tzv. washingtonskog konsenzusa, temeljenog na privatizaciji, liberalizaciji i stabilizaciji, nametnuto je tranzicijskim državama socijalističkoga bloka kao preduvjet financijskoj pomoći Međunarodnog monetarnog fonda i Svjetske banke, nužnoj za izgradnju demokratskoga društva. Pritom se politika “jednog modela” pokušala primijeniti na sve tranzicijske države bez obzira na teritorijalne, kulturne i društvene posebitosti, a zakonodavstva i vlade mladih demokracija primorane su prihvaćati pakete strukturalnih reformi washingtonskog konsenzusa te su *ipso facto* sputane u stvarnoj mogućnosti ostvarenja izbornih programa, odabranih na temelju demokratskih preferencija kroz rezultat izbornoga procesa.⁶⁵

Globalizacija uparena s tranzicijom uspjela je etablirati neoliberalne politike kao *sine qua non* ekonomskog blagostanja u uvjetima svjetskoga tržišta. Globalna tržišna umre-

⁶³ *Ibid.*, str. 34.

⁶⁴ Ottmann, Henning, Neoliberalizam i njegove alternative, Anali Hrvatskog politološkog društva, god. 13, br. 1, 2016., str. 5.

⁶⁵ Dragičević, Mirjana, Model upravljanja i uspjeh tranzicije, Politička misao, god. 41, br. 3, 2004., str. 120.

ženost stvorila je idealne uvjete profitu kao ishodištu neoliberalne teorije – “bez nadzora, nameta i prepreka ‘parazitske’ države koja je, s neoliberalnog stajališta, u ne tako davnoj prošlosti odlazila toliko daleko da je kapitalu ‘nametala’ odnosno štitila ideje kao što su država blagostanja, snažno socijalno zakonodavstvo ili visok stupanj sindikalne gustoće”.⁶⁶

Neoliberalna deregulacija, liberalizacija i marketizacija javnog sektora te promicanje egoizma i utilitarizma temeljnim društvenim vrednotama smanjuju društvenu potporu demokratskim institucijama te demokratski deficit slabi participaciju građana, omogućavajući interesnim skupinama snažno involviranim u političke procese da izglasaju politike uz brojčano nikad manji izborni legitimitet.⁶⁷

Zbog tog je razloga važno pojmiti kako suvremeni globalni neoliberalni poredak ne odgovara pojmu globalizacije kao procesa transnacionalnog povezivanja država i nacija, nego je na djelu globalizam kao jednodimenzionalno shvaćanje globalizacijskog procesa u čistom ekonomskom obličju svjetskoga tržišta, koje potiskuje i nadomješta političko djelovanje te stremi dominaciji svjetskoga tržišta nad ostalim društvenim vrednotama.⁶⁸ Stoga se lijeve političke opcije kao povijesne predvodnice socijalnih politika, ističe Puhovski, u globalnom kontekstu ne bi trebale baviti apstraktnim baukom neoliberalizma “boreći se s nečime što realno ne postoji, jer (...) ispada da su epohalni likovi neoliberalizma Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka. To je zapravo neoliberalizam protiv kojeg se treba boriti”.⁶⁹

Posljedice fiskalne politike od 80-ih godina 20. stoljeća naovamo, ogleđane su u nastanku tzv. “nove nejednakosti” obilježene kontinuiranom redistribucijom i koncentracijom nacionalnih dohodaka i bogatstva u vrhu socijalne piramide.⁷⁰ Tijekom prva tri desetljeća neoliberalne doktrine, porezne reforme u gotovo svim državama OECD-a dovele su do sniženja najviših stopa poreza na dohodak, kao i stopa ostalih poreza koji obuhvaćaju skupine s najvišim dohocima. Takve globalne fiskalne politike rezultirale su koncentracijom bogatstva u rukama proporcionalno sve manjeg dijela društva te se od 1980. do 2012. godine udio 1% najbogatijih u ukupnom dohotku SAD-a više nego udvostručio, dosegnuvši gotovo 20%. Slične tendencije uočene su u većini zemalja anglosaksonskog kruga, ali i u zemljama sa snažno izraženom socijalnom sviješću poput Norveške, Švedske i Finske, gdje se udio 1% najbogatijih u ukupnom dohotku povećao za 70% u

⁶⁶ *Op. cit.* (bilj. 58), str. 236.

⁶⁷ Radošević, Dubravko, Moderna demokratska ljevica i ekonomska kriza, Anali hrvatskog politološkog društva, god. 8, br. 1, 2011., str. 27.

⁶⁸ Čakardić, Ankica, Globalna neo-liberalna demokracija u “minimalnoj” državi. “Stegnuće politike”, Filozofska istraživanja, god. 26, br. 4, 2006., str. 850.–852.

⁶⁹ Puhovski, Žarko, Ljevica i politička globalizacija, Političke perspektive, god. 1, br. 1, 2011., str. 12.

⁷⁰ Odobaša, Rajko, “Nova nejednakost” – izvori i štetne posljedice rastuće imovinske i dohodovne nejednakosti, Pravni vjesnik, god. 28, br. 2, 2012., str. 62.

odnosu na 80-e godine te dosegao između 7 i 8%. Štoviše, u globalnim razmjerima došlo je do raslojavanja unutar 1% najbogatijih te je do 2010. godine gornjih 0.1% sudjelovalo u ukupnom dohotku SAD-a (prije oporezivanja) s više od 8%. Nadalje, zabrinjavajućom se ističe činjenica slabe mobilnosti unutar društvene skupine 1% najbogatijih te u SAD-u, Kanadi i Francuskoj nešto manje od 30% na godinu napusti grupu.⁷¹

Čvrsta povezanost visoke dohodovne nejednakosti i slabljenja socijalne mobilnosti dovodi do stanja u kojem društvenu poziciju predominantno određuje “pripadnost klasi ili statusnim grupama, a sve manje njihove funkcionalne karakteristike”.⁷² Piketty pronalazi dva temeljna procesa koja doprinose rastućim ekonomskim razlikama suvremenog društva: univerzalni fenomen “eksplozije” menadžerskih dohodaka te perzistirajući trend bržeg rasta vrijednosti bogatstva u odnosu na vrijednost dohodaka od rada.⁷³

Dok je velika ekonomska kriza 2008. godine privremeno zaustavila rast udjela najviših dohodaka u ukupnom dohotku, do 2010. godine došlo je do oporavka u većini država, nasuprot stagnaciji nižih 90% dohodaka. Time je potvrđena Saezova tvrdnja da je opadanje koncentracija dohodaka zbog ekonomskih kriza privremeno te kako je potrebna znatna promjena u regulaciji i poreznoj politici kako bi se spriječila daljnja koncentracija.⁷⁴

Recentna ekonomska kriza nije uspjela re-institucionalizirati socijalne vrijednosti, ali prve dvije godine administracije Donalda Trumpa – “oslobođene” moralnih uzusa, lišene dvostranačja (engl. *bipartisanship*) u ime političke polarizacije te obilježene poreznim rezovima koji najviše pogoduju najbogatijem dijelu američkoga društva – dovele su socijalne politike u žarište interesa Demokratske stranke kao opozicije Trumpovu neoliberalizmu, lišenom koprene uljuđenosti i demokracije. Tako se temeljnim pitanjem u očima američkih birača na “među-izborima” (engl. *midterm elections*) 2018. godine nametnulo zdravstveno osiguranje, koje je 41% anketiranih u *NBC*-jevu istraživanju javnog mnijenja istaknulo primarnim političkim pitanjem.⁷⁵ Težnja za održanjem *Affordable care act*a tzv. *Obamacarea* potaknuta je inzistiranjem Trumpove administracije na njegovu ukidanju, koje bi milijune američkih građana ostavilo bez zdravstvenog pokrića.

⁷¹ OECD, Focus on Top Incomes and Taxation in OECD Countries: Was the crisis a game changer?, 2014., str. 1.–2., <http://www.oecd.org/social/OECD2014-FocusOnTopIncomes.pdf>, pristupljeno 8. veljače 2018.

⁷² *Op. cit.* (bilj. 70), str. 69.

⁷³ *Op. cit.* (bilj. 3), str. 274.–276.

⁷⁴ *Op. cit.* (bilj. 71), str. 2.

⁷⁵ Rooney, Kate; Moyer, Liz, Health care topped the economy as the biggest issue for voters now, here's why, CNBC, November 7th, 2018, https://www-cnbc-com.cdn.ampproject.org/v/s/www.cnbc.com/amp/2018/11/07/healthcare-topped-the-economy-as-the-biggest-issue-for-voters-now-heres-why.html?usqp=mq331AQCCA E%3D&js_v=0.1#aoh=15528670355713&ct=1552867061716&referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com&tf=Izvor%3A%20%251%24s&share=https%3A%2F%2Fwww.cnbc.com%2F2018%2F11%2F07%2Fhealthcare-topped-the-economy-as-the-biggest-issue-for-voters-now-heres-why.html, pristupljeno 18. ožujka 2019.

Promjene k revitalizaciji socijalne države u SAD-u najbolje ističe pozivanje novoizabrane predsjednice Zastupničkog doma Kongresa (engl. *Speaker of the House of Representatives*) Nancy Pelosi, u svojem inauguracijskom govoru, na riječi bivšeg suca Vrhovnog suda SAD-a Brandeisa: “Možemo imati demokraciju ili možemo imati bogatstvo koncentrirano u rukama nekolicine, ali ne možemo imati oboje (prijevod autora).”⁷⁶ Upravo je u toj rečenici sadržana komplementarnost demokratske i socijalne države kao negacije nedemokratskog socijalizma i nesocijalnog kapitalizma.

O povratku socijalnih ideja u *mainstream* politike u SAD-u svjedoči najava senatorice i kandidatkinje za nominaciju Demokratske stranke na predsjedničkim izborima 2020. godine, Elizabeth Warren, o uvođenju “poreza na multimilijunaše” (engl. *The Ultra-Millionaire Tax*) kojim bi bila uvedena godišnja porezna stopa od 2% na neto-bogatstvo iznad 50 milijuna dolara te dodatnih 1% kojima bi se oporezivali iznosi bogatstva više od jedne milijarde dolara. Bogatstvo je pritom definirano prilično široko,⁷⁷ a prijedlog sadrži i plan prevencije i suzbijanja porezne evazije povećanjem budžeta porezne administracije (engl. *Internal Revenue Services*), provođenjem učestalijih revizija poreznih obveznika novoga poreza te uvođenjem jednokratne “kazne” u obliku tzv. *exit taxa* od 40% na bogatstvo iznad 50 milijuna dolara za porezne obveznike koji se pokušaju odreći američkog državljanstva u cilju izbjegavanja porezne obveze.⁷⁸ Takav porezni plan *mainstream* kandidatkinje, koji bi se prije svega nekoliko godina smatrao neprihvatljivim, prema istraživanjima javnog mnijenja nedugo nakon što je objavljena namjera njegova uvođenja, nailazi na potporu između 50 i 61% elektorata.⁷⁹

U prilog prijedloga valja istaknuti kako su, unatoč smanjenju broja zemalja OECD-a koje ubiru poreze na bogatstvo (engl. *net-wealth taxes*) s 12 u 1990. na svega 4 u 2017. godini, nejednaka distribucija bogatstva te potreba za povećanim poreznim prihodima obnovile interes za oporezivanje bogatstva, a unaprjeđenje tehnologije i postupaka porezne administracije te povećanje međunarodne porezne transparentnosti, smanjili su uvjerljivost protivnih argumenata.⁸⁰ Pritom oporezivanje bogatstva ne treba promatrati

⁷⁶ Martinez, Gina, Nancy Pelosi Just Outlined Her Agenda for the Most Diverse Congress Ever, Time, January 3d, 2019, <http://time.com/5493191/pelosi-house-speaker-speech-transcript/>, pristupljeno 8. veljače 2019.

⁷⁷ (...) *all household assets (...) including residences, closely held businesses, assets held in trust, retirement assets, assets held by minor children, an personal property with a value of \$50,000 or more*, prema: Dayen, David, Elizabeth Warren Proposes Annual Wealth Tax on Ultra Millionaires, The Intercept, January 24th, 2019, <https://theintercept.com/2019/01/24/elizabeth-warren-proposes-annual-wealth-tax-on-ultra-millionaires/>, pristupljeno 8. veljače 2019.

⁷⁸ *Ibid.*

⁷⁹ O trima zasebnim istraživanjima v. Edwards-Levy, Ariel, Elizabeth Warren's Tax Proposal Is Popular Even With Republicans, Huffingtonpost, February 4th, 2019, <https://www.huffingtonpost.com/entry/elizabeth-warren-tax-proposal-is-even-popular-democrats-republicans-us-5c586722e4b09293b206d8bb>, pristupljeno 8. veljače 2019.

⁸⁰ OECD, Overview of individual net wealth taxes in OECD countries, u: The Role and Design of Net Wealth Taxes in the OECD, OECD Publishing, Paris, 2018., str. 16.–18.

svojevrsnom “ekspropriacijom uspješnih”, nego javnim dobrom pri čemu raste životni standard siromašnih, a imućni “žive bolje jer žive u društvu s manje siromaštva”⁸¹

Iako je možda prerano za širu znanstvenu raspravu o iznesenom prijedlogu, sama činjenica najave “poreza na bogatstvo” u SAD-u svjedoči o pomicanju političkog klatna prema socijalno osjetljivijim idejama. Preostaje vidjeti mogu li takve ideje dobiti dovoljno široku demokratsku potporu te hoće li, poput neoliberalizma 80-ih, obnovljeni interes za socijalne vrijednosti prodrijeti iz SAD-a u žarište globalne ekonomske politike.

Ostaje činjenica kako se preokretanje koncentracije društvenog bogatstva te širenja materijalnih nejednakosti može ostvariti jedino progresivnim oporezivanjem bogatih u cilju smanjenja dohodovne nejednakosti te politikama socijalne sigurnosti kao primarnog instrumenta socijalne države.⁸² Poticaj re-institucionalizaciji socijalnih vrijednosti i uvođenju socijalnih programa treba dati povijest koja svjedoči o nestabilnosti društava s nerazmjernim rasponom prihoda. S obzirom na to da koncentracija bogatstva u rukama malobrojnog dijela društva koncentrira ne samo ekonomsku nego i političku moć u obliku realnog utjecaja na kreiranje i izglasavanje javnih politika,⁸³ reafirmacija socijalne države predstavlja zalag očuvanja demokratskih poredaka globaliziranog društva.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Socijalna politika kao povijesna činjenica nastaje zbog buđenja svijesti obespravljenog i brojčano nadmoćnog radništva o vlastitoj društvenoj i političkoj snazi. Rudimentarne socijalne mjere sačuvala su razvijene poretke od revolucionarnih prijetnji, a užasi dvaju svjetskih ratova te ekonomske depresije u prvoj polovini 20. stoljeća produbili su i proširili svijest o važnosti širokog i dostupnog socijalnog osiguranja, postavljenog na temelje solidarnosti. Pritom načelo socijalnosti ne stoji u opreci načelu demokracije.

Demokracija se ne iscrpljuje u demokratskom načelu izraženom preko jamstva jednakih i slobodnih izbora uz opće biračko pravo. Demokratsko načelo ima predstavljati normativnu osnovu, ali država koja se na istoj zaustavlja, prepuštajući sudbine građana vihoru neograničenog tržišta – tek je nominalno demokratska. Stoga u definiranju pojma demokracije valja poći od ljudskog dostojanstva kao temeljne vrednote svih slobodnih poredaka.

Ostvarenje ljudskog dostojanstva u demokratskoj državi – uz spomenuto jamstvo općih i slobodnih izbora uz opće biračko pravo – pretpostavlja dovoljnu ekonomsku i socijal-

⁸¹ Mankiw, N. Gregory, *Osnove ekonomije*, MATE, Zagreb, 2006., str. 228.

⁸² *Op. cit.* (bilj. 70), str. 73.–74.

⁸³ *Ibid.*, str. 70.

nu sigurnost građana ne bi li se doista mogli informirati, uključiti i participirati u demokratskom procesu. S obzirom na to da se u tržišnom režimu “ne rađaju svi jednako sretni i osigurani”, valja se utjecati državi da preraspodjelom suviška imovine dovede početne pozicije sudionika demokratskog procesa do jednakosti izgleda. Vidljivo je kako pritom nije riječ ni o kakvoj imovinskoj “uravnilovci”, nego o pokušaju dovođenja nejednakosti u društveno prihvatljive okvire.

Personalna sloboda pretpostavlja slobodu izbora zanimanja, djelatnosti i tržišnog nadmetanja osobnih sposobnosti i ideja. Štoviše, u samoj je srži ljudskoga dostojanstva omogućiti osobni razvoj pojedinca. Država je dužna postaviti institucionalne temelje takvog razvitka. Ali kada prihod pojedinca postane nerazmjerno velik u odnosu na prihode ostalih dionika društva, demokratski poredak mora nejednakost u političkom, ekonomskom i egzistencijalnom smislu svesti na prihvatljivu razinu. Umješnost i sposobnost valja biti nagrađena, ali ne u razmjerima koji će dostojanstvo uspješnih izdignuti iznad dostojanstva manje sposobnih i siromašnih.

Karakteristike tržišnog nadmetanja individualnih sposobnosti ograničene su (ali ne i negirane) demokratskim načelom izbora ekonomskih i socijalnih politika. Stvarna mogućnost sudjelovanja u demokratskom izboru tih politika ovisi o ekonomskim i socijalnim mogućnostima dionika demokratskog procesa da u njemu sudjeluju. Radi toga načelo solidarnosti pretpostavlja društvenu odgovornost uspješnijih sudionika tržišne utakmice na pridonošenje ostvarenju jednakosti izgleda i osobnog razvitka, koji temelje pronalaze u pravu ljudskoga dostojanstva. Osobna i poduzetnička sloboda jednako su zaštićene te je zabranjeno umjetno (apsolutno) izjednačavanje koje bi razlikama u osobnom razvoju pretpostavilo znak jednakosti. Vidljivo je kako nije riječ o negaciji tržišnosti i nadmetanja, nego o njihovu ograničavanju, kako profit ne bi prometnuli u jedinu društvenu vrijednost.

Socijalna država utjelovljuje “veličanstveni kompromis” pri ostvarenju ljudskoga dostojanstva u demokratskom poretku.

Ekonomске krize 70-ih godina pomogle su uspon na vlast zagovornika neoliberalizma u anglosaksonskim zemljama. Oni su ideologiju “minimalne države i maksimalnoga tržišta” pretpostavili javnim politikama te kreirali fiskalni i regulatorni okvir koji je pogodovao procvatu nejednakosti. Nakon pada socijalističkoga bloka 90-ih godina, zagovornici neoliberalne paradigme instrumentaliziraju međunarodne financijske institucije radi širenja neoliberalnih ekonomskih politika mjerama tzv. washingtonskog konsenzusa na zemlje postsocijalističke tranzicije. Tako je na pragu novog milenija neoliberalizam promaknut u globalizam – dominaciju svjetskoga tržišta nad ostalim društvenim vrijednostima.

Nezapaćena razina dohodovne i imovinske nejednakosti u suvremenoj povijesti apostrofirana je izbijanjem ekonomske recesije 2008. godine, a revolt protiv aktualnih politika Trumpove administracije pokazuje naznake re-institucionalizacije socijalnih vri-

jednosti kao demokratskog zahtjeva spram nositelja javnih vlasti. Ostaje vidjeti hoće li socijalne vrijednosti osvojiti potporu birača na predsjedničkim izborima u SAD-u 2020. godine te ako da, hoće li biti pretočene u stvarne javne politike kao novi “konsenzus blagostanja”. Ako na obje pretpostavke bude potvrdno odgovoreno, preostaje vidjeti hoće li se, poput neoliberalizma, probuđene socijalne vrijednosti proširiti na globalnu scenu kao suvremena vrijednost globalnoga društva.

POPIS LITERATURE

Knjige:

1. Friedman, Milton, Kapitalizam i sloboda, Školska knjiga, Zagreb, 1992.
2. Jelčić, Barbara, Javne financije, RRiF, Zagreb, 2001.
3. Jelčić, Božidar; Lončarić-Horvat, Olivera; Šimović, Jure; Arbutina, Hrvoje; Mijatović, Nikola, Financijsko pravo i financijska znanost, Narodne novine, Zagreb, 2008.
4. Jurković, Pero, Javne financije, MASMEDIA, Zagreb, 2002.
5. Koprić, Ivan; Marčetić, Gordana; Musa, Anamarija; Đulabić, Vedran; Lalić Novak, Goranka, Upravna znanost: javna uprava u suvremenom europskom kontekstu, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu: Studijski centar za javnu upravu i javne financije, Zagreb, 2014.
6. Kregar, Josip; Sekulić, Duško; Ravlić, Slaven; Zrinščak, Siniša; Grubišić, Ksenija; Petričušić, Antonija, Uvod u sociologiju, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2014.
7. Kurtović, Šefko, Opća povijest prava i države, II. knjiga, Novi vijek, Autorska naklada, Zagreb, 2005.
8. Mankiw, N. Gregory, Osnove ekonomije, MATE, Zagreb, 2006.
9. Marks, Karl, Engels, Fridrih, Manifest komunističke partije, Mediteran publishing., Novi Sad, 2017.
10. Marks, Karl, Osamnaesti brimer Luja Bonaparte, Mediteran publishing, Novi Sad, 2017.
11. Miličić, Vjekoslav, Opća teorija prava i države, Autorska naklada, Zagreb, 2008.
12. Murphy, Liam; Nagel, Thomas, The Myth of Ownership: Taxes and Justice, Oxford University Press, New York, 2002.
13. Perić, Berislav, Država i pravni sustav, Informator, Zagreb, 1994.
14. Puljiz, Vlado; Bežovan, Gojko; Šućur, Zoran; Zrinščak, Siniša, Socijalna politika: povijest, sustavi, pojmovnik, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2005.
15. Pusić, Eugen, Upravne organizacije: interakcija-struktura-interes, Društveno veleučilište u Zagrebu, Zagreb, 2005.

16. Samuelson, Paul A.; Nordhaus, William D., *Ekonomija*, MATE, Zagreb, 2007.
17. Schumpeter, Joseph Alois, *Kapitalizam, socijalizam i demokracija*, Globus, Zagreb, 1981.
18. Smerdel, Branko, *Ustavno uređenje europske Hrvatske*, Narodne novine, Zagreb, 2013.
19. Srb, Vladimir; Perić, Renata, *Javne financije*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera: Pravni fakultet u Osijeku/Grafika d.o.o., Osijek, 2004.
20. Zern, Tobias; Bauch, Martin (ur.), *Izbor odluka Ustavnog suda Savezne Republike Njemačke*, Zaklada Konrad Adenauer, Zagreb, 2015.

Članci:

1. Bačić, Arsen, O konstitucionalizaciji socijalnih prava i njihovu slabljenju prema sadržaju, *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, br. 516=50, 2013., str. 187.–207.
2. Bratić, Vjekoslav, *Politika proračuna i proračunskog procesa: primjer Hrvatske*, *Anali Hrvatskog politološkog društva*, god. 7, br. 1, 2010., str. 123.–143.
3. Cindori, Sonja; Kuzelj, Valentino, Inadmissibility of penal and confiscatory taxes, 5th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2018, Conference Proceedings, Volume 5, Modern Science, Issue 1–2, Secretariat Bureau (ur.), Albena : STEF 92 Technology, 2018., str. 583.–590.
4. Čakardić, Ankica, *Globalna neo-liberalna demokracija u "minimalnoj" državi. "Stegnuće politike"*, *Filozofska istraživanja*, god. 26, br. 4, 2006., str. 849.–860.
5. Dicke, Klaus, *Pravna državnost i socijalna državnost – relativiziranje ili jačanje demokratskoga načela u ustavnoj državi?*, *Politička misao*, god. 35, br. 3, 1998., str. 78.–91.
6. Dragičević, Mirjana, *Model upravljanja i uspjeh tranzicije*, *Politička misao*, god. 41, br. 3, 2004., str. 119.–131.
7. Estrada, Fernando, *The power to tax: a lecture of Hayek*, *The Economic Research Guardian*, god. 1, br. 1, 2011., str. 2.–14.
8. Ferencak, Ivan, *Kompandij o (neo)liberalizmu*, *Ekonomski vjesnik*, god. 24, br. 2, 2011., str. 337.–347.
9. Franeta, Duška, *Ljudsko dostojanstvo između pravnodogmatičkih i filozofskih zahtjeva*. Smisao, pretpostavke i implikacije Dürigovog shvaćanja ljudskog dostojanstva, *Filozofska istraživanja*, god. 31, br. 4, 2011., str. 825.–842.
10. Jelčić, Božidar, *Oporezivanje uskladiti s našim potrebama i mogućnostima*, *EKONOMIJA=ECONOMICS*, god. 13, br. 1, 2006., str. 85.–109.
11. Jelčić, Božidar, *Promjene u udjelu poreza u bruto društvenom proizvodu*, u: Arbutina, Hrvoje; Rogić Lugarić, Tereza (ur.), *Spomenica prof. dr. sc. Juri Šimoviću*, *Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu*, Zagreb, 2017., str. 147.–162.
12. Jovanović, Milovan; Eškinja, Ivo, *Ekonomске i socijalne proturječnosti neoliberalnog kapitalizma (s posebnim osvrtom na hrvatsko gospodarstvo)*, u: *Bodiroga-Vukobrat*,

- Nada; Barić, Sanja (ur.), *Socijalna prava kao temeljna ljudska prava*, TiM press/Zaklada Sveučilišta u Rijeci, Zagreb, 2010., str. 229.–251.
13. Kesner-Škreb, Marina, *Pravednost poreza, Financijska teorija i praksa*, god. 26, br. 3, 2002., str. 713.–715.
 14. Kozma, Gábor, *Economic Effects of Tax Cuts in the Reagan Administration*, *Public Finance Quarterly*, god. 58, br. 4, 2013., str. 403.–419.
 15. Kuzelj, Valentino, *Porezna pravednost: *Conditio sine qua non* socijalne države*, *Pravnik*, god. 52, br. 103, 2018., str. 99.–108.
 16. Kuzelj, Valentino, *Uloga javnih službi u konceptu socijalnih država nove Europe 21. stoljeća*, *Pravnik*, god. 52, br. 104, 2018., str. 29.–44.
 17. Lončarić-Horvat, Olivera, *Osnove općega poreznog prava – uloga poreza u poreznoj i pravnoj državi*, *Pravo i porezi*, god. 9, br. 7, 2000., str. 3.–5.
 18. Lončarić-Horvat, Olivera, *Pravedna i socijalna porezna država?*, u: Lončarić-Horvat, Olivera (ur.), *Zbornik radova u povodu 80. godišnjice života prof. emeritusa Božidara Jelčića*, *Visoka poslovna škola Libertas*, Zagreb, 2010., str. 179.–198.
 19. Mirowski, Philip, *Neoliberalna početnica, Diskrepancija*, god. 12, br. 18, 2013., str. 189.–204.
 20. Odobaša, Rajko, *“Nova nejednakost” – izvori i štetne posljedice rastuće imovinske i dohodovne nejednakosti*, *Pravni vjesnik*, god. 28, br. 2, 2012., str. 59.–77.
 21. OECD, *Overview of individual net wealth taxes in OECD countries*, u: *The Role and Design of Net Wealth Taxes in the OECD*, OECD Publishing, Paris, 2018., str. 15.–25.
 22. Ottmann, Henning, *Neoliberalizam i njegove alternative*, *Anali Hrvatskog politološkog društva*, god. 13, br. 1, 2016., str. 3.–9.
 23. Puhovski, Žarko, *Ljevica i politička globalizacija, Političke perspektive*, god. 1, br. 1, 2011., str. 9.–13.
 24. Puljiz, Vlado, *Determinante razvoja socijalne politike*, *Revija za socijalnu politiku*, god. 4, br. 2, 1997., str. 111.–121.
 25. Pusić, Eugen, *Socijalna politika kao moralni problem*, *Revija za socijalnu politiku*, god. 1, br. 1, 1994., str. 7.–14.
 26. Pusić, Eugen, *Uvjeti institucionalne stabilizacije socijalne države*, *Revija za socijalnu politiku*, god. 3, br. 3, 1996., str. 201.–216.
 27. Pusić, Eugen, *Modernizacija javne uprave*, *Hrvatska javna uprava*, god. 1, br. 1, 1999., str. 1.–42.
 28. Radošević, Dubravko, *Moderna demokratska ljevica i ekonomska kriza*, *Anali hrvatskog politološkog društva*, god. 8, br. 1, 2011., str. 23.–35.
 29. Rodin, Siniša, *Ustavni sud definira socijalnu državu*, *Revija za socijalnu politiku*, god. 5, br. 2, 1998., str. 111.–118.

30. Šimović, Hrvoje, Političari režu da ne boli, ali to jako šteti, *Banka*, god. 20, br. 6, 2014., str. 28.–36.
31. Vukojević, Branka, Načelo proračunske ravnoteže u nacionalnom proračunskom sustavu, *Poslovna izvrsnost*, god. 10, br. 2, 2016., str. 241.–259.

Izvori prava:

1. Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 85/2010, pročišćeni tekst.
2. Ustavni sud Republike Hrvatske, Rješenje br. U-I-3685/2015 i dr. od 4. travnja 2017.
3. Ustavni sud Republike Hrvatske, Rješenje br. U-I-1694/2017 i dr. od 2. svibnja 2018.

Mrežni izvori:

1. Atlantic Charter, <http://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp>, pristupljeno 1. ožujka 2019.
2. Basic Law for the Federal Republic of Germany, <https://www.constituteproject.org/constitution/German-Federal-Republic-2014.pdf?lang=en>, pristupljeno 1. ožujka 2019.
3. Dayen, David, Elizabeth Warren Proposes Annual Wealth Tax on Ultra Millionaires, *The Intercept*, January 24th, 2019, <https://theintercept.com/2019/01/24/elizabeth-warren-proposes-annual-wealth-tax-on-ultra-millionaires/>, pristupljeno 8. veljače 2019.
4. Edwards-Levy, Ariel, Elizabeth Warren's Tax Proposal Is Popular Even With Republicans, *Huffingtonpost*, February 4th, 2019, <https://www.huffingtonpost.com/entry/elizabeth-warren-tax-proposal-is-even-popular-democrats-republicans-us-5c586722e4b09293b206d8bb>, pristupljeno 8. veljače 2019.
5. Martinez, Gina, Nancy Pelosi Just Outlined Her Agenda for the Most Diverse Congress Ever, *Time*, January 3d, 2019, <http://time.com/5493191/pelosi-house-speaker-speech-transcript/>, pristupljeno 8. veljače 2019.
6. OECD, Focus on Top Incomes and Taxation in OECD Countries: Was the crisis a game changer?, 2014., <http://www.oecd.org/social/OECD2014-FocusOnTopIncomes.pdf>, pristupljeno 8. veljače 2018.
7. Omejec, Jasna, Veliki njemački ustav i nepromjenjiva ustavna načela u praksi Saveznog ustavnog suda, Zbornik "Pravo i pravda 2015" Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, 2016., str. 1.–41., <https://bib.irb.hr/datoteka/792156.OMEJEC---GRUNDGESETZ-Zbornik-PRAVO-I-PRAVDA-2015-PFBgd.pdf>, pristupljeno 8. veljače 2019.
8. President Reagan's Economic Legacy: The Great Expansion, Joint Economic Committee Staff Report: Office of the Chairman, Connie Mack, United States Congress, October 2000, <https://www.jec.senate.gov/public/-cache/files/62cfde42-3fbc-4b6e-b308-c78d->

d32515e6/president-reagan-s-economic-legacy-great-expansion-oct-2000.pdf, pristupljeno 8. veljače 2019.

9. Rooney, Kate; Moyer, Liz, Health care topped the economy as the biggest issue for voters now, here's why, CNBC, November 7th, 2018, <https://www-cnbc-com.cdn.ampproject.org/v/s/www.cnbc.com/amp/2018/11/07/healthcare-topped-the-economy-as-the-biggest-issue-for-voters-now-heres-why.html?usqp=mq331 AQCCAE%3D&-js-v=0.1#aoh=15528670355713&-ct=155286 7061 716&referrer=https%3A%2F%2Fwww.google-com&-mp-tf=Izvor%3A%20% 251 %24s&share=https%3A%2F%2Fwww.cnbc.com%2F2018%2F11%2F07 %2Fhealthcare-topped-the-economy-as-the-biggest-issue-for-voters-now-heres-why.html>, pristupljeno 18. ožujka 2019.

APOLOGY OF WELFARE STATE AS OPPOSED TO THE INSTITUTIONALIZATION OF INEQUALITY IN THE NEOLIBERAL ORDER

Abstract

Rudimentary social legislation of the 19th century occurs as an answer to enhancing the social self-consciousness of the disadvantaged. Global wars and the economic depression in the first half of the 20th century helped to raise awareness of democratic societies about the need to ensure the social well-being of their citizens. The emergence of the neoliberal paradigm in the countries of Anglo-Saxon tradition promotes “the contempt for the state” and “profit search” as the main ideological principles of their public policies. After the fall of socialism, the doctrine of neoliberalism became the main economic orientation of a global society, in which international financial institutions played a significant role. In the last four decades, the well-being and income inequality have risen on an unprecedented scale. The economic recession of 2008 did not manage to overturn that trend. Recent events in the United States show signs of re-institutionalization of socio-economic values. The question arises as to whether those values will be maintained and maybe even expand globally, just like neoliberalism did at the end of the 20th century. For that reason, the real content of the welfare state concept must be presented as opposed to the institutionalization of inequality in the neoliberal order.

Keywords: welfare state, human dignity, redistributive justice, neoliberalism, democracy

PRAVNI POLOŽAJ SUNASLJEDNIKA U REPUBLICI HRVATSKOJ S OSVRTOM NA PRAVNI POLOŽAJ SUNASLJEDNIKA U ITALIJI

Mihaela Mršić
studentica 5. godine Pravnog fakulteta Osijek
E-mail: mihaelamrsic994@gmail.com

Pregledni rad
UDK 347.65(497.5:450)
Rad primljen 31. siječnja 2019.

Sažetak

Tema je ovoga rada pravni položaj sunasljednika u Republici Hrvatskoj s osvrtom na pravne akte i praksu na području Europske unije koje se tiču ovoga područja. U ovome radu najprije će se prikazati pravni položaj sunasljednika u rimskome pravu. Zatim će se analizirati pravna regulativa položaja sunasljednika u Republici Hrvatskoj danas te usporedba, sličnosti i različitosti s pravnom regulativom ovoga područja na razini Europske unije, što podrazumijeva analizu svih važećih pravnih propisa koji reguliraju materiju koja je tema ovoga rada. Također će biti navedena usporedba u smislu pravnoga položaja jednoga ostaviteljeva nasljednika i ako postoji više njih. Sličnosti i razlike promatrat će se u smislu uporabe i korištenja stvarima, pravima i s njima izjednačenim entitetima, samostalnim raspolaganjem stvarima, pravima i s njima izjednačenim entitetima i slično. U posljednjem dijelu rada bit će prikazana usporedba pravnoga položaja sunasljednika u Republici Hrvatskoj te usporedba s pravnim položajem sunasljednika u Italiji.

Ključne riječi: sunasljednici, pravni položaj, Zakon o nasljeđivanju, Italija, javni bilježnici, rješenje o nasljeđivanju, ostavinski postupak

1. UVOD

Ovaj rad služi dodatnom istraživanju i proširivanju znanja vezanih uz navedenu temu. Pravni položaj sunasljednika javlja se kao veliki problem ako postoji nesuglasnost među sunasljednicima čija nasljednička zajednica poslije prerasta u suvlasničku zajednicu.¹ Ako postoje sporne činjenice među sunasljednicima, tada se njihov predmet spora raspravlja u parnici pred općinskim sudom.²

¹ Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima, Narodne novine, broj 91/1996, 68/1998, 137/1999, 22/2000, 73/2000, 129/2000, 114/2001, 79/2006, 141/2006, 146/2008, 38/2009, 153/2009, 143/2012, 152/2014, čl. 36.

² Općinski sud je u Republici Hrvatskoj redovan sud prvoga stupnja koji se uspostavlja za područje jedne ili više općina, gradova te jedan ili više dijelova grada.

U Republici Hrvatskoj pravni položaj sunasljednika reguliran je tako da oni *ipso iure*³ u trenutku smrti postaju ostaviteljevi nasljednici. Ako postoji samo jedan ostaviteljev nasljednik, tada on nasljeđuje svu imovinu, prava i obveze, no ako ima više sunasljednika tada oni u trenutku ostaviteljeve smrti svi postaju ostaviteljevi nasljednici i oni postaju članovi nasljedničke zajednice. Njihovi nasljednički dijelovi u toj nasljedničkoj zajednici nisu točno određeni, ali su određivi. Oni tada mogu raspolagati stvarima, pravima i obvezama samo suglasnošću svih zajedničara. Dok su članovi nasljedničke zajednice tada se jedan sunasljednik može odreći svoga nasljedničkoga dijela samo u korist drugoga zajedničara, a kada njihova nasljednička zajednica preraste u suvlasničku zajednicu, tada svaki suvlasnik može slobodno raspolagati svojim suvlasničkim dijelom. Može ga prodati, darovati odnosno slobodno raspolagati njime kako želi i u korist ostalih suvlasnika, ali i u korist trećih.

Sunasljednička zajednica traje od trenutka otvaranja nasljedstva pa sve do trenutka kada rješenje ostavinskoga suda ili javnoga bilježnika kao povjerenika suda ne postane pravomoćno jer tim su rješenjem točno određeni idealni dijelovi u ostavini i u tom trenutku nasljednička zajednica prerasta u suvlasničku na koju se tada primjenjuju pravila Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima.⁴ Ostavina⁵ nije predmet jedne nasljedničke zajednice, nego je svaka pojedina nekretnina, pokretnina ili pravo predmet zasebne nasljedničke zajednice u kojoj su svi sunasljednici-zajedničari. Kod razvrgnuća sunasljedničke zajednice razlikuje se dobrovoljno i sudsko razvrgnuće koje se odvija pred općinskim sudom u parnici. Također je važno spomenuti odgovornost sunasljednika prema trećima ako je njihov nasljedni dio opterećen zapisom. To je oporučna odredba kojom je ostavitelj opteretio sunasljednika da je kao legatar dužan predati neku točno određenu stvar zapisovniku u zamjenu za svoj nasljedni dio.

Također je važno spomenuti odnos sunasljednika i ostaviteljevih vjerovnika.⁶ Ako sunasljednik prihvati nasljedstvo, tada nasljeđuje ostaviteljevu imovinu, prava i obveze ako ih je ostavitelj imao. Zato je važno dobro se informirati o ostaviteljevoj imovini prije prihvatanja nasljedstva. Prihvati li nasljedstvo, a postoje i obveze, tada svaki sunasljednik odgovara za obveze ostavitelja i svojom i naslijeđenom imovinom, ali do visine naslijeđenoga dijela.

³ *Ipso iure* znači da ostaviteljevi nasljednici postaju nasljednici u trenutku smrti ostavitelja, odnosno da ostavina prelazi na nasljednike odmah nakon smrti ostavitelja bez potrebe da nasljednici prihvate nasljedstvo. Jedino je potrebna izjava žele li se odreći nasljedstva, a kod prihvata nasljedstva nije potrebna izjava jer se nasljedstvo stječe *ipso iure*, prema samom pravu, odnosno prema zakonu.

⁴ Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima, Narodne novine, broj 91/1996, 68/1998, 137/1999, 22/2000, 73/2000, 129/2000, 114/2001, 79/2006, 141/2006, 146/2008, 38/2009, 153/2009, 143/2012, 152/2014 regulira materiju suvlasništva u Republici Hrvatskoj.

⁵ Ostavina predstavlja ukupnost svega što je ostavitelj imao u svome vlasništvu u trenutku smrti, stvari, prava, obveze i slično.

⁶ Ostaviteljevi vjerovnici su osobe koje su imale neko potraživanje prema ostavitelju koje je nastalo za vrijeme njegova života, a ostavitelj nije tu svoju obvezu vraćanja ispunio te su nakon smrti dužni ostaviteljevu obvezu ispuniti njegovi nasljednici jer postanu li oni nasljednici, jednako nasljeđuju ostaviteljeva prava i obveze.

U radu ću također prikazati usporedbu sustava nasljednoga prava u Republici Hrvatskoj s Italijom.

2. PRAVNI POLOŽAJ SUNASLJEDNIKA U POVIJESTI

2.1. PRAVNI POLOŽAJ NASLJEDNIKA U RIMSKOME PRAVU

U rimskome pravu razlikujemo stjecanje nasljedstva prema civilnome i prema pretorskom pravu. Prema pretorskom pravu su, uz dopuštenje pretora, mogle postati nasljednicima i osobe koje to nisu mogle postati prema civilnome pravu.⁷

Također je potrebno ispuniti neke pretpostavke za stjecanje nasljedstva, a to su smrt ostavitelja, sposobnost ostavitelja imati nasljednike, postojanje imovine koja bi mogla biti predmetom nasljedstva, postojanje nasljednika i njihova sposobnost biti nasljednikom, način pozivanja na nasljedstvo (*vocatio heredum*) te pripad (*delatio*) i prihvata (*acquisitio*) nasljedstva.⁸

U rimskome pravu nasljednikom je mogla biti samo osoba koja je bila živa u trenutku ostaviteljeve smrti. No, u odnosu na ovo pravilo postoje dvije iznimke, a to su iznimke *postumusa* i *nasciturusa* koje su ujedno povezane. Fikcija *nasciturusa* kaže da začeto, a nerođeno dijete ima pravo sudjelovati u diobi nasljedstva i uzet će se kao da je rođeno ako je riječ o njegovim probicima, ali jedini uvjet da bi to i naslijedio jest da se rodi živo. Fikcija *postumusa* kaže da se u rimskom pravu moglo načiniti oporuku kojom se nasljedstvo u trenutku ostaviteljeve smrti ostavlja nerođenome djetetu, no ako se to dijete rodi mrtvo, tada njega ne može nitko naslijediti, nego se ta oporuka ukida i onda ostavi- nu nasljeđuju ostaviteljevi zakonski nasljednici.⁹

U rimskome pravu, osim delacije odnosno prijelaza ostavinske mase, bio je potreban i prihvata odnosno akvizicija (lat. *acquisitio*). Ne dođe li do delacije, potrebno je da se nasljednik pozove da to nasljedstvo njemu pripada.¹⁰

S obzirom na samu akviziciju nasljedstva razlikujemo *heredes sui et necessarii* (te osobe stječu nasljedstvo delacijom – u trenutku smrti ostavitelja, a kasnije ga se mogu odreći ako im pretor dodijeli *ius abstinendi* i *beneficium inventarii*) i *heredes voluntarii* koji nisu morali prihvatiti nasljedstvo jer se nisu nalazili pod ostaviteljevom očinskom vlašću kao što su to bili *heeredes sui et necessarii*. Uz njih se veže izrjeka “Semel heres, semper

⁷ Napisano prema: Šarac, Mirela; Lučić, Zdravko, Rimsko privatno pravo, Pravni fakultet Sarajevo, Sarajevo, 2006, str. 259.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*

heres.” – “Jednom nasljednik, uvijek nasljednik”, što znači da su imali pravo prihvatiti ili ne prihvatiti nasljedstvo, ali ako su jednom prihvatili nasljedstvo, tada njihova odluka postaje neopoziva i ne mogu se više toga nasljedstva odreći.¹¹

Ostaviteljevi nasljednici imali su pravo zaštite preko singularnih ili specijalnih tužbi.¹² Kao i danas u Republici Hrvatskoj tako su i u rimskome pravu postojala dva pravna temelja nasljeđivanja, a to su oporuka i zakon. Nasljeđivanje prema civilnom pravu na temelju zakona pozivalo se na poznati Zakonik XII ploča.¹³

Također u rimskome pravu postoje instituti formalnog i materijalnoga nužnoga prava, a razlika je u tome što je kod formalnoga nužnoga nasljednoga prava riječ o osobama koje su ulazile u skupinu *sui heredes* i mogle su biti spomenute u oporuci, a kod materijalnoga nužnoga nasljednoga prava riječ je o krugu osoba koje su točno poimence navedene i njima je ostavitelj dužan ostaviti nasljedstvo.¹⁴

Postoji jedna od bitnih razlika između rimskoga nasljednoga prava i nasljednoga prava u Republici Hrvatskoj, a to je da je u rimskome pravu bilo dopušteno ostavitelju da on određuje svome nasljedniku nasljednika ako ga ovaj prvi ne bi mogao naslijediti. Taj institut se naziva supstitucija i on je u suvremenome nasljednome pravu Republike Hrvatske zabranjen.¹⁵

Važni pojmovi su zapisi odnosno legati, darovanja za slučaj smrti i *fideikomisi*. Zapisi su i danas poznati jer se primjenjuju i dopušteni su u našem nasljednom pravu. Za razliku od legata koji je bio formalna jednostrana izjava volje prema kojoj je onaj koji je primio legat morao postupiti kod *fideikomisa*, riječ je o neformalnoj molbi kojom *fideikomisar* upućuje molbu onome koji je primio *fideikomis* da učini nešto u korist neke treće osobe.¹⁶

Kako je u vrijeme primjene rimskoga prava bilo puno ratova, tako je postojao jedan institut koji se zove darovanje za slučaj smrti kojim je omogućeno darovatelju da može nekome nešto darovati nađe li se u smrtnoj opasnosti, a samo darovanje za slučaj smrti ima valjan pravni učinak samo ako obdarenik nadživi darovatelja. Tek tada će predmet darovanja prijeći u vlasništvo obdarenika.¹⁷

¹¹ *Ibid.*

¹² Singularne ili specijalne tužbe su one tužbe koje je ostavitelj imao pravo podnijeti za zaštitu svojih prava te sada samom činjenicom smrti ostavitelja pravo podnošenja singularnih tužbi prelazi na njegove nasljednike.

¹³ *Loc. cit.* (bilj. 7).

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Op. cit.* (bilj. 7), str. 261.

3. OPĆENITO O PRAVNOM POLOŽAJU SUNASLJEDNIKA

3.1. OPĆI POJMOVI REGULACIJE PRAVNOG POLOŽAJA SUNASLJEDNIKA

Nasljednici su ostaviteljevi univerzalni pravni sljednici što znači da nasljeđuju sve stvari, prava i obveze ostavitelja *ipso iure*, odnosno u trenutku ostaviteljeve smrti te su od toga trenutka ovlašteni stupati u ostaviteljeve pravne odnose.¹⁸ Stvari, prava i obveze svim sunasljednicima pripadaju onako kako su pripadale ostavitelju u trenutku ostaviteljeve smrti.¹⁹

Ako jedna osoba naslijedi ostavitelja, tada nema problema jer ne odrekne li se ona nasljedstva, tada ostavina u cijelosti prelazi na toga jednoga nasljednika, no problemi se mogu pojaviti ako postoji više sunasljednika u vezi s ostaviteljevim stvarima, pravima i obvezama. Da ne bi do toga došlo, tada se osnivaju nasljedničke zajednice kako bi se na neki način očuvala cjelovitost ostavine.²⁰ Osniva se jedna zajednica u vezi s naslijeđenim dobrima kao što su stvari, prava i slični entiteti,²¹ a druga u vezi s ostaviteljevim obvezama.²² Na taj se način pokušava riješiti problem i mogući sporovi koji bi nastali među suvlasnicima glede ostavine koja sada pripada više osoba i dijeli se na više dijelova pa se na ovaj način pokušava zadržati cjelovitost ostavine koliko i dokle god je to moguće.²³

3.2. NASLJEDNIČKA ZAJEDNICA

Sve stvari, prava i ostali entiteti izjednačeni sa stvarima prešli su na sve nasljednike u trenutku ostaviteljeve smrti. Ne postoji mogućnost da neka stvar, pravo ili sa stvari izjednačen pravni entitet pripadne samo jednome sunasljedniku uz isključenje ostalih.²⁴

Kako bi se to izbjeglo, osnivaju se nasljedničke zajednice, a predmet svake pojedine nasljedničke zajednice točno je određena stvar, pravo ili s njima izjednačen pravni entitet nad kojima imaju ovlaštenje raspolaganja svi sunasljednici.²⁵

¹⁸ Gavella, Nikola; Belaj, Vlado, *Nasljedno pravo*, Zagreb, Narodne novine, 2008., str. 323.

¹⁹ *Ibid.*, str. 324.

²⁰ *Loc. cit.* (bilj. 18).

²¹ Entiteti koji se izjednačavaju sa stvarima sve su prirodne snage ako su podložne ljudskoj vlasti (npr. vjetar, snaga morskih valova, idealni dijelovi stvari (aliquotni dijelovi), neka subjektivna prava također mogu biti objektom služnosti plodouživanja (prava koja daju plodove i druge koristi) i objektom založnoga prava (imovinska prava koja su prikladna da vjerovnik iz njih namiri svoju tražbinu), pravo građenja tretira se kao da je zemljište te prinosi subjektivnoga prava tretiraju se kao plodovi (npr. najamnine, zakupnine, kamate i slično).

²² *Op. cit.* (bilj. 18), str. 324.

²³ *Loc. cit.* (bilj. 18).

²⁴ *Op. cit.* (bilj. 18), str. 324.

²⁵ *Ibid.*

Nasljedničku zajednicu možemo usporediti sa zajedničkim vlasništvom u smislu da kao i kod nasljedničke zajednice tako i kod zajedničkoga vlasništva predmet zajednice je točno određena stvar, pravo ili s njima izjednačen pravni entitet nad kojim imaju ovlaštenje raspolagati svi zajednički vlasnici zajedno, ali nijedan samostalno. Još jedna sličnost između zajedničkoga vlasništva i nasljedničke zajednice jest u tome što su njihovi udjeli određivi, no nisu točno određeni, stoga je temelj određivanja udjela zapravo veličina nasljednog dijela svakog pojedinog sunasljednika.²⁶

“Temeljno mjerilo za određivanje veličine tog udjela je veličina nasljednog dijela svakog pojedinog sunasljednika, (tj. onog dijela subjektivnog nasljednog prava koje je on stekao naslijedivši ostavitelja), no naknadno se udio pojedinih sunasljednika u nasljedničkoj zajednici može smanjivati, odnosno povećavati na temelju njihovih pravnih poslova, kojim jedni drugima prenose (ustupaju) svoj udio u zajednici.”²⁷

Odluči li neki sunasljednik prenijeti neki svoj sunasljednički udio u nekoj nasljedničkoj zajednici na neke ili sve svoje sunasljednike u cijelosti, tada on sam prestaje biti zajedničar u toj zajednici, no samim time što je prestao biti zajedničar u toj konkretnoj nasljedničkoj zajednici, ne znači da je on općenito prestao biti jedan od ostaviteljevih sunasljednika i da je samim time prenio na svoje sunasljednike sve svoje sunasljedničke udjele u svim nasljedničkim zajednicama.²⁸

Sam pojam i institut nasljedničke zajednice temelji se na Zakonu o nasljeđivanju u slučaju kada ostavitelja nasljeđuju dva ili više sunasljednika. Nasljednička zajednica osniva se u trenutku ostaviteljeve smrti bez obzira na to znaju li sunasljednici jedan za drugoga te znaju li za postojanje nasljedničke zajednice.

Kako je već spomenuto da je objekt zasebne nasljedničke zajednice svaka pojedina stvar, pravo ili s njom izjednačen pravni entitet, tako su subjekti nasljedničke zajednice sunasljednici – zajedničari dok sama nasljednička zajednica nije samostalan subjekt prava što znači da nije pravna osoba i nema pravnu sposobnost.²⁹

U vezi s ostavinom iza pojedinoga ostavitelja može se uspostaviti jedna ili više nasljedničkih zajednica, ovisno o tome koliko ima pojedinih naslijeđenih stvari, prava ili s njima izjednačenih pravnih entiteta koji čine ostavinu.³⁰

S obzirom na to da svaka pojedina stvar, pravo ili pravni entitet izjednačen sa stvari čini zasebnu nasljedničku zajednicu, iz toga proizlazi da je nastanak, prestanak i pravni pro-

²⁶ *Ibid.*

²⁷ *Op. cit.* (bilj. 18), str. 324.

²⁸ *Ibid.*, str. 325.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Ibid.*

met svake pojedine nasljedničke zajednice neovisan o nastanku, prestanku i pravnom prometu drugih nasljedničkih zajednica.³¹

Nijedna nasljednička zajednica ne mora se trajno održati niti među svim sunasljednicima, a niti u pogledu svakoga segmenta nasljedstva.³² Nasljednička zajednica ne prestaje postojati ako jedan od sunasljednika – zajedničara prestane biti član nasljedničke zajednice, nasljednička zajednica postoji sve dok su u nasljedničkoj zajednici barem dva sunasljednika – zajedničara.³³ Ako svi prestanu biti sunasljednici zajedničari, tada nasljednička zajednica prestaje postojati. No nasljednička zajednica također može prestati postojati i prestane li postojati objekt nasljedničke zajednice. Nasljednička zajednica može prestati postojati ako je stvar, pravo ili s njima izjednačen pravni entitet prestao postojati, ako se broj sunasljednika – zajedničara sveo svega na jednoga zajedničara te ako su sunasljednici – zajedničari proveli potpuno razvrgnuće nasljedničke zajednice.

Kao što je već spomenuto, razvrgnuće jedne nasljedničke zajednice ne povlači za sobom razvrgnuće i ostalih nasljedničkih zajednica čiji su subjekti isti sunasljednici. Ostale nasljedničke zajednice prestat će postojati tek ako ih sunasljednici – zajedničari razvrgnu na neki od predviđenih načina.³⁴

4. PRAVNA REGULATIVA RJEŠAVANJA OSTAVINSKIH POSTUPAKA U REPUBLICI HRVATSKOJ

4.1. UPRAVLJANJE I RASPOLAGANJE SA STVARI, PRAVOM ILI S NJIMA IZJEDNAČENIM PRAVNIM ENTITETOM KOJI JE PREDMET NASLJEDNIČKE ZAJEDNICE

“Ostaviteljeva stvar, pravo ili drugo naslijeđeno dobro u pogledu kojeg postoji nasljednička zajednica – zajedničko je, ono pripada svim sunasljednicima – zajedničarima jednako onako kako je pripadalo ostavitelju, pa je to svaki od njih ovlašten rabiti, koristiti, raspolagati time, posjedovati stvari koje su njihovi objekti itd., dakako u granicama ovlasti koje su s ostavitelja prešle na sunasljednike.”³⁵ Iz ovoga proizlazi kako nijedan suvlasnik – zajedničar ne može samostalno raspolagati predmetom zajednice, nego to mogu činiti jedino svi suvlasnici zajedničari zajedno. Ako neki od suvlasnika – zajedničara prekrši ovu odredbu te raspoláže sa stvari, pravom ili sličnim pravnim entitetom kao da

³¹ *Ibid.*

³² *Ibid.*

³³ *Ibid.*

³⁴ *Ibid.*

³⁵ *Op. cit.* (bilj. 18), str. 326.

je samo njegovo ili kao da je njegovo i da pripada još nekolicini suvlasnika – zajedničara, ali ne svima, tada djeluje kao poslovođa bez naloga.³⁶

Sunasljednik – zajedničar koji tako djeluje, mora za svoje ponašanje snositi određene sankcije jer je povrijedio tuđe pravo vlasništva koje je nepovrjedivo i neotuđivo. Sankcije koje su predviđene za toga sunasljednika – zajedničara predviđene su Zakonom o obveznim odnosima.³⁷ No, to su dispozitivne odredbe³⁸ tako da je moguće nešto drugo urediti oporukom ili sporazumom između sunasljednika – zajedničara.³⁹

Iznimka od toga da se za predmet zajednice brinu svi sunasljednici – zajedničari jest u tome kada je sam predmet nasljedničke zajednice povjeren na brigu i skrb izvršitelju oporuke ili skrbniku ostavine i tada se na objekt nasljedničke zajednice ne primjenjuju pravila o zajedničkom vlasništvu.⁴⁰

Kada postoji više osoba koje jednoglasno moraju donositi odluke o raspolaganju nekim dobrom, tada to može predstavljati probleme i moguće sukobe među sunasljednicima – zajedničarima stoga sunasljednici – zajedničari mogu imenovati upravitelja koji će donositi odluke vezane uz predmet nasljedničke zajednice i koji će raspolagati tim dobrom.⁴¹

Odluku o imenovanju upravitelja moraju donijeti svi zajedno te također moraju odrediti i djelokrug poslova upravitelja te ga u svakom trenutku mogu jednoglasnom odlukom opozvati ne bude li obavljao svoju dužnost onako kako bi trebao. Ono što je odlukom svih sunasljednika – zajedničara definirano kao djelokrug upraviteljevih poslova o tome on odluke donosi samostalno, a ono što nije stavljeno u njegov djelokrug, o tome i dalje odluke donose sunasljednici – zajedničari jednoglasno.⁴²

4.2. USTUPANJE UDJELA SUNASLJEDNIKU

U trenutku smrti ostavitelja osnivaju se nasljedničke zajednice ako se kao nasljednici pojave dvije ili više osoba. Njihovi udjeli u tim nasljedničkim zajednicama utvrđuju se prema njihovim još neutvrđenim alikvotnim dijelovima u nasljedstvu.⁴³

³⁶ Zakon o obveznim odnosima, Narodne novine, broj 35/2005, 41/2008, 125/2011, 78/2015, 29/2018, čl. 1121.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Dispozitivne odredbe zakona znače da se zakonske odredbe primjenjuju ukoliko za predviđenu situaciju stranke nisu ništa drugo među sobom ugovorile, no ukoliko se radi o dispozitivnim zakonskim odredbama strankama je dopušteno ugovoriti nešto drugo što je čak i u suprotnosti sa dispozitivnim zakonskim normama.

³⁹ *Op. cit.* (bilj. 18), str. 326.

⁴⁰ *Op. cit.* (bilj. 18), str. 327.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*

⁴³ *Ibid.*

Kada u jednom trenutku sunasljednici – zajedničari više ne žele biti dio nasljedničke zajednice, mogu istupiti iz zajednice tako da svoj udio u nasljedničkoj zajednici ustupe drugim sunasljednicima – zajedničarima ili u cijelosti ili samo djelomično, a također mogu ustupiti svoj nasljedni udio u svim nasljedničkim zajednicama ili u samo nekim.⁴⁴ Ako nijedan sunasljednik – zajedničar više ne želi biti član nasljedničke zajednice, tada može doći do razvrgnuća nasljedničke zajednice.

Prijenos udjela u nasljedničkoj zajednici mora se obaviti u pisanu obliku što znači da je temelj pravni posao, odnosno ugovor o prijenosu (ustupanju) nasljednog dijela.⁴⁵ “Sadržaj ugovora o ustupanju nasljednog dijela je prenošenje udjela u nasljedničkoj zajednici na suugovornika. Ustupanje udjela može biti ugovoreno u pogledu svih ili samo nekih zajedničkih stvari, prava ili sličnih pravnih entiteta, i to u cijelosti ili samo djelomično, naplatno ili besplatno, neograničeno ili ograničeno.”⁴⁶ Da bi bilo koji ugovor bio valjan, on mora sadržavati opće pretpostavke za valjanost,⁴⁷ no osim toga kod ugovora o prijenosu nasljednoga dijela zahtijeva se i pisani oblik koji mora biti ovjeren od suca nadležnog suda ili sastavljen u obliku javnobilježničkog akta ili solemniziran po javnom bilježniku ili mora biti dan u obliku nasljedničke izjave, ali tada druga strana mora tu njegovu ponudu prihvatiti jer je riječ o dvostranom pravnom poslu.⁴⁸

Pravni učinak ugovora ovisi o tome prenosi li se udio u nasljedničkoj zajednici nekome od sunasljednika – zajedničara ili nekome trećemu.⁴⁹ Ako je suugovornik sunasljednik – zajedničar tada ugovor o ustupanju nasljednoga dijela odmah proizvodi pravne učinke i nasljedni dio odmah prelazi na sunasljednika – zajedničara. Ako je suugovornik neka treća osoba, tada ugovor o ustupanju nasljednoga dijela proizvodi pravne učinke samo u pogledu obveze koju je sunasljednik – zajedničar dužan ispuniti trećoj osobi nakon što dođe do razvrgnuća nasljedničke zajednice, odnosno nakon što ona preraste u zajednicu suvlasničkoga tipa, a ta treća osoba koja je suugovornik samo ima pravo zahtijevati prijenos toga nasljedničkog udjela koji je bio predmet ugovora nakon razvrgnuća nasljedničke zajednice. Razlog tomu je što ne može neka treća osoba biti subjekt nasljedničke zajednice ako nije jedan od ostaviteljevih nasljednika.⁵⁰

Nadalje, u pravilu svi sunasljednici – zajedničari u pravnom prometu prema trećima djeluju kao jedna osoba koja je vlasnik neke stvari, prava ili s njime izjednačenoga prav-

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ Za valjanost ugovora je potrebno da on sadrži stranke, volju, dopustiv i moguć predmet činidbe, osnova mora biti ugovor te mora imati određenu formu.

⁴⁸ *Op. cit.* (bilj. 18), str. 327.

⁴⁹ *Op. cit.* (bilj. 18), str. 328.

⁵⁰ *Ibid.*

noga entiteta, što znači da tom stvari mogu raspolagati jedino zajednički, odnosno suglasnošću svih sunasljednika – zajedničara. Ako je imenovan upravitelj ostavine ili izvršitelj oporuke, tada njegove odluke glede neke stvari također djeluju prema trećima kao da ih je donijela jedna osoba jer je on izabran i njegov djelokrug je određen suglasnošću svih sunasljednika – zajedničara. No kako to inače biva tako i ovdje postoji iznimka od pravila, odnosno slučajevi kada će neki sunasljednik – zajedničar ili više njih, ali ne svi, moći donijeti odluku glede neke stvari, prava ili s njime izjednačenoga pravnoga entiteta koji je u zajedničkom vlasništvu sunasljednika – zajedničara.⁵¹ “Ako je sunasljednik – zajedničar koji je pravno raspolagao imao za to nalog svih ostalih, odnosno ako su oni naknadno odobrili to njegovo raspolaganje.”⁵² “Ako u korist poštenih stjecatelja djeluju pravila o zaštiti njihovog povjerenja u pravnom prometu bilo pravila o zaštiti povjerenja pri stjecanju pokretnina, pravila o zaštiti povjerenja pri stjecanju nekretnina ili pravila o zaštiti povjerenja pri stjecanju od tobožnjeg nasljednika koji se legitimirao pravomoćnim rješenjem o nasljeđivanju.”⁵³

Aktivno i pasivno legitimirani⁵⁴ jedino su svi sunasljednici – zajedničari zajedno ili osoba koja je ovlaštena upravljati stvari je aktivno i pasivno legitimirana samostalno ako takva osoba postoji glede neke stvari, prava ili s njima izjednačenoga pravnoga entiteta. Osim toga, iz predmeta nasljedničke zajednice kao treće osobe mogu se namiriti jedino ostaviteljevi vjerovnici ili oni vjerovnici koji su vjerovnici svih sunasljednika – zajedničara.⁵⁵ U suprotnom, vjerovnici moraju čekati da nasljednička zajednica preraste u zajednicu suvlasničkoga tipa pa tek tada mogu zahtijevati namirenje od pojedinoga suvlasnika koji je ujedno njihov dužnik.

Kako je već spomenuto, nasljednička zajednica protekom određenoga vremena i poduzimanjem određenih pravnih radnji prerasta u suvlasničku zajednicu. To se događa u trenutku pravomoćnosti rješenja o nasljeđivanju koje je donio ostavinski sud ili javni bilježnik kao povjerenik ostavinskoga suda.⁵⁶ Postoji još jedna situacija koju Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima predviđa kao mogućnost prerastanja nasljedničke zajednice u suvlasničku zajednicu koja pruža određenu samostalnost svakome suvlasniku u smislu da može samostalno raspolagati svojim alikvotnim dijelom.⁵⁷ Druga situacija prerastanja nasljedničke zajednice u suvlasničku kada bi “sunasljednici – zajedničari

⁵¹ *Ibid.*

⁵² Zakon o obveznim odnosima, Narodne novine, broj 35/2005, 41/2008, 125/2011, 78/2015, 29/2018, čl. 1129.

⁵³ *Op. cit.* (bilj. 18), str. 329.

⁵⁴ Aktivno legitimirani znači da jedino svi sunasljednici zajedno imaju pravo podnošenja tužbe, a pasivno legitimirani znači da jedino mogu u parnici na strani tuženika istupati svi zajedno uzimajući kao da su oni jedna stranka.

⁵⁵ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015.

⁵⁶ *Op. cit.* (bilj. 18), str. 329.

⁵⁷ *Loc. cit.* (bilj. 1).

mogli svojom suglasnom odlukom o veličini njihovih nasljednih dijelova pretvoriti sve svoje zajednice tipa zajedničkoga vlasništva u zajednice tipa suvlasništva.⁵⁸

4.3. ODRICANJE OD NASLJEDSTVA KOJE NIJE OTVORENO

Kako je već rečeno, nasljedstvo s ostavitelja prelazi na njegove nasljednike *ipso iure* u trenutku ostaviteljeve smrti, što otvara dodatna pitanja što ako se neki potencijalni nasljednik želi odreći imovine još za života ostavitelja. On se nasljedstva može odreći na ostavinskoj raspravi, no budući da je rješenje o nasljeđivanju deklarativne naravi, što znači da ako ostavitelj ima neke dugove, ostaviteljevi vjerovnici mogu potraživati ispunjenje obveze od nasljednika i prije pravomoćnosti rješenja o nasljeđivanju.⁵⁹

Upravo radi izbjegavanja takvih slučajeva i neželjenih davanja nasljednika kako bi podmirili dugove ostavitelja ako ne žele prihvatiti nasljedstvo, u pravnoj praksi razvija se ugovor o odricanju od nasljedstva koje nije otvoreno.⁶⁰ Osim standardnih pretpostavki koje moraju biti ispunjene kako bi svaki ugovor bio valjan, Zakon o nasljeđivanju propisuje još neke dodatne pretpostavke, a to su one vezane uz subjekte ugovora, predmet odricanja, oblik (forma) ugovora.⁶¹ Što se tiče subjekata, Zakon izričito navodi kako takav ugovor mogu sklopiti jedino preci sa svojim potomcima i bračnim drugom. Ako ga ostavitelj za svoga života sklopi s nekom osobom koja je u nekom drugom krvnom srodstvu s njime, tada će taj ugovor biti ništetan.⁶² Što se predmeta ugovora tiče, navodi se kako to može biti jedino zakonski i nužni nasljedni dio.⁶³

Posljednja posebna pretpostavka prema Zakonu o nasljeđivanju jest ta što ugovor mora imati određenu formu koja se sastoji u tome da mora biti u pisanoj obliku i ovjeren od suca nadležnog općinskog suda, a sastavljen mora biti u obliku javnobilježničkog akta ili mora biti solemniziran po javnom bilježniku. Također je Zakonom isključena mogućnost ovjere ovoga ugovora od strane sudskoga savjetnika.⁶⁴

⁵⁸ *Op. cit.* (bilj. 18), str. 330.

⁵⁹ Butković, Marija, Odricanje od nasljedstva, s posebnim osvrtom na ugovor o odricanju od nasljedstva koje nije otvoreno, *Informator*, 62 (2014), 6267, str. 8.–10.

⁶⁰ Ugovor o odricanju od nasljedstva koje nije otvoreno, dvostrani je pravni posao, čije je djelovanje odgođeno do trenutka kada se otvori nasljedstvo ostavitelja (pretka koji je s potomkom ili bračnim drugom zaključio ugovor.

⁶¹ *Op. cit.* (bilj. 59), str. 9.

⁶² *Ibid.*

⁶³ *Ibid.*

⁶⁴ *Ibid.*

4.4. RAZVRGNUĆE ZAJEDNICE SUNASLJEDNIKA – ZAJEDNIČARA

Kada sunasljednici – zajedničari više ne žele biti dio niti nasljedničke zajednice niti suvlasničke zajednice, tada imaju pravo na razvrgnuće zajednice, odnosno na diobu dobara koji su bili predmet jedne ili više nasljedničkih ili suvlasničkih zajednica koje se razvrgavaju prema pravilima Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima. Razvrgnuti mogu samo jednu zajednicu u vezi s jednom stvari ili više nasljedničkih zajednica.

“Razvrgnuće zajednice će za sunasljednike – zajedničare kojima se zajednica razvrgava imati dva međusobno povezana učinka; s jedne strane će svaki gubiti svoj dotadašnji udio u toj nasljedničkoj zajednici, odnosno alikvotni dio koji mu pripada u zajednici sunasljedničkog tipa, a s druge strane će svaki umjesto toga steći neki dio onoga što je bilo predmetom te zajednice, odnosno tražbinu na isplatu toga dijela.”⁶⁵

Tako razlikujemo dobrovoljno, odnosno sporazumno razvrgnuće te sudsko, odnosno prisilno razvrgnuće nasljedničke zajednice.

Specifičnost kod dobrovoljnoga razvrgnuća jest u tome što je potrebna suglasnost svih sunasljednika – zajedničara glede sljedećih stavki: “Da se razvrgnuće obavi, da je predmet u pogledu kojeg se zahtijeva razvrgnuće zajednice zaista predmet njihove nasljedničke zajednice, koje su sve osobe sunasljednici – zajedničari u pogledu tog predmeta, po kojem će se kriteriju provesti dioba među sunasljednike – zajedničare te o načinu razvrgnuća.”⁶⁶ Kod dobrovoljnoga razvrgnuća forma sporazuma nije strogo propisana što znači da se ne traži neki poseban oblik, no za razvrgnuće pojedinih vrsta nasljedničkih zajednica bit će potreban pisani oblik ako to proizlazi iz vrste objekta nasljedničke zajednice.⁶⁷ Primjer toga su nekretnine za koje se zahtijeva da sporazum mora biti u pisanoj obliku.⁶⁸

Do sudske diobe nasljedničke zajednice doći će kada stranke zatraže odluku suda o razvrgnuću nasljedničke zajednice, ali također mora doći i kada ne postoji suglasnost stranaka o samome razvrgnuću ili o načinu razvrgnuća nasljedničke zajednice. Kod sudskoga razvrgnuća sud ili javni bilježnik kao povjerenik suda ne može odlučivati prema svom slobodnom nahođenju, nego je vezan kogentnim odredbama Zakona.⁶⁹

Sud je vezan kogentnim odredbama Zakona ako ne postoji suglasnost između stranaka o načinu razvrgnuća nasljedničke zajednice, no postoji li suglasnost te one zajednički pokreću postupak pred sudom samo kako bi imale sudsku odluku o razvrgnuću, tada je

⁶⁵ *Op. cit.* (bilj. 18), str. 331.

⁶⁶ *Op. cit.* (bilj. 18), str. 332.

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ *Loc. cit.* (bilj. 52).

⁶⁹ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015.

sud vezan sporazumom stranaka koji one zajednički stavljaju pred suca kako bi donio odluku o razvrgnuću nasljedničke zajednice u skladu s navedenim sporazumom. Ako ne postoji sporazum stranaka, jedna stranka može tražiti sudsko razvrgnuće isplatom, no samo ako ima *opravdan razlog*.⁷⁰

Razvrgnuće može provesti i javni bilježnik⁷¹ ako postoji suglasnost stranaka o razvrgnuću i načinu razvrgnuća, no ako ne postoji suglasnost, tada je javni bilježnik dužan spis predmeta vratiti ostavinskom sudu.⁷²

Na razvrgnuće nasljedničke zajednice može utjecati i ostavitelj koji za života može napisati oporuku u koju može unijeti odredbu o načinu razvrgnuća nasljedničke zajednice. Jedini preduvjet da se takva oporučna odredba poštuje jest da je valjana.⁷³

Što se tiče subjekata, Zakon izričito navodi kako takav ugovor mogu sklopiti jedino preci sa svojim potomcima i bračnim drugom. Ako ga ostavitelj za svoga života sklopi s nekom osobom koja je u nekom drugom krvnom srodstvu s njime, tada će taj ugovor biti ništetan.⁷⁴

4.5. URAČUNAVANJE DAROVA SUNASLJEDNIKU

Osim što nasljednik dobiva dio dobara nakon smrti ostavitelja, on može dobiti neke stvari i prava od ostavitelja još za njegova života koje ostavitelj može prenijeti u posjed ili u vlasništvo budućega nasljednika. Do toga može doći kada jedan od sunasljednika primi neki vrjedniji dar od ostavitelja za vrijeme ostaviteljeva života, a ostali ne. Tada se postavlja pitanje ravnopravnosti svih sunasljednika koji sudjeluju u nasljedničkoj zajednici. Razlika se pravi s obzirom na to je li riječ o nasljedniku čiji je pravni temelj nasljeđi-

⁷⁰ Pod opravdanim razlogom podrazumijeva se da jedna stranka ima pravo zadržati cijeli predmet nasljedničke zajednice ako joj je on nužan za daljnje obavljanje djelatnosti i to joj je izvor prihoda. Primjer: Nakon smrti oca sin i kći nasljeđuju stomatološku ordinaciju na jednake dijelove (1/2), no kći je također stomatolog po struci, a sin je prodavač. Tada kći može zahtijevati sudsku diobu nasljedničke zajednice isplatom jer ima dovoljno opravdan razlog za to.

⁷¹ Izmjenama Zakona o nasljeđivanju ostavinske postupke najčešće sada ostavinski sudovi povjeravaju javnim bilježnicima kao povjerenicima suda koji provode ostavinski postupak ako su stranke suglasne o svim pitanjima. Ako se o bilo kojem pitanju tijekom ostavinskoga postupka pojavi spor među strankama, javni bilježnik je dužan prekinuti postupak te vratiti spis predmeta s izvješćem ostavinskome sudu kako bi on dalje nastavio vođenje toga ostavinskoga postupka.

⁷² *Op. cit.* (bilj. 18), str. 334.

⁷³ Primjer: Otac za života napiše oporuku u kojoj navede da kuću u Zagrebu ostavlja sinu Marku, a stan u Rijeci kćeri Ivani. Da ne postoji oporuka nakon očeve smrti, Marko i Ivana bili bi suvlasnici na obje nekretnine, a ovako je odmah određeno što pripada kome i nepotrebni su daljnji postupci razvrgnuća nasljedničke zajednice.

⁷⁴ *Loc. cit.* (bilj. 59).

vanya oporuka ili zakon.⁷⁵ Ako je pravni temelj sudjelovanja u sunasljedničkoj zajednici oporuka, tada se sunasljedniku darovi za života ne mogu uračunavati u njegov nasljedni dio, osim ako ostavitelj nije izričito naveo da se njegov dar pojedinome sunasljedniku uračuna u sunasljednikov nasljedni dio.⁷⁶

Za razliku od toga ostaviteljevi darovi sunasljedniku, čiji je pravni temelj za sudjelovanje u nasljedničkoj zajednici zakon, uračunat će se i oduzeti mu se od vrijednosti njegovoga nasljednoga udjela u nasljedničkoj zajednici koje bi mu na temelju zakona pripadalo da nije primio takve darove. Jedino mu se vrijednost takvih darova neće uračunati u njegov nasljedni dio ako je sam ostavitelj još za života odredio da mu se određeni darovi ne uračunavaju. “Zakonskom nasljedniku se može – ako ostavitelj nije drukčije odredio – uračunati u nasljedni dio vrijednost darova koje je primio od ostavitelja, vrijednost onoga što je taj nasljednik ostao dužan ostavitelju (nasljednikovi dugovi ostavitelju) te vrijednost zapisa što je ostavitelj nasljedniku namijenio svojom oporukom.”⁷⁷ Zakonodavni okvir Republike Hrvatske pod pojmom dara podrazumijeva sve ono što je stečeno od ostavitelja za njegova života, bilo da je riječ o formalno sklopljenom ugovoru o darovanju ili o nekakvom besplatnom pravnom poslu.⁷⁸

Ipak i kod zakonskoga nasljednika postoje neki darovi koji mu se neće uračunavati u njegov nasljedni dio, a to su: vrijednost plodova i drugih koristi koje je nasljednik imao od darova sve do ostaviteljeve smrti, vrijednost uobičajenih manjih darova, vrijednost darova učinjenih u obliku troškova obveznog uzdržavanja, vrijednost darova učinjenih u obliku troškova obveznog školovanja nasljednika (hoće li se uračunati ono što je ostavitelj potrošio na neobvezno školovanje nasljednika, odlučit će sud prema okolnostima slučaja, uzimajući naročito u obzir vrijednost ostavine i troškova školovanja i osposobljavanja za samostalan život ostalih nasljednika te oni darovi za koje ostavitelj nije želio da ih se uračuna nasljedniku pa je tu svoju volju očitovao ili se barem iz okolnosti može zaključiti da je to bila volja ostaviteljeva.⁷⁹

Sve što je navedeno koji se darovi ne uračunavaju nasljedniku isto tako se i ti dugovi ne uračunavaju nasljedniku ako je on dužnik, a ostavitelj je bio vjerovnik i imao je potraživanje prema nasljedniku. Također je jedno od bitnih pitanja koje se pojavljuje u kojem trenutku se izračunava vrijednost dara. Uzima se ona vrijednost dara koja je bila tržišna vrijednost u trenutku ostaviteljeve smrti, odnosno u trenutku otvaranja nasljedstva.

⁷⁵ Kačer, Hrvoje, *Uračunavanje darova (collatio bonorum) prema Zakonu o nasljeđivanju, Savjetovanje “Aktualnosti hrvatskog zakonodavstva i pravne prakse”, Godišnjak 12, 2005.*

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ *Op. cit.* (bilj. 18), str. 337.

⁷⁸ *Op. cit.* (bilj. 52), članak 479.–480.

⁷⁹ *Op. cit.* (bilj. 18), str. 338.

Kod provođenja uračunavanja postoje dva načina provedbe. Prvi je takozvana idealna kolacija gdje se samo računski vrijednost dara oduzme od vrijednosti ukupnoga sunasljednika u udjelu u nasljedničkoj zajednici, dok se sunasljedniku pruža mogućnost realne kolacije,⁸⁰ što znači da on može dar vratiti u ostavinsku masu. Tada se ostavinska masa dijeli na sunasljednike na one pripadajuće dijelove prema Zakonu o nasljeđivanju s obzirom na to kojem nasljednom redu pripadaju, odnosno u kojem su osobnom svojstvu bili s ostaviteljem.⁸¹

4.6. NASLJEĐIVANJE OSTAVITELJEVIH DUGOVA

Sunasljednici nasljeđuju u jednakim omjerima ostaviteljeva prava, odnosno stvari koje su predmet nasljedničkih zajednica, a jednako tako u jednakim udjelima stječu i obvezu namirenja ostaviteljevih obveza.

Razlikuje se položaj sunasljednika s obzirom na to je li riječ o nedjeljivim ili djeljivim obvezama. Ako je riječ o nedjeljivim obvezama, tada sunasljednici odgovaraju prema pravilima Zakona o obveznim odnosima.⁸²

Ako je riječ o djeljivim obvezama, tada sunasljednici imaju položaj solidarnih dužnika, odnosno sudužnika prema ostaviteljevim vjerovnicima.⁸³ Takav položaj odgovara vjerovnicima jer oni tada imaju pravo namiriti se od bilo kojega solidarnoga dužnika kao sunasljednika. Ako je samo jedan sunasljednik podmirio obvezu, on tada ima pravo regresu od ostalih solidarnih dužnika prema pravilima našega obveznoga prava. Također vjerovnik može tražiti i od svih zajedno da ispune činidbu, a ako su oni solidarno odgovorni, tada je svaki od njih odgovoran za cijelu činidbu.⁸⁴

Osim nasljeđivanja ostaviteljevih dugova, ostaviteljevi nasljednici imaju također prava i obveze koje imaju nasljednici samom činjenicom što su postali ostaviteljevi nasljednici. Najčešće takva prava i obveze nastaju u povodu zapisa kojim ostavitelj ostavlja svoju imovinu oneratu ili oneratima⁸⁵ ako ih ima više, ali jednoga obvezuje da je dužan zapis ispuniti nekoj trećoj osobi. Tada treća osoba može zahtijevati ispunjenje zapisa jedino od osobe koju je ostavitelj imenovao da je dužna ispuniti zapis. Osim toga ostavitelj osim

⁸⁰ Sunasljednicima je ostavljena mogućnost izbora između idealne i realne kolacije.

⁸¹ *Loc. cit.* (bilj. 75).

⁸² *Op. cit.* (bilj. 52), članak 64.

⁸³ *Op. cit.* (bilj. 52), članak 41.

⁸⁴ *Loc. cit.* (bilj. 52).

⁸⁵ Onerat je u pravilu ostaviteljev nasljednik koji je nešto dobio od ostavitelja u nasljedstvo, ali mora ispuniti neku činidbu, odnosno ima neku obvezu davanja prema nekoj trećoj osobi u čiju je korist ostavitelj dao zapis svome nasljedniku u oporuci.

prava imenovanja jednoga onerata također može imenovati dva ili više sunasljednika oneratima pa i sve sunasljednike.

Budući da je zapis oporučna odredba i ako se dogodi da ostavitelj imenuje treću osobu kojoj se zapis treba ispuniti i navede predmet zapisa, ali ne navede onerata, tada se ide u zaštitu poštene treće osobe i zapis su dužni ispuniti svi sunasljednici zajedno.

Ako postoji više onerata, a radi se o djeljivoj obvezi tada je kao i za podmirenje ostaviteljevih obveza svaki sunasljednik dužan podmiriti odnosno ispuniti onaj dio zapisa koji je razmjern njegovome nasljednom udjelu u ostavini. Jedina situacija kada se neće posegnuti za ovim pravilom je kada je iz same oporuke jasno vidljivo da ostavitelj nije htio da odgovaraju svi te se jasno može utvrditi ostaviteljeva volja.

Među oneratima najčešće ne postoji solidarnost te oni ne odgovaraju za ispunjenje zapisa solidarno niti se uspostavlja zajednica sudužnika, do toga će doći ako oni odgovaraju za isti zapis, a nije poimenice određeno koji je od sunasljednika onerat i koji je dužan ispuniti zapis zapisovniku te ako je solidarnost među oneratima uspostavljena oporučnom odredbom ostavitelja.

Postoje situacije kada onerati zapisovnicima ne moraju u cijelosti ispuniti zapis ili ga ne moraju uopće ispuniti, a to je kada nečije pravo na nužni dio otežava ili onemogućuje ispunjenje zapisa. Onerati zapis ne moraju ispuniti jedino ako imaju valjan razlog za to, a temelj za odbijanje ispunjenja zapisa mora biti valjana odluka suda ili rješenje javnoga bilježnika. Ako do toga dođe, tada onerat može zahtijevati da sud donese odluku kojom će umanjiti njegovu dužnost ispunjenja zapisa djelomično ili u potpunosti ovisno o okolnostima pojedinoga slučaja.

4.7. ODGOVORNOST ONERATA ZA ISPUNJENJE ZAPISA

Sunasljednik kao onerat odgovoran je za ispunjenje zapisa zapisovniku osobno cijelom svojom imovinom, ali samo do iznosa kolika je vrijednost zapisa koji je on dužan ispuniti. Osim što je odgovornost osobna, ona je također ograničena jer nitko nije dužan ispuniti zapis preko vrijednosti onoga što je stekao zbog ostaviteljeve smrti.⁸⁶ Postoji također i međusobna odgovornost onerata, a ona se procjenjuje prema pravilima za nedjeljive⁸⁷ i za solidarne obveze.⁸⁸

Jedna od najvažnijih razlika između odgovornosti sunasljednika za ostaviteljeve dugove i odgovornosti sunasljednika za ispunjenje zapisa jest u tome što ostaviteljevi dugovi imaju pravo prvenstva pri namirivanju obveza.

⁸⁶ *Op. cit.* (bilj. 52), članak 53.

⁸⁷ *Op. cit.* (bilj. 52), članak 64.

⁸⁸ *Op. cit.* (bilj. 52), članak 43.

Nešto su blaže odredbe kada su posrijedi ostaviteljevi oporučni nalozi. Kod ostaviteljevih oporučnih naloga najčešće će se primjenjivati odredbe o zapisu, no ako se nalog koji je ostavitelj ostavio nekome od sunasljednika u oporuci ne ispuni, to neće izazvati tako stroge posljedice niti će se nekoga od sunasljednika koji su bili određeni za ispunjenje naloga pozvati niti siliti na ispunjenje oporučnoga naloga.

4.8. PITANJE VRAĆANJA NAKNADE KOJU JE PRIMAO OSTAVITELJ NA IME SVOGA SOCIJALNOGA STATUSA

Pravni temelj za isplaćivanje naknade ostavitelju je rješenje centra za socijalnu skrb. “Obveza naknaditi ono što je ostavitelj bio primio na temelju rješenja centra za socijalnu skrb na ime stalne pomoći ili stalnog smještaja, nastaje ostaviteljevom smrću za one ostaviteljeve nasljednike koji su ga na temelju zakona bili dužni uzdržavati.”⁸⁹ Ako postoji više sunasljednika koji su ga bili dužni uzdržavati na temelju zakona, tada oni postaju sudužnici, odnosno solidarni dužnici vjerovniku, a u ovom slučaju vjerovnik je ministarstvo zaduženo za poslove socijalne skrbi.⁹⁰

Osim toga, ostaviteljevi sunasljednici osim tih obveza imaju i brojna druga prava. Ako je nakon smrti ostavitelja ostao neki pokrenut, a još neokončan postupak, tada sunasljednici imaju pravo upustiti se u taj spor i sudjelovati te poduzimati pravne radnje do okončanja postupka, dopuštaju li to zakonske odredbe. Neki od takvih postupaka u kojima bi sunasljednici mogli sudjelovati jesu postupak za poništaj ili postupak za sporazumni razvod braka.

4.9. SJEDINJENJE I RAZDVAJANJE PRAVNIH POLOŽAJA SUNASLJEDNIKA

Osim brojnih prava i obveza sunasljednika u našem nasljednomu pravu postoji mogućnost sjedinjenja i razdvajanja pravnih položaja sunasljednika. Sjedinjenje pravnih položaja sunasljednika zbiva se u trenutku smrti ostavitelja jer oni tada postaju sunasljednici – zajedničari, i njihov pravni položaj nije samostalan nego je uključen u nasljedničku zajednicu, što znači da nijedan sunasljednik – zajedničar ne može samostalno raspolažati onim dijelom nasljedstva koje mu prema zakonu ili oporuci pripada dok ne dođe do razvrgnuća nasljedničke zajednice ili dok sud odnosno javni bilježnik ne donese odluku odnosno rješenje o nasljeđivanju na temelju kojega se utvrđuju nasljedni dijelovi svakoga pojedinoga nasljednika.

⁸⁹ Zakon o socijalnoj skrbi, Narodne novine, broj 157/2013, 152/2014, 99/2015, 52/2016, 16/2017, 130/2017, čl. 197.

⁹⁰ Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku, <https://mdomsp.gov.hr>, pristupljeno 7. listopada 2018.

Situacija je nešto malo kompliciranija kod razdvajanja pravnih položaja sunasljednika jer je tu uključena i neka treća osoba koja može biti izvršitelj oporuke ili skrbnik ostavine. Također do odvajanja pravnoga položaja sunasljednika može doći i zahtjevom ostaviteljevih vjerovnika za izdvajanje dijela nasljedstva iz cjelokupne ostavine (*separatio bonorum*). Može se dogoditi i da je naknadno postavljen skrbnik ostavine, što znači da je već bilo došlo do sjedinjenja pravnih položaja ostaviteljevih nasljednika pa je tek postavljanjem skrbnika ostavine došlo do ponovnoga razdvajanja te se smatra kako je od trenutka postavljanja skrbnika ostavine, pravni položaj sunasljednika ponovno odvojen.

4.10. PITANJE FAKTIČNOGA ZAUZIMANJA POLOŽAJA SUNASLJEDNIKA TE USKLAĐIVANJE FAKTIČNOGA S PRAVNIM POLOŽAJEM SUNASLJEDNIKA

Što se tiče ostaviteljevih sunasljednika, oni mogu stupati u pravne odnose ostavitelja odmah nakon ostaviteljeve smrti bez poduzimanja nekih dodatnih radnji suda. Problem se javlja ako ostavitelja naslijedi više sunasljednika te su oni u pravnom prometu sunasljednici – zajedničari koji donose odluke vezane uz predmet nasljedničke zajednice zajednički. Ako se jedan od sunasljednika istakne i sam počne poduzimati pravne radnje kao da je on jedini ostaviteljev nasljednik, tada bi ostali mogli podnijeti prema njemu zahtjev za izvanugovornu odgovornost za štetu pozivajući se na Zakon o obveznim odnosima jer je on djelovao kao *poslovođa bez naloga*.⁹¹

Nasljednik je ovlašten prema svim trećim osobama od trenutka prijelaza nasljedstva na njega postavljati vlasničke zahtjeve⁹² te zahtjeve za zaštitu posjeda, ali ako postoji više sunasljednika tada oni to mogu učiniti zajednički prema trećim osobama, a sunasljednik bi mogao isticati navedene zahtjeve i sam u opsegu koliko on ima pravo udjela u nasljedničkoj zajednici.⁹³

Do usklađivanja faktičnoga s pravnim položajem nasljednika će doći u trenutku kada je neka treća osoba bespravno oduzela predmet nasljedničke zajednice i drži ga u svojoj vlasti. Tada nasljednik kao i sunasljednici imaju pravo podnijeti nasljednički zahtjev protiv treće osobe kod koje se predmet nasljedničke zajednice nalazi da tu stvar vrati natrag njima.⁹⁴

⁹¹ *Op. cit.* (bilj. 52); članak 1121.

⁹² *Loc. cit.* (bilj. 1): Vlasnički zahtjevi su zahtjevi koje vlasnik može uputiti nepoštenoj trećoj osobi da se suzdrži od radnji kojima dira u njegovo pravo vlasništva. Postoje razni vlasnički zahtjevi kao što su na primjer vlasnički zahtjev za uređenje međe te vlasničke tužbe (prava vlasnička tužba, tužba predmnijevanog vlasnika, prava vlasnička tužba za prestanak uznemiravanja te tužba predmnijevanog vlasnika za prestanak uznemiravanja).

⁹³ *Op. cit.* (bilj. 18), str. 350.

⁹⁴ *Ibid.*

5. REGULATIVA PRAVNOG POLOŽAJA SUNASLJEDNIKA U DRŽAVAMA EUROPSKE UNIJE

5.1. PRAVNI POLOŽAJ NASLJEDNIKA U ITALIJI

Nasljednopravni sustav Italije⁹⁵ sličan je onome u Republici Hrvatskoj, no ipak postoje neke razlike koje je potrebno istaknuti. Kao ni u Republici Hrvatskoj tako ni u Italiji nisu dopušteni ugovori o budućem nasljedstvu, no talijansko zakonodavstvo razlikuje dvije vrste oporučnih raspolaganja. Prva mogućnost je raspolaganje cijelom imovinom ili samo jednim njezinim dijelom, ali se ne navodi koja je to točno imovina, odnosno što točno čini ostavinu, a druga mogućnost je raspolaganje jednim ili više posebno utvrđenih dijelova.

Talijanski nasljednopravni sustav također poznaje javnu oporuku koja se također kao i kod nas upisuje u poseban upisnik i mora biti sastavljena u obliku javnobilježničke isprave, a značaj i snaga u pravnom prometu javnobilježničke isprave u Republici Hrvatskoj reguliranu su Zakonom o javnom bilježništvu.⁹⁶ Za razliku od zakonskoga raspolaganja u Italiji poručno raspolaganje ne mora prethodno biti registrirano. Nakon smrti oporučitelja potrebno je oporuku prebaciti iz Upisnika oporuka u Upisnik transakcija *inter vivos*.⁹⁷ Za javnu oporuku također je potrebno u Upisnik upisati i potvrdu o prijenosu.

Nakon smrti ostavitelja oporuka vlastoručna oporuka se mora dostaviti javnom bilježniku koji mora osigurati da oporuka ima pravni učinak, a to može učiniti na način da oporuku unese u evidenciju o objavi.

Oporučitelj svojom imovinom raspolaže bez ikakvih ograničenja. Pravo na nužni dio imaju prema talijanskome pravu braćni drug ostavitelja, njegova djeca te njihovi potomci, a ako nema djece na mjesto ostaviteljeve djece nastupaju njegovi roditelji. Ako ostavitelj nužne nasljednike nije uključio u ostavinu oporukom, to ne znači da je njegova oporuka ništetna. Ona je i dalje valjana, a nužni nasljednici mogu zahtijevati osporavanje takve oporuke i mogu zahtijevati da im se da ono što im pripada pozivajući se na svoje pravo na nužni dio.

U Italiji je postupak nasljeđivanja reguliran Građanskim zakonom te ako nema sastavljene oporuke ili je oporuka nevaljana, primjenjuju se pravila navedenoga zakona.

⁹⁵ European Justice, nasljeđivanje, <https://e-justice.europa.eu/content-general-information-166-de-hr.do?member=1>, pristupljeno 8. listopada 2018.

⁹⁶ Javnobilježnička isprava je isprava koju izdaje javni bilježnik koja ima svojstvo javne isprave te je izjednačena s presudama i drugim odlukama sudova i drugih tijela u Republici Hrvatskoj. Napisano prema: Opći javnobilježnički poslovi, <https://pravosudje.gov.hr/pravosudni-sustav-11207/javnobiljeznicka-služba/opci-javnobiljeznicki-poslovi/11590>, pristupljeno 8. listopada 2018. godine.

⁹⁷ *Inter vivos* je pravni posao među živima. To znači da je pravni posao sklopljen za vrijeme života jedne ili objiju stranaka, ovisi je li riječ o jednostranom ili dvostranom pravnom poslu. Tipičan primjer pravnoga posla *inter vivos* u Republici Hrvatskoj je ugovor.

Za razliku od situacije u Hrvatskoj, u Italiji pravo naslijediti ostavitelja imaju bračni drug, djeca, roditelji, braća i sestre te srodnici do 6. stupnja na temelju Zakona, dok u Hrvatskoj je teoretski moguće nasljeđivanje do 6. stupnja, no u praksi se rijetko pojavljuje.⁹⁸

Kod zakonskoga nasljeđivanja je potreban osim pripada i prihvata na temelju izjave o prihvatanju, dok kod oporučnog nasljeđivanja takva izjava nije potrebna. Kod oporučnog nasljeđivanja ista je situacija kao kod našeg zakonskoga gdje nije potrebna izjava o prihvatanju nego je potrebno jedino dati izjavu ukoliko se nasljednik na temelju oporuke odriče nasljedstva. Nasljedstvo mora biti potpuno.⁹⁹

Ovlaštena osoba za sastavljanje izjave o prihvatanju nasljedstva je javni bilježnik. Ova pravila se odnose jednako i na prihvatanje odnosno odricanje od nasljedstva za nužne nasljednike.¹⁰⁰

Pokretanje ostavinskoga postupka jednako je kao i u Republici Hrvatskoj, osim iznimke jer je prema odredbama talijanskoga nasljednoga prava potrebna izjava o prihvatanju nasljedstva za zakonske nasljednike što u Republici Hrvatskoj nije slučaj.

Položaj nasljednika jednak je ako je on samo nasljednik ili je on još ujedno i legatar obvezan ispuniti neku činidbu ili izvršiti nekakvo davanje prema nekoj trećoj osobi koja je u tome odnosu zapisovnik.

Što se tiče ostaviteljevih dugova, Građanski zakon Italije pruža ista pravna rješenja kao i Zakon o nasljeđivanju Republike Hrvatske, što znači da su nasljednici odgovorni za dugove ostavitelja cijelom svojom imovinom, ali do visine naslijeđenoga dijela. Razlika se pravi s obzirom na to što "pravi nasljednik ima neograničenu osobnu odgovornost za dugove umrle osobe te je stoga odgovoran čak i ako iznos dugovanja premašuje vrijednost naslijeđene imovine."¹⁰¹

"Ako je nasljedstvo prihvaćeno na temelju popisa imovine, nasljednik je odgovoran za dugove umrle osobe samo do vrijednosti naslijeđene imovine. Potrebno je tada sastaviti izvješće u kojem je opisana i navedena vrijednost cjelokupne imovine koja obuhvaća svu aktivu i pasivu: nasljednika mora ovlastiti sud za poduzimanje radnji za raspolaganje naslijeđenom imovinom i to se ovlaštenje dodjeljuje samo ako su predmetne radnje u skladu s interesima vjerovnika u postupku nasljeđivanja."¹⁰²

⁹⁸ Razlika između nasljednih redova u Italiji i u Hrvatskoj je nešto drukčija. U Hrvatskoj se u Zakonu o nasljeđivanju navode nasljednici do 4. nasljednoga reda, no Zakon pruža mogućnost nasljeđivanja i daljih nasljednih redova, no to u praksi nije toliko često.

⁹⁹ Potpuno prihvaćanje nasljedstva podrazumijeva prihvaćanje nasljedstva u cijelosti što znači da nasljednik prihvaćajući nasljedstvo, prihvaća i prava i obveze iz nasljedstva, a ne može prihvatiti samo prava, a odbiti obveze.

¹⁰⁰ *Op. cit.* (bilj. 18), str. 221.

¹⁰¹ European Justice, nasljeđivanje, <https://e-justice.europa.eu/content-general-information-166-de-hr.do?member=1>, pristupljeno 8. listopada 2018. godine.

¹⁰² *Ibid.*

Malo je drukčiji princip odnosa poreznih i pravosudnih tijela u Italiji, stoga i zakonski i oporučni nasljednici moraju dostaviti poreznim tijelima izjavu koja sadrži podatke o imovini koju su naslijedili. Za upis u zemljišne knjige potrebno je ispuniti jedan drugi uvjet. Potrebno je dostaviti zemljišnoknjižnome tijelu presliku izjave o stjecanju nasljedstva na temelju zakona ako je došlo do izričitoga prihvaćanja, a ako je došlo do prešutnoga prihvaćanja, tada je potrebno utvrditi radnju kojom se utvrđuje prešutno prihvaćanje. Kod oporučnoga nasljeđivanja situacija je nešto malo jednostavnija jer je dovoljno samo dostaviti presliku oporuke iz koje nasljednik crpi svoje pravo na nasljedstvo.

Kao i u Republici Hrvatskoj, tako se u vezi s pitanjem nasljedstva i u Italiji javljaju neka pitanja koja je potrebno riješiti pokaže li se potreba za rješavanjem istih. Jedno od takvih pitanja imenovanje je upravitelja ili skrbnika ostavine. Oni se imenuju samo ako se ukaže potreba za njima i njihovo imenovanje nije obvezno.

Jedino ako nijedan nasljednik ne prihvati nasljedstvo, tada se može zahtijevati da sud svojom odlukom postavi upravitelja ili skrbnika ostavine i tada odluka suda obvezuje.

Upravitelj je i ovdje ovlašten poduzimati one radnje i obavljati poslove koji ulaze u djelokrug poslova koji su mu zadali nasljednici. Sve ono što je izvan djelokruga njegova posla o tome i dalje odlučuju nasljednici suglasnošću svih sunasljednika.

U Italiji je postupak dokazivanja identiteta nasljednika malo kompliciraniji nego u Republici Hrvatskoj jer osim što se tijekom postupka izdaju dokumenti koji se vežu uz ostavitelja¹⁰³ potrebni su i dokumenti kojima nasljednici dokazuju svoj identitet odnosno samo svojstvo nasljednika u pojedinome ostavinskom postupku.

Status nasljednika nije dokazan potvrdama koje izdaju javna tijela te ako netko želi zatražiti da mu se prizna status nasljednika nakon smrti ostavitelja, on mora dostaviti izjavu od strane javnoga bilježnika da je on nasljednik u tom ostavinskom postupku odnosno izjavu koju su pod prijetnjom kaznene odgovornosti dala dva svjedoka koja ne sudjeluju u ostavinskom postupku za koje se izdaje izjava.

Iznimka od pravila da je javni bilježnik zadužen za sastavljanje izjave je da navedenu izjavu može sastaviti i predmetna osoba, ali također pod prijetnjom kaznene odgovornosti, a u Republici Hrvatskoj su javni bilježnici odgovorni za svoj rad prema pravilima Zakona o javnom bilježništvu.¹⁰⁴

¹⁰³ U Italiji su dokumenti koji se vežu uz ostavitelja smrtoznica, odnosno izvadak iz matične knjige umrlih i potvda o obiteljskom stanju u kojoj su sadržani podaci o smrti osobe, njezini osobni podaci i obiteljski odnosi.

¹⁰⁴ Zakon o javnom bilježništvu, Narodne novine, broj 78/1993, 29/1994, 162/1998, 16/2007, 75/2009, 120/2016, članak 145.–147.

5.2. POSEBNA PITANJA KOJA SE VEŽU UZ PRAVNI POLOŽAJ SUNASLJEDNIKA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Postoji situacija i ako je ostavitelj bio u radnome odnosu te premine za vrijeme trajanja toga radnoga odnosa, bez obzira na to je li umro na radnome mjestu ili u svome domu za vrijeme trajanja dnevnoga odmora, tada se postavlja pitanje što s odrađenim satima koji ostavitelju nisu isplaćeni te što s dospjelim, a ne isplaćenim plaćama. Tko ima pravo na ta potraživanja? Prema Zakonu o nasljeđivanju jasno je da svaki nasljednik ima pravo naslijediti kako ostaviteljeva prava, tako i obveze pa tako i ona prava koja još nisu ostvarena što bi u ovome slučaju bilo pravo na plaću. U tom slučaju je potrebno navesti na ostavinskoj raspravi za koje razdoblje ostavitelj nije primio plaću te će sud rješenjem o nasljeđivanju naložiti poslodavcu isplatu dospjelih, a neisplaćenih ostaviteljevih plaća njegovim nasljednicima.

Dodatna pitanja pojavljuju se kod obračuna poreza na dohodak od nesamostalnoga i od samostalnoga rada te u čemu se zapravo radi distinkcija kod ova dva načina stjecanja dohotka.

Središnji ured državne uprave zauzeo je stav kako su zapravo dohoci iz nasljedstva dohoci od nesamostalnoga rada.¹⁰⁵

No, također se nameće obveza isplatitelju mirovine koji je u Republici Hrvatskoj Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje (HZMO) obveza obračunati, obustaviti i uplatiti predujam poreza na dohodak od nesamostalnog rada na način propisan odredbama čl. 45. Zakona.¹⁰⁶

Još jedna specifičnost hrvatskoga nasljednoga prava ogleda se u tome što je ostavitelju najčešće kod oporučnoga raspolaganja ostavljena mogućnost isključenja nužnih nasljednika iz ostavinske mase, no ostavitelj to ne može učiniti bez posebnoga opravdanja, nego mora imati opravdan razlog za to.

Prema Zakonu o nasljeđivanju možemo razloge za isključenje svrstati u četiri točke:

1. Ako se on povredom neke zakonske ili moralne obveze koja proizlazi iz njegova obiteljskog odnosa s ostaviteljem teže ogriješio prema ostavitelju.
2. Ako je namjerno počinio neko teže kazneno djelo prema njemu ili njegovu bračnom drugu, djetetu ili roditelju.
3. Ako je počinio kazneno djelo protiv Republike Hrvatske ili vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom.
4. Ako se odao neradu ili nepoštenu životu.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Zakon o porezu na dohodak, Narodne novine, broj 115/2016, 106/2018, čl. 14.

¹⁰⁶ Uljanić Škreblin, Iva; Cipek, Ksenija, Porezni položaj isplata bivšim radnicima i obitelji preminulog radnika, Računovodstvo, revizija i financije, god. XXVI, broj 9/2016.

¹⁰⁷ *Op. cit.* (bilj. 55), čl. 85. st. 1.

Također je Zakon o nasljeđivanju ostavitelju ostavio mogućnost potpunog ili djelomičnog isključenja nužnoga nasljednika iz nasljedstva.¹⁰⁸ Isključenje mora biti izričito navedeno u oporuci u vrijeme sastavljanja oporuke ako je riječ o potpunom isključenju nužnih nasljednika.¹⁰⁹ Ako je riječ o djelomičnom isključenju nužnih nasljednika, tada nasljednik gubi ona prava iz kojih je izričito u oporuci isključen, a preostala zadržava ako ih ima.¹¹⁰

U prošlosti se spominje pojam “uručba nasljedstva” koja podrazumijeva zapravo odluku odnosno nekakvu naredbu ostavinskoga suda čijom se odlukom proglašava nasljednik na temelju nasljednoga očitovanja koji postaje skupni sljednik ostavine ili sljednik alikvotnoga dijela ostavine.¹¹¹

U današnje vrijeme javljaju se sve češće prijeporne situacije u kojima dolazi do prestanka ugovora o doživotnom i dosmrtnom uzdržavanju iako u načelu ti ugovori traju do ispunjenja obveza obje stranke. Ugovor o dosmrtnom uzdržavanju¹¹² češće je izložen zlouporabama za razliku od ugovora o doživotnom uzdržavanju koji je već ranije bio pravno reguliran te je postojala manja mogućnost zlouporabe jer su postojale manje pravne praznine u pravnoj regulaciji ugovora o doživotnom uzdržavanju za razliku od ugovora o dosmrtnom uzdržavanju.¹¹³

U pravilu je svatko odgovoran za svoje dugove te se jedino dužnika ili osobe koje jamče kako će dužnik vratiti određeni dug, može teretiti za povrat istoga.

No postavlja se pitanje što u situacijama gdje netko tereti osobu za dugove neke treće osobe te zahtjeva od nje podmirenje duga. Ima li to potraživanje uopće ikakvu pravnu osnovu? Ovršni zakon propisuje da se ovrha može odrediti na prijedlog i u korist osobe koja u ovršnoj ispravi nije označena kao vjerovnik, ako ona javnom ili ovjerovljenom privatnom ispravom dokaže da je tražbina na nju prenesena ili da je na nju na drugi način prešla. U slučaju nasljednika oni mogu dokazati prijenos tražbine pravomoćnim rješenjem o nasljeđivanju. Ako se prijenos ne može dokazati na taj način, prijenos tražbine dokazuje se pravomoćnom odlukom donesenom u parničnom postupku. Navede-

¹⁰⁸ Sabljarić, Stjepan, Isključenje nužnih nasljednika iz nasljedstva prema Zakonu o nasljeđivanju, *Pravo u gospodarstvu*, god. 57, br. 6 (2018), str. 1293.

¹⁰⁹ *Op. cit.* (bilj. 55), čl. 86. st. 1. i 2.

¹¹⁰ Klarić, Petar; Vedriš, Martin; *Gradansko pravo*, Zagreb, Narodne novine, 2008., str. 759.

¹¹¹ Maurović, Ivan, *Nacrt predavanja o općem privatnom pravu*, Peta knjiga: *Nasljedno pravo*; St. Kugli, Zagreb, 1927., str. 75.

¹¹² Vidi: Crnić, Jadranko, *Ugovor o dosmrtnom uzdržavanju*; *Informator*, broj 5132/2003., str. 12.

¹¹³ Belaj, Vlado, *Prestanak ugovora o doživotnom i dosmrtnom uzdržavanju*, *Liber amicorum Nikola Gavella: građansko pravo u razvoju: zbornik radova u čast 70. rodendana profesora emeritusa Nikole Gavelle*, Igor Gliha, *et al.* (ur.), 2007., str. 687.

na odredba na odgovarajući se način primjenjuje na ovrhu protiv osobe koja u ovršnoj ispravi nije označena kao dužnik.¹¹⁴

Što se tiče sudske prakse, Županijski sud u Bjelovaru u jednom je predmetu zauzeo stajalište suprotno stajalištu suda prvoga stupnja, a ono glasi da pravomoćno rješenje o nasljeđivanju predstavlja ispravu iz članka 29. prije važećeg Ovršnog zakona,¹¹⁵ na temelju koje će ovršni sud odrediti ovrhu protiv ostaviteljeva nasljednika te on automatski postaje dužnik umjesto prijašnjega dužnika iz ovršne isprave, a to je bio ostavitelj koji je umro prije pokretanja ovrhe.¹¹⁶

Ostaviteljevu nasljedniku kao novome ovršeniku umjesto ostavitelja u ovršnom postupku preostaje mogućnost protivljenja navedenoj ovrši pozivom na članak 139. Zakona o nasljeđivanju.¹¹⁷

6. ZAKLJUČAK

U ovome radu prikazani su osnovni instituti nasljednoga prava u Republici Hrvatskoj te položaj ostaviteljevih sunasljednika od nastupanja činjenice smrti ostavitelja pa sve do donošenja i pravomoćnosti rješenja o nasljeđivanju. Iako su sunasljednici vezani odredbama Zakona o nasljeđivanju ipak pri raspolaganju ostaviteljevim stvarima i pravima imaju dosta slobode.

Zakon o nasljeđivanju i općenito ostavinski postupak u Republici Hrvatskoj dostigao je dosta veliki napredak, no unatoč tome i dalje ostaje mjesta za daljnji napredak stoga je na zakonodavnim tijelima Republike Hrvatske daljnji zadatak da u vremenu koje je pred nama donesu neka nova rješenja koja su brža, jednostavnija, efikasnija i ekonomičnija, ponajprije za same stranke te da stranke mogu što jednostavnije i sa što manje konflikata riješiti ostavinske postupke, budući da su ti postupci dosta složeni i konfliktni jer je riječ o raspodjeli imovine između sunasljednika.

Nakon donošenja rješenja o nasljeđivanju ako neki od sunasljednika ne izjavi pravni lijek¹¹⁸ u roku koji je određen Zakonom o nasljeđivanju, tada rješenje postaje pravomoć-

¹¹⁴ Ovršni zakon, Narodne novine, broj 112/2012, 25/2013, čl. 32.

¹¹⁵ Članak 29. prije važećeg Ovršnog zakona odgovara članku 32. Ovršnog zakona koji je bio na snazi u Republici Hrvatskoj 2014. godine.

¹¹⁶ Butković, Marija, Ovrha protiv dužnikova nasljednika utvrđenog rješenjem o nasljeđivanju, Informator, 62 (2014), 6270, str. 8.

¹¹⁷ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015, čl. 139.

¹¹⁸ Na rješenje javnoga bilježnika u ostavinskom postupku stranke mogu izjaviti prigovor u roku od 8 dana računajući od dana dostave rješenja stranci, a na odluku ostavinskoga suda u ostavinskom postupku stranke mogu izjaviti žalbu u roku od 15 dana od dana dostave odluke suda stranci.

no. Ako stranke nakon pravomoćnosti rješenja shvate da ne žele biti u suvlasničkoj zajednici jer njihova nasljednička zajednica nastaje određivanjem udjela i pravomoćnošću rješenja o nasljeđivanju i postaje suvlasnička, tada mogu zatražiti od suda u izvanparničnom postupku¹¹⁹ razvrgnuće suvlasničke zajednice prema pravilima Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima koji regulira postupak razvrgnuća suvlasničke zajednice.

Pravni položaj sunasljednika u Republici Hrvatskoj u suštini je zapravo vrlo složen i katkad je potrebno dosta truda i napora kako bi se takva pitanja riješila što jednostavnije i sa što manje konflikata između sunasljednika u konkretnoj sunasljedničkoj zajednici. No to najčešće nije moguće budući da stranke smatraju kako one imaju pravo upravo na taj dio koji im prema Zakonu o nasljeđivanju pripada, ako ne čak i veći dio i upravo njima treba biti više sklon ostavinski sud, odnosno javni bilježnik kao povjerenik suda. U takvim situacijama sunasljednici zanemaruju konkretne okolnosti, volju ostavitelja u pojedinim slučajevima i pravnu regulativu pitanja sunasljedničke zajednice, stoga to dovodi do brojnih problema koji se javljaju u praksi. Takvi konflikti dovode do brojnih tužbi te do brojnih ostavinskih postupaka pred ostavinskim sudovima koje nije mogao riješiti javni bilježnik kao povjerenik suda jer je Zakonom o nasljeđivanju regulirano da dođe li do sukoba među strankama o bitnim činjenicama, tada se ostavinski postupak vodi pred parničnim sudom u dokaznom postupku. Takvo postupanje sunasljednika dovodi do pretrpanosti sudova te slabije učinkovitosti i rada sudova, ali i do slabije učinkovitosti u rješavanju konkretnoga spora između sunasljednika kojima bi trebalo biti u cilju riješiti novonastalu situaciju što je prije moguće.

Zbog navedenih razloga potrebno je pronaći neke nove modele i modifikacije postojećih načina rješavanja ostavinskih postupaka u praksi koji će od stranaka zahtijevati mnogo manje strpljenja, financijskih sredstava, vremena i volje za rješavanjem njihova predmeta.

POPIS LITERATURE

Knjige:

1. Gavella, Nikola; Belaj, Vlado, *Nasljedno pravo*, Zagreb, Narodne novine 2008.
2. Klarić, Petar; Vedriš, Martin; *Građansko pravo*, Zagreb, Narodne novine, 2008.
3. Maurović, Ivan, *Nacrt predavanja o općem privatnom pravu*; Peta knjiga: *Nasljedno pravo*; St. Kugli, Zagreb, 1927.

¹¹⁹ Izvanparnični postupak je uz parnični i ovršni postupak jedna vrsta postupka koja se vodi pred sudovima Republike Hrvatske. Vodi se tako da se ne zakazuje glavna rasprava niti se stranke suprostavljaju pred sudom, nego je uloga suda u izvanparničnom postupku inkvizitorne naravi što znači da je sud taj koji ispituje svjedoke i prikuplja dokaze koji su mu potrebni za donošenje odluke o meritumu, a same stranke saslušava više u svojstvu svjedoka o pojedinome pitanju.

4. Šarac, Mirela; Lučić, Zdravko, Rimsko privatno pravo, Pravni fakultet Sarajevo, Sarajevo, 2006.

Članci:

1. Belaj, Vlado, Prestanak ugovora o doživotnom i dosmrtnom uzdržavanju, Liber amicorum Nikola Gavella: građansko pravo u razvoju: zbornik radova u čast 70. rođendana profesora emeritusa Nikole Gavelle, Igor Gliha, *et al.* (ur.), 2007., str. 685.–710.
2. Butković, Marija, Odricanje od nasljedstva, s posebnim osvrtom na ugovor o odricanju od nasljedstva koje nije otvoreno, Informator, 62 (2014), 6267, str. 8.–10.
3. Butković, Marija, Ovrha protiv dužnikova nasljednika utvrđenog rješenjem o nasljeđivanju, Informator, 62 (2014), 6270, str. 8.
4. Crnić, Jadranko, Ugovor o dosmrtnom uzdržavanju; Informator, broj 5132/2003.
5. Kačer, Hrvoje, Uračunavanje darova (*collatio bonorum*) prema Zakonu o nasljeđivanju, Savjetovanje "Aktualnosti hrvatskog zakonodavstva i pravne prakse", Godišnjak 12, 2005. godine, str. 699.–718.
6. Sabljarić, Stjepan, Isključenje nužnih nasljednika iz nasljedstva prema Zakonu o nasljeđivanju, Pravo u gospodarstvu, god. 57, br. 6 (2018), str. 1283.–1299.
7. Uljanić Škreblin, Iva; Cipek, Ksenija, Porezni položaj isplata bivšim radnicima i obitelji preminulog radnika, Računovodstvo, revizija i financije, god. XXVI, broj 9/2016., str. 81.–89.

Izvori prava:

1. Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 56/1990, 135/1997, 8/1998, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001, 76/2010, 85/2010, 5/2014.
2. Zakon o javnom bilježništvu, Narodne novine, broj 78/1993, 29/1994, 162/1998, 16/2007, 75/2009, 120/2016.
3. Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015.
4. Zakon o obveznim odnosima, Narodne novine, broj 35/2005, 41/2008, 125/2011, 78/2015, 29/2018.
5. Zakon o porezu na dohodak, Narodne novine, broj 115/2016, 106/2018.
6. Zakon o socijalnoj skrbi, Narodne novine, broj 157/2013, 152/2014, 99/2015, 52/2016, 16/2017, 130/2017.
7. Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima, Narodne novine, broj 91/1996, 68/1998, 137/1999, 22/2000, 73/2000, 129/2000, 114/2001, 79/2006, 141/2006, 146/2008, 38/2009, 153/2009, 143/2012, 152/2014.

Mrežni izvori:

1. European Justice, nasljeđivanje, <https://e-justice.europa.eu/content-general-information-166-de-hr.do?member=1>, pristupljeno 8. listopada 2018. godine.
2. Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku, <https://mdomsp.gov.hr>, pristupljeno 7. listopada 2018.
3. Notaries of Europe, <http://www.notaries-of-europe.eu>, pristupljeno 8. listopada 2018. godine.
4. Opći javnobilježnički poslovi, <https://pravosudje.gov.hr/pravosudni-sustav-11207/javnobiljeznicka-sluzba/opci-javnobiljeznicki-poslovi/11590>, pristupljeno 8. listopada 2018. godine.

THE LEGAL POSITION OF SUCCESSORS IN THE REPUBLIC OF CROATIA WITH A VIEW TO THE LEGAL POSITION OF SUCCESSORS IN ITALY

Abstract

This paper deals with the legal position of successors in the Republic of Croatia with reference to legal acts and practice in the field of the European Union concerning this area. First, the legal position of successors in Roman law will be presented in this paper. Then the legal regulation pertaining to the position of successors in the Republic of Croatia today will be analyzed and similarities and differences with the legal regulation of this field in the European Union will be outlined. This implies analysis of all valid legal regulations regulating the field covered in this paper. Situations referring to the legal position of one successor and those including more than one successor will be compared. Similarities and differences will be observed in terms of using things, rights and equitable entities, and independent disposition of things, rights and equitable entities. The legal position of successors in the Republic of Croatia will be shown in the last part of the paper and compared with the legal position of successors in Italy.

Keywords: successors, legal position, Inheritance Law, Italy, public notaries, decision on inheritance, probate proceedings

ZAKONSKO NASLJEĐIVANJE ISTOSPOLNIH PARTNERA U REPUBLICI HRVATSKOJ I EUROPSKOJ UNIJI

Marija Serdarušić

studentica 5. godine Pravnog fakulteta Osijek
E-mail: marija.serdarusic11@gmail.com

Pregledni rad
UDK 347.65-055.3 (497.5:4-67 EU)
Rad primljen 7. ožujka 2019.

Marin Vladić

student 5. godine Pravnog fakulteta Osijek
E-mail: marin.vladic@yahoo.com

Sažetak

Donošenjem Zakona o životnom partnerstvu osoba istoga spola iz 2014. godine istospolni partneri ušli su u krug zakonskih nasljednika. Time je napravljen znatan iskorak u odnosu na prijašnju regulaciju prava na nasljeđivanje istospolnih partnera koji su dotad potencijalno nasljeđivali isključivo na temelju oporuke. U ovome radu promotrit će se, kako s teorijskog tako i s praktičnog aspekta, pozitivan odmak u priznavanju i izjednačavanju prava istospolnih zajednica u odnosu na heteroseksualne zajednice, a s naglaskom na pravnu podlogu nasljeđivanja u takvim zajednicama. Polaznu točku za istraživanje ovoga rada predstavljaju pozitivni pravni propisi koji su na snazi u Republici Hrvatskoj. Daljnja razrada obuhvaća i komparativnu analizu pravnih sustava ostalih europskih zemalja kako bi se promotrilo i utvrdilo je li u proteklih pet godina napravljena kakva relevantna novela kojom bi položaj istospolnih partnera bio što manje diskriminatoran, u odnosu na položaj bračnog, odnosno izvanbračnog druga i njihovih potomaka. Može bitna progresija koja je uspostavljena u Republici Hrvatskoj (potencijalno i u ostalim promatranim europskim državama) posljedica je tendencije promjena koje nameću visoko razvijene zemlje.

Ključne riječi: zakonsko nasljeđivanje, životno partnerstvo, istospolna zajednica, diskriminacija, komparativna analiza

1. UVOD

Tema ovoga rada nasljedna su prava istospolnih partnera u formalnim i neformalnim zajednicama koje isti i sklapaju. Pravo nasljeđivanja jedno je od temeljnih prava koja proizlaze iz bračne i (pod određenim uvjetima) izvanbračne zajednice. Riječ je o subjektivnom pravu osobe koja ga stječe nakon smrti ostavitelja, u trenutku otvaranja na-

sljedstva, a čija osnova proizlazi iz oporuke ili slova zakona. Autori će u radu prikazati i detaljizirati zakonsko pravo nasljeđivanja u formalnim i neformalnim životnim zajednicama osoba istog spola. Kroz sferu kronologije iscrpno će biti predstavljene etape u kako nacionalnom, tako i komparativnom pravu država članica Europske unije, priznavanja i davanja prava istospolnim zajednicama, koje u jednakoj ili većoj, odnosno manjoj mjeri odgovaraju onima koja su rezervirana za bračne drugove. Put kojeg su određene države prošle, pa tako i Republika Hrvatska pokazuje sve veću izraženost modernijeg, zapadno orijentiranog trenda izjednačavanja homoseksualnih zajednica s heteroseksualnim u svakom pogledu, koja je među ostalim definitivno odraz i posljedica intenzivnijeg dijaloga i tolerantnosti, ali i pojedinačne osviještenosti i želje za prepoznavanjem. Unatoč tome, i dalje postoji jaz i disbalans između zakonodavstava država članica Europske unije u vezi s ovim pitanjem, čiji doseg seže toliko daleko da unutar Europske unije egzistiraju države koje ne priznaju apsolutno nikakve oblike zajednica osoba istog spola, štoviše odredbama vlastitih građanskih zakonika propisuju restrikciju za njihovo sklapanje, dok s druge strane imamo zemlje koje su već početkom ovoga stoljeća u cijelosti izjednačile zakonsko pravo nasljeđivanja neovisno o obliku zajednice koja se sklapa.

Republika Hrvatska revidirala je svoje pozitivnopravne propise, dio materije koji ulazi u tematiku zakonskog nasljeđivanja istospolnih partnera. Prekretnicu predstavlja donošenje Zakona o životnom partnerstvu osoba istog spola kojim su životni partneri glede nasljeđivanja ušli u krug zakonskih nasljednika. Iz posebnog kuta gledišta posebno će se posvetiti pozornost progresiji koja je rezultirala donošenjem potonjeg Zakona, ali i ne tako velikoj distinkciji s ostalim oblicima zajednica u Republici Hrvatskoj. Dodatno, komparativna analiza poslužit će kao dostatan pokazatelj postignuća domaćeg zakonodavstva, a samim time dat će jasniju sliku o pozicioniranju Republike Hrvatske među visoko razvijenim zemljama.

2. ZAKONSKO NASLJEĐIVANJE

“Zakonsko (intestatno) nasljeđivanje je stjecanje subjektivnog nasljednog prava zbog ostaviteljeve smrti, koje se zbiva neposredno na temelju zakona, jer u trenutku otvaranja nasljedstva, u pogledu stjecatelja postoje one pravne činjenice koje su zakonom određeni pravni temelj nasljeđivanja ostavitelja.”¹ Iako u hrvatskom pozitivnom pravu postoje dvije osnove prema kojima se može naslijediti ostavitelja – zakonsko nasljeđivanje i oporuka, njihov međusobni odnos je odnos pravila i iznimke, što znači da nasljeđivanje prema oporuci ima prednost pred zakonskim nasljeđivanjem. Ipak, u najvećem broju slučajeva ostavitelja se nasljeđuje prema zakonu, budući da oporučno nasljeđivanje u Republici Hrvatskoj još i dalje nije na onoj razini primjene koja egzistira u razvijenijim zemljama Europske unije. “Do zakonskog nasljeđivanja uvijek dolazi kada iza ostavitelja

¹ Belaj, Vlado; Gavella, Nikola, *Nasljedno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2008., str. 189.

nije ostala oporuka, odnosno valjana oporuka ili njome ostavitelj nije rasporedio cijelu ostavinu. Također, do zakonskog nasljeđivanja doći će i ako je oporučni nasljednik umro prije ostavitelja ili se odrekao nasljedstva, odnosno ako je u trenutku otvaranja nasljedstva bio nedostojan.”² Kako bi određena osoba uopće imala mogućnost postati zakonskim nasljednikom ostavitelja, mora ispuniti jedan od kriterija koji su propisani kao pretpostavke nasljeđivanja, a to su: krvno srodstvo, građansko srodstvo, bračna veza i izvanbračna veza. Ako određena osoba ispuni kriterij, odnosno ako je na jedan od navedenih načina “povezana” s ostaviteljem, u tom slučaju ulazi u krug takozvanih potencijalnih nasljednika. “Na temelju zakona ostavitelja nasljeđuju svi njegovi potomci, njegova posvojčad i njihovi potomci, njegov bračni drug, njegovi roditelji, njegovi posvojitelji, njegova braća i sestre i njihovi potomci, njegovi djedovi i bake i njihovi potomci, i njegovi ostali predci. Na temelju zakona ostavitelja nasljeđuje i njegov izvanbračni drug koji je u pravu nasljeđivanja izjednačen s bračnim. Izvanbračnom zajednicom u smislu ovog Zakona smatra se životna zajednica neudane žene i neoženjenog muškarca koja je trajala dulje vrijeme, a prestala ostaviteljevom smrću, pod uvjetom da su bile ispunjene pretpostavke koje se traže za valjanost braka.”³ “Svi ovi nasljednici raspoređeni su u pojedine nasljedne redove uz poštivanje osnovnih načela zakonskog nasljeđivanja – načela grupiranja srodnika po parentelama, načela isključivosti, predstavljanja (reprezentacije), priraštaja (akrescencije) i prijenosa (transmisije).”⁴

3. ISTOSPOLNE ZAJEDNICE U REPUBLICI HRVATSKOJ

Donošenjem Zakona o istospolnim zajednicama iz 2003. godine prvi put Republika Hrvatska prepoznala je i formalizirala životnu zajednicu osoba istoga spola, prateći tako trend koji je započeo krajem osamdesetih godina prošloga stoljeća, a prvotno iniciran od strane skandinavskih zemalja. “Pravno priznanje istospolnih zajednica u Europi započelo je u nordijskim zemljama. 1987. *de facto* istospolne zajednice dobile su isti status kao i heteroseksualne zajednice u Švedskoj. Međutim, svojevrsni pravni odmak uslijedio je 1989. kada je u Danskoj priznato životno partnerstvo osoba istog spola kao formalni oblik kohabitacije.”⁵ Prema spomenutom Zakonu istospolna zajednica je životna zajednica dviju osoba istoga spola koje nisu u braku, izvanbračnoj ili drugoj istospolnoj zajednici, a koja traje najmanje tri godine te koja se temelji na načelima ravnopravnosti partnera, međusobnog poštovanja i pomaganja te emotivnoj vezanosti partnera.⁶ Slijedom navedenog, možemo

² Klarić, Petar; Vedriš, Martin, *Gradansko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2006., str. 704. i 719.

³ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj, 48/2003, 153/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015, čl. 8., st. 1. i 2.

⁴ Klarić; Vedriš, *op. cit.* (bilj. 2), str. 724.–727.

⁵ Scherpe, Jens M., *The Legal Recognition of Same-Sex Couples in Europe and the Role of the European Court of Human Rights*, *The Equal Rights Review*, Vol. Ten, 2013., str. 83.–84.

⁶ Zakon o istospolnim zajednicama, Narodne novine, broj 116/2003, čl. 2.

vrlo jednostavno zaključiti kako je od samog uvođenja istospolne zajednice kao oblika suživota dviju osoba postojala izražena sličnost kako s izvanbračnom tako i s bračnom zajednicom. Sva tri oblika zajednica iziskuju gotovo jednake pretpostavke za sklapanje. “Također se primjenjuje paralelizam između čl. 3. Zakona o istospolnim zajednicama te dijela Obiteljskog zakona koji regulira prethodne uvjete za valjanost braka. Brak ne može sklopiti osoba koja nije navršila osamnaest godina života (čl. 26., st. 1.); brak ne može sklopiti osoba lišena poslovne sposobnosti ili osoba nesposobna za rasuđivanje (čl. 27., st. 1.); brak ne mogu međusobno sklopiti krvni srodnici u ravnoj lozi, a u pobočnoj sestra i brat, polusestra i polubrat, dijete sa sestrom ili polusestrom ili bratom ili polubratom svojega roditelja, djeca sestara i braće te polusestara i polubraće (čl. 28., st. 1).”⁷

U odnosu na izvanbračnu zajednicu, postoji razlika u vremenskom okviru potrebnom da se proizvedu pravni učinci bračne zajednice; tri godine zajedničkog života ili kraće ako je u njoj rođeno dijete. Međutim, ono na što treba obratiti pozornost jest da u nekim izrazito bitnim aspektima istospolna zajednica nije pružala jednake mogućnosti koje pruža bračna zajednica. Naime, jedna od okosnica braka kao zakonom uređene zajednice žene i muškarca njihovi su imovinski odnosi. “Zakon je slijedio model Obiteljskog zakona, pa valja uočiti razlikovanje zajedničke stečevine i vlastite imovine, te mogućnost ugovornog uređenja imovinskih odnosa partnera u istospolnoj zajednici, drukčijeg od zakonskog uređenja imovinskih odnosa zasnovanog na pretpostavci suvlasništva na jednake dijelove.”⁸

Neadekvatnost i zastarjelost Zakona o istospolnim zajednicama, kao i svojevrsni “odgovor” na ustavnu definiciju braka, iziskivao je donošenje moderniziranog, suvremenog pravnog akta koji će regulirati pitanje životne zajednica osoba istoga spola. Time je napravljen pozitivan odmak prema što većem priznavanju prava životnih partnera, ali i korak bliže zakonodavstvima razvijenijih zemalja Europe. Godine 2013. donesen je Zakon o životnom partnerstvu osoba istoga spola, a godinu dana poslije stupio je na snagu. Odbor za ravnopravnost spolova prihvatio je prijedlog toga Zakona u prvom čitanju.⁹

“Životno partnerstvo je zajednica obiteljskog života dviju osoba istog spola sklopljena pred nadležnim tijelom u skladu s odredbama ovoga Zakona.”¹⁰ Poseban naglasak u ovom slučaju treba staviti na riječ “obiteljskog”. Naime, u prijašnjem uređenju istospolnih zajednica nije se spominjao pojam obitelji, odnosno obiteljskoga života. Takva izmjena rezultat je i utjecaja presude *Schalk and Kopf v Austria*, u kojoj je Europski sud za ljudska prava utvrdio da i istospolni partneri uživaju pravo na zaštitu obiteljskoga života. Razumno je pretpostaviti da odluka Suda ide za tim da se pojmovi obitelj i brak pojmovno

⁷ Kutleša, Mislav; Škvorc, Mladen, Evolucija moralno-pravnog položaja istospolnih zajednica u Republici Hrvatskoj, Bogoslovska smotra, 86 (2016), str. 215.–216.

⁸ *Ibid.*, str. 220.

⁹ Izvješće Odbora za ravnopravnost spolova, <http://www.sabor.hr/izvjesce-odbora-za-ravnopravnost-spolova-o-pri0001>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

¹⁰ Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola, Narodne novine, broj 92/2014, čl. 2.

odijele. Iako pojedini europski sustavi dopuštaju brak istospolnim zajednicama, Sud u ovom slučaju zaključuje kako i u onim sustavima gdje zakon ne prepoznaje brak osoba istoga spola, nego određene oblike formalnih i neformalnih zajednica, pravo na obitelj i obiteljski život mora im biti omogućeno unutar granica koje postavlja Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda.

U odnosu na pojam neformalnog životnog partnerstva koje navedeni Zakon također poznaje, vidljive su određene distinkcije. “Dakle, neformalno životno partnerstvo prema zakonskoj definiciji obilježava: neformalnost nastanka i prestanka, isti spol osoba koje ga osnivaju, te vremensko trajanje zajednice od najmanje tri godine.”¹¹ Ono što je navedeno kao svojevrsan propust ili nedostatak Zakona o istospolnim zajednicama, bilo je uređenje imovinskih odnosa istospolnih partnera. Zakon o životnom partnerstvu nadograđuje taj propust. “Zakon imovinske odnose partnera registrirane istospolne zajednice regulira istovrsno kao i imovinske odnose izvanbračnih/bračnih drugova, tako da se sve što je već navedeno za bračne drugove odnosi i na ovu vrstu zajednica. Sudska praksa glede imovinskih odnosa partnera u istospolnim zajednicama u nas ne postoji. Niti jedan takav slučaj još nije dospio pred sudove RH.”¹²

Komparativno gledano, jasno se da zaključiti kako hrvatsko zakonodavstvo glede harmonizacije prava heteroseksualnih i homoseksualnih zajednica kaska za nordijskim te zapadnim europskim zemljama. Osim toga, naše zakonodavstvo razlikuje se u velikoj mjeri u tome što pravno izjednačava formalne i neformalne zajednice. “U nekim europskim sustavima i neformalne životne zajednice proizvode određene pravne učinke koji u većoj ili manjoj mjeri nalikuju pravnim učincima u braku. Međutim, pravni se položaj osoba u neformalnim zajednicama u najvećem broju europskih pravnih sustava i danas znakovito razlikuje od pravnog položaja osoba koje su formalizirale svoju zajednicu, pa je hrvatski model pravnog izjednačavanja formalnih i neformalnih zajednica, promatrano u europskim okvirima, vrlo neuobičajen.”¹³

4. KOMPARATIVNO PRAVO

4.1. AUSTRIJA

Austrija je jedna od zemalja koja poput Hrvatske poznaje pojam registriranog životnog partnerstva. Taj je oblik kohabitacije osoba istog spola uveden 2010. godine kada je i

¹¹ Lucić, Nataša, *Pravno uređenje braka i drugih oblika životnih zajednica*, u: *Suvremeno obiteljsko pravo i postupak*, Pravni fakultet Osijek, 2017., str. 70.

¹² Aralica, Tomislav, *Bračna stečevina i drugi imovinski odnosi bračnih drugova u sudskoj praksi*, Zagreb, 2017., str. 56.

¹³ Lucić, Nataša, *op. cit.* (bilj. 11), str. 95.

formaliziran u obliku pravnoga akta.¹⁴ Iako ovdje nije riječ o braku, ovakav oblik zajednice proizvodi pravne učinke. Budući da je tema ovoga rada nasljedno pravo istospolnih partnera, autor će se zadržati na materiji koja je povezana uz navedenu temu. Registrirani životni partneri nasljeđuju prema jednakim pravilima kao i supružnici. Naime, ovo je pravo rezervirano isključivo za istospolne partnere koji su pred nadležnim tijelom, u propisanom obliku i postupku sklopili životno partnerstvo, dakle formalizirali svoju životnu zajednicu.¹⁵ Ovo pravilo poznaje jednu iznimku koju definira austrijski Zakon o suvlasništvu nad nekretninom.¹⁶ U pravilu će neregistrirani životni partner naslijediti svoga preminulog životnog partnera jedino ako je tako razriješeno oporukom. Ranije navedeni zakon poznaje situaciju u kojoj će neregistrirani životni partner naslijediti preminuloga prema zakonskoj osnovi, ako su zajedno bili suvlasnici nad nekretninom u kojoj su prebivali; dakle u tome će slučaju nadživjelom životnom partneru pripasti polovica nekretnine koja je pripadala preminulom. Ono što svakako valja napomenuti jest odluka austrijskog Ustavnog suda s kraja prošle godine kojom je legaliziran brak osoba istoga spola te će početkom 2019. godine, osobe istoga spola moći sklopiti navedeni oblik kohabitacije.¹⁷

4.2. BELGIJA

Belgija je jedna od zemalja koja je relativno rano legalizirala istospolne brakove, još 2003. godine te otad osobe istoga spola sklapaju brak u civilnom obliku.¹⁸ Ta odredba sadržavala je određena ograničenja prema strancima. Osobe istoga spola, koje nisu bili belgijski državljani, a imali su namjeru ondje sklopiti brak, to su mogli jedino ako njihova matična zemlja dopušta sklapanje istospolnih brakova. Međutim, već iduće godine uslijedila je izmjena prema kojoj je bilo dovoljno da samo jedan od budućih supružnika prebiva u Belgiji najmanje tri mjeseca. Što se tiče nasljeđivanja, postoje razne opcije, ovisno o tome je li ostavitelj iza sebe ostavio djecu. U slučaju da je iza ostavitelja ostao supružnik, ali i djeca, supružnik dobiva pravo plodouživanja na cijeloj ostavini, dok se vlasništvo nad ostavinom dijeli između potomaka, uz primjenu načela nasljednog prava. Ako je ostao samo bračni drug, on nasljeđuje cijelu ostavinu.¹⁹

¹⁴ Pravni informacijski sustav savezne vlade, <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20006586>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

¹⁵ Austrijski građanski zakonik, Austrian General Civil Code, čl. 537.a.

¹⁶ Wohnungseigentumsgesetz.

¹⁷ Ustavni sud Austrije, <https://www.vfgh.gv.at/medien/Ehe-fuer-gleichgeschlechtliche-Paare.en.php>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

¹⁸ Loi ouvrant le mariage à des personnes de même sexe et modifiant certaines dispositions du Code civil, Moniteur Belge, 28. veljače 2003.

¹⁹ Successions in Europe – Succession law in 27 European countries, The Council of the Notariats of the European Union (CNUE), Belgium.

Belgijsko zakonodavstvo također poznaje i pojam životnog partnerstva, neovisno o spolu partnera; dakle mogu ga spojiti i osobe istog, ali i različitog spola. Ako je takav oblik kohabitacije bio registriran, formaliziran, tada nadživjeli partner ima pravo plodouživanja na nekretnini koja je predstavljala zajednički stan te na namještaju u tom stanu. Ovo pravo može biti ograničeno ugovorom *inter vivos*. Ako životno partnerstvo nije bilo registrirano, tada nadživjeli, neformalni partner nasljeđuje samo na temelju oporuke, ako je ona naravno postojala.²⁰ Naime, “nema zakonske definicije izvanbračne zajednice u belgijskom obiteljskopравnom sustavu niti posebnih odredaba kojima se reguliraju prava i obveze osoba koje ostvaruju neformalne životne zajednice. Dok takve zajednice traju, kao i za slučaj njihova prestanka, na imovinskopravne odnose osoba u neformalnim obiteljskim zajednicama primjenjuju se opća pravila građanskoga prava.”²¹

4.3. BUGARSKA

Bugarska je i dalje jedna od manjeg broja zemalja Europske unije koja i dalje ne prepoznaje nijedan oblik istospolne zajednice. U ovom slučaju istospolni partneri moći će jedan drugog nasljeđivati isključivo na temelju oporuke.²² Određen pomak u priznavanju prava istospolnim partnerima ostvaren je 2017. godine kada je bugarski upravni sud dopustio dvjema australskim državljanicama, koje su sklopile brak u Francuskoj, da žive u Bugarskoj. Naime posljedica je to inicijative Europske unije koja ide za što snažnijom primjenom Direktive o slobodom kretanju i prebivanju unutar granica Europske unije.²³

4.4. CIPAR

U slučaju Cipra vrijedi ono što su autori naveli za slučaj Bugarske.²⁴

²⁰ Europski portal e-pravosuđa; Zakonsko nasljeđivanje, <https://e-justice.europa.eu/content-succession-166-ben-en.do>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

²¹ Lucić, Nataša, *op. cit.* (bilj. 13), str. 92.

²² Zakonsko nasljeđivanje u Europi, <http://www.successions-europe.eu/en/bulgaria/topics/in-the-absenceof-a-will-who-inherits-and-how-much/>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

²³ Direktiva 2004/38/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 29. travnja 2004. o pravu građana Unije i članova njihovih obitelji na slobodno kretanje i boravište na području države članice kojom se izmjenjuje Uredba (EEZ) br. 1612/68 i stavljaju izvan snage direktive 64/221/EEZ, 68/360/EEZ, 72/194/EEZ, 73/148/EEZ, 75/34/EEZ, 75/35/EEZ, 90/364/EEZ, 90/365/EEZ i 93/96/EEZ, SL L 158, 30. travnja 2004.

²⁴ Oporezivanje zakonskog nasljeđivanja, <https://www.cesifo-group.de/ifoHome/facts/DICE/Public-Sector/Public-Finance/Taxes/Succession-law-in-Europe-inheritance-tax/fileBinary/Succession-law-in-Europe-inheritance-tax.pdf>, str. 3., pristupljeno 20. kolovoza 2018.

4.5. ČEŠKA

Republika Češka 2006. je godine legalizirala životno partnerstvo, kao formalni oblik životne zajednice osoba istoga spola te je time postala prva država bivšeg istočnog bloka koja je prepoznala, to jest "ozakonila" određen oblik istospolne zajednice.²⁵ Nešto slično kao u navedenom slučaju Belgije, nasljedna prava životnih partnera ovise o tome jesu li iza ostavitelja ostali potomci, odnosno roditelji. Naime, registrirani će istospolni partner biti jedini nasljednik jedino ako ostavitelj nije ostavio potomke, roditelje ili osobe koje su s njime živjele u istom kućanstvu, ako su ostali potomci, onda ostavinu dijeli s njima, a poseban je slučaj ako su iza ostavitelja ostali roditelji i životni partner (koji u svim ovim slučajevima ima isti položaj kao i bračni drug), onda se on seli u drugi nasljedni red te ostavinu dijeli s ostaviteljevim roditeljima (dijele ju na pola).²⁶ U ovom se slučaju može vidjeti izrazito velika sličnost s hrvatskim zakonodavstvom, pogotovo u potonjem slučaju.²⁷

Zanimljivost u slučaju Češke predstavlja činjenica da bi, osim što je postala prva država bivšeg istočnog bloka koja je formalizirala neki oblik istospolne zajednice, također vrlo vjerojatno mogla postati i prvom postkomunističkom državom koja će legalizirati istospolni brak. Odgovor je to na nedavnu presudu Europskog suda pravde kojom je utvrđeno pravo prebivanja istospolnim partnerima i u onim državama Europske unije koje još nisu formalno priznale nijedan oblik istospolne zajednice, pod uvjetom da je barem jedan od partnera državljanin Europske unije te da je istospolni brak sklopljen u državi članici koja propisuje i dopušta takav oblik, u redovitom postupku.²⁸

4.6. DANSKA

Danska je prvi oblik formalne istospolne zajednice legalizirala još 1989. godine²⁹ te je takav oblik zajednice proizvodio sva prava i obveze koje proizvodi brak. Istospolne brakove Danska je legalizirala 2012. godine.³⁰ Što se tiče samoga nasljeđivanja, budući da postoji mogućnost sklapanja braka između osoba istoga spola, a oblik registriranog životnog partnerstva je postojao dotad te je proizvodio jednake učinke kao i brak, veličina nasljednog

²⁵ Jagielska, M., Eastern European Countries: From Penalisation to Cohabitation or Further? u Boele-Woelki, Katharina; Fuchs, Angelika (ur.) *Legal Recognition of Same-Sex Relationships in Europe, National, Cross-Border and European Perspectives*, 2012.

²⁶ Czech Civil Code, čl. 473.

²⁷ Slučaj u kojem bračni drug ide u drugi nasljedni red ako iza ostavitelja nisu ostali potomci, a jesu roditelji, pa bračnom drugu/životnom partneru pripada polovica ostavina, a druga polovica pripada roditeljima ostavitelja.

²⁸ ESLJP, 34619/04, 26/10/2010, Case of Coman v Romania.

²⁹ The Danish Registered Partnership Act.

³⁰ Lov om ændring af lov om ægteskabs indgåelse og opløsning, lov om ægteskabets retsvirkninger og retsplejeloven og om ophævelse af lov om registreret partnerskab.

dijela dakako ovisi o tome jesu li iza ostavitelja ostala djeca. Ako su iza ostavitelja ostali potomci, oni međusobno dijele jednu polovinu ostavine, dok druga pripada bračnom drugu; u slučaju da ostavitelj nije imao potomaka, bračni drug nasljeđuje cijelu ostavinu.³¹

4.7. IRSKA

Irska je tek 2010. donijela zakon o registriranom životnom partnerstvu, koji doduše nije proizvodio pravne učinke poput onih koje proizvodi u velikom broju država Europske unije. Međutim, učinci su se protezali i na pitanja nasljeđivanja.³² Najveću zanimljivost kad je posrijedi ova država predstavlja činjenica da je Irska prva europska država koja je legalizirala istospolni brak nakon provedenog referenduma, 2015. godine. Naime donošenjem Zakona o istospolnim brakovima,³³ punu snagu dobio je 34. Amandman Ustava Republike Irske³⁴ kojim je uvedeno pravo osoba istoga spola da slobodno stupaju u brak. Time je zapravo “ugašen” institut životnog partnerstva tako da se ono više nije moglo sklapati te su osobe koje su dotad bile sklopile životno partnerstvo, morale sklopiti brak, kako bi dobile prava koja bračna zajednica i uživa. Irska se oko nasljeđivanja razlikuje od ostalih zemalja najviše prema načinu raspoređivanja ostavine. Veličina nasljednog dijela ovisi o tome ima li ostavitelj potomstvo, odnosno je li bračni drug živ. U slučaju da ostavitelj nema djece, tada će sve naslijediti nadživjeli bračni drug. Međutim ako nasljeđuju i djeca i bračni drug, tada bračnom drugu pripadaju dvije trećine, a ostatak se dijeli među djecom pod uvjetom da je jednak stupanj srodstva s ostaviteljem, inače se primjenjuje *per stirpes*.³⁵

4.8. ITALIJA

Do 2016. godine Italija nije poznavala nijedan formalni oblik istospolne zajednice. Razlog promjeni toga te donošenju Zakona³⁶ jest presuda Europskog suda pravde iz 2015. godine³⁷ kojom je Sud utvrdio obvezu Italije davanja prava istospolnim zajednicama, pozivajući se na raniju presudu kojom je prepoznato pravo istospolnih zajednica na obi-

³¹ Danish Inheritance Act, čl. 9.–11., i 18.–19.

³² The Civil Partnership and Certain Rights and Obligations of Cohabitants Act 2010.

³³ Irish Marriage Act 2015.

³⁴ Constituion of Republic of Ireland, cijeli tekst na <http://www.irishstatutebook.ie/eli/cons/en>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

³⁵ Irski Zakon o nasljeđivanju, <http://www.irishstatutebook.ie/eli/1965/act/27/section/67/enacted/en/html#sec67>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

³⁶ Same Sex Civil Partnership and Common Law Partnership Legislation 76/2016.

³⁷ ESLJP, 18766/11, 36030/11, 21/07/2015, Case of Oliari and Others v Italy.

teljski život.³⁸ U lipnju ove godine talijanski sud odbio je žalbu istospolnog para koji je 2013. sklopio brak u Portugalu, koji je u to vrijeme već legalizirao istospolne brakove, a koji je htio da njihov brak bude pravno prepoznat i u Italiji. Međutim spomenuta presuda³⁹ poništila je učinke presude talijanskog suda.

Što se tiče nasljeđivanja, ako su iza ostavitelja ostali potomci i bračni drug, nasljeđivanje ovisi o broju potomaka. Naime ako je imao samo jednog potomka, tada on i bračni drug dijele ostavinu na pola. Ako je bilo više potomaka, bračni drug ima pravo na jednu trećinu ostavine, dok preostali iznos dijele potomci. Ako je iza ostavitelja ostao bračni drug, ali i roditelji, tada roditelji imaju pravo na jednu trećinu ostavine. Za životnog partnera vrijedi sve što je navedeno za bračnog druga.

4.9. LATVIJA

Latvija ne prepoznaje nijedan oblik istospolne zajednice, štoviše, zabranjuje ih Ustavom.⁴⁰

4.10. LITVA

Litva zasad, kao i Latvija, ne prepoznaje nijedan oblik istospolne zajednice, ali za razliku od Latvije, postoje pozitivne tendencije za legalizaciju životnog partnerstva kao oblika kohabitacije osoba istoga spola. Naime, u slučaju Litve ne bi bila riječ o životnom partnerstvu u tom smislu riječi, nego o obliku ugovora o kohabitaciji osoba istoga spola, kojima bi se istospolnim partnerima jamčila određena prava, poput nasljeđivanja, što i jest glavna tema ovoga rada. Godine 2017. litavska vlada izrazila je potporu inicijativi za legalizacijom navedenog oblika kohabitacije.⁴¹

4.11. LUKSEMBURG

Istospolni brakovi legalizirani su 2015.⁴² godine, dok je institut registriranog životnog partnerstva na snazi bio od 2004. godine. Ako iza ostavitelja ostane samo bračni drug,

³⁸ ESLJP, 30141/04, 24/06/2010, Case of Schalk and Kopf v Austria.

³⁹ ESLJP, *op. cit.* (bilj. 28).

⁴⁰ Jagielska, M., *op. cit.* (bilj. 25), str. 65.

⁴¹ Litvanski Zakon o nasljeđivanju, <https://www.etar.lt/portal/en/legalAct/698dcde0bd4a11e79122ea2db7aeb5f0>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

⁴² Luksemburški građanski zakonik, <http://legilux.public.lu/eli/etat/leg/memorial/2014/125>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

on je jedini nasljednik, kao i u većini europskih država, međutim ako su ostali osim bračnog druga i potomci, bračni drug može birati između nasljeđivanja obiteljskog doma i namještaja ili razmjernog dijela ostavine koji ne može biti manji od jedne četvrtine. Životni partneri neovisno je li riječ o heteroseksualnim ili homoseksualnim parovima, ne nasljeđuju automatizmom prema zakonu, nego moraju postojati određene naznake u oporuci ostavitelja koje upućuju na njegovu želju da životni partner naslijedi određen dio njegove imovine.⁴³

4.12. ESTONIJA

Od 1. siječnja 2016. godine u Estoniji je na snazi *Registered Partnership Act* kojim je dopušteno životno partnerstvo osoba istog spola od kojih barem jedan ima prebivalište u matičnoj državi.⁴⁴ Država je prepoznala potrebu za donošenjem propisa kojim će omogućiti neku vrstu zajednice osobama istog spola. Novina je i činjenica da istospolni partneri ulaze u krug zakonskih nasljednika, a ne samo oporučnih kako je to prije bilo. "Ako oporučitelj imenuje osobu neovisno o spolu koja je začeta i rođena nakon otvaranja nasljedstva ili pravnu osobu koja je osnovana nakon otvaranja nasljedstva kao sukcesora, takva osoba će biti sljedeći sukcesor ako drugačije nije određeno u volji oporučitelja."⁴⁵ Međutim prema postojećem uređenju prava na nasljeđivanje, ostaviteljev partner zajedno s nasljednicima (rodbinom) ostavitelja, nasljeđuje u prvom nasljednom redu jednako s djecom ostavitelja, ali ne manje od jedne četvrtine ostavine; u drugom nasljednom redu jednu polovinu, dok u trećem nasljednom redu ostaviteljev partner može naslijediti sve.⁴⁶

4.13. NJEMAČKA

Njemačka je 2001. godine donijela Zakon o životnom partnerstvu. Prema njemu ne-registrirani životni partneri nisu imali mogućnost postati zakonskim nasljednicima. Unatoč tome, otvorena je opcija pretvorbe neformalnog u formalno životno partnerstvo ("eingetragene Lebenspartnerschaft") gdje nasljeđuju jednako kao i zakonski nasljednici.⁴⁷ Prema njemačkom BGB-u, a i Zakonu o životnom partnerstvu, partner/bračni drug ostavitelja polaže pravo na jednu četvrtinu zajedno s descendentima iz prvog nasljednog

⁴³ Oporezivanje zakonskog nasljeđivanja, *op. cit.* (bilj. 24), str. 9.

⁴⁴ Zakon o registriranom životnom partnerstvu, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/527112014001/consolide>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

⁴⁵ Zakon o nasljeđivanju, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/520012015004/consolide/current>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

⁴⁶ *Ibid.*, čl. 5. i čl. 16.

⁴⁷ Oporezivanje zakonskog nasljeđivanja, *op. cit.* (bilj. 43).

reda. U drugom nasljednom redu nasljeđuje zajedno s roditeljima ostavitelja i njihovim descendentima i to jednu polovinu zakonskog dijela. Kada baka i djed nasljeđuju zajedno s bakom i djedom, tada će partner/bračni drug ostavitelja naslijediti drugu polovinu koja bi inače došla descendentima baka i djedova prema trećem nasljednom redu.⁴⁸ Treba napomenuti kako zakonski nasljedni dio partnera/bračnog druga može biti i veći ako se primjenjuje sustav zajedničke stečene imovine, gdje će partneru/bračnom drugu preminulog on biti uvećan za četvrtinu.⁴⁹ Da Njemačka prati moderne tekovine jasno se vidi u tome što je 2017. godine ozakonila istospolne brakove i time pružila istospolnim partnerima jednake prilike kao i heteroseksualnim partnerima.

4.14. GRČKA

Godine 2015. Nikolaos Paraskevopoulos, tadašnji ministar pravosuđa, izrazio je želju da u kategoriju građanske zajednice pripadnu i istospolni partneri. Iste godine je to i učinjeno, a time su istospolni partneri dobili pravo biti zakonskim nasljednicima.⁵⁰ Na nasljeđivanje istospolnih partnera prema Zakonu o građanskoj zajednici 4356/2015 primjenjuju se pravila grčkog građanskog zakona. Prema istome partner ostavitelja u prvom nasljednom redu ima pravo na jednu četvrtinu, dok ostatak ide djeci ostavitelja na jednake dijelove. U drugom, trećem i četvrtom nasljednom redu partneru ide jedna polovina zakonskog nasljednog dijela, a ako nema nijednog nasljednika osim partnera, tada njemu/njoj pripada sve.⁵¹ Budući da je ne samo u Grčkoj, nego i u većini europskih zemalja uveden neki oblik zajednice između osoba istog spola, a koji je uređen formalno, u nedostatku sklapanja takvoga (*de facto*) istospolni partneri su samo oporučni nasljednici.

4.15. MAĐARSKA

Istospolni partneri u Mađarskoj nisu bili obuhvaćeni pojmom izvanbračne zajednice iz 1977. godine kada je prvi put i uvedena u zakonodavstvo. "Osamnaest godina nakon što je institut izvanbračne zajednice Mađarska uvela u svoj pravni sustav, odlukom Ustavnog suda Mađarske, definicija izvanbračne zajednice proširena je i na homoseksualne

⁴⁸ Njemački građanski zakonik, <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

⁴⁹ Europski portal e-pravosuđa, <https://e-justice.europa.eu/content-general-information-166-de-maximizeMS-EJN-hr.do?member=1#toc-7>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

⁵⁰ Nasljeđivanje u Grčkoj, <https://www.ilga-europe.org/sites/default/files/2016/greece.pdf>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

⁵¹ Oporezivanje zakonskog nasljeđivanja, *op. cit.* (bilj. 47) i Međunarodna mreža odvjetnika <http://eureseau.com/practice-areas/inheritance/inheritance-greece/>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

parove.”⁵² Prije nego što je na snagu trebao stupiti Zakon o registriranom partnerstvu, Ustavni ga je sud odlukom 154/2008 poništio. Sud je u obrazloženju iznio mišljenje kako za heteroseksualne parove institut životnog partnerstva predstavlja presliku braka i da će kao takav rezultirati narušavanjem braka.⁵³ Dvije godine poslije usvojen je nov Zakon kojim se reguliraju pitanja istospolnih partnera, uz iznimku uzimanja zajedničkog prezimena, prava na posvajanje i sudjelovanja u potpomognutoj oplodnji.⁵⁴ “Ako su iza ostavitelja ostali potomci, bračni drug (istospolni partner) ima pravo plodouživanja na cijeloj ostavini sve do ulaska u novi brak (odnosno novu formalnu istospolnu zajednicu). Ako iza ostavitelja nije ostao niti jedan potomak, bračni drug (istospolni partner) nasljeđuje cijelu ostavinu. Istospolni partneri iz *de facto* zajednica mogu jedan drugoga nasljeđivati samo na temelju oporuke.”⁵⁵

4.16. PORTUGAL

Zakonski nasljednici su i istospolni partneri, budući da je od 2010. godine postao legalan brak između osoba istog spola. Sve što su autori naveli vrijedi i sada.⁵⁶

4.17. MALTA

Malta je u 2014. godini donijela tzv. *Civil Unions Act*⁵⁷ kojim su heteroseksualni parovi i homoseksualni izjednačeni u pravima i obvezama koje postoje u instituciji braka. Iako je tada država omogućavala istospolnim parovima jednaka prava, 2017. godine Malta je legalizirala istospolne brakove i nove definicije su unesene u *Marriage Act*.⁵⁸ Zakonsko nasljeđivanje istospolnog bračnog druga uređeno je u čl. 808. i čl. 810. Građanskog zakona. Bračni drug nasljeđuje s djecom, po pola ili ako ih nema, onda nasljedstvo u

⁵² Lucić, Nataša, *op. cit.* (bilj. 21), str. 88.

⁵³ Mađarski Ustavni sud, <https://hunconcourt.hu/uploads/sites/3/2017/11/en-0154-2008.pdf>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

⁵⁴ Odluka mađarskog Ustavnog suda, [http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/precis/eng/eur/hun/hun-2010-1-003?fn=document-frameset.htm\\$f=templates\\$3.0](http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/precis/eng/eur/hun/hun-2010-1-003?fn=document-frameset.htm$f=templates$3.0), pristupljeno 20. kolovoza 2018.

⁵⁵ Klasiček, Dubravka, Zakonsko nasljeđivanje istospolnih partnera u Republici Hrvatskoj u postojećem zakonskom okviru, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 34, br. 2, 2013., str. 977.

⁵⁶ Klasiček, D., *op. cit.* (bilj. 55), str. 973.–974. i *op. cit.* (bilj. 51), pristupljeno 20. kolovoza 2018.

⁵⁷ Zakon o građanskim zajednicama, <http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=12172&l=1>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

⁵⁸ Zakon o izmjenama i dopunama zakona o braku, <http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lp&itemid=28585&l=1>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

potpunosti pripada bračnom drugu.⁵⁹ Osim potonjih oblika zajednice života, na Malti je od prošle godine na snazi i *Cohabitation Act*.⁶⁰

4.18. UJEDINJENA KRALJEVINA

Registrirani životni partneri su 2004. godine dobili status zakonskog nasljednika (*Civil Partnership Act*).⁶¹ Engleska, Wales⁶² i Škotska⁶³ otišli su korak dalje te su legalizirali istospolne brakove, što nije slučaj sa Sjevernom Irskom. No unatoč tome što Sjeverna Irska ne daje prostor za brak osoba istog spola, odredbe o nasljeđivanju između životnih partnera su primjenjive. Što se tiče nasljeđivanja, u Engleskoj, Walesu i Sjevernoj Irskoj bračnom drugu pripada cijela ostavina, ako nema drugih nasljednika. Škotska također daje pravo na cijelo nasljedstvo bračnom drugu, u slučaju nepostojanja drugih zakonskih nasljednika, uz iznimku da član kućanstva ostavitelja ima pravo na razmjerni dio u podjeli ostavine. Nadalje, pod uvjetom da postoje i drugi nasljednici izuzimajući bračnog druga, potomjem pripada pravo na sve pokretne iz ostavine i nekretnine u vrijednosti od minimalno 450.000 funti. Preostali dio ostavine dijeli se na dva dijela. Jedna polovina također pripada bračnom drugu, dok se druga polovina dijeli između roditelja ostavitelja, a ako njih nema, onda između braće i sestara ostavitelja prema načelu reprezentacije. Distinkcija Škotske u odnosu na preostale zemlje Ujedinjene Kraljevine jest u iznosima koji pripadaju bračnom drugu u diobi ostavine. Bračni drug polaže pravo na fiksni iznos od 75.000 funti te polovinu pokretne ostavine (u pokretne se ubraja i gotov novac). Iznimka u slučaju Sjeverne Irske jest u tome što njihovo zakonodavstvo bračnom drugu daje pravo da otkupi od ostalih nasljednika preostali dio ostavine. Ako su iza ostavitelja, osim bračnog druga ostali i potomci, tada se dioba ostavine može znatno zakomplicirati. Iznosi iz ostavine koje će pojedini nasljednik ostvariti u znatnoj će mjeri ovisiti ponajprije o vrijednosti cjelokupne ostavine te o legislativi svake države Ujedinjene Kraljevine zasebno.⁶⁴

⁵⁹ Malteški građanski zakon, file:///C:/Users/HP/Downloads/Cap-16.pdf, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

⁶⁰ Malteški zakon o izvanbračnim zajednicama, <http://justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lp&itemid=28146&l=1>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

⁶¹ Zakon o životnom partnerstvu, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/33/section/1>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

⁶² Zakon o istospolnim brakovima, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2013/30/section/9/enacted>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

⁶³ Zakon o braku i životnom partnerstvu, <https://www.legislation.gov.uk/asp/2014/5/part/1>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

⁶⁴ Oporezivanje zakonskog nasljeđivanja, *op. cit.* (bilj. 56), pristupljeno 20. kolovoza 2018.

5. SLUČAJ COMAN I DRUGI PROTIV RUMUNJSKE

Navedeni slučaj autori su već naveli u svezi s nekoliko država članice Europske unije poput Bugarske i Italije. Slučaj je imao velik učinak na zakonodavstva država članica koja ne prepoznaju i ne priznaju nikakav formalan oblik istospolnih zajednica te shodno tome istospolni partneri u takvim državama članicama ne uživaju razna prava, poput prava na nasljeđivanje, o čemu se i govori u ovome radu.

R. A. Coman, rumunjski državljanin, i R. C. Hamilton, američki državljanin, sklopili su istospolni brak 2010. godine u Bruxellesu, budući da je ranije navedeni ondje bio zaposlenik Europskog parlamenta, a Belgija, kako je već navedeno u ovome radu, poznaje i dopušta sklapanje braka između osoba istoga spola. Tri godine poslije navedeni dvojac odlučio se preseliti u Rumunjsku te su pred nadležnim Inspektoratom zatražili obavijesti o postupku i okolnostima pod kojima bi R. C. Hamilton koji nije bio državljanin Europske unije, mogao u svojstvu člana obitelji R. A. Comana ostvariti pravo na zakonit boravak u Rumunjskoj u trajanju duljem od tri mjeseca. Inspektorat je odgovorio negativno. Prije svega treba dobro promotriti rumunjsko zakonodavstvo u vezi s ovim pitanjem. Brak je definiran kao “dobrovoljna zajednica žene i muškarca koja se sklapa pod uvjetima predviđenim zakonom”; a nadalje se zabranjuje istospolni brak te “istospolni brak koji su u inozemstvu zaključili ili sklopili rumunjski državljani ili stranci, ne priznaje se u Rumunjskoj.”⁶⁵

Coman i drugi pokrenuli su postupak protiv Inspektorata pred nadležnim sudom, radi diskriminacije i ograničavanja prava zajamčenih pravom Europske unije. Postupak je nakon toga završio pred Ustavnim sudom Rumunjske koji je odlučio zastati s postupkom i uputio Sudu nekoliko pitanja. Sud je odlučio da se, u svezi s Direktivom 2048/38/EZ Europskog parlamenta i Vijeća iz 2004. godine, državljaninu države članice koji se koriste svojim pravom i slobodom kretanja, nastanio u drugoj državi članici te ondje s osobom iz treće zemlje sklopio istospolni brak, prema zakonodavstvu i uvjetima koje predviđa država članica u kojoj je nastanjen, protivno je pravu Europske unije da domaća državna tijela odbijaju odobriti boravak njegovu bračnom drugu jer domaće zakonodavstvo ne priznaje istospolne brakove.⁶⁶ Nadalje, “Članak 21. stavak 1. UFEUa treba tumačiti na način da, u okolnostima poput onih o kojima je riječ u glavnom postupku, državljanin treće države koji je istog spola kao i građanin Unije s kojim je u državi članici sklopio brak u skladu s pravom te države članice ima pravo na boravak dulji od tri mjeseca na državnom području države članice čiji je građanin Unije državljanin. To izvedeno pravo na boravak ne može se podvrgnuti strožim uvjetima nego što su to oni propisani u član-ku 7. Direktive 2004/38.”⁶⁷

⁶⁵ Codul Civil, čl. 259. st. 1., čl. 277. st. 1. i 2.

⁶⁶ ESLJP, *op. cit.* (bilj. 39).

⁶⁷ *Ibid.*

Zaključno, ovaj slučaj predstavlja veliki obrat, budući da je odlukom Suda utvrđeno pravo na boravak i ostvarivanje prava koja nosi brak kao zajednica, istospolnim partnerima, koji su sklopili brak u drugoj državi članici koja priznaje i dopušta sklapanje istospolnih brakova, ako je barem jedan od bračnih drugova državljanin članice Europske unije.

6. ZAKLJUČAK

Analiza s posebnim naglaskom na prijašnje i postojeće stanje u Republici Hrvatskoj u vezi s mogućnosti zakonskog nasljeđivanja istospolnih partnera pokazala je krucijalni pomak. Ne samo da je takav iskorak pokazatelj dugoočekivanog ravnopravnog položaja osoba neovisno o spolu glede nasljeđivanja, nego je i smjernica za daljnje postupanje k ostvarivanju ostalih prava koja se jamče heteroseksualnim osobama. Bilo je pitanje vremena kada će se istospolnim partnerima osigurati prava koja su već 2003. godine priznata i izvanbračnim drugovima. Ranije zakonodavstvo u svojem tekstu nije poznavalo termin "obiteljskog života", dok ga Zakon o životnom partnerstvu osoba istoga spola uvodi. Donošenjem toga Zakona ispravljena je možebitna diskriminacija glede neformalnih životnih zajednica, budući da je neformalna životna zajednica osoba istoga spola gotovo bila preslika izvanbračne zajednice, gledano iz kuta formalnih pretpostavki za sklapanje i tvorenje pravno relevantnih posljedica; pa ipak osobe istoga spola nisu uživale jednaka prava koja su bila rezervirana za osobe u izvanbračnoj zajednici.

Istraživanje za ovaj rad pokazalo je kako su zakonodavstva nemalog broja država članica Unije ostvarila napredak u ovom pogledu, ali i kako i dalje postoje države koje se drže svojih tradicionalnih stavova, koje ni pod sve izraženijim pritiskom trendova, samih homoseksualno orijentiranih osoba, ali i zakonodavstva Europske unije nisu učinila pomak. Zatvorenost usmjerena prema istospolnim partnerima u zemljama koje ne prepoznaju nikakav oblik zajednice istih, a čijim formaliziranjem bi im potencijalno bilo pruženo pravo biti zakonskim nasljednikom pokazuje nespremnost tih zemalja na prihvaćanje novina. Ipak, činjenica je da je takvih država članica Europske unije iz godine u godinu sve manje i manje. Napredovanje je definitivno vidljivo, a Republika Hrvatska dio je toga. Retroaktivno gledano u posljednjih pet godina, nepobitna je činjenica da je nemalen broj država članica Europske unije revidirao svoje zakonodavstvo u vezi s istospolnim partnerstvom, priznavanjem i ozakonjivanjem njihovih životnih zajednica, a samim time i pravima koja iz njih proizlaze, među ostalim i u vezi s pravima nasljeđivanja, što je žarišnom točkom ovoga rada. Države poput Austrije, Češke, Estonije, Grčke, Njemačke i Malte izmijenile su u posljednjih pet do šest godina svoje zakonske propise u cilju izjednačavanja prava zajednica osoba istoga spola s bračnim drugovima. S druge strane Bugarska, Cipar, Litva i Latvija do danas ne prepoznaju nijedan formalni oblik zajednice osoba istoga spola, neke od njih svojim propisima, štoviše, izričito zabranjuju sklapanje istospolnih brakova te u tim državama istospolni partneri nasljeđuju isključivo preko oporuke, budući da ih slovo zakona ne smješta u krug potencijalnih zakonskih

nasljednika. Osim što takva situacija nedvojbeno istospolne partnere dovodi u nezavistan položaj, upitnim su postale i slobode i prava zajamčena dokumentima i ugovorima na razini Europske unije. Svojevrsan odgovor Europske unije utjelovljen je u presudi *Coman i drugi protiv Rumunjske*.

POPIS LITERATURE

Knjige:

1. Aralica, Tomislav, Bračna stečevina i drugi imovinski odnosi bračnih drugova u sudskoj praksi, Zagreb, 2017.
2. Belaj, Vlado; Gavella, Nikola, Nasljedno pravo, Narodne novine, Zagreb, lipanj 2008.
3. Jagielska, M., Eastern European Countries: From Penalisation to Cohabitation or Further? u Boele-Woelki, Katharina; Fuchs, Angelika (ur.) Legal Recognition of Same-Sex Relationships in Europe, National, Cross-Border and European Perspectives, 2012.
4. Klarić, Petar; Vedriš, Martin, Građansko pravo, Narodne novine, Zagreb, 2006.
5. Lucić, Nataša, Pravno uređenje braka i drugih oblika životnih zajednica, u: Rešetar, B.; Aras Kramar, S.; Lucić, N.; Medić, I.; Šago, D.; Tucak, I.; Mioč, P., Suvremeno obiteljsko pravo i postupak, Pravni fakultet Osijek, 2017.

Članci:

1. Klasiček, Dubravka, Zakonsko nasljeđivanje istospolnih partnera u Republici Hrvatskoj u postojećem zakonskom okviru, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 34, br. 2, 2013., str. 963.–989.
2. Kutleša, Mislav; Škvorc, Mladen, Evolucija moralno-pravnog položaja istospolnih zajednica u Republici Hrvatskoj, Bogoslovska smotra, 86 (2016), str. 215.–216.
3. Scherpe, Jens M., The Legal Recognition of Same-Sex Couples in Europe and the Role of the European Court of Human Rights, The Equal Rights Review, Vol. Ten, 2013., str. 83.–84.

Izvori prava:

1. Austrian General Civil Code
2. Code civil, Moniteur Belge
3. Codul Civil
4. Czech Civil Code

5. Danish Inheritance Act
6. Direktiva 2004/38/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 29. travnja 2004. o pravu građana Unije i članova njihovih obitelji na slobodno kretanje i boravište na području države članice kojom se izmjenjuje Uredba (EEZ) br. 1612/68 i stavljaju izvan snage direktive 64/221/EEZ, 68/360/EEZ, 72/194/EEZ, 73/148/EEZ, 75/34/EEZ, 75/35/EEZ, 90/364/EEZ, 90/365/EEZ i 93/96/EEZ, SL L 158, 30. travnja 2004.
7. ESLJP, 34619/04, 26/10/2010, Case of Coman v Romania.
8. ESLJP, 30141/04, 24/06/2010, Case of Schalk and Kopf v Austria.
9. ESLJP, 18766/11, 36030/11, 21/07/2015, Case of Oliari and Others v Italy.
10. Irish Marriage Act 2015.
11. Lov om ændring af lov om ægteskabs indgåelse og opløsning, lov om ægteskabets retsvirkninger og retsplejeloven og om ophævelse af lov om registreret partnerskab (Danski zakon o istospolnim zajednicama).
12. Same Sex Civil Partnership and Common Law Partnership Legislation 76/2016.
13. The Danish Registered Partnership Act.
14. The Civil Partnership and Certain Rights and Obligations of Cohabitants Act 2010.
15. Zakon o istospolnim zajednicama, Narodne novine, broj 116/2003.
16. Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 153/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015
17. Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola, Narodne novine, broj 92/2014.

Mrežni izvori:

1. Constitution of Republic of Ireland, cijeli tekst na <http://www.irishstatutebook.ie/eli/cons/en>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.
2. Irski Zakon o nasljeđivanju, <http://www.irishstatutebook.ie/eli/1965/act/27/section/67/enacted/en/html#sec67>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.
3. Europski portal e-pravosuđa; Njemačka, <https://e-justice.europa.eu/content-general-information-166-de-maximizeMS-EJN-hr.do?member=1#toc-7>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.
4. Europski portal e-pravosuđa; zakonsko nasljeđivanje, https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-be-en.do, pristupljeno 20. kolovoza 2018.
5. Izvješće Odbora za ravnopravnost spolova, <http://www.sabor.hr/izvjesce-odbora-za-ravnopravnost-spolova-o-pri0001>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.
6. Litvanski Zakon o nasljeđivanju, <https://www.etar.lt/portal/en/legalAct/698dc-de0bd4a11e79122ea2db7aeb5f0>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

7. Luksemburški građanski zakonik, <http://legilux.public.lu/eli/etat/leg/memorial/2014/125>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.
8. Mađarski Ustavni sud, <https://hunconcourt.hu/uploads/sites/3/2017/11/en-0154-2008.pdf>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.
9. Malteški građanski zakon, file:///C:/Users/HP/Downloads/Cap_16.pdf, pristupljeno 20. kolovoza 2018.
10. Njemački građanski zakonik, <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.
11. Pravni informacijski sustav savezne vlade, <https://www.ris.bka.gv.at/Geltende-Fassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20006586>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.
12. Odluka Ustavnog suda Austrije, <https://www.vfgh.gv.at/medien/Ehe-fuer-gleichgeschlechtliche-Paare.en.php>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.
13. Odluka mađarskog Ustavnog suda, [http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CO-DICES/precis/eng/eur/hun/hun-2010-1-003?fn=document-frameset.htm\\$f=templates\\$3.0](http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CO-DICES/precis/eng/eur/hun/hun-2010-1-003?fn=document-frameset.htm$f=templates$3.0), pristupljeno 20. kolovoza 2018.
14. Oporezivanje zakonskog nasljeđivanja, <https://www.cesifo-group.de/ifoHome/facts/DICE/Public-Sector/Public-Finance/Taxes/Succession-law-in-Europe-inheritance-tax/fileBinary/Succession-law-in-Europe-inheritance-tax.pdf>, str. 3., pristupljeno 20. kolovoza 2018.
15. Zakon o braku i životnom partnerstvu-UK, <https://www.legislation.gov.uk/asp/2014/5/part/1>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.
16. Zakon o građanskim zajednicama, <http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=12172&l=1>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.
17. Zakon o istospolnim brakovima, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2013/30/section/9/enacted>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.
18. Zakon o izmjenama i dopunama zakona o braku, <http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lp&itemid=28585&l=1>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.
19. Zakon o nasljeđivanju Latvije, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/520012015004/consolide/current>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.
20. Zakon o životnom partnerstvu- UK, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/33/section/1>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.
21. Zakonsko nasljeđivanje u Europi, <http://www.successions-europe.eu/en/bulgaria/topics/in-the-absenceof-a-will-who-inherits-and-how-much/>, pristupljeno 20. kolovoza 2018.

INTESTATE INHERITANCE OF SAME-SEX PARTNERS IN THE REPUBLIC OF CROATIA AND THE EUROPEAN UNION

Abstract

By adopting the Registered Partnership Act referring to same-sex couples in 2014, same-sex partners entered the circle of intestate heirs. This is a step forward compared to the previous regulation of inheritance rights, by which same-sex partners could potentially inherit only on the basis of a will. In this paper, a positive outcome in the recognition and equalization of the rights of same-sex couples in relation to heterosexual couples will be observed from both theoretical and practical aspects, with emphasis placed on legal background of inheritance in such unions. Positive laws that are in force in the Republic of Croatia present the starting point for research in this paper. Further elaboration also includes comparative analysis of legal systems of other European countries aimed at considering and determining if there have been any significant novelties in the past five years that would place same-sex partners in a less discriminatory position in relation to the spouses or cohabitants and their descendants. Eventual progression set up in the Republic of Croatia (possibly also in other European countries observed) is a consequence of a tendency to make changes imposed by highly developed countries.

Keywords: intestate inheritance, life partnership, same-sex marriage, discrimination, comparative analysis

SKRBNIŠTVO U RIMSKOM PRAVU

Anja Škalic

studentica 2. godine Pravnog fakulteta Osijek
E-mail: skalicanja1234@gmail.com

Pregledni rad

UDK 347.163:34(37)

Rad primljen 4. ožujka 2019.

Ana Vučak

studentica 2. godine Pravnog fakulteta Osijek
E-mail: vucak.ana99@gmail.com

Sažetak

Temeljna je intencija rada promisliti o skrbništvu u rimskom pravu. Za lakše razumijevanje navedenog instituta skrbništva u pravu, prvi dio rada je namijenjen objašnjenju pojma skrbništva te podjeli instituta skrbništva (tutorstvo – tutela i kuratorstvo – cura). Nakon navedene podjele, drugi dio posvećen je detaljnim pojašnjenima tutorstva, na koje se dalje nadovezuju tutorstvo nad nedoraslima, prava i dužnosti tutora, ograničenja prava tutora, tutorstvo nad ženama, oblici tutorstva (tutela legitima, tutela testamentaria, tutela dativa), prestanak tutorstva, dok je treći dio posvećen drugom institutu skrbništva – kuratorstvu te nadalje vrstama kuratorstva (cura furiosi, cura prodigi, cura minorum). Ostali oblici skrbništva razrađeni su u četvrtom dijelu. Peti dio govori o posljedicama stavljanja pod skrbništvo te naročito pojašnjava sam pojam pravnog posla te poručanstvo, intercesiju i SC Vellaeantum. Šesti dio iznosi analizu instituta skrbništva danas (skrbništvo nad djecom, punoljetnim osobama i posebno skrbništvo). Posljednji dio rada sadrži vlastita zaključna razmišljanja.

Ključne riječi: *skrbništvo, tutorstvo, tutor, kuratorstvo, intercesija*

1. UVOD

Svijet je sačinjen od društva koje čine različite skupine ljudi. Upravo među takvim skupinama ljudi pronalazimo i one kojima je potrebno posvetiti određenu brigu i pažnju zbog prisutnih okolnosti koje upućuju na to da nisu u mogućnosti brinuti se za svoje egzistencijalne potrebe, za svoja prava i interese, ili pak njihovo stanje i ponašanje štetno utječe na druge osobe. Ovakve su situacije, kao što je navedeno, prisutne u svakom društvu, no malo je ljudi s njima upoznato. One su postojale od davnina te o njima postoji mnogo podataka koji kriju isto toliko zanimljivosti o tome kako se sve to odvijalo prije.

Tema je ovog rada *Skrbništvo u rimskom pravu* te nam je u svezi s tim cilj naglasiti važnost poznavanja svih termina i činjenica uz koje se ova tema veže, od same prošlosti pa sve do danas. Svoj ćemo rad započeti tako što ćemo pojasniti pojam i podjelu skrbništva u povijesti.¹ Vrlo je bitno naglasiti što se sve događalo u prošlosti kako bismo mogli stvoriti sliku o cjelokupnom institutu skrbništva te kako bi ga pokušali usporediti u prošlosti i sadašnjosti.² U radu ćemo prikazati kakvi su sve oblici skrbništva postojali; od tutorstva nad nedoraslima, tutorstva nad ženama pa sve do oblika kuratorstva. Spomenut ćemo njihov nastanak, cjelokupni tijek postojanja te naravno prestanak. Dio rada smo odlučile posvetiti i samim posljedicama stavljanja pod skrbništvo te pojmovima poručanstva, intercesije i *SC Vellaeanuma*. Također, dodirnut ćemo se teme o pravima i dužnostima te odnosima koji su postojali između štíćenika i osobe koja se o njemu brinula. Na samom kraju osvrnut ćemo se na današnji institut skrbništva koji je kod nas, u Republici Hrvatskoj, uređen Obiteljskim zakonom.³ Skrbništvo se razvijalo, mijenjalo i napredovalo sve do danas. Postalo je vrlo važno, bitno te detaljno uređeno zakonskim normama, a svrha mu je zaštita prava i interesa osoba koje se ne mogu brinuti o sebi. Tijekom izrade ovog rada nastojat ćemo obuhvatiti svaki element koji se vezuje uz institut te ga pojedinačno razraditi.

2. POJAM I PODJELA SKRBNIŠTVA

Pojam skrbništva obuhvaća dva instituta nastala u rimsko doba. Ona su se razvijala odvojeno, ali tijekom njihova razvitka izjednačila su se. Lako je zaključiti kako je prvenstveni i najbitniji cilj bio zaštititi određene osobe koje se nisu mogle samostalno brinuti za sebe, svoju imovinu, interese i slično. Pri tome se misli na maloljetne osobe, osobe s ograničenom djelatnom sposobnošću i drugo. Instituti su pri samom nastanku bili usmjereni prema drukčijim ciljevima. No, kako su sve više dolazili u doticaj sa suvremenim stajalištima u svezi s institutom skrbništva, njihovi obzori su se promijenili.⁴

Nazivi instituta rimskog prava koji su služili svrsi skrbništva bili su sljedeći:

1. *Tutela* (tutorstvo)
2. *Cura* (kuratorstvo)

¹ Iz literature o rimskom obiteljskom pravu i skrbništvu, vidi: Boras, M.; Margetić, L., *Rimsko pravo*, Pravni fakultet Zagreb, 1980., str. 85.–87.; Eisner, B.; Horvat, M., *Rimsko pravo*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1948., str. 195.; Romac, A., *Rimsko pravo*, Pravni fakultet Zagreb, 1994., str. 140.–141.; Horvat, M., *Rimsko pravo*, Pravni fakultet Zagreb, 2017., str. 150.–154.

² Više o skrbništvu u suvremenom pravu vidi u: Alinčić, M., *et al.*, *Obiteljsko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2007., str. 365.–430.

³ *Obiteljski zakon*, Narodne novine, broj 103/2015, peti dio, članci 218.–280.

⁴ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 124.–125.

3. TUTORSTVO (*TUTELA*)

Tutorstvo je označavalo skrbništvo nad nedoraslim osobama muškog spola (*tutela impuberum*), koje su nazvane *pupili*, te nad ženskim osobama *sui iuris* (*tutela mulierum*), odnosno nad onim ženama koje nisu potpadale pod očinsku vlast ili koje nisu bile u braku. One su potpadale pod takvo skrbništvo bez obzira na svoje godine te su nazvane *pupillae*.⁵

Definicija tutorstva Servija Sulpicija Rufa pronalazi se u Digestama:

D. 26,1,1,pr. (*Paulus libro trigesimo octavo ad edictum*) *Tutela est, ut Servius definit, vis ac potestas in capite libero, ad tuendum eum, qui propter aetatem sua sponte se defendere nequit, iure civili data ac permissa*.⁶

Prema Serviju Sulpiciju Rufu tutorstvo je “sila i ovlaštenje nad slobodnom osobom radi zaštite onoga tko se zbog svoje maloljetnosti sam ne može braniti (zastupati), određena i dopuštena civilnim pravom.” U skladu s ovim, tutor je dužan štiti osobu i njezinu imovinu, odnosno vlasništvo. Kad je riječ o imovini, tutor postupa u vlastito ime (*domini loco*). Ova postupanja tutora okarakterizirana su kao njegova vlast (*potestas*), ali ne u tolikom značaju kao očinska vlast (*patria potestas*). Osim navedenog, tutor se brine i o moralnom ponašanju osobe nad kojom ostvaruje svoju funkciju. Vidljivo je kako je tutor raspolagao velikim brojem ovlasti, međutim, postojale su i radnje u kojima je ipak bio ograničen. Tu ćemo spomenuti donacije (izuzimajući manje), transakcije u svoju korist te ono što je ujedno i najvažnije – otuđenje šticećenikovih zemljišnih posjeda. Ovlaštenje za poduzimanje ovih radnji tutor je mogao dobiti samo ako je njihovo poduzimanje u izrazitom interesu šticećenika.⁷

Tutorstvo u svakom slučaju prestaje smrću tutora ili *capitis deminutio maxima ili media*, te punoljetnošću ili smrću šticećenika. Također, postojao je niz razloga zbog kojih se tutorstvo moglo otkloniti, a to su: nepismenost, kada je netko imao troje, četvero ili petero djece u Rimu, Italiji ili u pokrajini, u slučaju 70 godina života, odsutnosti u državnim poslovima, siromaštva ili bolesti.⁸

⁵ *Ibid.*, Evans Grubs, J., *Woman and the law in the Roman empire*, Routledge, London, 2002., str. 23.–24.

⁶ *Trans. cit.*, Romac, A., *Izvori rimskog prava*, Informator, Zagreb, 1973., str. 186.–187.: Tutorstvo je sila i ovlaštenje nad slobodnom osobom radi zaštite onoga tko se zbog svoje maloljetnosti sam ne može braniti (zastupati), određena i dopuštena civilnim pravom.

⁷ Berger, A., *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, New series – volume 43, part 2, 1953., str. 747.

⁸ Egersdorfer, A., *Predavanja o pandektama*, Zagreb, 1917., str. 80.–82.

3.1. TUTORSTVO NAD NEDORASLIMA

Tutorstvo nad nedoraslima (*tutela impuberum*) obuhvaćalo je muške osobe *sui iuris*.⁹ Kod pojma tutorstva razlikujemo zakonsko i oporučno tutorstvo. Oba su instituta potvrđena Zakonikom XII ploča.¹⁰ Kod zakonskog tutorstva (*tutela legitima*) u slučaju smrti *pater familiasa* ulogu tutora preuzeo bi agnat, odnosno najbliži srodnik s očeve strane,¹¹ a to bi u većini slučajeva bio brat umrloga. Ako takve osobe ne bi bilo, ulogu bi preuzeli gentili ili patroni. Naime, prema starom civilnom pravu postojala su tri reda nasljednika: *sui heredes*, *proximus agnatus* i *gentiles*. U ovom slučaju bitan nam je posljednji red – *gentiles*. U tu kategoriju ubrajaju se pripadnici istog roda.¹² Ako ima više agnata – najbliži obavlja tutorstvo, a ako ih je više istog srodstva, onda svi zajedno obavljaju tutorstvo. Patron je osoba koja je prema propisima civilnog prava oslobodila svojeg roba. Tako je između bivšeg gospodara oslobođenog roba i oslobođenika nastajao odnos koji je često uspoređivan s odnosom oca i sina.¹³

Sljedeća odredba Zakonika XII ploča uređuje pitanje tutorstva:

XII tab. *Uti legassit super pecunia tutelave suae rei, ita ius esto.*¹⁴

Prema Zakoniku XII ploča tutorstvo je obnašala i osoba izvan uže obitelji koja je bila najbliži nasljednik umrle osobe. Iz toga je vidljivo kako je uloga tutora bila usmjerena na imovinu osobe nad kojom je postojao institut tutorstva, odnosno skrbništva. Brigu i skrb nad osobom preuzimala bi majka ili ostali srodnici. Zakonski tutor (*tutor legitimus*) svoje se dužnosti nije mogao odreći. Jedina dopuštena mogućnost bila je ta da ju ustupi drugome preko pravnog posla cesije (*in iure cessio*). Nakon zakonskog tutorstva, vrlo je bitno objasniti i oporučno tutorstvo (*tutela testamentaria*). *Pater familias*, koji je upravljao većinom poslova, kako imovinskim dijelom, tako i drugim, mogao je preko oporuke odrediti tutora osobama koje nakon njegove smrti postaju *sui iuris*. To su bila nedorasla muška djeca, ženska djeca te supruga.¹⁵ Tutor bi se odredio sljedećim riječima:

⁹ Upravo je o položaju u obitelji ovisio i pravni položaj pojedinca. Tu razlikujemo osobe *sui iuris* i osobe *alieni iuris*. Osobama *sui iuris* uglavnom pripadaju sva prava bez ograničenja, dok su *alieni iuris* bile podređene osobe čija su prava, kako osobna, tako i imovinska, bila znatno manja. Vidi više u Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 100.

¹⁰ Zakonik XII ploča prva je i jedina kodifikacija prava koja je provedena upravo od Rimljana. Njegovo je donošenje povezano sa sukobima plebejaca i patricija. Vidi detaljnije u Romac, A., *Zakonik dvanaest ploča, Latina et Graeca*, Zagreb, 1994.

¹¹ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 125.

¹² Horvat, *op. cit.* (bilj. 1), str. 16.

¹³ Romac, A., *Rječnik rimskog prava*, Informator, Zagreb, 1989., str. 255.

¹⁴ *Trans. cit.*, Romac, *op. cit.* (bilj. 6), str. 21.: "Kako odredi (*pater familias*) o svojoj imovini i tutorstvu, tako neka bude pravo."

¹⁵ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 141.–142.

Ulpiani, Reg. 11,14 *Testamento quoque nominatim tutores dati confirmantur eadem lege duodecim tabularum.his verbis: 'uti legassit super pecunia tutelave suae rei, ita ius esto': qui tutores dativi appellantur.*¹⁶

Postojala je situacija kada je tutor imenovan nepravovaljanom oporukom, odnosno nezakonskim putem. U tom slučaju bi i dalje mogao biti potvrđen kao tutor, s tim da bi morao dati određeno osiguranje; *cautio rem pupili salvam fore*. Žena oporučnim putem nije imala pravo odrediti tutora svojoj djeci. Ako bi do toga došlo, ispitalo bi se samo stanje stvari te bi se tutor mogao potvrditi prokonzulovim ili pretorovim dekretom, no on u tom slučaju ne mora jamčiti da će čuvati djetetovu imovinu. Pretor i pučki tribuni odredili bi tutora onoj osobi koja ga uopće nema. Takav bi se pretor nazivao atilijanskim, budući da je određeno prema Atilijevu zakonu. Isto to u provincijama čine upravitelji provincija, samo na osnovi Julijeve i Ticijeva zakona.¹⁷ U slučaju oporučnog tutorstva, tutor svoju dužnost nije mogao ustupiti drugome, ali mogao je se odreći (*abdicatio*) ako su postojali opravdani razlozi, što je mogao učiniti u roku od 50 dana.¹⁸

Bitno je još jedanput naglasiti kako su i zakonsko i oporučno, odnosno testamentarno tutorstvo bili upravljani prema zaštiti imovine i privatnopravnim interesima. Protekom određenog vremena, došlo je do spoznaje kako se mora zaštititi i sama osoba štíćenika. Na temelju takve spoznaje zakonom "Lex Atilia"¹⁹ povjereno je pretoru da uz plebejske tribune postavlja tutore, kao što je gore i navedeno. Pretor koji je bio zadužen upravo za te poslove, nazvan je *pretor tutelarius*. Njegovu funkciju obavljali su prefekt pretorija, prefekt Grada, *defensor civitatis* te upravitelji provincija. Tako nastaje novi oblik tutorstva – *tutela dativa*, koji dolazi od riječi *dativus*, što znači *postavljen*.²⁰ U ovom slučaju, ono je bilo postavljeno od strane magistrata. *Tutela dativa* je smatrana javnom obvezom (*munus publicum*). Odabrani tutor nije se svoje dužnosti mogao odreći niti ju je mogao prenijeti na drugu osobu. Dvije moguće opcije bile su te da dužnost zbog opravdanih razloga odbije ili da se predloži neka druga podobnija osoba za mjesto tutora.²¹

¹⁶ *Trans. cit., Romac, op. cit. (bilj. 6), str. 189: Kako netko odredi o svojoj imovini i tutorstvu, tako neka bude (pravo) – pa se ovi tutori nazivaju danim (dativi).*

¹⁷ *Romac, op. cit. (bilj. 1), str. 126.*

¹⁸ *Ibid., str. 125.*

¹⁹ *Berger, op. cit. (bilj. 7), str. 548.: Lex Atilia uređivao je pitanje imenovanja skrbnika, odnosno tutora, od strane nadležnog pretora ukoliko navedeni nije imenovan u oporuci ili po sili zakona. Imenovanje od strane magistrata nazvano je *datio tutoris*, dok je tutor postavljen u skladu s *Lex Atilia* nazvan tutor *Atilianus*.*

²⁰ *Divković, M., Latinsko-hrvatski rječnik za škole, Zagreb, 1900., str. 275.*

²¹ *Romac, op. cit. (bilj. 1), str. 125.*

3.1.1. Prava i dužnosti tutora

Uočljiva je i navedena važnost koja se pridavala štíćenikovoј (pupilovoј) imovini. Stoga je očekivano kako je i osnovna dužnost tutora sadržana u tome da upravlja tom imovinom. Kako je poslije zaštitu počela dobivati osoba štíćenika, tako su suprotno tome određene osobe koje nisu mogle obavljati dužnost tutora. To su prije svega bile djelatno nesposobne osobe, osobe mlađe od 25 godina, pupilovi vjernovnici i dužnici te zbog svoje prirode posla: biskupi, redovnici, vojnici. Carsko zakonodavstvo je odobrilo kako isključivo žene mogu biti tutorice svojoj djeci, naravno ako prisegnu kako neće stupati u novi brak.²²

Sljedeći izvor govori o pravima i dužnostima tutora:

D. 26,7,33,pr. (*Callistratus libro quarto de cognitionibus*) *A tutoribus et curatoribus pupillorum eadem diligentia exigenda est circa administrationem rerum pupillarum, quam pater familias rebus suis ex bona fide praebere debet.*²³

Prema ovom, tutor mora voditi brigu kao da je i on sam *pater familias*. Kada se govori o imovini štíćenika, treba spomenuti kako je tutor djelovao *domini loco*, odnosno u vlastito ime. Tako je u svoje ime sklapao pravne poslove koji su bili vezani za štíćenikovu upravu imovine, ali time nije obvezivao štíćenika. Tutor je imao pravo založiti ili pak otuđiti štíćenikovu imovinu. U situacijama kada pupil nije mogao samostalno obavljati određene poslove, odnosno kada je bio djelomično djelatno sposoban (*impubes infantia maior*), tutor je morao dati suglasnost i sudjelovati pri sklapanju tog pravnog posla jer se pravni učinak ne bi ostvario ako bi svoju suglasnost dao naknadno.²⁴

Čim im se odredi dužnost, tutori i kuratori odmah su trebali u skladu s propisima sastaviti inventar koji su činile sve stvari te ono što je tim stvarima pripadalo. To su činili u nazočnosti određenih službenih osoba. Ako bi se u maloljetnikovoј imovini našlo srebro, zlato ili neka druga stvar koja se protekom vremena ne kvvari, ona bi se skrila na sigurnije mjesto radi zaštite. Nakon nekog vremena time bi se kupovala pogodna zemljišta ili bi se ista stvar davala u zajam kako bi njezina vrijednost porasla zajedno s kamatama.²⁵

3.1.2. Ograničenja prava tutora

Postojala su i određena ograničenja prava tutora, a među njima je važna zabrana otuđenja nekretnina bez odobrenja magistrata. U onim poslovima u kojima je sam tutor bio

²² *Ibid.*

²³ *Trans. cit., Romac, op. cit.* (bilj. 6), str. 190.–191.: Tutor koji obavlja tutorsku dužnost u odnosu na brigu oko maloljetnika mora se tretirati kao da je gospodar (*pater familias*).

²⁴ *Romac, op. cit.* (bilj. 1), str. 126.

²⁵ *Romac, op. cit.* (bilj. 6), str. 189.

zainteresiran, nije imao pravo davati *auctoritatis*, što doslovce znači “vlast” ili “ovlaštenje”. Ono je poslije dobilo naziv vlasništvo (*dominium*).²⁶ Uvela se opcija da pretor od tutora može tražiti osiguranje za zaštitu šticećenikove imovine (*cautio rem pupili salvam fore*) te je određeno kako prihvata nasljedstva od tutora ima neposredan utjecaj i na samog pupila. Važne su tužbe koje su postojale ako bi tutor zloupotrebljavao svoj položaj. Među njima su:

1. Deliktna tužba *accusatio suspecti tutoris* ubrajala se u *actiones populares*,²⁷ a osnovna svrha bila joj je ukloniti onog tutora koji se koristio pronevjerom i koji je zloupotrijebio svoju poziciju. Ovu je tužbu mogao podići svatko (osim pupila).²⁸
2. *Actio rationibus distrahendis* je tužba koju je imao pravo pokrenuti pupil u slučaju kada bi tutor zloupotrijebljavao svoju funkciju, a sastojala se u naknadi štete i to u dvostrukom iznosu. Također, po završenom tutorstvu moglo se od tutora zahtijevati i polaganje računa. Do samog Justinijanova doba ove su tužbe proširene na sve tutore, dok je *actio rationibus distrahendis* izgubila penalni karakter.²⁹
3. Tužba *actio tutelae* bila je tužba uvedena u kasnije republikansko doba koja se razlikovala prema činjenici da je tutor osim za zloupotrebu odgovarao i za uredno obavljanje poslova prema načelima dobre vjere, odnosno *bonae fidei*.³⁰
4. *Actio tutelae contraria* je bila tužba koju je mogao upravljati tutor protiv pupila zbog naknade troškova.³¹

3.2. TUTORSTVO NAD ŽENAMA

Nad onim ženama koje nisu bile pod očinskom vlašću (*patria potestas*), kao ni pod vlašću muža (*in manu*), postojalo je stalno tutorstvo:

Gai, Inst. 1, 144–145. *Permissum est itaque parentibus liberis, quos in potestate sua habent, testamento tutores dare: Masculini quidem sexus inpuberibus, femi-*

²⁶ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 188.

²⁷ Romac, *op. cit.* (bilj. 12), str. 17.: *Actiones popularessu* pretorske tužbe koje je mogao podići bilo koji građanin jer su služile za zaštitu određenih općih interesa. Ove tužbe imale su penalni karakter, a novčana kazna koju bi sud izrekao, pripala bi tužitelju u cjelini ili bi se dijelila između državnog tijela i tužitelja.

²⁸ Horvat, *op. cit.* (bilj. 1), str. 153.; Romac, *op. cit.* (bilj. 12), str. 369.–370.

²⁹ Hunter, W. A., *A Systematic and Historical Exposition of Roman Law in the Order of a Code*, Sweet & Maxwell, 1803., str. 724.

³⁰ Horvat, *op. cit.* (bilj. 1), str. 153.

³¹ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 126.

*nini vero inpuberibus puberibusque, vel cum nuptae sint. Veteres enim voluerunt feminas, etiamsi perfectae aetatis sint, propter animi levitatem in tutela esse. Itaque si quis filio filiaeque testamento tutorem dederit, et ambo ad pubertatem pervenerint, filius quidem desinit habere tutorem, filia vero nihilo minus in tutela permanet: Tantum enim ex lege Iulia et Papia Poppaea iure liberorum a tutela liberantur feminae. Loquimur autem exceptis virginibus Vestalibus, quas etiam veteres in honorem sacerdotii liberas esse voluerunt: Itaque etiam lege XII tabularum cautum est.*³²

Naime, roditeljima je bilo dopušteno da djeci nad kojom ostvaruju *patria potestas* oporukom imenuju tutore. Muškarcima su tutora mogli imenovati samo ako nisu punoljetni, dok su ženskim potomcima i u slučaju maloljetnosti, i u slučaju punoljetnosti, pa i onda kad su udane, mogli imenovati tutora. U trenutku kad stekne punoljetnost, nad sinom tutorstvo prestaje, dok nad kćeri ono ostaje postojati. U ovom je pogledu vrijedilo nekoliko iznimki. Kći je mogla biti oslobođena tutorstva na temelju zakona Papia Popea, zbog prava majke koja je rodila djecu. Isto tako, djevice Vestalke oslobođene su tutorstva zbog poštovanja svećeničkih funkcija.

Tutorstvo nad ženama (*tutela mulierum*) nije postojalo u smislu ženine nesposobnosti za obavljanje određenih poslova te za upravljanje svojom imovinom. Naime, bit se nalazi u tadašnjem postojanju *patria potestas* (očinske vlasti), odnosno u autoritarnom položaju *pater familiasa*. Dakle, sve se ponovno svodi na patrijarhalni oblik obitelji u kojoj je muškarac "glava obitelji". Činjenica ženine samostalnosti smatrala se nemogućom. Tutorstvo nad ženama počinje nestajati kada oblik stare patrijarhalne obitelji počne blijedjeti, kada dođe do određenog stupnja osamostaljenja žene te kada *manus* brak postane samo iznimka.³³

Oblici tutorstva nad ženom su *tutela legitima*, *tutela testamentaria* i *tutela dativa*. Iz navedene podjele može se zaključiti kako je ista podjela vrijedila i kod tutorstva nad nedoraslima. No, došlo je do određenih promjena. Naime, potkraj republike, u praksu je ušlo pravilo da muž oporukom ostavi ženi pravo da sama sebi odredi tutora. Takva je mogućnost nazvana *optio iuris*. Osim toga, postojala je i opcija *coemptio fiduciaria* kojom bi žena u obliku koempcije prividno sklopila brak s nekim muškarcem koji bi onda nad njom imao *manus*, a nakon toga bi ju dao *in mancipium* određenoj osobi koja bi bila

³² *Trans. cit.* Danilović, J.; Stanojević, O., Tekstovi iz rimskog prava, Beograd, 1978., str. 55: "Dozvoljeno je roditeljima da djeci koju imaju pod svojom *patria potestas* odrede testamentom tutore: muškarcima ako nisu punoljetni, a ženskim potomcima i ako su maloljetne i ako su punoljetne, pa i onima koje su udane. Naši stari su željeli da žene, makar i potpuno punoljetne, zbog urođene lakomislenosti, budu pod tutorstvom. Stoga, ako netko sinu ili kćeri odredi testamentom tutora i ovi postanu punoljetni, sin prestaje biti pod tutorstvom, ali kćer ostaje i dalje pod tutorstvom, osim ako nije na osnovu zakona Papia Popea oslobođena tutorstva zbog prava majke koja je izrodila djecu. Također su oslobođene tutorstva djevice Vestalke, koje su po mišljenju naših predaka bile toga oslobođene zbog poštovanja njihovih svećeničkih funkcija, a tako i Zakon XII tablica propisuje."

³³ Eisner; Horvat, *op. cit.* (bilj. 1), str. 195.; Evans Grubs, *op. cit.* (bilj. 5), str. 2.–46.

njezin tutor. Taj tutor imao je mogućnost pustiti ženu iz mancipija te time postati njezin kvazi patron (*tutor fiduciarius*). Što se tiče života žene, ona je sama upravljala svojom imovinom te nad njom kao osobom tutor nije imao vlast. Ono područje u koje je tutor zadirao bili su pravni poslovi od veće važnosti, poput pravljenja oporuke, oslobađanja roba i slično. Za njihovo poduzimanje žena je morala dobiti njegovu suglasnost (*auctoritas tutoris*) te ga je žena preko pretora mogla "natjerati" da joj odobri poduzimanje određenog pravnog posla, ako bi isto odbio. Car Honorije ukinuo je *tutelu mulierum* i *de iure* 410. godine n. e.³⁴

4. KURATORSTVO (*CURA*)

Pri objašnjavanju tutorstva nad ženama te tutorstva nad nedoraslima navedeno je kako je riječ o jedinstvenim ustanovama, dok kod kuratorstva govorimo o skupu više ustanova. Iako je riječ o nekoliko ustanova, bitno je naglasiti kako one jednako teže cilju zaštite imovine osoba koje su dorasle, ali zbog određenih opravdanih razloga poput tjelesnih mana, nedostatka djelatne sposobnosti i slično nisu u mogućnosti upravljati svojom imovinom.

*Iulianus, Digesta 27,10,7 Consilio et opera curatoris tueri debet non solum patrimonium, sed et corpus ac salus furiosi.*³⁵

Prema Salviusu Iulianusu kurator je dužan čuvati imovinu, zdravlje i život svog štíćenika. Kurator i njegov štíćenik imali su odnos "posloводства bez naloga". Obojica su na raspolaganju imali tužbu *actio negotiorum gestorum* kojom su rješavali određene zahtjeve koji bi proizašli iz njihovih odnosa. Dakle, postojala je i *actio negotiorum gestorum directa* i *actio negotiorum gestorum contraria*. Budući da štíćenik nije bio poslovno sposoban, postojala je mogućnost dodjeljivanja drugog kuratora kako bi tužbom postao aktivno legitimiran. On bi ga zastupao u postupku protiv prethodnog kuratora.³⁶

4.1. *CURA FURIOSI*

Cura furiosi jedna je od navedenih ustanova, a podrazumijeva skrbništvo nad duševno bolesnim osobama. Ovdje također govorimo o zakonskom kuratorstvu (*cura legitima*) na što nas upućuje činjenica kako je još prema Zakoniku XII ploča utvrđeno da skrb preuzima osoba koja nad imovinom osobe koja je bolesna ima zakonsko nasljedno pravo. U

³⁴ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 127.

³⁵ *Trans. cit.* Romac, A., Latinske pravne izreke, Globus, Zagreb, 1982., str. 122.: "Skrbnik (staratelj) treba da svojim savjetom i djelom čuva ne samo imovinu, nego i zdravlje i život svog duševno bolesnog."

³⁶ Eisner; Horvat, *op. cit.* (bilj. 1), str. 193.–194.

klasičnom razdoblju rimskog prava uvedena je *cura dativa*, pri kojoj kuratora imenuje magistrat. U velikom broju slučajeva magistrati su za kuratora birali onu osobu koju bi *pater familias* imenovao u oporuci. Međutim, iako je postojao takav princip, određivanje kuratora oporučnim putem nije postojalo u obliku institucije.³⁷

Prema rimskom pravu, osoba koja je bila duševno bolesna nije imala pravno relevantnu volju te se to označavalo izrekom *Furiosi nulla voluntas est*. Prema tome, one nisu mogle sklapati brak, odgovarati za kaznena djela te nisu mogle započeti posjedovanje budući da im nedostaje element volje.³⁸ Kad govorimo o duševno oboljelim osobama, poznata je situacija pojedinaca koji su potpuno djelatno nesposobni te onih kojima bi se u određenim trenucima "vratila svijest" te bi se njihovo stanje znatno popravilo. Stoga, upitno je što se događalo s jednima, a što s drugima. Dakle, nad osobama koje su bile potpuno djelatno nesposobne, *cura* bi i dalje neprekidno postojala, dok bi se kod drugih osoba, koje su doživljavale tzv. svijetle trenutke (*lucida intervalla*), za vrijeme takvog poboljšanja stanja, *cura* obustavljala.³⁹

4.2. CURA PRODIGI

Prodigus na latinskom jeziku znači *rasipnik*,⁴⁰ stoga *cura prodigi* označava skrbiništvo nad rasipnikom, odnosno nad osobom koja u neograničenim količinama te nerazumno troši svoju imovinu. U početku se *cura prodigi* odnosila samo na one osobe koje su nerazmjerno trošile intestatno naslijeđenu imovinu, tj. imovinu koju je stekao bez oporuke, a poslije se počela odnositi i na one koji su imovinu stekli darovanjem, oporukom ili nekim drugim načinom.⁴¹

Rasipnik je bio lišen poslovne sposobnosti, ali je imao deliktну sposobnost. Mogao sklapati brak, započeti posjedovanje i drugo što *furiosus* nije mogao. Jedino što je mogao u povodu poslovne sposobnosti bilo je sklapanje poslova koji su išli u njegovu korist. Prema Paulu, pretor bi sljedećim riječima osobu lišio poslovne sposobnosti:

³⁷ Marševski, A., Skrbiništvo za osobe lišene poslovne sposobnosti (s povijesnim osvrtom), *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, Vol. 40, No. 82, 2006., str. 112.–114.

³⁸ *Ibid.*, str. 113.

³⁹ Horvat, *op. cit.* (bilj. 1), str. 120., str. 145.

⁴⁰ Romac, *op. cit.* (bilj. 12), str. 287.: "Rasipnik (lat. *prodigus*) je osoba koja nije imala mjere i granica u trošenju svoje imovine, pa joj je na osnovi pretorove odluke zabranjeno raspolaganje imovinom, a ujedno je bila stavljena pod kuratorstvo. Rasipniku je, prema tome, bila ograničena djelatna sposobnost. On je mogao poduzimati pravne poslove koji su mu donosili korist, ali se nije smio obvezivati, pa je u skladu s tim izjednačen sa starijim maloljetnikom. Ograničavanje djelatne sposobnosti rasipnika bilo je predviđeno još u Zakoniku XII ploča, a obavljeno je u posebnom postupku."

⁴¹ Marševski, *op. cit.* (bilj. 37), str. 114.

*Paul. Sent.3, 4a, 7 Quando tibi bona paterna avitaque nequitia tua disperdis liberosque tuos ad egestatem perducis, ob eam rem tibi ea re commercioque interdicto.*⁴²

Dakle, pod skrbništvo rasipnika je stavljao magistrat tako što bi mu se zabranio upravljanje imovinom (to bi preuzeo kurator – *negotiorum gestum*), a nakon toga bi prema svojoj djelatnoj sposobnosti bio izjednačen s muškim osobama između sedme i četrnaeste godine života, odnosno *impuberes infantia maiores*.⁴³

4.3. CURA MINORUM

Cura minorum se odnosila na skrbništvo nad dorašlim osobama mlađim od 25 godina, a razvila se u okviru zakona pod nazivom *Lex Plaetoria de circumscriptione adulescentium*. Taj zakon je karakterističan prema tome što je težio da se spomenute osobe mlađe od 25 godina zaštite od prijevare. U povodu toga osobi bi se odredio kurator koji bi vodio njezine pravne poslove. On se najprije određivao posebno za svaki pravni posao (*curator ad certam causam*), a poslije je minor mogao zatražiti imenovanje stalnog kuratora kojem su se u povodu toga proširile ovlasti te je tako i nastala *cura minorum* kao jedna institucija. Kurator je osim davanja odobrenja, počeo upravljati i imovinom svog štíćenika. Ako bi car minoru priznao punoljetnost (*veniaaetatis*) prije 25. godine života, on ne bi bio pod skrbništvom.

5. OSTALI OBLICI SKRBNIŠTVA

Također, postojali su i sljedeći oblici skrbništva:

1. *Cura bonorum* (skrbnik bi se imenovao radi brige o imovini iz ostavine)
2. *Cura ventris* (skrbnik bi se odredio kako bi se brinuo o interesima začetka)
3. *Cura debilium personarum* (skrbnik se imenuje u slučaju bolesti, starosti ili neke druge određene nesposobnosti)
4. *Cura absentis* (odredio bi se skrbnik za imovinu odsutne osobe).⁴⁴

Što se tiče *cura debilium personarum*, car Justinijan je u Institucijama objasnio sljedeće:

⁴² *Trans. cit. Romac, op. cit. (bilj. 6), str. 157.:* “Budući da ti očinsku i djedovsku imovinu svojim nevaljalstvom rasipaš i svoju djecu dovodiš u bijedu, ja ti zbog toga zabranjujem da zaključuješ pravne poslove.”

⁴³ *Romac, op. cit. (bilj. 1), str. 128.–129.*

⁴⁴ *Ibid., str. 129.*

*Iustinianus, Inst. 1, 23, 4 Sed et mente captis et surdis et mutis et qui morbo perpetuo laborant, quia rebus suis superesse non possunt, curatores dandi sunt.*⁴⁵

To bi značilo da kuratora treba dati i onima koji su lakše duševno bolesni, gluhami i nijemima, ali i onima koji imaju trajnu bolest te koji zbog toga ne mogu upravljati svojom imovinom. Dakle, riječ *surdis* označava gluhe, riječ *mutis* nijeme i gluhonijeme, a *morbo perpetuo* podrazumijeva osobe koje su stare te nisu u mogućnosti brinuti se o sebi, kao i one koje pate od trajne bolesti.⁴⁶

6. POSLJEDICE STAVLJANJA POD SKRBNIŠTVO

6.1. OPĆENITO O PRAVNIM POSLOVIMA

Kako se postavljanjem pod skrbništvo gubi ili smanjuje sposobnost sklapanja pravnih poslova, ovo će poglavlje dati kratak pregled njihovih osnovnih karakteristika. Pod pojmom pravnog posla podrazumijeva se očitovanje volje određene stranke, usmjereno na postizanje dopuštenih pravnih učinaka. Stoga je kod analize pravnog posla potrebno obratiti pozornost na subjekte, stranku ili stranke (to mogu biti kako fizičke, tako i pravne osobe) koje nastupaju kao ravnopravni sudionici u poslovnim odnosima jer ako jedan od njih djeluje u svojstvu predstavnika vlasti, odnosno uprave, nije riječ o pravnom poslu, nego o upravnom ili sličnom aktu.⁴⁷

Kako je obveza pravni odnos između dviju stranaka, logično je da u tom odnosu moraju biti najmanje dva subjekta (dužnik i vjerovnik):

*D. 50,16,108 (Modestinus libro quarto pandectarum) "Debitor" intellegitur is, a quo invito exigi pecunia potest.*⁴⁸

*D. 50,16,11 (Gaius libro primo ad edictum provinciale) creditorum appellatione non hi tantum accipiuntur, qui pecuniam crediderunt, sed omnes, quibus ex qua libet causa debetur.*⁴⁹

⁴⁵ *Trans. cit., Romac, op. cit. (bilj. 6), str. 193.:* "Ali i lakšem duševnom bolesniku te gluhom i nijemom, kao i onom tko je shrvan trajnom bolešću, ako ne mogu upravljati svojim poslovima (imovinom), treba dati kuratora."

⁴⁶ Maršavelski, *loc. cit.*

⁴⁷ Romac, *op. cit. (bilj. 1), str. 207.*

⁴⁸ Petranović, *op. cit. (bilj. 35), str. 31.:* Dužnikom se drži onaj od kojeg se novac može zahtijevati i protiv njegove volje.

⁴⁹ *Ibid.:* Nazivom vjerovnici podrazumijevaju se, ne samo oni koji potražuju novac, već svi kojima se po bilo kojoj osnovi duguje.

Obveza gdje nailazimo na najmanje dva subjekta je dualistička, ujedno i najjednostavnija, gledajući kroz prizmu odnosa među subjektima. No to, nikako ne znači da u obveznom odnosu, kako na dužničkoj tako i na vjerovničkoj strani, ne može biti i više osoba, a tada se govori o pluralističkoj obvezi. Stranke u obveznim odnosima u pravilu su unaprijed poznate, dok kod stvarnopravnih odnosa pitanje druge stranke može biti neizvjesno. Unaprijed se ne zna tko može povrijediti nečije stvarno pravo, dok je u obveznim odnosima već pri postanku obveze jasno tko su subjekti i tko može povrijediti nastali pravni odnos.⁵⁰ Upitno jest, kakav je međusobni odnos kada se u obveznom odnosu nađe više osoba, bilo na jednoj ili na drugoj strani, odnosno u dužničkom ili u vjerovničkom položaju.

U teorijske slučajeve s više stranaka kaže se da su subjekti bilo u koordiniranom bilo u akcesornom položaju.⁵¹ Koordinirani je položaj stranaka onda kad one imaju isti ekonomski, odnosno pravni interes, kao na primjer kada dvojica dužnika uzmu zajam od jednog vjerovnika, obojica su jednako zainteresirani za taj pravni posao, pa im je i položaj koordiniran, odnosno to je slučaj kod razdijeljenih i solidarnih obveza. No, ako u odnosima između stranaka ne postoji interes, riječ je o pravnom odnosu akcesorne, dodatne naravi (poručanstvu, jamstvu), pa je i pravni položaj druge stranke akcesoran. Što se tiče ispunjenja činidbe kod pluralističkih obveza kad su stranke u koordiniranom položaju, postavlja se također pitanje dužnosti pojedinih subjekata zavisno od toga je li činidba djeljiva ili nedjeljiva. O tome ovisi pitanje hoće li obveza razmjerno ili po dijelovima padati na svakoga od njih ili će kao cjelina teretiti pojedinca. U tom smislu obveze se dijele na razdijeljene i solidarne.⁵²

Iako se obveze, prema definiciji, ubrajaju u odnose između određenih osoba ipak se u pravnom prometu javlja katkad i potreba da ti odnosi imaju i određeni učinak ili posljedice za treće osobe, koje u njihovu stvaranju nisu sudjelovale. U takve obveze ulaze ugovori u korist trećih osoba (*pacta in favorem tertii*), odnosno ugovori na teret trećih. Vrijedilo je načelo da nitko ne može zaključivati obvezu za drugoga:

D. 45,1,38,17 (*Ulpianus libro quadragesimo nono ad Sabinum*) *Alteri stipulari nemo potest, praeterquam si servus domino, filius patri stipuletur: inventae sunt enim huiusmodi obligationes ad hoc, ut unusquisque sibi adquirat quod sua interest: ceterum ut alii detur, nihil interest mea. Plane si velim hoc facere, poenam stipulari conveniet, ut, si ita factum non sit, ut comprehensum est, committetur stipulatio etiam ei, cuius nihil interest: poenam enim cum stipulatur quis, non illud inspicitur, quid intersit, sed quae sit quantitas quaeque condicio stipulationis.*⁵³

⁵⁰ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 243.

⁵¹ Horvat, *op. cit.* (bilj. 1), str. 299.

⁵² Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 244.

⁵³ *Trans. cit.* Romac, *op. cit.* (bilj. 6), str. 354.: "Nitko ne može, kao što je to naprijed navedeno, zaključivati obvezu za drugoga, jer su obveze stvorene za to da svatko stiže ono što njemu odgovara, a ugovarača ne interesira ono

Načelan stav starijeg rimskog prava prema mogućnosti stvaranja obveznih odnosa u korist ili na teret trećih, bio je negativan. No, i ovdje je, slično kao i kod cesije tražbine i duga, posrednim putem došlo do napuštanja takvog uskog stajališta. Indirektno sredstvo za ispunjenje stipulacije u korist trećeg bila je ugovorna kazna (*stipulatio poenae*), tj. određena kazna koju bi stipulator ugovarao za slučaj ako stipulant ne bi hito udovoljiti obvezi prema trećemu. Npr. ako netko ugovori da nešto treba dati Ticiju, ugovor je ništav, ali ako tu doda odredbu o kazni: Ako ne dadeš Ticiju, obećavaš li da ćeš dati toliko zlatnika? – onda ugovor nastaje.⁵⁴

Tijekom klasičnog doba počelo se probijati shvaćanje da je stipulacija, kao i drugi ugovori u korist trećih osoba, valjana ako ugovarač ima i svoj vlastiti interes da se činidba iz takvih ugovora ispuni. Tako, posebice relevantno za ovu temu, jest pitanje tutorske dužnosti. Ako onaj tko je počeo obavljati tutorsku dužnost ustupi upravljanje imovine drugom tutoru i obveže ga da će imovina maloljetnika biti osigurana (sačuvana) – obveza je valjana jer je u interesu ugovarača da ispuni ono što je ugovoreno, kad je on odgovoran maloljetniku za slučaj da se loše upravlja njegovom imovinom. Ako bi se stipulacijom ugovorila takva obveza plaćanja prema kojoj je trebalo platiti stranci ili nekom trećem, smatralo se da je taj treći dodan samo zato da se i njemu može predati dugovani iznos (*solutionis causa adiectus*), dok je vjerovnikom smatran jedino ugovarač.⁵⁵

Justinijan je priznao valjanost stipulacija koja je trebala imati učinak uoči smrti, u času smrti ugovarača, pa i stipulacije u korist i na teret samog nasljednika. Ukratko, učinak ugovora u korist trećih proširio se uglavnom na nasljednike, što je i razumljivo ako se ima na umu činjenica da su ionako nasljedniku pripala u načelu sva prava i obveze koje su potjecale iz ostaviteljevih ugovora.⁵⁶

6.2. PORUČANSTVO, INTERCESIJA I SC VELLAEANUM

Glavni subjekti obveza imaju isti ekonomski i pravni interes na jednoj ili na drugoj strani, a kada ih ima više postoji mogućnost da se u sličnom odnosu nađu i subjekti čiji se pravni interes razlikuje, prema tome što nisu neposredno zainteresirani za korist iz odnosne obveze, nego samo na određeni način pomažu, bilo vjerovniku bilo dužniku.

što treba nekome drugome dati. Ali ako netko hoće to da postigne, on može ugovoriti kaznu u tom smislu da, ukoliko ne bude postupljeno onako kako je ugovoreno, onda ugovaranje kazne ide u korist onoga tko tu nije bio zainteresiran, jer ukoliko netko ugovara kaznu, on to ne čini zbog toga što bi to bio njegov interes (korist), nego zato da bi se ispunio sadržaj stipulacije.”

⁵⁴ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 253.–254.

⁵⁵ *Ibid.*, str. 254.

⁵⁶ Horvat, *op. cit.* (bilj. 1), str. 308.–309. Supsidijarnost – poruk odgovara samo onda kad vjerovnik ne može obvezu namiriti od glavnog dužnika; akcesornost – poruk je samo dodatni dužnik, adstipulator je dodatni vjerovnik.

Primjer opisanog je poručanstvo, kod kojeg se uz glavnog dužnika obvezuju i treće osobe na istu činidbu radi vjerovnikove sigurnosti. Ustanova poručanstva imala je u Rimu dug i specifičan razvoj, a na kraju je dobila karakter supsidijarne i akcesorne obveze.⁵⁷

U dugotrajnom povijesnom razvoju, ustanova poručanstva (jamstva) prošla je kroz nekoliko oblika. Najprije su se ugovori o poručanstvu sklapali usmeno, u obliku stipulacije i imali su ove nazive: *sponsio*, *fideipromissio* i *fideiussio*:

Gai. Inst. 3,115–116, *Pro eo quoque, qui promittit, solent alii obligari, quorum alios sponsores, alios fidepromissores, alios fideiussores appellamus. Sponsor ita interrogatur: IDEM DARI SPONDES? fidepromissor ita: IDEM FIDEPROMITTIS? fideiussor ita: IDEM FIDE TVA ESSE IVBES? uidebimus de his autem, quo nomine possint proprie adpellari, qui ita interrogantur: IDEM DABIS? IDEM PROMITTIS? IDEM FACIES?*⁵⁸

Najstariji oblik poručanstva bila je *sponsio*, usmeni i formalistički oblik pravnog posla, koja je zbog toga bila pristupačna samo rimskim građanima. Da bi se sličnim pravnim odnosom mogli obuhvatiti i peregrini, stvoren je i oblik poručanstva nazvan *fidepromissio*. Ipak, premda je između njih postajala razlika u imenu i formi, i jedan i drugi oblik poručanstva svodio se sadržajno na isti odnos. Naime, nakon sklapanja glavne stipulacije došlo je do obvezivanja poruka drugom stipulacijom, u kojoj je bilo naglašeno da se radi o istoj stvari. Takve obveze (*sponsio* i *fideipromissio*) imale su strogo osobni karakter, pa nisu prelazile na nasljednike, a *sponsio* je uz to trajala samo dvije godine. Obje su se upotrebljavale za osiguranje verbalnih obveza. Tijekom vremena uveden je i treći oblik poručanstva, koji je nazvan *fideiussio*. Razlikovao se od prethodnih dvaju utoliko što je mogao služiti za osiguranje ne samo verbalnih nego i drugih obveza, a uz to je bio pristupačan i Rimljanima i peregrinima. Ovaj oblik poručanstva izgubio je strogo osobni karakter, pa je postao nasljediv, a ni spomenuta vremenska granica od dvije godine nije za njega vrijedila. U daljem su se razvoju *sponsio* i *fideipromissio* izgubile iz upotrebe, pa je *fideiussio* ostala jedini oblik osnivanja ustanove poručanstva.⁵⁹

Što se tiče obujma porukove odgovornosti, rimsko je pravo izgradilo princip prema kojem ona ne može biti veća ni stroža od odgovornosti glavnoga dužnika, u skladu s akcesorom naravi ove ustanove. S obzirom na to, ako zbog bilo kojeg razloga prestane obveza glavnog dužnika, gasi se i porukova odgovornost. U ranije doba, sve do vreme-

⁵⁷ Romac, *op. cit.* (bilj. 12), str. 690.

⁵⁸ *Trans. cit.*, Petranović, A., *Obligaciones Iuris Romani (Breviarium)*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, svibanj, 2010., str. 44.: "I za osobe, koje se zadužuju, znaju se drugi obvezivati, od kojih jedne nazivamo 'sponsore', druge 'fideipromissores', a treće 'fideiussores'. (116.) Sponzoru se postavlja ovakvo pitanje: 'obećaješ li da ćeš dati isto', fideipromissour ovako: 'obećaješ li isto', a fidejusu: 'prihvaćaš li isto'. Treba vidjeti mogu li se istim imenom nazivati i oni kojima se postavlja pitanje: 'hoćeš li to isto dati', 'obećaješ li to isto', 'hoćeš li isto učiniti'.

⁵⁹ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 247.–248.

na postklasičnog prava, poručanstvo nije imalo karakter supsidijarne obveze. Međutim, Justinijan je i ovdje, kao i kod solidarnosti, izvršio važne promjene. Ukinuo je, prije svega, konsumptivni učinak litiskontestacije, u tom smislu da obveza nije prestala tim procesnim aktom, nego je vjerovniku i dalje ostala mogućnost da tuži i glavnog dužnika i poruke, sve dok se ne bi namirio od nekoga od njih. Justinijan je uveo i supsidijarnost poručanstva, na taj način što je ovlastio poruka da odbije plaćanje ako vjerovnik nije putem parnice pokušao naplatiti tražbinu od glavnog dužnika (*beneficium excussionis*). Tek onda kad namirenje na taj način nije moguće vjerovnik je mogao zahtijevati naplatu od poruka.⁶⁰ Što se tiče međusobnih odnosa više poruka, vrijedilo je isto pravilo kao i kod solidarnih obveza. Drugim riječima, svatko od njih mogao je biti tužen za ispunjenje duga u cjelini, s time da su ostali bili oslobođeni obveze. To je načelo, međutim, tijekom daljeg razvoja ublaženo, najprije kod sponzora i fideipromisora, a na kraju i kod fidejusora.⁶¹

Zakoni poput *Lex Appuleia*, *Lex Furia de sponsu*, *Lex Publia* ograničavali su pa i sasvim ukinuli načela solidarnosti između poruka, no nisu važili za *fideiussio*, kod koje su se najduže zadržali stari principi međusobnih odnosa. Ali u doba klasičnog prava, jednom konstitucijom cara Hadrijana, uvedena je posebna povlastica (*beneficium divisionis*) pa je svaki poruk, dakle, i *fideiussor*, odgovarao samo za razmjerni dio koji je na njega otpadao, s time da su se pri podijeli duga uzimali u obzir jedino oni poruci koji su bili solventni u trenutku litiskontestacije. Ako bi poruk platio umjesto glavnog dužnika, trebalo mu je omogućiti da, s obzirom na svoj položaj akcesornog dužnika koji nije neposredno zainteresiran za posljedice pravnog posla, isplaćeni iznos nadoknadi; moralo mu se, dakle, dopustiti pravo regresa. *Lex Publilia* je dopuštala to samo sponzoru, uz pretpostavku da mu glavni dužnik ne bi u roku od šest mjeseci nadoknadio ono što je sponsor umjesto njega platio. To je u ranije doba bio i jedini slučaj kada se s naslova poručanstva mogla tražiti naknada isplaćenog.⁶²

U razdoblju klasičnog prava počelo se nešto šire dopuštati pravo regresa kod poručanstva, ali samo onda kada je to bilo moguće na osnovi drugih, internih odnosa između stranaka, npr. kod mandata. Justinijan je, međutim i ovdje izvršio promjene: proširio je i generalizirao pravo regresa time što je poruku koji je platio, dao pravo da od glavnog vjerovnika traži ustup tužbi pomoću kojih je mogao od glavnog dužnika tražiti naknadu isplaćenog (*beneficium cedendarum actionum*). Međutim, s obzirom na to što je u to doba porukova obveza već bila supsidijarna, to se sredstvo relativno rijetko primjenjivalo. Posebni oblici poručanstva za koje su također vrijedila opća načela, jesu *mandatum pecuniae credendae* (mandat daje nalog mandatoru da trećemu pozajmi novac), *constitutum debiti alieni* (neformalno obećanje da će netko u određeno vrijeme platiti tuđi

⁶⁰ *Ibid.*, str. 248.

⁶¹ Horvat, *op. cit.* (bilj. 1), str. 303.–304.

⁶² *Ibid.*, str. 304.; Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 249.

dug) i *receptum argentarii* (neformalno obećanje bankara da će platiti dug nekog svog klijenta).⁶³

Kod obrade poručanstva, nužno je dotaknuti se intercesije, koja je pak širi pojam od poručanstva,⁶⁴ jer obuhvaća svaki oblik preuzimanja obveza u korist trećih, a ne samo preuzimanje akcesornih obveza.⁶⁵ Prema teoriji koja se razvila još u rimsko doba, intercesija može biti: kumulativna (zbirna, dodatna), koja nastaje dodatnim obvezivanjem za trećega (npr. u obliku poručanstva, preuzimanjem solidarnog dužništva ili davanjem zaloga za trećeg), privativna (oslobađajuća), kada dug dotadašnjeg dužnika preuzima druga osoba (npr. u obliku nazvanom *expromissio* ili u obliku litiskontestacije) i tiha (prešutna, *interscessio tacita*), kada jedna osoba stupa u obvezni odnos (npr. podiže zajam, ali to čini u interesu druge osobe, koja, recimo, nema poslovnog kredita ili mogućnosti da dođe do novca ili to ne želo otvoreno učiniti). Intercesijama je u rimskom pravu bila posvećena posebna pozornost kad bi se kao intercedent pojavila žena:

D. 16,1,2,pr. – 1 (*Ulpianus libro 29 ad edictum*) *Et primo quidem temporibus divi Augusti, mox deinde Claudii edictis eorum erat interdictum, ne feminae pro viris suis intercederent.. Postea factum est senatus consultum, quo plenissime feminis omnibus subventum est...*⁶⁶

Senatskim mišljenjem *SC Velleaeanum* iz 46. god. n. e. ženama je bilo zabranjeno preuzimanje poručanstva (kumulativna intercesija) ili uzimanje zajma za treće (tiha odnosno privativna intercesija). Prije donošenja tog senatskog mišljenja bila je također ženama zabranjivana intercesija, ali tada (za vrijeme Augusta, ali i u doba Klaudija) samo za muževe, što je inače u skladu s režimom podijeljene imovine u tadašnjem braku. Prema ondašnjim propisima, žene se nisu mogle obvezati za treće osobe, ali su mogle platiti dug.⁶⁷ Nije im bilo zabranjeno da jamče za dugove, ali je rečeno kako takvu odgovornost ne bi trebale preuzimati.⁶⁸

Ako bi žena, unatoč *SC Velleaeanum*, intercedirala za drugoga, obveza nije samim tim bila ništava, ali je u slučaju spora tužitelj bivao odbijen prigovorom (*exceptio SC Velleaeani*), koji je pretor stavljao po službenoj dužnosti, tako da se žena nije mogla odreći tog pravnog sredstva. Justinijan je zabranu intercesija žena ublažio tako što je predvidio da će intercesija za treće osobe (zabrana intercediranja za muža i dalje ostala) biti valjana

⁶³ Horvat, *ibid.*, str. 367.

⁶⁴ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 249.

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ *Trans. cit.*, Petranović, *op. cit.* (bilj. 35), str. 37.: "Najprije je u doba božanskog Augusta, a zatim i u (doba) Klaudija, njihovim ediktima bilo zabranjeno ženama obvezivati se za svoje muževe. Kasnije je donijeto mišljenje senata kojima je mnogo više (potpunije) pomognuto svim ženama."

⁶⁷ Evans Grubs, *op. cit.* (bilj. 5), str. 55.–60.

⁶⁸ *Ibid.*, str. 56.

ako pravni posao bude sklopljen u obliku javne isprave, potpisane od tri svjedoka.⁶⁹ Naime, *SC Vellaeantum* rezultat je vjerovanja kako su žene na neki način "slabije" te kako određene radnje mogu obavljati isključivo muškarci; kako su takve odgovornosti samo na njima. Kao što je već rečeno, njime se ciljno nastojalo ograničiti ženino posredovanje. Rimski pravници u odluci Senata vide pozitivnu stranu. Opisuju je kao "pomoć ženama", a ne kao njima nametnuto ograničenje.⁷⁰

7. INSTITUT SKRBNIŠTVA DANAS

Danas je skrbništvo dio obiteljskog prava, a prema obilježjima je statusno pravo.⁷¹ Prema članku 218. Obiteljskog zakona: "Skrbništvo je oblik zaštite djeteta bez roditeljske skrbi, osobe lišene poslovne sposobnosti i osobe koja nije iz drugih razloga u mogućnosti štiti svoja prava i interese."⁷² Općenitije gledano, skrbništvo je obiteljskoppravna ustanova namijenjena zaštiti pojedinih zakonom određenih fizičkih osoba koje zbog svoje dobi, zdravstvenoga stanja, ili spriječenosti nisu u stanju same se brinuti o svojim pravima i interesima. Skrbništvom se postavlja ili nadomješta zakonski zastupnik koji u ime i za račun osobe pod skrbništvom daje pravno relevantne izjave volje.⁷³ Institut poznaje skrbništvo nad djecom, punoljetnim osobama te posebno skrbništvo. Što se tiče skrbništva nad djecom, postoje određeni uvjeti koji se trebaju ispuniti, odnosno dogoditi kako bi se dijete stavilo pod skrbništvo. Obiteljski zakon definira ako će se pod skrbništvo staviti ono dijete čiji su roditelji lišeni prava na roditeljsku skrb ili poslovne sposobnosti u dijelu ostvarivanja roditeljske skrbi, maloljetni koji nisu stekli poslovnu sposobnost sklapanjem braka, zatim, koji su umrli nestali, nepoznati ili im se najmanje mjesec dana ne zna boravište, oni roditelji koji su odsutni ili su spriječeni te se ne mogu brinuti o djetetu, a pritom nisu ostvarivanje roditeljske skrbi povjerali podobnoj osobi za obavljanje uloge skrbnika te oni roditelji koji su dali pristanak za posvojenje djeteta.⁷⁴

Rješenje o stavljanju djeteta pod skrbništvo te o imenovanju skrbnika donosi centar za socijalnu skrb.⁷⁵ Skrbnik je osoba koja je rješenjem centra za socijalnu skrb, a iznimno drugog nadležnog tijela, postavljena za skrbnika nakon što je utvrđeno da ima osobine i

⁶⁹ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 250.

⁷⁰ Evans Grubs, *op. cit.* (bilj. 5), str. 55.–56.

⁷¹ Alinčić, *op. cit.* (bilj. 2), str. 366.

⁷² Čl. 218. Obiteljskog zakona, Narodne novine, broj 103/2015.

⁷³ Alinčić, *op. cit.* (bilj. 2), str. 365.

⁷⁴ Čl. 224. Obiteljskog zakona.

⁷⁵ Čl. 225., st. 1. Obiteljskog zakona.

sposobnosti za obavljanje odgovorne skrbničke dužnosti te je pristala biti skrbnikom.⁷⁶ Skrbništvo nad djetetom prestat će kada dijete stekne poslovnu sposobnost, ako dođe do posvojenja ili prestankom razloga koji su prethodno navedeni kao uvjeti stavljanja djeteta pod skrbništvo.⁷⁷

Skrbništvo za punoljetne osobe podrazumijeva skrbništvo nad osobama koje su punoljetne, ali lišene poslovne sposobnosti te nad djetetom koje je poslovnu sposobnost steklo tako što je sklopilo brak, ali mu je ista oduzeta odlukom suda.⁷⁸ Ako punoljetna osoba zbog duševnih smetnji ili drugih razloga⁷⁹ nije u mogućnosti, odnosno nije sposobna voditi brigu o svojim pravima, interesima ili potrebama te ako određenim postupanjima ugrožava te loše utječe na interese i prava drugih osoba o kojima ima dužnost brinuti se, sud će ju u izvanparničnom postupku lišiti poslovne sposobnosti.⁸⁰ Prema članku 239. Obiteljskog zakona sud može u izvanparničnom postupku donijeti odluku da se osobi lišenoj poslovne sposobnosti vrati poslovna sposobnost, odnosno da joj se smanji opseg lišenja poslovne sposobnosti.

Kada govorimo o posebnom skrbništvu, razlikujemo posebno skrbništvo za dijete i posebno skrbništvo za punoljetne osobe. Obiteljski zakon navodi kako će centar za socijalnu skrb ili sud imenovati posebnog skrbnika djetetu u postupku kada se donosi rješenje koje zamjenjuje pristanak na posvojenje, u postupcima osporavanja majčinstva ili očinstva te kad postoje bračni sporovi. Nadalje, posebni skrbnik imenovat će se djetetu i u drugim postupcima gdje se donose odluke o roditeljskoj skrbi te njezinim određenim sadržajima i osobnim odnosima s djetetom ako postoji spor među strankama, u postupku u kojem se izriču mjere za zaštitu dobrobiti djeteta te kad u imovinskim postupcima ili sporovima postoji sukob interesa između djeteta i djetetovih zakonskih zastupnika. Isto tako, djeca će dobiti posebnog skrbnika u situaciji kad postoji spor ili sklapaju pravni posao kad ista osoba nad njima ima roditeljsku skrb. Također, posebni skrbnik imenovat će se djetetu koje je strani državljanin ili nema državljanstvo, a pritom se nađe na teritoriju zakonskog zastupnika bez svog zakonskog zastupnika. Do imenovanja posebnog skrbnika može doći i u drugim slučajevima ako je to propisano odredbama Obiteljskog zakona te odredbama posebnih propisa, a sve to radi zaštite osobnih i imovinskih prava djeteta. Centar za socijalnu skrb donosi rješenje kojim imenuje posebnog skrbnika.

⁷⁶ Alinčić, *op. cit.* (bilj. 2), str. 366.

⁷⁷ Čl. 231., st. 1. Obiteljskog zakona.

⁷⁸ Čl. 232., st. 1. Obiteljskog zakona.

⁷⁹ Alinčić, *op. cit.* (bilj. 2), str. 417.: "Drugi razlozi zbog kojih se osobi može oduzeti poslovna sposobnost jesu duševne bolesti u užem smislu uvjetovane nekom biološko-organskom osnovom, duševni poremećaj koji obuhvaća različite poremećaje izvan skupine duševnih bolesti kao što su neurotski poremećaj (fobija...), poremećaji ličnosti (disocijalni, shizoidni...), poremećaji navika i nagona (kleptomanija...), nadalje, nedovoljni duševni razvoj koji se odnosi na osobe smanjenih intelektualnih kapaciteta, ovisnost o opojnim sredstvima (uzrokovani zlouporabom psihoaktivnih tvari ili skupine tvari koja je za tu osobu izuzetno važna)."

⁸⁰ Čl. 234., st. 1. Obiteljskog zakona.

Posebni skrbnik je dužan zastupati dijete u dijelu, odnosno postupku za koji je imenovan, dužan je prema potrebi uspostavljati kontakt s djetetovim roditeljima ili djetetovim drugim bliskim osobama te je dijete dužan obavijestiti o stvarima koje se tiču predmeta spora, njegova tijeka i ishoda u skladu s dobi djeteta.⁸¹

Što se tiče punoljetnih osoba, centar za socijalnu skrb imenovat će posebnog skrbnika onoj osobi kojoj se ne zna boravište najmanje tri mjeseca ili nije dostupna, a pritom nema svog punomoćnika, štíćeniku pri sklapanju pojedinih pravnih poslova koji je u sukobu interesa sa svojim skrbnikom ili bliskim srodnikom, odnosno bračnim drugom skrbnika. Zatim, posebni skrbnik imenovat će se štíćenicima u slučaju sklapanja pravnog posla ili pak u slučaju spora onda kad imaju istog skrbnika. Imenovat će se i onoj osobi u odnosu na koju je prijedlog o lišenju poslovne sposobnosti i podnesen, osim onda kad je ovlastila opunomoćenika te će se posebni skrbnik iznimno imenovati u situaciji kad postoji privremena nemogućnost obavljanja jednokratnih radnji koje su neodgodive, a koje se trebaju poduzeti u svrhu zaštite prava i interesa određene osobe. Posebni skrbnik za punoljetne osobe ona je osoba koja ima položeni pravosudni ispit te je zaposlena u Centru za posebno skrbništvo. Onaj skrbnik koji nije zaposlen u navedenom Centru, mora zadovoljavati određene pretpostavke koje su propisane u Zakonu za imenovanje skrbnika.⁸²

Centar za socijalnu skrb će rješenjem odrediti onu osobu za skrbnika koja ima osobine i sposobnosti obavljati ulogu skrbnika te koja pristane na istu ulogu. Također, jedna osoba može biti skrbnik većem broju štíćenika. Sve to, naravno, u dobrobiti štíćenika.⁸³ Upravo zbog dobrobiti štíćenika, centar za socijalnu skrb za skrbnika imenuje osobu s obzirom na njezina svojstva te onu osobu koja će svoje skrbničke dužnosti ispunjavati u skladu s dobrobiti štíćenika pa je zbog toga predviđen posredan i neposredan nadzor skrbnika od strane centra za socijalnu skrb.⁸⁴

Osoba koja je lišena poslovne sposobnosti, prava na roditeljsku skrb, čiji se interesi protivite onima koje ima štíćenik, čije ponašanje i osobine ukazuju na to da dužnost skrbnika neće pravilno obavljati, ona osoba s kojom štíćenik ima ugovor o doživotnom ili dosmrtnom uzdržavanju te osoba s čijim bračnim ili izvanbračnim drugom štíćenikom ima ugovor o doživotnom ili dosmrtnom uzdržavanju, ne može biti skrbnik.⁸⁵

⁸¹ Alinčić, *op. cit.* (bilj. 2), str. 430.–431.; čl. 240., st. 1. Obiteljskog zakona.

⁸² Čl. 241. Obiteljskog zakona.

⁸³ Čl. 247., st. 1. i st. 8. Obiteljskog zakona.

⁸⁴ Alinčić, *op. cit.* (bilj. 2), str. 395.

⁸⁵ Čl. 248. Obiteljskog zakona.

8. ZAKLJUČAK

Čitajući i pribavljajući potrebnu literaturu za izradu rada na ovu temu, pronašle smo vrlo bitne stavke na temelju kojih smo ustanovile kako se svijest o brizi i skrbi za nemoćne uvelike promijenila do danas te zaključile da bi trebale postati dio opće kulture jer je riječ o osobama kojima je potrebna potpuna pažnja i pomoć kako bi se uspjele razvijati i živjeti što normalnijim i boljim životom, onakvim kakav im se može priuštiti i omogućiti uz pomoć osobe koja se o njima skrbi. Riječ skrb podrazumijeva upravo to: brigu i pridavanje pažnje za razvijanje druge osobe.

Izrađujući ovaj rad, obradile smo osnovne oblike skrbništva u povijesti, prava i dužnosti tutora, određena ograničenja njihovih prava, posljedice skrbništva, pojmove poručanstva, intercesije i *SC Vellaeana* te se na kraju nadovezale na današnji institut skrbništva. U povijesti, skrbništvo je prvenstveno bilo usmjereno na zaštitu imovine određene osobe. Postojala je, naravno, i briga o samom šticičniku, ali je imovina u mnogo pogleda dolazila u prvi plan. Stoga, kada bismo uspoređivali skrbništvo u rimsko doba sa suvremenim konceptom skrbništva, mogli bismo reći kako je ono znatno napredovalo te se razvilo u jedan od najvažnijih instituta obiteljskog prava. Važne su se promjene dogodile u raznim aspektima, a najsnažniji je odjek izazvala upravo promjena svrhe skrbništva. U rimsko doba glavna svrha bila je zaštita imovine, dok suvremeni koncept skrbništva u prvi plan stavlja zaštitu svih onih osoba koje se zbog određenih razloga nisu u stanju brinuti se o svojim pravima i interesima. Isto tako, danas žene imaju mnogo veća prava koja se uz njihov društveni položaj više cijene. Kako se društvo razvijalo, tako su i instituti u njemu napredovali te stvorili temelje za ostvarivanje svih zajamčenih prava i interesa. Suvremeni koncept skrbništva teži zaštitu osoba, a ne njihove imovine – nastoji osobama kojima je potrebna zaštita omogućiti uvjete u kojima će se i oni osjećati dijelom društva, uz sve svoje teškoće. Naravno da i danas postoje određene nepodudarnosti u samom pogledu teorije i prakse, ali je institut skrbništva u puno većoj mjeri okrenut interesima šticičnika nego što je to bilo prije. U svezi s tim, smatramo kako se skrbništvo kao jedna institucija treba neprekidno razvijati te kako se u nju treba neprestano ulagati jer je riječ o ljudskim bićima te o njihovim pravima i interesima.

POPIS LITERATURE

Knjige:

1. Alinčić, Mira; Hrabar, Dubravka; Jakovac-Lozić Dijana; Korać Graovac, Aleksandra, *Obiteljsko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2007.
2. Boras, Mile; Margetić, Lujo, *Rimsko pravo*, Zagreb, 1980.
3. Berger, Adolf, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, New series – volume 43, part 2, 1953.

4. Danilović, Jelena; Stanojević, Obrad, *Tekstovi iz rimskog prava*, Beograd, 1978.
5. Divković, Mirko, *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*, Zagreb, 1900.
6. Egersdorfer, Aleksandar, *Predavanja o pandektama*, Zagreb, 1917.
7. Eisner, Bertold; Horvat, Marijan, *Rimsko pravo*, Zagreb, 1948.
8. Evans Grubs, Judith, *Woman and the law in the Roman empire*, Routledge, London, 2002.
9. Horvat, Marijan, *Rimsko pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2008.
10. Hunter, William Alexandar, *A Systematic and Historical Exposition of Roman Law in the Order of a Code*, Sweet & Maxwell, 1803.
11. Petranović, Anamari, *Obligationes Iuris Romani (Breviarium)*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2010.
12. Romac, Ante, *Rimsko pravo*, Zagreb, 1994.
13. Romac, Ante, *Izvori rimskog prava*, Zagreb, 1973.
14. Romac, Ante, *Latinske pravne izreke*, Globus, Zagreb, 1982.
15. Romac, Ante, *Rječnik rimskog prava*, Informator, Zagreb, 1989.
16. Romac, Ante, *Zakonik dvanaest ploča, Latina et Graeca*, Zagreb, 1994.

Članci:

1. Maršavelski, Aleksandar, *Skrbništvo za osobe lišene poslovne sposobnosti (s povijesnim osvrtom)*, *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, god. 40, br. 82, 2006., str. 111–125.

Izvori prava:

1. *Obiteljski zakon*, Narodne novine, broj 103/2015.

GUARDIANSHIP IN ROMAN LAW

Abstract

This paper is focused on guardianship in Roman law. In order to make the legal institute of guardianship easier to understand, in the first part of the paper, we explain the term of guardianship and provide a classification of guardianship (i.e., tutelage - tutela and curatorship - cura). The second part of the paper gives a detailed explanation of tutelage, after which there follow explanations of the tutelage of juveniles, the rights and duties of tutors, limitations of tutor rights, the tutelage upon women, forms of tutelage (tutela legitima, tutela testamentaria, tutela dativa), and the end of tutelage. The third part of the paper is dedicated to the other form of guardianship – curatorship – and its various forms (cura furiosi, cura prodigi, cura minorum). Other forms of guardianship are elaborated in the fourth part. The fifth part of the paper presents the effects of custody placement and gives some information about legal acts and suretyship, intercession and SC Velleaenum. The sixth part gives the analysis of today's guardianship (guardianship of children, guardianship of adults and special guardianship). The last part gives our concluding remarks.

Keywords: guardianship, tutelage, tutor, curatorship, intercession

KONVERZIJA UGOVORA O DOŽIVOTNOM I DOSMRTNOM UZDRŽAVANJU U UGOVOR O DAROVANJU ZBOG POVREDE NUŽNOG DIJELA

Diana Udiković
studentica 5. godine Pravnog fakulteta Osijek
E-mail: diana.udikovic22@gmail.com

Pregledni rad
UDK 347.68:347.472
347.447.9
Rad primljen 31. siječnja 2019.

Sažetak

U praksi sve češće dolazi do situacija kada se ugovori o doživotnom i dosmrtnom uzdržavanju ne mogu pobijati zbog povrede nužnog dijela. Nužni nasljednik u nasljednom pravu prema Zakonu o nasljeđivanju ima pravo na onaj nužni dio koji njemu ipso iure pripada kao zakonskom nasljedniku. Bitno je istaknuti da u nasljednom pravu ostavitelj može povrijediti nužni dio nasljednika samo besplatnim raspolaganjima odnosno besplatnim pravnim poslovima kao što je npr. ugovor o darovanju. Ugovori o doživotnom i dosmrtnom uzdržavanju imaju sve veći značaj kod nužnog nasljeđivanja jer kao strogo formalni, dvostranoobvezni, i aleatorni pravni poslovi ne mogu biti predmet pobijanja jer je riječ o naplatnim ugovorima pa u skladu s time nužni nasljednik nema pravo na povrat te imovine radi nadopune svog nužnog dijela. U radu se analizira sudska praksa županijskih sudova te Ustavnog i Vrhovnog suda Republike Hrvatske i problematika povrede nužnog dijela nasljednika.

Ključne riječi: *ugovor o doživotnom uzdržavanju, ugovor o dosmrtnom uzdržavanju, ugovor o darovanju, nužni dio*

1. UVOD

U radu će se analizirati praksa sudova u Republici Hrvatskoj o pretvorbi ugovora o dosmrtnom i doživotnom uzdržavanju koje je zakonodavac regulirao Zakonom o obveznim odnosima (u nastavku: ZOO) u ugovor o darovanju radi povrede nužnog dijela nasljednika jer kako Vrhovni sud navodi u presudi iz 2012. godine eventualna i moguća pravna posljedica sklapanja ugovora o doživotnom uzdržavanju jest da se isključe zakonski nasljednici iz nužnog nasljeđivanja te da ne mogu naslijediti primatelja uzdrža-

vanya.¹ Bitna činjenica ugovora o doživotnom i dosmrtnom uzdržavanju jest ta da se ti ugovori zbog svoje naplativost ne mogu pobijati radi nužnog dijela te zbog toga ne ulaze u ostavinski dio nasljednog prava.² Na početku rada bit će govora o bitnim pojmovima i karakteristikama ugovora o doživotnom i dosmrtnom uzdržavanju kojima je svrha, odnosno cilj kako im i samo ime kaže, uzdržavanje te pravo nužnog nasljednika da pobija besplatna pravna raspolaganja ostavitelja i potražuje svoj nužni dio koji mu pripada prema Zakonu o nasljeđivanju (u nastavku: ZN), što se smatra i najvažnijom posljedicom nasljednopravnog instituta. Isto tako, u radu će se spomenuti i objasniti pojam konverzije te koje su njezine pretpostavke propisane zakonom. Nadalje, u radu će biti prikazani i statistički podaci broja presuda hrvatskih sudova tijekom godina o povredi prava nužnih nasljednika kod ugovora o darovanju i ugovora o doživotnom uzdržavanju. Osim toga, bit će riječi i o komparaciji instituta nužnog nasljeđivanja u Hrvatskoj i Mađarskoj te koje su sličnosti a koje razlike između tih dvaju pravnih sustava. Također treba istaknuti da institut nužnog nasljeđivanja postoji još od rimskog prava,³ gdje je oporučitelj bio dužan svojim najbližim srođnicima osigurati određeni nužni dio tzv. *legitima portio*.⁴ Isto tako treba reći da je pravo nasljeđivanja osim u Zakonu o nasljeđivanju zajamčeno pravo i Ustavom u čl. 48. pod naslovom gospodarska, socijalna i kulturna prava.⁵ Na kraju rada, tj. u zaključku bit će dan kratak osvrt na rad i na prikupljene statističke podatke.

2. ŠTO JE KONVERZIJA?

Na početku treba objasniti pojam konverzije odnosno pretvorbe. Prema ZOO-u konverzija (*lat. conversio*) pretvaranje je nišetnog pravnog posla u valjani pravni posao⁶ te je moguća samo uz određene pretpostavke. Te pretpostavke navedene su u Zakonu u čl. 325. ZOO-a, a Zakon kaže da kad nišetan ugovor udovoljava pretpostavkama za valjanost nekog drugog ugovora, onda će među ugovarateljima, vrijediti taj drugi ugovor, ako bi to bilo u suglasnosti s ciljem, koji su ugovaratelji imali na umu kad su ugovor sklopili i ako se može uzeti da bi oni sklopili taj ugovor da su znali za nišetnost svog ugovora. Ako strane pri sklapanju nekog pravnog posla ne poznaju dovoljno pretpostavke valjanosti tog sklopljenog pravnog posla, doći će do nišetnosti pa će se u skladu s time konverzijom pokušati spasiti ti pravni poslovi. Jedan od primjera konverzije ugovor je o ustupu i

¹ Vrhovni sud Republike Hrvatske, Revizija x br. 121/2011/2, od 5. rujna 2012.

² Vidi čl. 5., st. 3. ZN-a.

³ Rimsko pravo je prvo reguliralo institut nužnog nasljednog prava gdje se najprije izgradio sustav formalnog nužnog nasljednog prava a zatim sustav materijalnog nužnog nasljednog prava.

⁴ Horvat, Marijan, Pojam nužnog nasljednog prava, Rimsko pravo, Zagreb, 1974., str. 329.

⁵ Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 56/1990, 135/1997, 8/1998, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001, 76/2010, 85/2010, 5/2014.

⁶ Vedriš, Martin; Klarić, Petar, Gradansko pravo, Zagreb, 2014., str. 179.

raspodjeli imovine za života gdje prema propisima nasljednog prava do konverzije dolazi onda kada predak sklopi taj ugovor samo s nekim svojim potomcima dok drugi potomci koji ga trebaju naslijediti *ex lege* s time se ne slože te ono što je predak ustupio samo nekim svojim potomcima smatrat će se darom. Drugi je primjer konverzije zajam gdje je moguća pretvorba mjeničnog zajma u običan zajam ako stranke nisu stavile sve bitne sastojke koji su trebali biti u mjenici prema zakonu, a htjele su upravo mjenični zajam.⁷

3. BITNE KARAKTERISTIKE UGOVORA O DOŽIVOTNOM UZDRŽAVANJU I NJEGOVA PRIMJENA U PRAKSI

Treba istaknuti da su sve češće zloporabe ugovora o dosmrtnom i doživotnom uzdržavanju najčešće od strane davatelja uzdržavanja koji ne ispunjava svoje obveze prema drugoj strani te prijekare starih i nemoćnih osoba, posebice kod ugovora o dosmrtnom uzdržavanju te one zbog svoje naivnosti često završe bez imovine i bez krova nad glavom. Da bi zaštitio osobe od iskorištavanja, zakonodavac je u ZOO-u u čl. 587. propisao odredbu pridržaja prava stvarnog tereta u kojoj propisuje da ako primatelj uzdržavanja daje nekretninu, može odrediti da se u njegovu korist na njoj osnuje stvarni teret uzdržavanja. Na taj način zakonodavac je htio zaštititi osobe od zloporaba koje se javljaju u pravnom prometu. To pravno znači mogućnost zadržavanja prava korištenja npr. stana, kuće i sl., odnosno nekretnine do vlastite smrti ili smrti bračnog druga.

Pojmovi ugovora o doživotnom i dosmrtnom uzdržavanju definirani su novim ZOO-om koji je stupio na snagu 1. siječnja 2006. godine i koji u svojim odredbama definira ugovor o doživotnom uzdržavanju kao ugovor u kojem se davatelj uzdržavanja, odnosno jedna strana obvezuje da će drugu stranu ili trećega (primatelja uzdržavanja) uzdržavati do njegove smrti, a druga strana izjavljuje da mu daje svu ili dio svoje imovine s time da je stjecanje stvari i prava odgođeno do smrti primatelja uzdržavanja; dok kod ugovora o dosmrtnom uzdržavanju, druga se strana, odnosno primatelj uzdržavanja, obvezuje da će davatelju uzdržavanja za života prenijeti svu ili dio svoje imovine.⁸ Iako dosta slični, najbitnija i temeljna razlika između ta dva ugovora jest u tome što je ugovor o doživotnom uzdržavanju *mortis causa*⁹ ugovor, dok je ugovor o dosmrtnom uzdržavanju *inter vivos* ugovor.¹⁰ Ugovorne obveze i prava tih ugovora prije su bili regulirani u Zakonu o nasljeđivanju, no stupanjem na snagu novog ZOO-a zakonodavac je ipak odlučio urediti te ugovore u novom zakonu. U ZOO-u ugovor o doživotnom uzdržavanju uređen je člancima

⁷ Cf. *ibid.*, str. 179.

⁸ Članak 586. ZOO-a.

⁹ Latinski: (*za slučaj smrti*), pravni poslovi koji imaju pravni učinak tek nakon smrti stranke ili jedne od stranaka pravnog posla (oporuka, darovanje za slučaj smrti), za razliku od *inter vivos*, između živih, pravnih poslova koji se obavljaju za života.

¹⁰ Vedriš, Martin; Klarić, Petar, *Gradansko pravo*, Zagreb, 2014., str. 513.

od 579. do 585. koji uređuju pojam ugovora o doživotnom uzdržavanju, formu ugovora (koja je bitna u smislu ako se ne poštuje oblik ugovora to izaziva njegovu ništavost, ali isto tako funkcija je forme da se zaštite osobe koje imaju određene koristi od toga kao što su (npr. nužni nasljednici), upis u javnu knjigu jer kada je riječ o nekoj nekretnini, davatelj uzdržavanja ovlašten je zatražiti zabilježbu tog ugovora u zemljišnu knjigu ili kada je riječ o nekoj pokretnini, npr. zrakoplov ili motorno vozilo,¹¹ odgovornost za dugove primatelja uzdržavanja, raskid ugovora o doživotnom uzdržavanju (osim sporazumnog raskida koji je moguć i kod ugovora o doživotnom i kod ugovora o dosmrtnom uzdržavanju) moguće je i jednostrani raskid do kojeg dolazi kada se odnosi ugovaratelja toliko poremete da zajednički suživot više nije moguć te kada jedna strana ne ispunjava ono što je ugovorom zadano, te je moguć i raskid zbog promijenjenih okolnosti (tzv. *clausula rebus sic stantibus*)¹² gdje u slučaju spora sud može urediti odnose ugovornih strana ili raskinuti ugovor. Stroga forma ugovora¹³ o doživotnom uzdržavanju izuzetno je bitna kako zbog ugovornih strana, tako i za nužne nasljednike i za treće strane jer nužni nasljednici gube pravo na nužni dio ako se otuđi imovina valjanim ugovorom o doživotnom uzdržavanju.¹⁴

Županijski sud u Varaždinu obrazložio je u svojoj presudi 2012. godine da se ugovor o doživotnom uzdržavanju neće moći pobijati ako je vrijednost predmeta upućenih prema osobi primatelja bitno veća ili zbog kratke ugovorne obveze uzdržavanja.¹⁵ Isto tako sud je utvrdio da ako je ugovorom o doživotnom uzdržavanju stečena cijela imovina primatelja, tada nema ni nužnog dijela ni ostavine. U konkretnom slučaju ugovorom o doživotnom uzdržavanju primatelj uzdržavanja je tužiteljici dao sve svoje pokretnine i nekretnine te ta imovina prema čl. 5., st. 3. ZN-a ne ulazi u ostavinu jer je ona pravo vlasništva nad tom imovinom stekla nakon smrti primatelja uzdržavanja pok. K. I. te da su tužiteljicini navodi neosnovani jer pravo na nužni dio nasljedstva ima kći kao zakonska nasljednica pok. K. I.¹⁶

S druge strane, u drugom slučaju Vrhovni sud Republike Hrvatske 2012. godine nije prihvatio reviziju u konkretnom slučaju koja je bila tražena od strane tužene, odnosno supruge u konkretnom slučaju pok. J. O.-a jer je bila riječ o slučaju gdje je ugovor o uzdržavanju bio ništavan jer je nedopuštena pobuda za sklapanje ugovora o uzdržavanju između pok. J. O.-a i tužene (supruge pok. J. O.-a) bila da se isključe nužni nasljednici a

¹¹ Članak 581. ZOO-a.

¹² Belaj Vlado, Prestanak ugovora o doživotnom i dosmrtnom uzdržavanju, u: Prestanak ugovora o doživotnom i dosmrtnom uzdržavanju, Liber amicorum Nikola Gavella: građansko pravo u razvoju: zbornik radova u čast 70. rođendana profesora emeritusa Nikole Gavelle, Igor Gliha, *et al.* (ur.), 2007, str. 696.

¹³ Tako i VSRH, br: Gzz-21/1992-2.

¹⁴ Bevanda, M.; Čolaković, M., Ugovor o doživotnom uzdržavanju i ugovor o dosmrtnom uzdržavanju u sudskoj praksi, Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse: zbornik radova s međunarodnog savjetovanja, Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru, 10 (2012), str. 276.

¹⁵ Županijski sud u Varaždinu, od 23. ožujka 2012.

¹⁶ Prema čl. 69., st. 1. ZN-a samo zakonski nužni nasljednici imaju pravo na nužni dio.

ne uzdržavanje kako je i bilo predviđeno ugovorom o uzdržavanju. Naime, u postupku je utvrđeno da je prava volja stranaka u ugovoru o uzdržavanju bila da se majka, zakonska nasljednica pok. J. O.-a isključi iz nasljedstva te da supruga pok. J. O.-a naslijedi svu njegovu imovinu (riječ je bila o kući). Tužena je u iskazu na kraju sama i priznala da joj je namjera bila da naslijedi svu imovinu svoga pokojnog supruga i da isključi ostale nasljednike od nužnog dijela.¹⁷ Vrlo je bitno istaknuti da ugovorne strane, kako kod ugovora o doživotnom uzdržavanju tako i kod ugovora o dosmrtnom uzdržavanju, ne smiju zlorabiti svoja prava, te da se moraju pridržavati ključnog načela obveznog prava a to je *načelo savjesnosti i poštenja*.¹⁸

Na Županijskom sudu u Zadru 2017. godine u jednom predmetu je bila riječ o nasljedstvu na koje se pozivala zakonska nasljednica prvog nasljednog reda kći ostaviteljice A. M. G. i oporučna nasljednica A. P. Ostaviteljica je svoju nekretninu, točnije jednosoban stan u Zadru, ostavila A. P., a ona je zauzvrat trebala održavati stan te plaćati redovite mjesečne rate stana te se morala brinuti o njoj do kraja njezina života te nakon njezine smrti bila je dužna podmiri financijske stvari oko pogreba. Nadalje, nasljednica A. P. tvrdila je da je ostaviteljica raspolagala i naplatnim pravnim poslom, odnosno ugovorom o uzdržavanju. S obzirom na to da je ostaviteljica raspolagala stanom u Zadru te je sud utvrdio da to ne bi predstavljalo imovinu u konkretnom slučaju te da spomenuta A. P. ne bi bila oporučna nasljednica. Iako je zakonska nasljednica A. M. G. osporavala ugovor o uzdržavanju, sud je zaključio da se sporni odnosi ne odnose na sunasljednike, nego da je tu riječ o sporu zakonske nasljednice i treće osobe te da se ne može prekinuti ostavinski postupak jer nisu ispunjeni uvjeti za to. Isto tako sud je naveo u svome obrazloženju da je zakonska nasljednica ovlaštena poništavati ugovor o doživotnom uzdržavanju te da svoj zahtjev prema A. P. može ostvarivati u parnici izvan ostavinskog postupka.¹⁹

3.1. BROJ PRESUDA HRVATSKIH SUDOVA O UGOVORU O DOŽIVOTNOM UZDRŽAVANJU I POVREDI NUŽNOG DIJELA TIJEKOM GODINA

USTAVNI SUD

Tablica 1.

GODINA	2004.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2016.
BROJ PRESUDA	1	1	1	2	1	1	1	1	1

¹⁷ VSRH Rev x br. 121/2011/2, od 5. rujna 2012.

¹⁸ Cf. *ibid.*, str. 276.–293., 285.

¹⁹ Županijski sud u Zadru, br. Gž-1448/2016-2 od 30. lipnja 2017.

Iz priložene tablice može se vidjeti da je Ustavni sud u razdoblju od 2004. godine pa sve do 2016. godine imao svega deset presuda koje su se ticale ugovora o doživotnom uzdržavanju i povredi prava nužnih nasljednika, od toga samo dvije presude Sud je imao u 2010. godini.

VRHOVNI SUD

Tablica 2.

GODINA	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.
BROJ PRESUDA	4	4	7	6	7	4	2	1	2

GODINA	1999.	2000.	2001.	2004.	2005.	2006.	2008.	2010.	2011.
BROJ PRESUDA	2	3	1	1	1	2	2	3	8

GODINA	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
BROJ PRESUDA	5	6	2	5	1	1

Vrhovni sud u razdoblju od 1990. godine do 2017. godine imao je ukupno 80 predmeta o kojima je odlučivao te je on jedini sud koji je imao najviše presuda o ugovoru o doživotnom uzdržavanju i povredi nužnog dijela do danas.

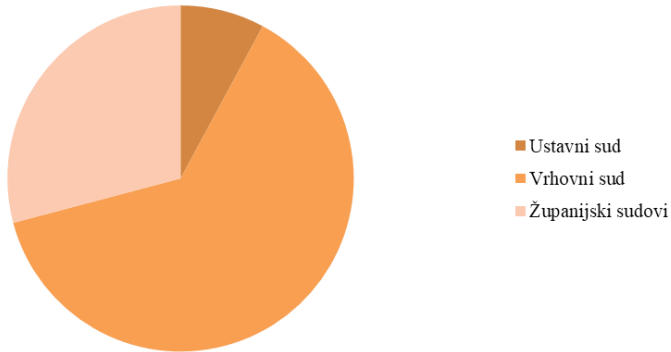
ŽUPANIJSKI SUDOVI

Tablica 3.

GODINA	2006.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
BROJ PRESUDA	1	2	2	3	2	3	1	3	4

GODINA	2016.	2017.	2018.
BROJ PRESUDA	10	5	1

Županijski sudovi u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 2006. godine do danas donijeli su ukupno 37 presuda o ugovoru o doživotnom uzdržavanju i povredi nužnog dijela.

*Grafikon 1.***GRAFIČKI PRIKAZ BROJA PRESUDA HRVATSKIH SUDOVA
O UGOVORU O DOŽIVOTNOM UZDRŽAVANJU I POVREDI
NUŽNOG DIJELA**

Iz navedenog grafičkog prikaza može se vidjeti da je Vrhovni sud Republike Hrvatske imao najviše presuda u kojima je odlučivao u predmetima o ugovoru o doživotnom uzdržavanju i povredi prava nužnih nasljednika, točnije njih 80, dok je Ustavni sud Republike Hrvatske imao najmanje presuda, točnije njih deset.

4. UGOVOR O DOSMRTNOM UZDRŽAVANJU

S druge strane, ugovor o dosmrtnom uzdržavanju je ugovor koji je dosta sličan ugovoru o doživotnom uzdržavanju, međutim, kod ovog ugovora davatelj uzdržavanja stječe imovinu od primatelja uzdržavanja u trenutku sklapanja ugovora. Ovaj ugovor izaziva dosta polemike između pravnih stručnjaka koji smatraju da se ovaj ugovor sve više zloupotrebljava u praksi najčešće na štetu uzdržavanoga. Najčešće je riječ o starijim osobama u godinama koje zbog svoje naivnosti i starosti potpisuju ugovor o dosmrtnom uzdržavanju i na koncu budu prevareni i ostavljeni na ulici.

Prema jednom novinskom članku objavljenom 2017. godine Sindikat umirovljenika Hrvatske upozoravao je na ukidanje ugovora o dosmrtnom uzdržavanju jer je smatrao da je to jedan od najneuređenijih dijelova ZOO-a te da se njihovu pravnom savjetovalištu svake godine javi više od 2000 osoba, najčešće starih i nemoćnih koji su ostali bez imovine nakon potpisivanja ugovora te shvaćanja da su prevareni od druge strane.²⁰ Nakon shvaćanja da su prevareni sudskim putem traže raskidanje ugovora no s obzirom na to da kod nas sudski procesi dugo traju, presudu gotovo i ne dočekaju. Sindikat je 2012.

²⁰ Ne sklapajte ugovor o dosmrtnom uzdržavanju ni s najmilijima iz obitelji, Glas Slavonije, <http://www.glas-slavonije.hr/322559/1/Ne-sklapajte-ugovor-o-dosmrtnom-uzdrzavanju-ni-s-najmilijima-iz-obiljti>, pristupljeno 16. siječnja 2017.

godine uputio poziv Ministarstvu pravosuđa da se ukine ugovor o dosmrtnom uzdržavanju te da se dodatno regulira ugovor o doživotnom uzdržavanju, ali je njihov prijedlog odbijen. Sve to dovodi do toga da sve više starih i nemoćnih postaju socijalni slučajevi, a nerijetko mnogi od njih ostaju na cesti jer zapravo kasno shvate da su prevareni. Pučka pravobraniteljica je također reagirala u navedenom slučaju podnoseći nebrojeno puta izvješća i prijedloge Hrvatskom saboru i Vladi, no bez uspjeha. Sindikat smatra da bi trebalo više raditi na tome da se zaštite starije osobe od manipulacije te da se radi na njihovoj edukaciji i informiranju o tome koji rizici mogu biti nakon potpisivanja i sklapanja ugovora o dosmrtnom uzdržavanju. Isto tako, Sindikat umirovljenika traži da se ukine sporni ugovor te smatraju da se u praksi taj institut najviše zlopotrebjavao od drugih strana te da je riječ o klasičnim prijevarama ljudi. Nadalje, Sindikat smatra da se čl. 580. ZOO-a treba dopuniti novim stavicima. Jedan od njihovih zahtjeva jest da davatelj uzdržavanja ne može imati više ugovora o doživotnom uzdržavanju te da davatelj uzdržavanja izjavi pri sklapanju tog ugovora da je to jedini važeći ugovor o doživotnom uzdržavanju jer se znalo događati u praksi da osobe sklope više takvih ugovora. Nadalje, smatraju da se sudski postupci koji su vezani za ugovor o doživotnom uzdržavanju, trebaju smatrati hitnima te da sud u roku šest mjeseci treba donijeti hitnu presudu jer ako uzmemo u obzir dob primatelja uzdržavanja, ti slučajevi trebaju biti riješeni što prije jer se može dogoditi da osoba umre prije donošenja presude. SUH (Sindikat umirovljenika Hrvatske) zalaže se da država hitno treba intervenirati i osnovati registar tih ugovora te da bi centar za socijalnu skrb trebao davati suglasnost za sklapanje ugovora o doživotnom uzdržavanju i na taj način sprječavao zloporabu tog instituta jer je najčešće riječ o osobama koje su u određenom stadiju bolesti (od demencije, alzheimera i sl.).²¹ Na taj način bi se spriječio utjecaj zaposlenika neke ustanove koja pruža zbrinjavanje starih osoba ili članova njihovih obitelji da utječu na osobe pri sklapanju ugovora o doživotnom uzdržavanju. Isto tako, Sindikat predlaže da ako osoba želi sklopiti ugovor o doživotnom uzdržavanju, ne smije biti kažnjavana jer ako osoba ima iza sebe već dosje o počinjenim kaznenim djelima protiv života i imovine, to bi značilo da bi i u budućnosti mogla ponoviti isto.²²

Pravni stručnjaci a i odvjetnici smatraju da je bolje sklopiti ugovor o doživotnom uzdržavanju nego o dosmrtnom jer je to sigurnije i pruža veću pravnu zaštitu. No, obje vrste ugovora i o doživotnom uzdržavanju i dosmrtnom su zakonom dopušteni te se preporučuje da se sklapaju u nazočnosti odvjetnika kako bi se razjasnile nejasnoće oko tih ugovora i upozorilo na rizike koje to sa sobom povlači.²³ Međutim, zakonodavac je

²¹ Ima li kraja ekonomskoj zloporabi starijih osoba, Sindikat umirovljenika Hrvatske, <https://www.suh.hr/index.php/18-naslovna/711-ima-li-kraja-ekonomskoj-zloporabi-starijih-osoba>, pristupljeno 28. kolovoza 2018.

²² Sindikat umirovljenika Hrvatske, <http://www.suh.hr/>, pristupljeno 28. kolovoza 2018.

²³ Kako se osigurati za stare dane – razlika između ugovora o doživotnom i dosmrtnom uzdržavanju, Glas koncila, <https://www.glas-koncila.hr/razlika-između-dozivotnog-i-dosmrtnog-uzdržavanja>, pristupljeno 8. veljače 2017.

u čl. 587. ZOO-a propisao odredbu pridržaja prava stvarnog tereta gdje ako primatelj uzdržavanja daje nekretninu može se u njegovu korist osnovati stvarni teret uzdržavanja i na taj način može se spriječiti da osoba ostane bez svoje imovine.²⁴ Važno je istaknuti ovu zakonsku odredbu osobama koje žele potpisati ugovor o dosmrtnom uzdržavanju kako zbog svoje lakomislenosti ne bi ostale bez svega što imaju ili kako ne bi bile izmamljivane i prevarene od druge strane zbog neznanja.

5. UGOVOR O DAROVANJU – POVREDA NUŽNOG DIJELA DAROVNIM UGOVOROM

Zakonodavac je ugovor o darovanju propisao u čl. 479. ZOO-a prema kojem darovanje nastaje kada se darovatelj obveže prepustiti obdareniku bez protučinidbe stvar ili imovinsko pravo, a obdarenik to prihvati.²⁵ Ovaj ugovor je prije bio reguliran Općim građanskim zakonom u člancima od 938. do 956. Važna novela tog zakona bila je III. novela (čl. 951.) u kojoj je bilo regulirano da ako se pri određenju nužnog dijela uzmu u račun darovanja, ostavina ne dostiže za njegovo pokriće, može prikraćeni nužni nasljednik zahtijevati od obdarenika da radi pokrića manjka vrati dar. Dalje, u članku se navodilo da ako je i sam obdarenik ovlašten na nužni dio, odgovara drugome samo ako bi zbog darovanja dobio više od nužnog dijela koji bi mu pripadao pri uračunavanju darovanja.²⁶

Što se točno smatra darom, regulira naš Zakon o nasljeđivanju u čl. 72. te se darom u smislu tog Zakona smatra: oprost duga, odricanje od prava, ono što je ostavitelj za vrijeme svoga života dao nasljedniku na ime nasljednoga dijela ili radi osnivanja ili proširenja kućanstva ili radi obavljanja zanimanja kao i svako drugo raspolaganje bez naknade.²⁷ Može se slobodno reći da je ovaj ugovor uz ugovor o doživotnom i ugovor dosmrtnom uzdržavanju jedan od češćih ugovora u hrvatskoj pravnoj praksi.

Što se tiče sudske prakse, rješavajući reviziju, Vrhovni sud Republike Hrvatske je u jednom slučaju presudio i odbio reviziju kao neosnovanu jer su tužitelji izjavivši reviziju, predložili da se jedan dio tužbenog zahtjeva koji je glasio da je ništavan ugovor o darovanju te da taj ugovor nema pravne važnosti i da se ili prihvati ili da se ukinu presude nižih sudova i njihovo rješenje te da se predmet vrati ponovno sudu na njegovo odlučivanje. Naime, stranka u postupku je tražila vraćanje dara u ostavinsku masu (u konkretnom slučaju postupak se vodio nakon smrti pok. B. I.-ja), no Vrhovni sud je odbio taj tužbeni zahtjev te odlučio da će se taj postupak voditi kao ostavinski postupak, odnosno kao

²⁴ Vidi čl. 587. ZOO-a.

²⁵ Vidi čl. 479. ZOO-a.

²⁶ Opći austrijski građanski zakonik, akr. OGZ: III. Novela § 951.j.

²⁷ Vidi čl. 72. ZN-a.

izvanparnični postupak radi donošenja odluke o povredi nužnog dijela.²⁸ Tužitelji su smatrali da su oštećeni darovanjem u svome nasljednom dijelu koje je učinio pok. B. I. jer je vrijednost imovine bila mnogo veća od nekretnina koje je posjedovao pok. B. I. Isto tako, tužitelji su tražili u postupku da se darovni ugovor koji je sastavio pok. B. I. (gdje ostavlja svome sinu prvi i drugi kat zgrade i pola vrta) poništi jer da su ugovorom o darovanju povrijeđeni u svome nužnom dijelu.

Nadalje, zanimljiv je i slučaj Vrhovnog suda iz 1997. godine gdje je bilo riječi o vraćanju dara zbog povrede nužnog dijela tužitelja jer prema ZN-u, nužnom nasljedniku pripada pravo da zahtijeva vraćanje darova ako se umanjenjem ili ukidanjem oporučnih raspolaganja ne može postići dopuna povrijeđenog nužnog dijela. U konkretnom slučaju pok. C. B. je za života zaključio ugovor o doživotnom uzdržavanju 1985. godine s tuženicom u sporu te je on tim ugovorom dao tuženici kao davateljici uzdržavanja u vlasništvo svoje nekretnine zbog kojih se predmet vodio na sudu. Nužni nasljednici pok. C. B.-a smatraju da je zaključen ugovor o doživotnom uzdržavanju zbog nesrazmjera činidbi u jednom dijelu darovnog ugovora te da su oni povrijeđeni zbog toga u svome nužnome dijelu te traže povrat u ostavinu dijela nekretnina.²⁹ Sud je to odbio i utvrdio da je neprihvatljivo stajalište tužitelja koji žele ostvariti pravo na dio imovine ostavitelja bez ostavinskog postupka.³⁰ Stajalište Suda je da ugovor o doživotnom uzdržavanju koji je sklopljen može predstavljati djelomično darovni ugovor i naplatni pravni posao ako je riječ o nerazmjeru između činidbe i protučinidbe te da je riječ o mješovitom karakteru ugovora. Dužnost je Suda bila utvrditi navedene okolnosti u parnici jer tom vrstom ugovora najčešće se izigravaju nužni nasljednici te je dužnost Suda bila i utvrditi je li tužitelj povrijeđen u svome nužnom dijelu.

Nadalje u drugom slučaju Vrhovnog suda iz 1995. godine bila je riječ o zahtjevu tužitelja radi priznanja prava vlasništva nad nekretninama tuženika koje je on stekao na temelju ugovora o darovanju te je zahtjev utemeljen pravom na povrat dara koji traže nužni nasljednici. Navodno je bilo riječi o povredi njihova nužnog dijela koji im pripada na temelju nasljednog prava njihova oca koji je ugovor o darovanju sklopio za života u korist svoga zakonskog nasljednika također tuženoga. S obzirom na to da je objektivni rok tri

²⁸ "U svom zahtjevu tužitelji su naveli da se pred sudom u Splitu vodi ostavinski postupak iza pok. B. I. te je sud uputio tužitelje na parnicu radi vraćanje dara u ostavinsku imovinu. Naime, ostavitelj B. I. je 1984. godine sastavio poruku te je tom oporukom ½ svoje imovine ostavio svojim kćerkama i supruzi dok je 1972. godine svome sinu darovao prvi i drugi kat zgrade u S. i ½ vrta." VSRH Rev 925/1993-2 od 18. svibnja 1994.

²⁹ "Prvostupanjski sud je taj zahtjev odbio jer da se ne može odlučivati o vraćanju dara u ostavinsku imovinu time da se darovanjem smatra imovina raspoređena na temelju ugovora o doživotnom uzdržavanju toliko dugo dok je taj ugovor još uvijek važeći te da se bez prethodnog poništenja tog ugovora ne može prijenos nekretnina smatrati bez teretnim." VSRH Rev 252/1994-2 od 25. rujna 1997.

³⁰ Nužni nasljednik mora svoj zahtjev postaviti prema sunasljednicima u ostavinskom postupku ako želi povrat dara, a ako oni na to ne pristanu, svoje pravo može tražiti u parnici.

godine od ostaviteljeve smrti za povratom dara, Sud je odlučio da je nastupila zastara tužbenog zahtjeva te su zahtjev sukladno tome i odbili.³¹

Kao što možemo vidjeti iz navedenih primjera, sve su češće situacije u praksi kada dolazi do povrede nužnog dijela darovnim ugovorom. Tako u slučaju Vrhovnog suda Republike Hrvatske iz 1992. godine utvrdilo se da je u konkretnom slučaju pok. S. A. darovnim ugovorom u korist S. M. povrijedila zakonsko pravo tužitelja S. I.-ja na nužni dio te je stoga tužitelju kao nužnom nasljedniku pripalo 1/16 dijela nekretnina upisanih na tuženika te da je tuženik S. M. dužan trpjeti da se te nekretnine umanje do visine unaprijed navedenog nužnog dijela tužitelja. Revizija koja se tražila u navedenom slučaju bila je osnovana jer nije uopće bio sporno da je sklopljen ugovor o darovanju između majke stranaka i tuženika te da je na temelju tog ugovora tuženik upisan kao suvlasnik u zemljišne knjige. Nakon upisa u zemljišne knjige tuženik je sagradio novi objekt na postojećoj nekretnini. S druge strane, Sud je smatrao da to što je tuženik sagradio novu stvar na stečenom vlasništvu nema pravne posljedice na tužitelja kao nužnog nasljednika.³²

5.1. BROJ PRESUDA KOJIM JE UTVRĐENO POVREDA PRAVA NUŽNIH NASLJEDNIKA DAROVNIM UGOVOROM TIJEKOM GODINA

USTAVNI SUD

Tablica 4.

GODINA	2004.	2012.
BROJ PRESUDA	2	1

U razdoblju od 2004. do 2012. godine Ustavni sud je imao samo tri predmeta u kojima je odlučivao o povredi prava nužnih nasljednika ugovorom o darovanju.

VRHOVNI SUD

Tablica 5.

GODINA	1990.	1991.	1992.	1994.	1996.	2012.	2015.
BROJ PRESUDA	1	1	2	2	3	1	1

³¹ VSRH Rev 210/1994-2 od 7. rujna 1995.

³² "Kada nužnom nasljedniku kao tužitelju pripada samo jedan dio nekretnine stečene darovanjem onda je vrlo važno utvrditi da li je stvar djeljiva ii ne za tuženika. Ako stvar nije djeljiva tuženik ne bi mogao predati tužitelju pravno i fizički samostalnu cjelinu sporne nekretnine. U tom slučaju dužan mu je prepustiti idealni dio u stvari ii platiti vrijednost darovane stvari u dijeli kojem je povrijeđen nužni dio." VSRH Rev 814/1990-2 od 24. lipnja 1992.

U razdoblju od 1990. do 2015. godine Vrhovni sud Republike Hrvatske donio je devet presuda o povredi nužnog dijela darovnim ugovorom od toga je najviše presuda imao 1996. godine.

ŽUPANIJSKI SUDOVI

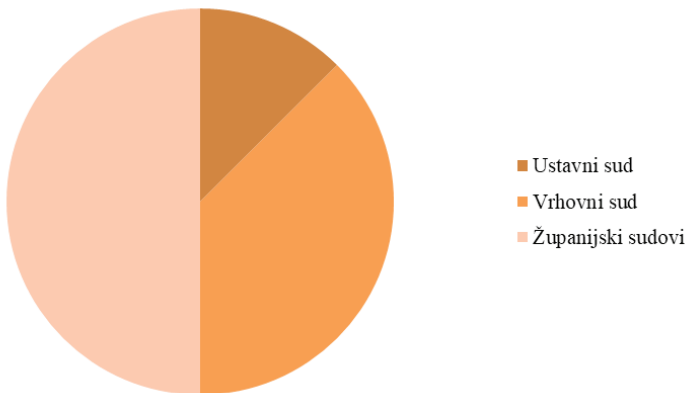
Tablica 6.

GODINA	2007.	2012.	2013.	2015.	2016.	2017.
BROJ PRESUDA	1	1	1	5	3	1

Županijski sudovi su najviše predmeta imali u 2015. godini, a sveukupno su donijeli dvanaest presuda u razdoblju od 2007. do 2017. godine.

Grafikon 2.

GRAFIČKI PRIKAZ PRESUDA HRVATSKIH SUDOVA O POVREDI PRAVA NUŽNIH NASLJEDNIKA UGOVOROM O DAROVANJU

Iz navedenog grafičkog prikaza možemo vidjeti da su županijski sudovi imali najviše predmeta za odlučivanje o povredi prava nužnih nasljednika ugovorom o darovanju, dok je najmanje predmeta imao Ustavni sud.

6. UMANJENJE BESPLATNIH RASPOLAGANJA I VRAĆANJE DAROVA ZBOG POVREDE NUŽNOG DIJELA

Kao što je već spomenuto u radu, pravo nužnog nasljednika da potražuje svoj nužni dio regulira Zakon o nasljeđivanju (ZN). Najbitnija funkcija instituta nužnog nasljeđivanja

jest da se zaštite imovinska prava i interesi nužnog nasljednika.³³ Na početku u uvodnom dijelu je rečeno da je institut nužnog nasljednog prava nastao još u rimsko doba kada je došlo do apsolutne slobode oporučivanja, kako bi se zaštitili interesi najbliže obitelji.³⁴

Dr. Marijan Horvat u svojoj knjizi *Rimsko pravo* u dijelu kod formalnog nužnog nasljeđivanja govori da oporučitelj u rimskom pravu nije mogao ne uključiti svoje nasljednike (*sui heredes i postumi*) u oporuku jer bi to u protivnom značilo poništenje oporuke.³⁵ Osim toga, nasljednici su mogli biti i *exheredatio*.³⁶ S druge strane, kod rimskog instituta materijalnog nužnog nasljednog prava nužni nasljednici nisu mogli znati hoće li naslijediti neki dio iako je Justinijan u svojoj kodifikaciji (*lat. Codex Justinianus*) zauzeo stav da se nužnim nasljednicima mora ostaviti određeni dio nasljedstva.³⁷

U našem pravu da bi nužni nasljednik mogao ostvariti svoje pravo na nužni dio, to može samo u trenutku smrti ostavitelja te se on kao zakonski nasljednik na to mora pozvati. Jednom kada se upusti u parnicu nužni nasljednik ne može birati koja će raspolaganja ostavitelja pobijati³⁸ a koja neće zato što je to strogo određeno zakonom. Naime, ako nužni nasljednik³⁹ ne može namiriti svoj dio, ima pravo tražiti prema ZN-u dopunu svog dijela. Ako bi nasljednik dobio manje od onoga što mu je zakonski zajamčeno,⁴⁰ to znači da je povrijeđen njegov nužni dio.⁴¹ U čl. 77. ZN-a daje se definicija povrede nužnog dijela gdje je nužni dio⁴² povrijeđen kad je ukupna vrijednost raspolaganja oporukom i/ili vrijednost darova tolika da zbog nje nužni nasljednik ne bi dobio punu vrijednost svoga nužnog dijela⁴³ s time da se u ukupnu vrijednost besplatnih raspolaganja i darova uzimaju u račun oni darovi i raspolaganja koje je sam ostavitelj definirao da se ne uračunavaju nužnom nasljedniku u njegov nužni dio. Kao što je već na početku rečeno, oporučitelj

³³ Jakelić, Dinko, Neka pitanja o isključenju iz nasljedstva nasljednika s pravima na nužni dio, *Odvjetnik – časopis Hrvatske odvjetničke komore*, 97, 3–4/2006., str. 37.

³⁴ Horvat, *Rimsko pravo*, *loc. cit.*

³⁵ Cijelom tom sustavu temelj je bilo načelo agnacije, a načelo agnacije je značilo srodstvo po očevoj strani, a djeca s majkom dolaze samo ako se i ona nalazi pod vlasti muža.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *Cf. ibid.*, str. 329.–332., 332.

³⁸ U rimskom pravu nužni nasljednik je besplatna raspolaganja mogao pobijati s *querella inofficiosae donations* i *quarella inofficiosae dotis*.

³⁹ Pod nužnim nasljednicima smatraju se samo one osobe koje su srodno najbliže ostavitelju. Mogu biti apsolutni i relativni nasljednici. Apsolutni su ostaviteljevi potomci, posvojenici te potomci posvojenika, dok su relativni roditelji ostavitelja, tj. posvojitelji te ostala rodbina i preci. Za razliku, u rimskom pravu nužni nasljednici su bili polubraća i polusestre po ocu te braća i sestre.

⁴⁰ Vrijedati nečiji nužni dio može se raznim ograničenjima kao i zapisima i nalozima prema ZN-u.

⁴¹ Gavella, Nikola; Belaj, Vlado, *Nasljedno pravo*, Zagreb, 2008., str. 236.

⁴² Minimum zakonskog nužnog dijela u rimskom pravu iznosio je $\frac{1}{4}$ (*debita portio*).

⁴³ Zakon o nasljeđivanju, pročišćeni tekst, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015.

može povrijediti pravo nužnog nasljednika samo besplatnim pravnim poslovima, odnosno raspolaganjima bilo među živima (npr. darovanje) ili pravnim poslovima za slučaj smrti (npr. darovanje za slučaj smrti).

Županijski sud u Splitu u jednom je slučaju utvrdio i presudio da je stranki u postupku, konkretno tužitelju N. N., bilo povrijeđeno pravo na nužno nasljeđivanje iza pok. M. N.-a te da mu pripada dio suvlasništva kao nužnom nasljedniku na nekretnini i da je tužena druga strana M. Š. dužna trpjeti taj upis u zemljišnu knjigu jer prema čl. 70., st. 3. ZN-a nužnom nasljedniku pripada jedna polovina dijela imovine.⁴⁴ Važno je napomenuti da pri povratu dara kojim je povrijeđen nužni nasljedni dio, sud ili javni bilježnik nisu ovlašteni o tome odlučivati *ex officio*, nego to ovisi o tome želi li nužni nasljednik pobijati ostaviteljeva besplatna raspolaganja ili ne. Njegovo pravo određeno je objektivnim rokom od tri godine koji je ujedno zastarni rok koji smo već prije spomenuli.⁴⁵

Prema čl. 220. ZN-a sam nasljednik svojom izjavom izjavljuje svoje pravo na povrat dara.⁴⁶ Ne samo da nasljednik svojom izjavom traži povrat dara i onoga što mu pripada, nego mora dokazati da je sposoban naslijediti ono što mu pripada.⁴⁷ Isto tako, prema čl. 81., darovi se vraćaju počevši od posljednjeg i obratno redom kojim su učinjeni ako nisu dovoljno umanjena oporučna raspolaganja.⁴⁸ Neće se pribrajati darovi koji su učinjeni zbog neke koristi kao ni darovi koji se ne uračunavaju u nasljedni dio nužnog nasljednika. Drugim riječima, ne uračunavaju se ni darovi manje vrijednosti dok se ostali darovi uzimaju u obzir pri uračunavanju nasljednika u njegov nužni dio.⁴⁹

U jednom konkretnom slučaju Županijski sud u Rijeci 2017. godine poništio je ugovor o darovanju koji su sklopili strane J. H. iz Samobora i B. H. iz Samobora jer je Sud ustvrdio da je darovanje u konkretnom slučaju učinjeno kako bi se spriječilo da kćeri dobiju svoj nužni dio koji im zakonski pripada iz imovine oca pok. M. K.-a jer je tužiteljica u postupku namjerno sklopila ugovor s tuženikom kako bi prikratila nasljednike (kćeri) njihova nužnog dijela te je ustanovljeno da tuženik mora vratiti sve darovane nekretnine nakon što se sudski postupak okonča.⁵⁰

⁴⁴ Županijski sud u Splitu, br. Gž-3099/2017 od 18. siječnja 2018.

⁴⁵ Gavella; Belaj, *op. cit.* (bilj. 41), str. 236.

⁴⁶ Može biti riječi o ostavinskom postupku, a ako nije riječ o tome, onda u posebnoj parnici nužni nasljednik može tražiti povrat dara gdje će biti u ulozi tužitelja.

⁴⁷ Klasiček, Dubravka, Razlika između sastava ostavine i onoga što se nasljednik doista nasljeđuje, *Hrvatska pravna revija*, br. 9/2009, str. 41.

⁴⁸ Klasiček, *op. cit.* (bilj. 47), str. 45.

⁴⁹ Tako i Županijski sud u Splitu, u odluci br. Gž-26/2915-2 od 6. travnja 2016.

⁵⁰ Županijski sud u Rijeci, br. Gž-1998/2016-3 od 18. siječnja 2017. godine.

Isto tako u drugom slučaju, Općinski sud u Bjelovaru 2012. godine u prvostupanjskoj presudi presudio je da se iz ostavinske imovine, u konkretnom slučaju iza pok. R. K.-a iz B.-a vraća dar učinjen I. tuženiku H. K.-u iz B.-a na osnovi ugovora o darovanju nekretnina kako bi se namirio nužni nasljedni dio tužitelja D. K.-a iz B.-a U obrazloženju Sud je naveo da je tužitelj protiv tuženika podnio tužbu za povratom dara u ostavinu te da se u tužbi navodi da je darovnim ugovorom koji je sklopio 10. travnja 1973. godine sada pok. R. K. darovao svoj suvlasnički dio, odnosno 1/12 dijela nekretnine svome sada pok. Z. K.-u. Sud dalje navodi da darovnim ugovorom sklopljenim 1997. godine između pok. R. K.-a i I. tuženika, pok. R. K. darovao je 1/12 svoga suvlasničkog dijela I. tuženiku. Tužitelj, odnosno zakonski nasljednik sada pok. R. K.-a, ostvaruje pravo na 1/12⁵¹ svog nužnog dijela, budući da je on bliski srodnik pok. R. K.-a.⁵² Sud je također ustanovio i obrazložio da sunasljednici u postupku mogu, a i ne moraju dobrovoljno vratiti dar te da u tom slučaju, ako ne pristaju dobrovoljno vratiti stvar, nužni nasljednik može ostvariti svoje pravo samo u parnici.⁵³

7. KOMPARIJAZIJA NUŽNOG NASLJEDNOG PRAVA HRVATSKE I MAĐARSKE

Kako u hrvatskom tako i u mađarskom pravnom sustavu postoje razlike oko instituta nužnog nasljeđivanja. Kao što je već i prije bilo spomenuto u radu nužni nasljednici u hrvatskom pravnom sustavu dijele se na apsolutne i relativne. Relativni nasljednici doći će na red za nasljeđivanje u slučaju kada se pozovu na red za nasljeđivanje te kada nemaju dovoljno financijskih sredstava za život. S druge strane, u mađarskom pravnom sustavu nema nikakve razlike između nasljednika, ali u njihovu pravnom sustavu postoji tzv. *linearno nasljeđivanje*.⁵⁴ To konkretno znači da se zakonskim nasljednicima smatraju roditelji te ostala rodbina bez obzira na to ima li ostavitelj potomke ili ne. Što se tiče izračunavanja nužnog dijela, tu nema razlike između našeg i mađarskog pravnog sustava jer nužni nasljednik može potraživati svoj dio koji mu je povrijeđen besplatnim raspolaganjima. U tom slučaju prvo se izračunava ukupna vrijednost ostavine, a ono što ostane naziva se tzv. čista ostavina.⁵⁵ U našem pravnom sustavu svi darovi i zapisi uračunavaju se nasljedniku u njegov nužni dio; istu stvar je usvojilo i mađarsko pravo. Treba napomenuti da je dio relativnih nasljednika mnogo manji nego u slučaju apsolutnih nasljednika.⁵⁶ Što se tiče mađarskog prava, darovi koje je ostavio ostavitelj, neće biti

⁵¹ Justinijan je u rimskom pravu povisio nužni dio s četvrtine na ½ dijela.

⁵² Općinski sud u Bjelovaru, br. P-198/12-28.

⁵³ Gavella; Belaj, *op. cit.* (bilj. 41), str. 232.

⁵⁴ Csöndes, Monika; Klasiček, Dubravka, Pravna narav nužnog dijela u hrvatskom i mađarskom nasljednom pravu, *Suvremeni pravni izazovi: EU – Mađarska – Hrvatska, Osijek, Pečuh, 2012.*, str. 379.

⁵⁵ *Cf. ibid.*, str. 379.–397., 385.

⁵⁶ *Ibid.*

pobojni ako bi i došlo do povrede nužnog dijela. Kao što je već rečeno, u našem pravu nužni nasljednik može pobijati ostaviteljeva raspolaganja u roku od tri godine, dok je u mađarskom nasljednopravnom sustavu taj rok pet godina.⁵⁷ I u mađarskom i u našem pravnom sustavu može doći do isključenja nužnih nasljednika iz određenih razloga navedenih u zakonu,⁵⁸ ali je to isključenje u mađarskom pravu valjano samo onda kada to isključenje ima uporište u čl. 663. njihova građanskog zakona. Iako naše pravo poznaje institut lišenja nužnog dijela,⁵⁹ to u mađarskom pravnom sustavu ne postoji.⁶⁰

8. ZAKLJUČAK

Kroz analizu brojnih sudskih odluka i prakse u radu mogli smo vidjeti različite primjere povreda ugovora kako kod ugovora o doživotnom uzdržavanju, tako kod ugovora o darovanju o povredi nužnog dijela nasljednika. Brojni primjeri mogu se pronaći u našoj sudskoj praksi o zlouporabi instituta nužnog nasljeđivanja jer općenito gledano, kada je riječ o institutu nasljeđivanja uvijek će u životu postojati strane koje neće biti zadovoljne raspodjelom imovine ostavitelja te će često svoj dio koje smatraju da im pripada, tražiti na sudu u parnici. Isto tako kroz statističke podatke prikazane u tablicama mogli smo vidjeti broj presuda, odnosno broj predmeta koje su sudovi imali tijekom godina, a koji su se ticali povrede nužnog nasljeđivanja ugovorom o darovanju gdje su županijski sudovi imali najviše predmeta tijekom godina te povrede ugovora o doživotnom uzdržavanju gdje je Vrhovni sud imao najviše predmeta. U radu se također dao osvrt i na komparaciju mađarskog i hrvatskog instituta nužnog nasljeđivanja pa smo zapravo mogli vidjeti koje su sličnosti a koje su razlike. Treba napomenuti da će u budućnosti sigurno biti još više predmeta o povredi nužnog dijela nasljednika kako na Županijskim sudovima tako i na Vrhovnom i Ustavnom sudu.

POPIS LITERATURE

Knjige:

1. Gavella, Nikola; Belaj Vlado, *Nasljedno pravo*, Zagreb, 2008.

⁵⁷ Cf. *ibid.*, str. 379.–397., 387.

⁵⁸ Oporučitelj može isključiti iz nasljedstva nasljednika koji ima pravo na nužni dio (1) ako se on povredom neke zakonske ili moralne obveze koja proizlazi iz njegova obiteljskog odnosa s ostaviteljem teže ogriješio prema ostavitelju, (2) ako je namjerno počinio neko teže kazneno djelo prema njemu ili njegovu bračnom drugu, djetetu ili roditelju, (3) ako je počinio kazneno djelo protiv Republike Hrvatske ili vrijednosti zaštićene međunarodnim pravom, (4) ako se odao neradu ili nepoštenom životu. Čl. 85. ZN-a.

⁵⁹ Ako je potomak koji ima pravo na nužni dio prezadužen ili je rasipnik, oporučitelj ga može u oporuci na izričit način lišiti u cjelini ili djelomično njegova nužnog dijela u korist njegovih potomaka.

⁶⁰ *Ibid.*

2. Horvat, Marijan, Pojam nužnog nasljednog prava, Rimsko pravo, Zagreb, 1974.
3. Vedriš, Martin; Klarić, Petar, Građansko pravo, Zagreb, 2014.

Članci:

1. Belaj, Vlado, Prestanak ugovora o doživotnom i dosmrtnom uzdržavanju, *Liber amicorum Nikola Gavella: građansko pravo u razvoju: zbornik radova u čast 70. rođendana profesora emeritusa Nikole Gavelle, Igor Gliha, et al. (ur.)*, 2007., str. 685.–710.
2. Bevanda, M.; Čolaković, M., Ugovor o doživotnom uzdržavanju i ugovor o dosmrtnom uzdržavanju u sudskoj praksi, Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse: zbornik radova sa međunarodnog savjetovanja, Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru, 10 (2012), str. 276.–293.
3. Csondes, Monika; Klasiček, Dubravka, Pravna narav nužnog dijela u hrvatskom i mađarskom nasljednom pravu, Suvremeni pravni izazovi: EU – Mađarska – Hrvatska, Osijek, Pečuh, 2012., str. 379.–397.
4. Jakelić, Dinko, Neka pitanja o isključenju iz nasljedstva nasljednika s pravima na nužni dio, *Odvjetnik*, časopis Hrvatske odvjetničke komore, 97, 3–4/2006., str. 36.–41.
5. Klasiček, Dubravka, Razlika između sastava ostavine i onoga što se nasljednik doista nasljeđuje, *Hrvatska pravna revija*, br. 9/2009., str. 39.–50.

Izvori prava:

1. Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 56/1990, 135/1997, 8/1998, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001, 76/2010, 85/2010, 5/2014.
2. Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 127/2013, 33/2015.
3. Zakon o obveznim odnosima, Narodne novine, broj 35/2005, 41/2008, 125/2011, 78/2015, 29/2018.

Mrežni izvori:

1. Ne sklapajte ugovor o dosmrtnom uzdržavanju ni s najmilijima iz obitelji, Glas Slavonije, <http://www.glas-slavonije.hr/322559/1/Ne-sklapajte-ugovor-o-dosmrtnom-uzdrzavanju-ni-s-najmilijima-iz-obitelji>, pristupljeno 16. siječnja 2017.
2. Ima li kraja ekonomskoj zlouporabi starijih osoba, Sindikat umirovljenika Hrvatske, <https://www.suh.hr/index.php/18-naslovna/711-ima-li-kraja-ekonomskoj-zlouporabi-starijih-osoba>, pristupljeno 28. kolovoza 2018.
3. Sindikat umirovljenika Hrvatske, <http://www.suh.hr/>, pristupljeno 28. kolovoza 2018.
4. Kako se osigurati za stare dane-Razlika između ugovora o doživotnom i dosmrtnom uzdržavanju, Glas koncila, <https://www.glas-koncila.hr/razlika-između-doživotnog-i-dosmrtnog-uzdržavanja>, pristupljeno 8. veljače 2017.

CONVERSION OF A LIFELONG MAINTENANCE CONTRACT AND A CONTRACT FOR MAINTENANCE UNTIL DEATH TO A DEED OF GIFT BY REASON OF A VIOLATION OF A FORCED SHARE

Abstract

Situations where lifelong maintenance contracts and contracts for maintenance until death cannot be contested by reason of a violation of a forced share are becoming more common in practice. According to the Inheritance Act, a forced heir is in inheritance law entitled to the right to a forced share, which ipso iure belongs to him/her as an intestate heir. It is important to point out that pursuant to inheritance law, a testator may violate a forced share of an intestate heir only by virtue of free disposals or free legal transactions such as e.g. a deed of gift. Lifelong maintenance contracts and contracts for maintenance until death have gained increasing importance in forced heirship matters because, as strictly formal, bilateral and aleatory legal matters cannot be subject to rebuttal since these are contracts against payment and, accordingly, a forced heir is not entitled to reimbursement of this property for replenishment of his/her forced share. Case law of county courts, the Constitutional and the Supreme Court of the Republic of Croatia, as well as matters concerning a violation of a forced share of an heir, are analyzed in this paper.

Keywords: lifelong maintenance contract, contract for maintenance until death, deed of gift, forced share

ZAKONSKO NASLJEĐIVANJE U RIMSKOJ PRAVNOJ TRADICIJI*

Barbara Udovičić

studentica 2. godine Pravnog fakulteta Osijek

E-mail: barbara.udovicic@gmail.com

Pregledni rad

UDK 347.65(37)

Rad primljen 18. travnja 2019.

Sažetak

Nasljedno pravo grana se na dvije glave; oporučno i zakonsko nasljeđivanje. Ako oporuka ne postoji ili nije valjana, dolazi do zakonskog nasljeđivanja to jest, u takvim slučajevima nasljeđivanje se okreće zakonu te dolazi do nasljeđivanja onih koji su bili povezani najbližom vezom s ostaviteljem u sklopu postojećih obiteljskih veza. Glavna tema rada je zakonsko nasljeđivanje, odnosno njegov položaj i razvoj u rimskome pravu. Kao početna točka dan je uvid u općeniti razvoj i sam pojam rimskog nasljednog prava te je njegovo uređenje razmatrano tijekom različitih povijesnih razdoblja.

Nadalje, razrađuju se osnovni elementi nasljednog prava kao što su pretpostavke za stjecanje nasljedstva, posljedice stjecanja nasljedstva i pravna zaštita nasljednika. Također, razrađuje se institut bonorum possessio koji dovodi do važnih promjena u kontekstu nasljednog prava.

U drugom dijelu detaljno se analizira samo zakonsko nasljeđivanje, dajući uvid o promjenama reda nasljeđivanja i o samim karakteristikama praćeno preko civilnog, pretorskog, carskog i Justinijanova prava. Daje se pregled zakonskih redova te odnosi među nasljednicima.

Treći dio nadovezuje se na prethodna dva, opisujući suvremeno nasljedno pravo te kakav je utjecaj ostavljen na hrvatski nasljednopravni sustav. Odgovor na to pitanje daje se analizom Zakona o nasljeđivanju koji u Republici Hrvatskoj uređuje institut nasljeđivanja i određuje krug potencijalnih zakonskih nasljednika.

Na kraju rada iznesena su razmišljanja o važnosti postojanja spomenutog instituta te njegova svrha i značaj koji uživa u društvu i pravnom sustavu.

Ključne riječi: *intestatno nasljeđivanje, bonorum possessio, nasljedni red, krvno srodstvo*

* Rad je nagrađen Rektorovom nagradom za najbolji seminarski rad Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku za akademsku 2017./2018. godinu iz predmeta Rimsko pravo.

1. UVOD

Zakonsko (intestatno) nasljeđivanje veoma je važan dio nasljednog prava koji u svome razvoju prolazi kroz različite faze i doživljava promjene s posljedicama vidljivim i danas. Nasljedno pravo usko je povezano i usporedno se razvijalo s privatnim vlasništvom, a kako je samo vlasništvo jedan od najvažnijih instituta prava koje shvaćamo i kao središnjim institutom pravnog poretka, jasno proizlazi i sama bitnost nasljednog prava u pravnom sustavu pa tako i šire, u društvu i u odnosima među njegovim pripadnicima. Kako vlasništvo prema svojoj prirodi klasificiramo kao trajno pravo, takav položaj jasno ukazuje na njegovu neprekinutost postojanja koje se održava samim prenošenjem na druge subjekte određenim pravnim poslovima. S naglaskom rada na nasljedno pravo, ističe se važnost pravnog posla *mortis causa* koje ujedno i ukazuje na činjenicu da smrću određena prava i obveze ne propadaju i ne prestaju, nego prelaze na određenog nasljednika. Kao izvorišnu točku, prvotno je važno analizirati sam pojam nasljednog prava i njegove osnovne elemente da bismo mogli u potpunosti razumjeti prirodu zakonskog nasljeđivanja. Nasljedno pravo, a i samo zakonsko nasljeđivanje, stavljamo u povijesni razvojni kontekst te osvrtno na civilno, pretorsko, carsko i Justinijanovo pravo dobivamo uvid o načinu promjene reda nasljeđivanja i o samim karakteristikama koje su prevladavale u navedenim razdobljima.

Na samom početku rada, osim osnovnog pojma i pretpostavki za stjecanje nasljedstva, dotičem se i veoma važnog pojma *bonorum possessio* koji, osim što obilježava cijelo pretorsko razdoblje, uvodi uz agnatsko i kognatsko srodstvo koje postaje primjenjivije i bolje za uporabu. Tako ono predstavlja srž promjene nasljeđivanja i prekretnicu prema poboljšanju položaja određenih osoba i samog sustava nasljeđivanja. Nakon povijesnog osvrta i analize nasljeđivanja kroz rimsko pravo, što je i sam fokus rada, kristalizira se shvaćanje kakav je utjecaj ondašnje uređenja instituta nasljednog prava utjecalo na današnje odnose u svezi s nasljeđivanjem što je prikazano osvrtno na suvremeno uređenje zakonskog nasljeđivanja u hrvatskom pravnom sustavu.

Kroz cjelokupnu analizu teme, provlači se svrha nasljednoga prava koja se oslikava u opstanku i održavanju obitelji u kulturnom i ekonomskom smislu, očuvanju obiteljskog bogatstva te kontinuitetu imovinskih prava i obveza. Kao što je spomenuto, nasljedno pravo pronalazi svoju važnost od davnina kao pitanje kojim su se bavili sva društva svijeta u cilju očuvanja svoje, često teško stečene imovine, tako i obiteljske koja je dobivala sve veći značaj i status samim razvojem društva pa je obiteljsko nasljeđe oduvijek bilo povezano i sa samim statusom i položajem obitelji u društvu, neovisno o razdoblju i stupnju razvoja društva. Takve prilike proizlaze iz same prirode čovjeka koji nakon zadovoljavanja osnovnih životnih potreba teži što boljem i lagodnijem životu koji postiže određenim pravnim i ekonomskim radnjama što naposljetku dovodi do težnje i želje za zadržavanjem stečenih dobara u krugu obitelji što je rezultiralo formiranjem pravno uređenog reda nasljeđivanja, odnosno do razvitka samog nasljednog prava.

2. NASLJEDNO PRAVO

2.1. POJAM NASLJEDNOG PRAVA

Nasljedno pravo je *ius quod ad res pertinet*, odnosno pravo koje se odnosi na stvari što znači da je nasljedno pravo usmjereno na uređivanje imovinskih odnosa među ljudima.¹ U tu skupinu pravnih pravila, odnosno u imovinsko pravo zajedno s nasljednim pravom spadaju stvarno i obvezno pravo čija je temeljna karakteristika učinak *inter vivos*, dok nasljedno pravo karakterizira učinak *mortis causa* što znači da uređuje pravne poslove za slučaj smrti (*negotia mortis causa*). Također, razlika je u tome što se stvarno i obvezno pravo odnose na singularne sukcesije, što se objašnjava kao stjecanje samo pojedinih, određenih stvari ili prava, dok potonje se bavi pitanjima univerzalne sukcesije (*successio in universitatem*). Univerzalna sukcesija označava prijelaz svih prava i obveza s jedne osobe na drugu, odnosno ustupanje nasljeditelja u sva prava ostavitelja.

Raščlanjivanjem imovinskog prava te stavljanjem naglaska na nasljedno pravo, nužno je istaknuti njegov definiciju kao skup pravih normi kojima se regulira prijelaz imovinskih prava i obveza s jednog subjekta na drugi u slučaju smrti te kao ovlaštenje nasljednika da stupi u imovinske odnose koje je imao umrla.² Taj dvojaki pristup odnosi se na shvaćanje nasljednog prava u objektivnom³ i subjektivnom smislu ili pravo nasljeđivanja.⁴ Povezano s time, važno je naglasiti da do prestanka imovinskih prava i obveza ne dolazi smrću njihova nositelja, nego prelaze na novi subjekt označenog kao nasljednika, što znači da imovinska prava i imovinskopravne obveze preživljuju svoga nositelja i upravo na taj način se osigurava kontinuitet pravnih odnosa i svojevrsna sigurnost neke treće osobe prema kojoj ostavitelj ima određene obveze, kao primjerice neki dug i slično. Ta konstatacija ukazuje na razliku u odnosu na osobna prava i obveze koja su u pravilu vezana za osobu ovlaštenika, što znači da smrću osobe i ona prestaju. Kako je i sama laička asoci-

¹ Iz opširne literature o rimskom nasljednom pravu posebice izdvajamo: Baron, Julius, *Institucije rimskog prava*, Zagreb, 1925.; Berger, Adolf, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, The American Philosophical Society, Philadelphia, 1968.; Boras, Mile; Margetić, Luj, *Rimsko pravo*, Pravni fakultet, Rijeka, 1998.; Buckland, William Warwick, *A text-book of Roman law from Augustus to Justinian*, Cambridge, University Press, 1921.; C. M. Brune, *The Origin and History of Succession in Roman Law*, *Law Magazine and Review*, A Quarterly Review Jurisprudence, vol. 5, 1911.; Eisner, Bertold; Horvat, Marijan, *Rimsko pravo*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1948.; Hugh, Lindsay, *Adoption and Succession in Roman Law*, *The Newcastle Law Review*, vol. 3, br. 1., 1998.; Johnston, David, *The Cambridge Companion to Roman Law*, Cambridge University Press, 2015.; Kaser, Max, *Das römische Privatrecht*, C. H. Beck'sche verlagsbuchhandlung, München, 1955.; Romac, Ante, *Rimsko pravo*, Zagreb, 1998.; Yaron, Reuven, *Two Notes on Intestate Succession*, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, vol. 25, br. 3–4, 1957.

² Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 415.

³ Skup pravnih pravila koja uređuju sudbinu imovinskopravnih odnosa neke osobe poslije njezine smrti. Eisner, Horvat, *op. cit.* (bilj. 1), str. 469.

⁴ Ovlaštenje određene osobe stupiti u imovinskopravne odnose umrloga. Lučić, Zdravko; Šarac, Mirela, *Rimsko privatno pravo*, Pravni fakultet, Split, 2011., str. 246.

jacija na nasljedno pravo dobivanje određenog dijela ostavine, strogo osobna prava, koja se ne mogu prenositi jer prestaju smrću, ne mogu biti predmetom nasljeđivanja. Pod takve ubrajamo javna prava, prava iz statusnih i obiteljskih odnosa, neka stvarna prava poput osobne služnosti, ugovori koji se odnose na točno određene subjekte (*instuitu personae*) te deliktne obveze na pasivnoj strani. Tako je gospodarska zadaća nasljednog prava osigurati opstanak i nastavak pravnih odnosa nakon smrti osobe za koju su vezani. Upravo ta imovinska prava i obveze koje prelaze s njihova nositelja, na novoga subjekta, nose naziv *hereditas*. Pod tim pojmom razlikujemo ostavinu i nasljedstvo u svezi na koju osobu, odnosno na koji subjekt nasljednog prava se odnose. Kada je bilo riječ o umrlom, odnosno ostavitelju upotrebljava se naziv ostavina, s objašnjenjem da prenosi svoja imovinska prava i obveze na nasljednika s kojim ta imovina poprima naziv nasljedstvo. U navedenom odnosu sudjeluju *heres* i *de cuius* ili *defunctus*.

2.2. RAZVOJ RIMSKOG NASLJEDNOG PRAVA

Povijesni razvoj nasljednog prava vezan je uz četiri faze kroz koje nasljedno pravo prolazi te doživljava određene promjene. Tako razlikujemo nasljeđivanje prema civilnom pravu, prema pretorskom pravu i zatim carsko i Justinijanovo zakonodavstvo. Promjene koje obuhvaćaju nasljedno pravo oslanjaju se na nastanak i širenje privatnog vlasništva, odnosno proizvodnje, te sami povijesni razvoj obiteljske zajednice koji prati raspad rođovske zajednice i ono najvažnije, stupnjevanje i svojevrsan napredak od *consortiuma* do zajednice agnatskog⁵ i kognatskog⁶ tipa. Samom spoznajom kako pitanje nasljednog prava započinje civilnim pravom koje započinje 754. godine prije Krista i završava Justinijanovim zakonodavstvom koje obuhvaća razdoblje od 528. do 565. godine, ukazuje na iznimnu dugotrajnost procesa razvoja. Nedostatkom izvora, u smislu količine i pouzdanosti, dolazi do pobijanja mišljenja o najstarijem rimskom nasljednom pravu gdje jedna strana zauzima stajalište da je Rimljanima oporučno (testamentarno) nasljedno pravo starije od zakonskog (neoporučnog) nasljeđivanja. S druge strane uzima se u obzir da je isprva postojalo samo zakonsko nasljeđivanje u svim nasljednim pravima naroda staroga vijeka.⁷ U svezi s time, razlika između ova dva načina nasljeđivanja očituje se u sljedećem: zakonsko nasljeđivanje (*succession ab intestato*) određuje tko će biti nasljednik kada pokojnik nije sam naveo kako treba rasporediti njegovu imovinu. S druge strane, pravila oporučnog nasljednog prava (*succession ex testamento*) stupaju na snagu nakon

⁵ U agnatsku obitelj ulaze sve osobe podređene očinskoj vlasti njezina starješine (*pater familias*), dakle kako potomci tako i adrogirani, adoptirani, supruge u *manus* braku i pozakonjena djeca. Agnatsko je srodstvo srodstvo samo po očevoj strani. Romac, Ante, Rječnik rimskog prava, Zagreb, Informator, 1989., str. 413.

⁶ Kognatsko srodstvo jest krvno srodstvo, to jest i po očevoj i po majčinoj liniji. *Ibid.*

⁷ Brune, *op. cit.* (bilj. 1), str. 440.

što oporučitelj na propisani način, obično voljom, navede planove za raspolaganje svojom imovinom nakon njegove smrti.⁸

2.1.1. Nasljeđivanje prema civilnom pravu

Takav sistem nasljeđivanja poznaje Zakonik XII ploča čiji je primarni cilj ostanak imovine umrloga (*hereditas legitima*) u okviru obiteljske zajednice naziva se *consortium*.⁹ *Consortium* predstavlja zajednicu imovine, života i rada koju obilježava zajedničko vlasništvo. Ona je zajednica više braće te njihovih žena i djece usmjerenih na poljoprivredu i stočarstvo, na čijem čelu je jedan od odraslih muškaraca u zajednici. To je od najranijih vremena *pater familias* koji nije predstavljao samo građansku, nego i religijsku glavu obitelji te je bio vrhovni svećenik koji je prinosiso žrtve bogovima na obiteljskom oltaru u ime sebe i svoje obitelji.¹⁰ Postojanje glave *obitelji* upućuje da svi članovi koji su bili pod njegovom vlasti postaju zakonski nasljednici, bez obzira na koji su način pripali toj vlasti (rođenje, *adoptio*,¹¹ adrogatio).¹² U slučaju nepostojanja takvih nasljednika, ostavina pripada daljim agnatskim srođnicima, odnosno pripadnicima istoga roda (*gentiles*). Općenito je prihvaćeno da u slučaju Zakonika XII ploča u nepostojanju i u odsutnosti *sui*, samo *proximus agnatus* je imao pravo nasljeđivanja. Ako je umro prije prihvaćanja ili odbio, imovina nije ponuđena drugom agnatu.¹³ Skladno time, iz toga proizlazi da nasljednicima mogu biti samo najbliži agnati. Također, zbog *emancipatio*, *adoptio* ili kod kćeri, udajom u *manus* brak, dolazi do gubitka prava na nasljedno pravo obitelji kojoj pripadaju, odnosno kojoj su pripadali jer dolazi do istupanja iz obitelji i spajanja s novom ili do osamostaljena, kao što je slučaj kod emancipacije. Zakonik XII ploča predviđa i oporuku (*testamentum*) čije je upravljanje u doba civilnog prava bilo dosta ograničeno.

2.1.2. Pretorski nasljedni sistem

Raspadom *consortiuma* kao starinske obiteljske zajednice naglasak se stavlja na nasljeđivanje po krvnoj vezi što stavlja u sekundarni položaj starinski agnatski princip pripadnosti obiteljskoj zajednici. Pretorski je nasljedni sustav tako naginjao razbijanju načela agnacije kao jedine osnove nasljeđivanja, a sukladno tome kod instituta i pojma *proximus agnatus*, *proximus* počinje predstavljati ograničenje koje izvorno nije bilo tako

⁸ Mousourakis, George, *Fundamentals of Roman Private Law*, Auckland, Springer, 2012., str. 279.

⁹ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 415.

¹⁰ Brune, *op. cit.* (bilj. 1), str. 432.

¹¹ To je bio oblik posvojenja u kojem je osoba koja je posvojena bila *alieni iuris*. Hugh, *op. cit.* (bilj. 1), str. 63.

¹² Proces promjene statusa osobe koja je bila *pater familias* ili samostalna osoba (*sui iuris*) u status *filius familias* ili nesamostalne osobe (*alieni iuris*). *Ibid*, str. 62.

¹³ Yaron, *op. cit.* (bilj. 1), str. 385.

shvaćano. Pravo nasljeđivanja ima jedino *proximus agnatus*, ako je odbio ili umro prije prihvaćanja, cognati su mogli doći i tražiti *bonorum possessio*. To ne bi predstavljalo nikakvu nepravdu prema drugim agnatima jer su mogli i dalje tražiti *bonorum possessio* kao *unde cognati*, s time da nisu više udaljeni od *de cuiusa* nego cognati s kojima se natječu.¹⁴ Tako pretor određuje da pravo na ostavinu imaju i oni koji su bili emancipirani i živjeli samostalno još za očeva života, to jest, krvni srodnici koji su se odvojili od svoje agnatske obitelji i nisu stjecali nasljedno pravo prema civilnom pravu. Pretor je srodnicima dodjeljivao posjed ostavinske imovine (*bonorum possessio*) i štitio ih u tom svojstvu sve dok protekom roka dosjelogosti nisu postali nasljednicima i prema civilnom pravu:

D. 37,1,3,2–3 (*Ulpianus libro 39 ad edictum*) *Bonorum igitur possessionem ita recte definiemus ius perseguendi retinendique patrimonii sive rei, quae cuiusque cum moritur fuit. Invito autem nemini bonorum possessio adquiretur.*¹⁵

Tu se ističe posebna karakteristika istodobnog postojanja nasljednog prava prema civilnom i pretorskom pravu pretor ne stavlja izvan snage nasljedno pravo prema *ius civile*, nego osniva ustanovu pretorskog nasljeđivanja nazvanu *bonorum possessio*, predstavljenu kao svojevrsni mješoviti nasljedni sustav jer kao podlogu uzima agnatsko srodstvo, ali taj sustav dopunjava i mijenja u skladu kognacije pa je nasljedno pravo priznato i bračnim drugovima u slučaju pomanjkanja krvnih srodnika. *Bonorum possessio* dohvaća i oporučno nasljeđivanje koje doživljava promjenu u smislu priznanja *bonorum* posesije bližim rođacima te u smislu pojednostavnjenja te uklanjanja formalnosti. Pretor svojom djelatnošću dopunjava i sustav nužnog nasljeđivanja.

2.1.3. Carsko i Justinijanovo zakonodavstvo

Nasljeđivanje prema carskom pravu nastavlja u smjeru rada pretorskog prava i priznavanja kognatskoga načela. Posebice su uređivani odnosi majke i djece prema načelu kognacije što je i dovelo do izdavanja propisa u obliku senatskih mišljenja. Prisutnost dvojnog sustava nasljeđivanja je održana, a uz to dolazi do izgradnje ustanove fideikomisa (neformalnog zapisnog prava) koja potiskivanjem legata (formalni zapisi), mijenja rimsko zapisovno pravo. Justinijanovo zakonodavstvo završno i konačno reformama ukida dvojnju ustanovu nasljeđivanja te stapa civilno i pretorsko nasljedno pravo. Izgrađeno je i nužno nasljedno pravo spajanjem formalnog i materijalno nužnog nasljednog prava te dolazi do stapanja legata *ius civile* i fideikomisa carskog zakonodavstva. Ključno radnja i promjena ovoga razdoblja odnosi se upravo na postavljanje nove osnove intestatnog

¹⁴ *Ibid.*, str. 387.

¹⁵ *Trans. cit.*, Romac, A., Izvori rimskog prava, Informator, Zagreb, str. 468.–469.: *Bonorum possessio* pravno ovako definiramo (određujemo): to je pravo potraživanja i pridržavanja imovine ili stvari koje su nekome pripadale u času smrti. Nikome se ne može dodijeliti *bonorum possessio* protiv njegove volje.

nasljeđivanja. Novi temelj nasljednog prava postaje kognatsko srodstvo (*cognatio*) čija je prisutnost vidljiva i danas.

2.2. PODRIJETLO I PODJELA *BONORUM POSSESSIONIS*

Pretorsko pravo predstavlja iznimno važno razdoblje. O namjeri i svrsi koju pretor želi postići uvođenjem novoga nasljednoga sustava, prevladava teza da je ono služilo prvotno kao sredstvo za uređenje uloga stranaka u parnici o nasljedstvu (*hereditatis petitio*). Stranka koja je imala stvar, odnosno nasljedstvo, u svome posjedu dobivala je povoljniji položaj u odnosu na drugu stranku. S obzirom na to da je pretor u dvojbenim slučajevima na traženje nasljednih pretendena na temelju prethodnog kratkog ispitivanja stanja stvari davao nasljedstvo onome, za koga je govorila najveća vjerojatnost da je pravi nasljednik. Onaj, koji je na taj način dobio *bonorum posesiju*, nije dakako bio osiguran da će mu nasljedstvo ostati jer je drugi mogao protiv njega istupiti s *hereditatis* peticijom i tom tužbom uspjeti.¹⁶ *Bonorum possessio* uvodi promjene koje su išle prema poboljšanju u vidu priznavanja nasljednog prava osobama kao što su emancipirani sin, udana kći te žena koja nije bila *in manu* braku, što je bilo protivno nasljednom sustavu *iuris civilis*. Pretor je takvima pružao zaštitu unatoč tome što nisu bili nasljednici prema *ius civile* te je tako nastao mješoviti nasljedni sustav oblikovan i izrađen na temelju agnatskog srodstva oslonjenim na zakonsko nasljedno pravo po *ius civile*, uz važenje pretorskog instituta *bonorum possessio* usko povezanim s kognatskim srodstvom. Prema tome, *bonorum possessio* je posjed imovine dan od pretora osobi (*bonorum possessor*) bez obzira na to ima li pravo na nasljeđivanje u konkretnom slučaju prema civilnom pravu.¹⁷ Pravno gledano, *bonorum possessor* imao je sličan položaj kao univerzalni sukcesor, izuzevši naziva *heres*, koji je bio namijenjen samo za one koji su prema *ius civile* nasljeđivali cijelu imovinu. Kako nije bio nasljednik u pravom smislu, pretor pruža zaštitu tako što je nasljednicima prema *ius civile* uskratilo tužbu, bilo preko *exceptio doli*¹⁸ ili tim sredstvom štiti i ostaviteljeve najbliže srodnike ako bi ih on oporukom na nepravedan način isključio iz nasljedstva te upravo tim postupkom stvara se novo materijalno nužno nasljedno pravo.

Razlikujemo prvotno tri vrste *bonorum posesije*, a to su *bonorum possessio secundum tabulas*,¹⁹ *sine tabulis (bonorum possessio intestati)*²⁰ i *contra tabulas*.²¹ Sa stajališta od-

¹⁶ Eisner; Horvat, *op. cit.* (bilj. 1), str. 475.

¹⁷ Berger, *op. cit.* (bilj. 1), str. 375.

¹⁸ Prigovor na prevaru, *ibid.*, str. 459.; Kaser, *op. cit.* (bilj. 1), str. 566.

¹⁹ *Bonorum possessio* davala se onome koji je oporukom pozvan na nasljedstvo. Eisner; Horvat, *op. cit.* (bilj. 1), str. 476.

²⁰ *Bonorum possessio* davala se kao intestantno nasljedno pravo. *Ibid.*

²¹ Davanje *bonorum possessio* kao nužno nasljedno pravo suprotno oporuci. *Ibid.*

nosa *bonorum possessio* prema *ius civile* razlikujemo *adiuvandi (confirmandi)* kao davanje bonorum posesije onima kojima je prema civilnom pravu pripadalo nasljedno pravo. Ako nisu postojali nasljednici prema *ius civile*, govorimo o *supplendi iuris civilis gratia*, a *corrighendi iuris civilis gratia* odnosi se na davanje bonorum posesije unatoč postojanju jačih nasljednika po *ius civile*. Daljnja dioba zahvaća *bonorum possessio sine re* ako bonorum posesija nije dovodila do neosporivog stjecanja nasljedstva te *bonorum possessio cum re* kada dovodi do neosporivog stjecanja nasljedstva što se može oprimiriti u slučaju *bonorum possessio corrighendi iuris civilis gratia*. Posljednja podjela dohvaća razliku postojanja pretpostavki za stjecanje posesije te potrebu prethodnog ispitivanja stvari. Tako kod *bonorum possessio edictalis* pretor ispunjava zahtjev za dodjelu, bez prethodnog ispitivanja stanja stvari, onome tko tvrdi postojanje pretpostavke za stjecanje bonorum posesije. Osoba tek naknadno ima dužnost dokazati postojanje pretpostavki pred sudom. Kada se je radilo o slučajevima koji nisu bili predviđeni ediktom, odnosno u izvanrednim slučajevima dolazi do davanja *bonorum possessio cretalis*, oblika bonorum posesije koja se zasniva tek nakon ispitivanja stvari (*causae cognitio*) i to dekretom u svečanoj sjednici suda (*pro tribunali*).

2.3. PRETPOSTAVKE ZA STJECANJE NASLJEDSTVA

U rimskom pravu postojale su određene pretpostavke čije je ispunjenje bilo nužno da bi došlo do nasljeđivanja. One su faktične i pravne naravi, a obuhvaćaju smrt ostavitelja koji je pravni subjekt ostavine, njegova sposobnost imati nasljednike, dakle postojanje nasljednika koji posjeduju sposobnost biti nasljednikom, postojanje predmeta nasljedstva (imovine), pozivanje na nasljedstvo (*delatio*), prihvrat nasljedstva (*acquisitio*) te pravna osnova nasljeđivanja koja upućuje na načine pozivanja na nasljedstvo. Pravne osnove su zakon i oporuka (*testamentum*), stoga nasljeđivanje može biti intestatno ili zakonsko te testamentarno ili oporučno. Kasnije pretor uvodi i nužno nasljedno pravo kao novu pravnu osnovu za pozivanje na nasljeđivanje. Sumirajući dakle, do ostvarivanja nasljednopravnog odnosa i stjecanja nasljedstva dolazilo je kada bi pravilno pozvani nasljednik, koji je sposoban biti nasljednikom, prihvatio nasljedstvo, čime je stupao u sva prava i obveze ostavitelja.²²

Temeljna pretpostavka za pokretanje nasljeđivanja je naravno smrt ostavitelja, što iskazuje načelo *Hereditas vivi non datur* što je značilo da pravni subjekt imovine, koja se imala naslijediti, umro. Pravni subjekt imovine, odnosno ostavitelj nosi naziv *de cuius* ili *defunctus*.²³ Ostavitelj je dakle fizička osoba koji je morao imati sposobnost da bude

²² Lučić; Šarac, *op. cit.* (bilj. 4), str. 248.

²³ Naziv *de cuius* nastao je skraćivanjem izraza *de cuius hereditate agitur* (onaj o čijoj je ostavini riječ, odnosno o čijoj se ostavini raspravlja), dok *defunctus* (od *de fungere*, zapravo *defungere vita*) znači "onaj koji je prestao djelovati", dakle "umrli". Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 415.

naslijeđen što je u klasičnom pravu povezano sa statusom rimskog građana *sui iuris* koji su imali pravnu i poslovnu sposobnost te vlastitu imovinu kojom su mogli slobodno raspolagati. Tako robovi, peregrini, osobe *alieni iuris* te *capite deminuti* nisu mogli imati nasljednika što je povezano time što nisu imali vlastitu imovinu, punu poslovnu i pravnu sposobnost te time što su imali niži pravni položaj u rimskom društvu, odnosno bili su često pod vlašću druge osobe (očinska ili bračna vlast). Kako je postojala potreba prenošenja imovine, uz ostavitelja se pojavljuje i nasljednik kojega rimsko pravo poznaje kao *heresa*.²⁴ Važan uvjet je bio da nasljednik mora nadživjeti ostavitelja i da nasljednikom može biti proglašena samo osoba koja je živa u trenutku ostaviteljeve smrti, odnosno u trenutku delacije. Ipak, ovdje se javlja iznimka kod slučaja *postumus*, odnosno djeteta rođenoga nakon očeve smrti kod kojeg vrijedi pravilo izvedeno iz načela *nasciturus pro iam nato habetur, quotiens de commodis eius agitur* koje kaže da se rođenjem *postumusa* oporuka ukida – *postumi agnatione testamentum rumpitur*. Takvo načelo vuče korijene i poveznicu s obiteljskim pravom, odnosno osobnim pravom, u kojem se *nasciturus* smatrao već rođenim ako je bila riječ o njegovim interesima te se tako nastoji zaštititi i u nasljednom pravu.

Nasljednikom su mogli biti samo rimski građani, što isključuje peregrine, robove, *capite deminute* te osobe *alieni iuris*. Robovi i *alieni iuris* izuzetno su mogli biti nasljednicima ako su nasljedstvo stjecali svome gospodararu, to jest *pater familiasu*. Carsko zakonodavstvo zatim mijenja to da su i djeca *alieni iuris* dobili pravo biti nasljednicima. Justinijan ograničava uskraćivanje prava biti nasljednikom samo na političke i vjerske razloge. Sukladno tome, nasljednicima nisu mogla biti djeca neprijatelja, veleizdajnici i heretici. Uz ispunjenje tih određenih pretpostavki, da bi se steklo nasljedstvo, bilo je potrebno pozivanje određenog nasljednika na nasljedstvo u trenutku ostaviteljeve smrti. Taj akt nosi latinski naziv *delatio*.²⁵

Načini pozivanja na nasljedstvo iliti osnova delacije može biti oporuka, nasljedni red i nužno nasljedno pravo. Dakle, razlozi delacije bili su prema rimskom pravu ili oporuka (*testamentum*) ili zakon, to jest odnos izvjesne osobe prema ostavitelju, koji joj je prema zakonu davao pravo da bude njegovim nasljednikom.²⁶ Pozivanje na temelju oporuke bilo je zastupljenije i imalo je prednost pred zakonom. Zakonsko nasljeđivanje određeno je kao *successio ab intestato*, odnosno kao svojevrsna zamjena oporuci jer se za njime posezalo u slučaju pomanjkanja oporuke, nevaljanosti oporuke ili zbog naknadnog gubitka učinka. Protekom vremena dolazi do zakonskog nasljeđivanja protivno oporuci (*contra tabulas*) priznato najbližim krvnim srodnicima, a koje se klasificira kao treći razlog delacije. Oporučno i zakonsko nasljeđivanje međusobno su se suprotstavljali i

²⁴ Riječ *heres* se u latinskom jeziku pojavljuje samo u muškom rodu što bi moglo ukazivati na okolnost da je ostavina u starije doba pripadala načelno jedino muškarcima. *Ibid.*

²⁵ Riječ *delatio* stvoren je od glagola: *defero, deferre, detuli, delatum*, koji znači prenijeti, predati, izručiti. *Ibid.*, str. 444.

²⁶ Eisner; Horvat, *op. cit.* (bilj. 1), str. 478.

isključivali jer prema načelu *Nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest* nije se moglo nasljeđivati dijelom oporučno, dijelom zakonski. Kao poveznica javlja se i načelo *Semel heres, semper heres*, značenja da jedanput nasljednik uvijek ostaje nasljednik. Zaključno s time, vrijedila je postavka da pozivanje na nasljedstvo dovodi do trajnog nasljeđivanja. Ipak, sama delacija nije uvijek izravno dovodila do toga da osoba stvarno postane nasljednikom, nego je uz to bio potreban i prihvata nasljedstva nazvan *acquisitio*.²⁷ Ovdje razlikujemo *heredes necessarii* i *heredes voluntarii* s bitnom razlikom je li nasljednik član obiteljske zajednice (*suus heres*) ili strana osoba (*heres extraneus*). *Heredes sui et necessarii* bili su nasljednici koji su se nalazili pod vlašću ostavitelja u trenutku njegove smrti, dakle riječ je bila o osobama *alieni iuris* i robovima koji su morali prihvatiti ostavinu, odnosno stjecala su je *ipso iure* u samom trenutku delacije. To je značilo da im nasljedstvo pripada neovisno o njihovoj volji. Tako u ovome slučaju dolazi i do poklapanja s akvizicijom. Nasljednici *sui heredes* mogli su odlučivati o prihvaćanju nasljedstva jedino ako bi im tu mogućnost pružio ostavitelj riječima *si volet, heres esto* značenja – *ako želi, neka bude nasljednik*.

Nasljedstvo se nije moglo odbiti, pa ni u situaciji kada je bila riječ o prezaduženom. Taj nedostatak pretor ispravlja uvođenjem *ius abstinendi* kojim su imali pravo odreći se isključivo prezaduženog nasljedstva.²⁸ Postojalo je i pravo sastaviti popis naslijeđenih dobara i tako u skladu s *beneficium inventarii* odgovaralo se vjerovnicima samo do visine naslijeđene imovine. S druge strane javljaju je *heredes voluntarii* ili *heredes extranei* kao nasljednici koji nisu bili pod vlašću umrle osobe u trenutku njegove smrti, pa nije postojala obveza prihvata nasljedstva. Od njih se tražilo da prihvate ili odbiju ostavinu, pa tako osobe koje nisu bili pripadnici agnatske obitelji postajali su nasljednici samo ako su očitovali volju o prihvaćanju nasljedstva (*acquisitio hereditatis*). Volja se mogla očitovati formalno kao *cretio* ili neformalno *aditio nuda voluntate*. *Cretio* je izjava u obliku određene formule, koju daje oporukom postavljeni nasljednik pred svjedocima, potvrđujući da ga je ostavitelj postavio za nasljednika i da on nasljedstvo prihvaća.²⁹ Do svečanog formalističkog usmenog prihvata dolazilo je kada je ostavitelj to odredio u oporuci i kada je bio određen rok (*spatium deliberandi*), najčešće u trajanju od sto dana, u kojemu je nasljednik imao pravo na razmišljanje hoće li prihvatiti ostavinu te ako bi rok istekao, a on se nije izjasnilo, uzimalo se kao da ne želi prihvatiti ostavinu i izravno bi izgubio pravo na nasljedstvo te bi se nakon toga tražio drugi nasljednik. To je bila praksa prema civilnom pravu, dok je Justinijanovo pravo, upravo suprotno, smatralo da je propuštanjem izjave zapravo došlo do prihvaćanja. Takvo razdoblje razmišljanja u kojemu je ostavina bez vlasnika naziva se ležeća ostavina (*hereditas iacens*). *Pro herede gestio* smatralo se neformalnim prihvatom ostavine i to prešutnim putem u obliku ponašanja iz kojega se iščitavala volja i želja nasljednika da prihvati ponuđenu imovinu. Riječ

²⁷ Dolazi od glagola *acquirere*, *acquirere* što znači pridobiti, steći.

²⁸ Mousourakis, *op. cit.* (bilj. 8), str. 298.

²⁹ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 445.

je bila o konkludentnim radnjama gdje se osobu koja se primjerice useli u naslijeđenu kuću ili koja upotrebljava i koristi stvari iz ostavine direktno smatra nasljednikom jer se iz takvog čina daje izvući zaključak da je došlo do prihvaćanja nasljedstva. Prihvaćanje nasljedstva zaključivalo se već spomenutim načelom *semel heres, semper heres*, a odbijanje nasljedstva (*repudiatio*) moglo se izvršiti na bilo koji način i oblik i nije se moglo opozvati.

U razdoblju pretorskog prava nasljedstvo se stjecalo tako što je nasljednik, najčešće u roku od sto dana nakon delacije, zatražio od pretora posjed ostavinske imovine, odnosno već spomenuti *bonorum possessio*. Takav posjed pretor bi dopustio ako ne bi bilo nasljednika prema *ius civile* koji bi mogli iskazati protivljenje. Tako se u ovome slučaju javlja institut dosjelogosti – *usucapio pro herede*³⁰ na čijem temelju bi nasljednik prema pretorskom pravu postao *heres* i prema civilnom pravu. Poslije ta ustanova biva ograničena, a nepošteno zauzimanje tuđe ostavine proglašeno kaznenim djelom, odnosno *crimen expilatae hereditatis*, nakon čega *usucapio pro herede* mora biti u skladu s redovitim pravilima o dosjelogosti. Još što se tiče prihvaćanja nasljedstva, to pravo se prvotno nije moglo prenijeti na drugoga, a pretor tako uvodi *transmissio delationis* kako bi se omogućio prijenos delacije na nasljednike pozvane ako bi on umro. Također isticalo se i načelo rimskog prava, akrescencija ili *ius accrescendi*, prema kojemu ako pozvani nasljednik ne prihvati nasljedstvo, ti dijelovi ostavine prirastaju razmjerno dijelovima ostalih sunasljednika.

2.4. POSLJEDICE STJECANJA NASLJEDSTVA

Prihvaćanjem nasljedstva nasljednik stupa u sva nasljeđiva prava i obveze što je imao umrli, kao njegov univerzalni sukcesor.³¹ Tako pod obveze koje su prenesene spada i plaćanje dugova koje je ostavitelj imao, što nasljednika stavlja u iznimno nepovoljan i nezahvalan položaj jer dolazi do spajanja njegove imovine s naslijeđenom. Takva radnja nosi naziv *confusio bonorum* i prema njoj nasljednik plaća nasljednikove dugove svojom cjelokupnom imovinom, što može biti problem kada iznos dugova premašuje vrijednost dobivenog nasljedstva. Stoga, pretor uvodi pravna sredstva za zaštitu nasljednika – *beneficium abstinendi*, *beneficium inventarii* te *beneficium separationis*. Prvospomenuto sredstvo jest pravna mogućnost osoba koje su pripadale u prvi red intestatnih nasljednika prema Zakoniku XII ploča, pa prema tome stjecale mogućnost i protiv svoje volje da ne prihvate nasljedstvo.³² Morale su biti ispunjene pritom pretpostavke uzdržavanja

³⁰ Ustanova na osnovi koje je bilo koja osoba, koja bi posjedovala ostavinu za godinu dana, stjecala dosjelošću ostavinu i položaj nasljednika. Nije se tražila ni *iusta causa* ni *bona fides*. Eisner, Horvat, *op. cit.* (bilj. 1), str. 249.

³¹ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 449.

³² *Ibid.*, str. 450.

od korištenja, upotrebe i uprave ostavinskim stvarima. *Beneficium inventarii* uvedeno je također kao pravno sredstvo koje je pružalo mogućnost nasljednicima da ograniče svoje odgovornosti za preuzete obveze. Već spomenuto, kao mogućnost popisivanja stvari iz ostavine, odgovornost se ograničavala do ukupnog iznosa vrijednosti tih popisanih stvari. Popis imovine trebao je biti započet u roku od trideset dana od izvršenja delacije ili otvaranja oporuke te završiti u roku od šezdeset dana. Postojao je uvjet da se to mora obaviti u nazočnosti služene osobe i svjedoka. U tome razdoblju popisivanja vjerovnici nisu mogli naplatiti tražbinu, nego tek nakon izvršenja toga postupka i to do visine vrijednosti imovine ostavitelja. *Beneficium separationis*³³ predstavlja pravno sredstvo za zaštitu ostavinskih vjerovnika u prilikama nasljednikove prezaduženosti. Vjerovnici su u roku od pet godina imali pravo zatražiti razlučenje ostavine od imovine koju je imao vjerovnik, a takvu odluku o razdvajanju imovine donosio bi pretor dekretom – *separatio bonorum*.³⁴ Postojao je red podmirivanja tražbina koji na prvo mjesto stavlja ostavinske vjerovnike koji su tražili *separatio*, nakon čega slijede vjerovnici koji nisu tražili takav postupak, a nakon njihova podmirivanja, imovina što bi ostala, ako bi ostala, pripadala bi nasljedniku.

2.5. PRAVNA ZAŠTITA NASLJEDNIKA

Kako je nasljednik bio univerzalni sukcesor, raspolagao je pravom koristiti se pojedinačnim tužbama (*actiones*) koje je mogao podizati i ostavitelj. Za tom se tužbom poseže kada tuženik priznaje nasljedniku položaj nasljednika. U slučaju kada civilnom nasljedniku koji nije imao posjed nad ostavinom biva osporavano, izričito ili prešutno, njegovo svojstvo nasljednika od strane posjednika, nasljednik poseže za posebnom tužbom sličnoj *rei vindicatio*, odnosno podiže *hereditatis petitio*. To je tužba kojom je nasljednik tražio bilo ostavinu kao cjelinu bilo pojedine ostavinske stvari zasnivajući svoj zahtjev jedino na svome svojstvu nasljednika.³⁵ U poveznici s *rei vindicatio* tuženik se nije morao upustiti u parnicu te u tom slučaju pretor daje na raspolaganje tužitelju uporabu *interdictum quam hereditatem* kojim se nalaže obveza izručenje nasljedstva tužitelju.³⁶ Zajednička karakteristika je bila i odgovornost tuženoga iz čega proizlazi da je *possessor*

³³ Povlasticom nazvanom *beneficium separationis* nije se mogao koristiti nasljednik koji je tražio da mu se dopusti *tempus deliberationis* jer je to vrijeme odlučivanja moglo imati istu ulogu kao i *beneficium inventarii*, to jest nasljednik je imao mogućnost utvrditi je li ostavina prezadužena. *Ibid.*

³⁴ *Separatio bonorum* nema mjesta: nakon pet godina od nastupa; ako su predmeti ostavštine već s nasljednikovom imovinom pomiješani; ako je vjerovnik nasljednika primio za svog dužnika. Egersdorfer, Aleksander, Predavanja dr. Aleksandra Egersdorfera o pandektama, treći svezak: obiteljsko i nasljedno pravo, Tisak i naklada dioničke tiskare, Zagreb, 1917., str. 221.–222.

³⁵ Eisner; Horvat, *op. cit.* (bilj. 1), str. 520.

³⁶ Na temelju *hereditatis* peticije imao je osuđeni izručiti sve što se nalazilo u ostavini u vrijeme delacije, to jest ne samo one stvari koje su bile u ostaviteljevu vlasništvu ili koje je on držao kao uživalac ili založni vjerovnik, nego i one, koje je držao kao depozitar ili komodatar jer je nasljednik i za te stvari odgovarao (Paul, D. 5,3,19,pr.).

malae fidei bio odgovoran za svu štetu i gubitke nastale na ostavini, pa čak i za *casus*, i to prije i nakon litiskontestacije, a nakon litiskontestacije je odgovarao samo *possessor bonae fidei*, što znači da je morao vratiti stvari iz nasljedstva u stanju u kakvom su se nalazile u trenutku početka parnice. Nije odgovarao za gubitak, trošenje i darovanje stvari, nego samo ako se obogatio, odnosno u slučaju prodavanja stvari iz nasljedstva naknađuje samo kupnju koju je za njih primio pri čemu se nisu obračunavale kamate. Razlika između tih dviju sličnih tužbi iskazivala se u tome što je tuženi morao dokazivati svoje svojstvo nasljednika. Glede *bonorum possessora* pretor mu je pružao *interdictum quorum bonorum* kojim može tražiti posjed, odnosno bonitarno vlasništvo nad ostavinskim stvarima, to jest ide samo za time da mu se izruče tjelesne stvari, koje pripadaju nasljedstvu, a nipošto netjelesne stvari.³⁷ Gubljenjem razlika između pretorskog i civilnog prava, *bonorum possessoru* priznaje se *hereditatis petito possessoria* kao *utilis hereditatis petitio* kojom može tražiti i stvari i prava, odnosno cjelinu ostavine.

3. INTESTATNO (ZAKONSKO) NASLJEĐIVANJE

3.1. POJAM INTESTATNOG NASLJEĐIVANJA

Zakonsko (intestatno) nasljeđivanje je stjecanje subjektivnog nasljednog prava zbog ostaviteljeve smrti, koje se zbiva neposredno na temelju zakona jer u trenutku otvaranja nasljedstva, glede stjecanja postoje one pravne činjenice koje su zakonom određeni pravni temelj nasljeđivanja ostavitelja.³⁸ Intestatno nasljeđivanje³⁹ omogućeno je osobama koje su s ostaviteljem povezane nekim zakonom određenim obiteljskim vezama. Kao što je već spomenuto, takav oblik nasljeđivanja isprva je postojao kod svih naroda starog vijeka, dok se kod Rimljana veoma rano pojavljuje i oporučno, testamentarno nasljeđivanje koje je već određeno u Zakoniku XII ploča. Različiti obiteljski i srodnički odnosi koji su se oblikovali i mijenjali tijekom vremena, a na koje su, prije svega, utjecale brojne društvene, gospodarske i ekonomske promjene (u smjeru privatnog vlasništva), oblikovale su i modificirale zakonski red nasljeđivanja. Sukladno s takvim razvojem i faze koje prolazi cjelokupno nasljedno pravo, razlikujemo nasljeđivanje prema civilnom, pretorskom, carskom i Justinijanovu nasljednom pravu.

Pritom, nužno je istaknuti da zakonsko nasljedstvo nastupa, kada ostavitelji nisu ništa odredili oporukom, to jest, kada oporuke nema, odnosno kada ju ostavitelj nije napravio

Morao je nadalje povratiti ubrane plodove ostavinskih stvari (Ulp. D.5,3,13,7), kupnju prodanih ostavinskih stvari i naplaćene tražbine (Ulp. D.5,3,16,1). Eisner; Horvat, *op. cit.* (bilj. 16), str. 552.

³⁷ Baron, *op. cit.* (bilj. 1), str. 333.

³⁸ Gavella, Nikola; Belaj, Vlado, *Nasljedno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2008., str. 189.

³⁹ Pojam izveden od latinskog izraza *ab intestato*, potpunije rečeno *hereditas ab intestato*. Romac, *op. cit.* (bilj. 1.), str. 418.

(*si intestato moritur*), kada je oporuka nevaljana ili kada ne nastupi ni pozvani ni tko drugi na njegovo mjesto, odnosno kada nasljednici postavljeni oporukom odbijaju takav položaj, to jest nisu htjeli ili nisu mogli postati nasljednicima zbog određenih razloga. U takvim slučajevima nasljeđivanje se okreće zakonu te dolazi do nasljeđivanja onih koji su bili povezani najbližom vezom s ostaviteljem u sklopu postojećih obiteljskih veza. Općenito gledajući, oporučno nasljeđivanje, prije svega, rezultat je promjene položaja pojedinca u društvu koji dobiva oporučnu slobodu raspolaganjem svoje imovine, no kako on živi uglavnom u obitelji, imovina se u pravilu ostavlja najbližim srodnicima.

Razlikujemo i tri vrste poziva zakonom. Prvo je zakonito nasljedstvo roda, zatim poziv supruge te izvanredni slučajevi zakonitog nasljedstva o čemu će dalje biti govora.

3.2. INTESTATNO NASLJEĐIVANJE PREMA CIVILNOM PRAVU ZAKONIKA XII PLOČA

Nasljeđivanje u razdoblju od 754. godine prije Krista do 201. godine prije Krista uređeno je Zakonikom XII ploča (*Leges duodecim tabularum*) te dijelom običajima. Takav oblik nasljeđivanja išao je u prilog *consortiumu*, kao velikoj obiteljskoj zajednici sa zajedničkim vlasništvom. Iako se u spomenutom zakoniku spominje oporuka, ona još ne postoji u smislu slobodnog izbora nasljednika, stoga kada *pater familias* ne bi učinio oporuku, dolazilo bi do ostvarivanja zakonskog nasljednog reda zasnovanog na agnatskom srodstvu, što se nije osvrtao na kognatsko srodstvo. Odmah, smrću ostavitelja, ostavina bi pripala nasljedniku prema pravilu o tri reda nasljednika. To je zahtijevalo postojanje nasljednika u što je spadao i *nasciturus* (još nerođeno dijete). Dakle, intestatni nasljedni red prema civilnom pravu uređen je Zakonikom XII ploča i određuje tri reda nasljednika: *sui heredes*, *proximus agnatus* i *gentiles*:

XII tab. 5,3 *Uti legassit super pecunia tutelave suae rei, ita ius esto. Si intestato moritur, cui suus heres nec escit, adgnatus proximus familiam habeto. Si adgnatus nec escit, gentiles familiam habento.*⁴⁰

Prvi nasljedni red čine *sui heredes* koji su najbliži agnatski srodnici ostavitelja koji su bili pod njegovom očinskom ili bračnom vlašću za života, a njegovom smrću postaju *sui iuris*.⁴¹ U prvi red ubrajamo ženu u *manus* braku, ostaviteljevu djeca rođenu, adrogiranu i adoptiranu, unuke ranije umrlih ili emancipiranih sinova, dok žena iz braka *sine manu*, emancipirana djeca i njihovi potomci koji nisu ostali pod vlašću ostavitelja nisu spadali pod zakonske nasljednike. Nasljednici prvog reda bili su *heredes neccessarii*, što

⁴⁰ *Trans. cit.*, Romac, *op. cit.* (u bilj. 15), str. 21.: Kako odredi (*pater familias*) o svojoj imovini i tutorstvu, tako neka bude pravo. Ako netko umre bez testamenta tko nema svog nasljednika, neka nasljedstvo pripadne najbližem agnatu. Ako nema agnata, neka nasljedstvo pripadne gentilima.

⁴¹ Buckland, *op. cit.* (bilj. 1), str. 363.

je značilo da su postajali nasljednici neovisno o vlastitoj volji te se nisu mogli odreći nasljedstva niti ga odbiti ako je bilo prezaduženo, o čemu se već govorilo. Smrću, ostavina im je odmah pripadala bez potrebe izjave volje. Imovina, odnosno ostavina dijelila se prema lozama (*in stirpes*), a ne prema glavama (*per capita*) uz primjenu načela reprezentacije. *Successio in stirpes* vrijedila je u slučaju postojanja više "svojih", prema kojem bliži srodnik isključuje iz nasljeđivanja svoje potomke. Tako primjerice sin ostavitelja ima prednost pred njegovim potomcima, odnosno sin isključuje od nasljeđivanja svoju djecu, a ako je bila riječ o situaciji kada bi taj sin prethodno umro, onda njegova djeca dobivaju pravo nasljeđivanja kakvo je imao njihov otac za života i samo onaj dio koji bi izvorno pripao njihovom ocu ako bi u nasljeđivanju postojao primjerice još jedan sin. To je riječ o načelu reprezentacije ili *ius representationis*. Što se tiče žena, supruga u *manus* braku bila je u položaju kćeri (*filiae loco*) pa je nasljeđivala jednako kao djeca. Ako je riječ o nasljeđivanju iza žene, *sui* ne postoje jer žena ne može imati očinsku vlast.⁴²

U slučaju kada ostavitelj nema "svojih", na nasljedstvo se pozivao najbliži agnat izvan kruga *sui heredes – proximus agnatus*.⁴³ Prema tome, riječ *proximus* označava ograničene nasljeđivanja samo za najbliže agnate.⁴⁴ Posrijedi je drugi nasljedni red u koji ulaze srodnici koji nisu živjeli u istoj obitelji, ali su nekada zajedno s ostaviteljem pripadali istoj obiteljskoj zajednici. Tu ubrajamo ostaviteljevu braću i sestre te njihove potomke. Vrijedilo je pravilo da bliži srodnici isključuju dalje srodnike, dok načelo reprezentacije u ovome slučaju nije upotrebljivo. Kako su bili *heredes voluntarii* ostavljena im je mogućnost prihvata ili odbijanja nasljedstva. Ako bi odbili, ono bi jednostavno ostalo bez nasljednika, što se zvalo *hereditas vacans* kao ostavina bez vakanta, te bi pripala državi jer nije bila moguća delacija na dalje srodnike u slučaju kad najbliži agnat ne prihvati (*successio gradum*).

Gentiles jest treći nasljedni red, u koju ulaze pripadnici istog roda. Do njega dolazi kada ne postoje ni nasljednici u prvom redu ni najbliži agnati iz kruga uže obitelji. Imovina ostavitelja tako je ulazila u imovinu gentilne zajednice, gdje Zakonik XII ploča kaže neka imovina pripadne gentilima – *gentiles familiam habento*.

3.2. INTESTATNO NASLJEĐIVANJE PREMA PRETORSKOM PRAVU (*BONORUM POSSESSIO INTESTATI*)

Kraj razdoblja Republike obilježen je velikim promjenama: nestajanjem zajedničkog vlasništva, razvijanjem suprotnog, privatnog vlasništva, uvođenjem robne proizvodnje te mijenjanjem obiteljskih odnosa što za posljedicu ima raspad *consortiuma* i agnatskog

⁴² Boras; Margetić, *op. cit.* (bilj. 1), str. 175.

⁴³ Mousourakis, *op. cit.* (bilj. 8), str. 280.

⁴⁴ Yaron, *op. cit.* (bilj. 1), str. 386.

tipa obitelji. Agnatsko srodstvo gubi važnost jer slabi moć vlasti *pater familiasa*, što je uzrokovano odvajanjem i osamostaljivanjem osoba koje su bile *alieni iuris*. Ta mogućnost proizlazi iz bogatstva koje je omogućavalo i opstanak izvan obitelji, stoga slučaj emancipacije djece nije bila rijetkost. Emancipacijom, odnosno izlaskom iz obitelji i gubljenjem očinske vlasti gubilo se i pravo na nasljeđivanje. Pretor takav položaj emancipiranoga smatra nepoštenim te kako bi izjednačio njegov položaj s osobama *alieni iuris* uvodi novu ustanovu *bonorum possessio*.⁴⁵ Tom, već spomenutom ustanovom, napušta agnatsko načelo nasljeđivanja te usvaja i krvno srodstvo (*cognatio*), čime se prihvaća i dopušta da i emancipirana djeca imaju pravo biti nasljednici oca. Time dolazi do nove nejednakosti jer je emancipirani sin imao vlastitu imovinu te je sam zarađivao za sebe, dok su osobe *alieni iuris* bile obvezatne predati sve što zarade u imovinu *pater familiasa*. Pretor uvodi rješenje u obliku *collatio bonorum* na temelju koje je emancipirani sin morao svu svoju imovinu koju je imao u trenutku ostaviteljeve smrti, uključujući i sve dobitke nakon emancipacije, uvrstiti u ostavinu ako bi htio sudjelovati u nasljeđivanju zajedno s neemancipiranom djecom.⁴⁶ U kolaciju nije ulazila imovina *peculium castrense* i *quasicastrense* jer je nju mogao steći i pod očevom vlašću. Ako kolacija nije bila izvršena, emancipirani ne bi dobivao *bonorum possessio*. Isprva se kolacija vršila realnim unošenjem imovine u ostavinu, a naknadno dopušta se stipulacija, to jest, samo obračunavanje i kojom emancipirani sin preuzima obvezu da će imovinu unijeti. Kolacija se nije zahtijevala u sljedećim slučajevima: ako *sui heredes* ne zahtijevaju te ako kao nasljednici postoje samo emancipirana djeca. Javljalo se i pitanje potomaka emancipiranoga koji su bili *sui heredes* ostavitelja. U ranije doba nudi se rješenje kojim emancipirani s *bonorum possessio* isključuje svoje potomke, dok poslije dolazi do promjene u korist djece emancipiranoga koja su bila pod vlašću ostavitelja kojom su ona dobivala jednu polovicu, a njihov emancipirani otac drugu. Tako je kolacija postala općom ustanovom kod nasljeđivanja potomaka jer je isti princip poslije proširen na slučaj u kojem je otac svojoj kćeri dao miraz (*dos*), koji je potom postao vlasništvo njezina supruga. Ako je kći htjela naslijediti na istoj osnovi kao i *sui heredes*, morala je "unijeti" vrijednost miraza (*collatio dotis*).⁴⁷ Također, primjenjivala se i u obliku darovanja (*collatio donationis*).

Edictum perpetuum određuje pretorski nasljedni sustav koji se sastojao od četiri reda koji su imali pravo zahtijevati *bonorum possessio*. To su: *unde liberi*, *unde legitimi*, *unde cognati* i *unde vir et uxor*.

⁴⁵ *Bonorum possessio* dodjeljivan je samo ako bi zainteresirani to tražio, a pretor je odredio i rokove u kojima je zahtjev morao biti podnesen. Za najbliže srodnike taj je rok iznosio godinu dana, računajući od delacije (ostaviteljeve smrti), a za ostale obično 100 dana. Ako potencijalni *bonorum possessores* iz jednog reda nisu iskoristili svoje pravo traženja ostavinske imovine ili bi se izričito odrekli nasljedstva, pretor je tu mogućnost davao nasljednicima iz sljedećeg reda. Na taj je način u pretorskom sustavu *ab intestato* stvorena ustanova *successio ordinum* (nasljeđivanje po redovima) i *successio graduum* (to jest, pravo daljih krvnih srodnika iz trećeg reda (*cognati*) da prihvate nasljedstvo, ako to nisu učinili bliži srodnici). Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 422.

⁴⁶ Berger, *op. cit.* (bilj. 1), str. 393.

⁴⁷ Mousourakis, *op. cit.* (bilj. 8), str. 299.

*Unde liberi*⁴⁸ prvi je pretorski nasljedni red u koji ulaze i neposredni potomci i unuci za koje se primjenjuje načelo reprezentacije. U prvi red ulaze i emancipirani sin te sin kojega je otac ustupio u adopciju novome *pater familiasu* koji ga naknadno emancipira. Njima se priznaje pravo izdavanja zahtjeva za *bonorum possessio* kao i reprezentantima emancipiranoga oca koji je umro prije ostavitelja. Uz primjenu načela reprezentacije, ostavina se dijelila prema lozama (*in stirpes*), a unutar iste skupine prema glavama (*per capita*).⁴⁹

U drugi nasljedni red ulazili su *unde legitimi* takozvani zakonski nasljednici. Oni su imali pravo na nasljeđivanje po civilnom pravu po Zakoniku XII ploča od kud i proizlazi naziv. Posrijedi su agnati koji nisu ulazili u prvi nasljedni red, a pozivani su na nasljeđivanje kada nije bilo nasljednika *unde liberi*. U ovu skupinu ulaze *sui heredes*, *proximus agnatus* i *gentiles*. Odnosno, riječ je bila o onima koji se ponovno pozivaju. Zapravo, u ovu su grupu ulazili agnati koji su bili u drugom redu nasljeđivanja i prema civilnom pravu, dakle *proximus agnatus* jer je gentilno nasljedno pravo palo u zaborav, a *sui heredes* najčešće su spadali već u prvi nasljedni red. Kako su u tome smislu civilno i pretorsko pravo bili povezani, glavna razlika koja se isticala bila je u tome što je najbliži agnat mogao tražiti *bonorum possessio* i onda kada to nije učinio *suus heres*, što prema civilnom pravu nije bilo moguće jer ustanove devolucije (prenošenja prava sa *sui heredes* na *agnati proximi*) tada nije bilo.⁵⁰

Treći red nasljednika nosi naziv *unde cognati*. U njega ulaze svi ostali krvni srodnici sa zaključnim šestim stupnjem srodstva, a u nekim je slučajevima sezalo i do sedmoga (za računanje srodstva vrijedilo je načelo *Tot gradus, quod generatines*, u prijevodu *Koliko poroda, toliko stupnjeva*). I ovdje se primjenjivalo pravilo da bliži srodnik isključuje iz nasljeđivanja daljeg (*successio graduum*), a ako ih je bilo više, dijelili su *per capita*.⁵¹ Kako je zapravo jedini uvjet bio krvna veza, emancipacija ili *capitis deminutio minima* nisu utjecali, ali držanjem do krvnog srodstva, žena ili snaha iz *cum manu* braka te adoptirana djeca nisu ostvarivali pravo nasljeđivanja kao *cognati*.

Četvrti nasljedni red *vir et uxor* gledao se ako nije bilo drugih, bližih srodnika, ni u agnatskom ni u kognatskom srodstvu, odnosno ako nema nasljednika iz prethodna tri reda. Riječ je bila o međusobnom nasljeđivanju muža i žene. Morala je biti ispunjena

⁴⁸ Naziv *unde liberi* nastao je skraćivanjem duže rečenice koja je glasila *petere bonorum possessionem ex illa parte edicti unde liberi vocantur* (to jest, tražiti *bonorum possessio* na temelju onog dijela pretorskog edikta prema kojem su djeca, potomci, pozvani na nasljedstvo). Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 422.

⁴⁹ Ako je ostavitelj djecu emancipiranog sina pridržao u vlasti, tada prema ediktu *de coniungendis cum emancipatio liberis eius* (koji je prema svome začetniku Salviju Julijanu nazvan nova *clausula Iuliani*) nasljeđuje emancipat zajedno sa svojom djecom, i to tako da od dijela loze koja im svima dopada, emancipat dobiva jednu polovicu, a njegova djeca drugu. Eisner; Horvat, *op. cit.* (bilj. 1), str. 308.

⁵⁰ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 423.

⁵¹ Buckland, *op. cit.* (bilj. 1), str. 367.

pretpostavka zajedničkog života te zakonitog braka (*iustum matrimonium*).⁵² Položaj supruge u odnosu na civilno pravo u kojemu je osim što je bila *suus heres*, imala je i položaj *filiae loco* te je na taj način konkurirala svojoj djeci u stjecanju nasljedstva, znatno pogoršan, a postajao je i nepovoljniji. Supruga može postati nasljednikom tek u četvrtom redu jer kako je riječ o ženi s kojom je sklapan brak, nedostajala je krvna veza da bi ona pripadala u ranije redove nasljeđivanja. Uz to, kako je *cum manu* zamijenio brak *sine manu* u kojemu žena zadržava imovinu koju posjeduje također ju stavlja u nepovoljniji položaj, odnosno tek ju zahvaća pravo nasljeđivanja prema četvrtom redu.

3.3. CARSKO PRAVO

Carsko zakonodavstvo nastupa s ciljem proširivanja reformi, to jest bonorum posesije koju je započeo pretor. Osnova je bilo krvno srodstvo, no često je dolazilo do stjecanja ostavine od strane nasljednika prema *ius civile*, što je oštećivalo kognatske srodnike. Takav problem javljao se kod nasljeđivanja djece od strane majke i obrnuto. Naime, budući da majka nije bila agnat svojoj djeci u braku *sine manu*, imovina te djece nije joj prema civilnom pravu mogla uopće pripasti, a prema pretorskom pravu nasljednik iz drugog nasljednog reda (*unde legitimi*) imao je prednost pred njom jer je majka kao kognat ulazila tek u treći nasljedni red.⁵³ U cilju ispravka takvih situacija, u 2. stoljeću n. e. donesena su dva senatska mišljenja. Riječ je o *Senatus consultum Tertullianum* i *Senatus consultum Orphitianum* te oba reguliraju nasljeđivanje između djece i majke iz *sine manu* braka jer je ona imala vlastitu imovinu. *SC Tertullianum* potječe iz doba Hadrijana te je njime majci ustanovljeno nasljedno pravo na ostavini bračne i izvanbračne djece, uz uvjet da je imala *ius liberorum*.⁵⁴ Ono joj je moglo biti priznato kao posebna povlastica carskom odlukom, ako je kao rođena u slobodi (*ingenua*), prema Augustovu ženidbenom zakonodavstvu, rodila barem troje djece te ako je riječ o oslobođenici (*libertina*) da je rodila barem četiri puta.⁵⁵ Također, da bi majka mogla naslijediti dijete ono nije smjelo imati potomke, oca ili punokrvnu braću. *Senatus consultum Orphitianum* dovodi do ostvarenja nasljedna prava bračne i izvanbračne djece prema imovini majke u čemu su imali prednost nad njezinim agnatima. Naglasak se stavlja na to kako pravo nasljeđivanja nije bilo određeno statusom, odnosno jesu li djeca *sui iuris* ili *alieni iuris*, potječu li iz braka ili su rođena izvan braka. Važno je samo da su pravo ostvarivala djeca rođena u slobodi koja su bila rimski građani.

⁵² Za zaključenje valjanog rimskog braka tražili su se *ius conubii*, djelatna sposobnost te pristanak *patris familias* za osobe *alieni iuris*. Romac, *op. cit.* (bilj. 5), str. 414.

⁵³ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 425.

⁵⁴ Mousourakis, *op. cit.* (bilj. 8), str. 283.

⁵⁵ Buckland, *op. cit.* (bilj. 1), str. 368.

3.4. JUSTINIJANOVO PRAVO

Justinijanova kodifikacija, koja je obilježila razdoblje od 528. do 534. godine, poslužila je u dopunjavanju odredbi intestatnog nasljeđivanja. Dopune i promjene išle su u smjeru uklanjanja smetnji nasljeđivanja za ženske srodnike, određivanje *successio gradum* i agnatima, ograničavanje nasljednog prava agnatima te se javlja *cognatio servilis* kojim se za pravo nasljeđivanja proširuje i na ono srodstvo nastalo u ropstvu. No kako te promjene nisu bile dovoljno učinkovite, Justinijan Novelama 118. i 127. stvara nov sustav nasljeđivanja koji se zasniva isključivo na krvnom srodstvu. Time dolazi do brisanja posljednjih ostataka nasljeđivanja prema agnatskom načelu. Više nije bilo znaka *sui heredes* ili bilo kakve razlike na temelju agnatskog ili kognatskog odnosa (ili između muškaraca i žena općenito),⁵⁶ pa konačno, dolazi do izjednačavanja ženskih i muških srodnika te gubljenja podjele i razlike prema tome jesu li *sui iuris* ili *alieni iuris*. Ipak, neka od starih načela ostaju u primjeni kao što su pravilo da bliži potomak isključuje daljeg te da do poziva daljeg reda nasljednika dolazi kada pripadnici prethodnih redova ne postanu nasljednici. Vrijedilo je i načelo reprezentacije te obveza descendentske kolicije. Zaključna Justinijanova promjena uvođenje je četiri nasljedna reda pod nazivima *descendentes*, *ascendentes*, *consanguinei uterini* te *cognates*.

Prvi nasljedni red čine ostaviteljevi potomci, dakle i prema muškoj i prema ženskoj liniji. *Descendentes* čine djeca u što ulaze i adrogirana i adoptirana djeca i djeca ranije umrlih sinova i kćeri, unuci, koji nasljeđuju prema *ius representationem*.⁵⁷ Zanimljivo je što su oca mogla naslijediti samo djeca iz braka, dok su izvanbračna mogla naslijediti majku i njezine srodnike. Isticalo se i pravo adoptiranoga na ostavinu svoga biološkog oca. Dijeljenje ostavine *per capita* javlja se među djecom, a kod različitog stupnja srodstva primjenjuje se načelo reprezentacije. Jedina razlika koja se javlja bila je među onima koji bi prema *ius civile* pridali u *sui heredes*, koji nisu ni sada morali davati izjavu o prihvatu imovine te onih kod kojih je izjava volje o prihvaćanju imovine bila obvezatna, kao što je to bio slučaj kod emancipirane djece.

Ascendentes predstavljaju drugi nasljedni red, a nositelji toga reda roditelji su umrloga, punokrvna braća i sestre, zatim prema načelu reprezentacije, djeca ranije umrle braće i sestara te adrogirani odnosno adoptirani, ako je do posvojenja došlo kao *adoptio plena*. Oni zajedno nasljeđuju umrloga, ali i dalje prema načelu da bliži isključuje daljega. Tako primjerice ako nasljeđuju samo roditelji, ostavina se dijeli napola (*in lineas*), pri čemu jedna polovina pripada ocu, odnosno njegovim precima, a druga majci, odnosno njezinim precima.⁵⁸ Ako su ostavinu dijelili roditelji i braća i sestre, dijelila se prema glavama.⁵⁹

⁵⁶ Johnston, *op. cit.* (bilj. 1), str. 201.

⁵⁷ Mousourakis, *op. cit.* (bilj. 8), str. 283.

⁵⁸ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 426.

⁵⁹ Mousourakis, *op. cit.* (bilj. 8), str. 283.

Ako pak nasljeđuju ascendenti zajedno s ostaviteljevom braćom i sestrama, ostavina se dijeli prema glavama (*per capita*), s tim da djeca ranije umrle braće i sestara dobivaju svoj dio prema načelu reprezentacije.⁶⁰

Polubraća i polusestre ostavitelja pripadaju trećem nasljednome redu u kojemu su pripadnici vezani s ostaviteljem samo preko jednog roditelja i ostavinu dijele prema glavama. Razlikujemo one kojima je zajednički srodnik otac, nazvani *consanguinei* i one vezane preko majke – *uterini*. Uključena su i izvanbračna djeca, a primjenjuje se i načelo reprezentacije za djecu (ne i unuke) u slučaju smrti prvotnih nasljednika među kojima se ostavina dijeli prema lozama.

Posljednji, četvrti red prema Justinijanovu pravu sačinjen je od ostalih pobočnih srodnika (*collaterales*) koji su naravno krvno povezani s ostaviteljem te ako je riječ o jednako bliskim srođnicima, dolazi do dijeljenja ostavine prema glavama (*per capita*). *Collaterales* seže do šestog stupnja, a iznimno i do sedmog. Za razliku od pravila za treći stupanj nasljeđivanja, ovdje se ne poznaje razlika preko koje su strane povezane s ostaviteljem, nego samo pravilo isključivanja daljih srodnika u korist onih bližih.

O nasljeđivanju među bračnim drugovima iz ovoga razdoblja nema mnogo promjena i odluka. Poznaje se načelo da u slučaju pomanjkanja nasljednika iz sva četiri nasljedna reda, ostavina tek onda pripada bračnom drugu (ili čak korporacijama ili državi).

Javljuju se i posebni slučajevi siromašne udovice (*vidua inops*) te djece rođene u konkubinatu. Ako udovica ne bi imala miraz (*muller indotata*) ni drugu imovinu, zvanu *parapherna*, dobivala bi četvrtinu muževe ostavine kada bi nasljeđivala s drugim srođnicima, a ako bi nasljeđivala sa svojom djecom, u tom slučaju bi dobivala jednu trećinu nasljedstva ali samo na uživanje, odnosno *ususfructus*. Djeca iz konkubinata dijelila su svoj dio s majkom, koja je to pravo imala samo uz djecu, ali ne i samostalno.⁶¹

4. HRVATSKI NASLJEDNOPRAVNI SUSTAV

Kao što je već bilo govora, dolazimo do zaključnog spominjanja načina uspostave zakonskog nasljednog reda u hrvatskom nasljednom pravu.⁶² Ono je u izravnoj korelaciji s obiteljskim vezama, stoga se smatra važnim pravnim činjenicama koje osobama daju pravni temelj za postanak zakonskim nasljednicima te da na taj način naslijede ostavitelja. U

⁶⁰ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 427.

⁶¹ *Ibid.*

⁶² Zakonsko nasljeđivanje u hrvatskom nasljednom pravu razrađuju Gavella; Belaj, *Nasljedno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2008.; Klarić, Petar; Vedriš, Martin, *Gradansko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2014. Klasiček, Dubravka, *Zakonsko nasljeđivanje istospolnih partnera u Republici Hrvatskoj u postojećem zakonskom okviru*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 34, br. 2, 2013., str. 963.–989.

tome slučaju dolazi do pojave kruga potencijalnih zakonskih nasljednika kao skupa osoba ovlaštenih zakonom ili normama objektivnog nasljednog prava na stjecanje nasljedna prava. Potencijalni nasljednik stvarno postaje nasljednikom stekne li subjektivno nasljedno pravo zbog ostaviteljeve smrti. Također, poštuje se načelo obiteljske pripadnosti i u našem nasljednopravnom uređenju zakonskog nasljeđivanja, kao i načelo ograničenog kruga potencijalnih zakonskih nasljednika gdje zakonskim nasljednicima mogu biti samo oni koji su, kao što je već rečeno, s ostaviteljem povezani zakonom određenim obiteljskim vezama, što znači da pravo zakonskog nasljeđivanja nemaju apsolutno svi članovi obitelji iz koje proizlazi ostavitelj. Primjenjivalo se stoga načelo uzajamnosti tako da zakonskim nasljednicima mogu biti oni kojima bi ostavitelj u slučaju njihove smrti bio u položaju potencijalnog zakonskog nasljednika. Osobe koje su bile na jednakoj razni povezanosti s ostaviteljem, prema načelu ravnopravnosti, ostvarivale su jednako pravo na nasljeđivanje. To veoma važno načelo zahvaća i činjenicu da spol te bračno ili izvanbračno srodstvo ne utječu na njihovo ovlaštenje biti nasljednicima.

Današnje pretpostavke za stjecanje položaja potencijalnih zakonskih nasljednika jesu krvno srodstvo, građansko srodstvo te bračna ili izvanbračna veza. Poprilično je jasno da je glavna smjernica za zakonsko nasljeđivanje svakako krvna veza što u rimskom pravu nije uvijek bio slučaj. Prema tome zakonski nasljednici ostavitelja svi su njegovi potomci, njegova posvojbica i njihovi potomci, njegov bračni drug, njegovi roditelji, njegovi posvojitelji, njegova braća i sestre i njihovi potomci, njegovi djedovi i bake i njihovi potomci te ostali preci. Na temelju zakona ostavitelja nasljeđuje i njegov izvanbračni drug koji je izjednačen s bračnim drugom, uz ispunjenje određenih pretpostavki.⁶³

4.1. KRVNO SRODSTVO

Krvno srodstvo odnos je dviju ili više osoba povezanih podrijetlom, bilo da potječu jedna od druge ili od zajedničkog pretka.⁶⁴

Krugu ostaviteljevih potencijalnih zakonskih nasljednika pripadaju descendenti kao potomci te ascendenti kao ostaviteljevi preci. To su pripadnici ravne loze (*linea recta*) koja može biti silazna koju čine spomenuti descendenti ili uzlazna, usmjerena na pretke. Također, nasljedno pravo mogu ostvariti i kolaterali koji su srodnici iz pobočnih linija (*linea transversa*). Ono je ograničeno samo na potomke ostaviteljevih roditelja ili ostaviteljevih djedova i baka. Za dalje kolaterale nasljeđivanje je moguće jedino oporukom. Važno je i naglasiti kako za nasljeđivanje među izvanbračnim srodniciima potrebno utvrditi očinstvo, odnosno majčinstvo. Tako u Obiteljskom zakonu stoji presumpcija koju su primje-

⁶³ Čl. 8. Zakona o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015, 14/2019.

⁶⁴ Klarić; Vedriš, *op. cit.* (bilj. 62), str. 720.

njivali i Rimljani da se djetetovom majkom smatra žena koja ga je rodila⁶⁵ (*Mater semper in iura certa est.*), a ocem se smatra majčin muž⁶⁶ (*Pater est quem nuptiae demonstrant.*), uz uvjet rođenja djeteta za trajanja braka ili tijekom tristo dana nakon prestanka braka. Javlja se i mogućnost utvrđivanja sudskom odlukom ili priznanjem roditelja.

Tako kod krvnog srodstva potomaka u *linea recta*, prema načelu ravnopravnosti, na istome su položaju odnosno spadaju na isti stupanj potencijalnih nasljednika, primjerice sin i kći kao nasljednici prvog stupnja, nakon čega slijedi unučad na drugom stupnju te četvrti stupanj, sva praunučad kao djeca koja mogu potjecati i od unuka i unuke.

Na krvnom srodstvu temelji se parentelarni sustav⁶⁷ na kojemu su zasnovani nasljedni redovi. Prema tome sustavu svi članovi obitelji su međusobno povezani podrijetlom te se obitelj sastoji od niza generacija.

4.2. GRAĐANSKO SRODSTVO

U krug ostaviteljevih potencijalnih zakonskih nasljednika ulaze i njegovi građanski srodnici,⁶⁸ to jest oni koji su posvojenjem postali njegovim srodnicima (“srodnici prema posvojenju”).⁶⁹ Propisi obiteljskog prava određuju koji građanski srodnici ulaze u krug potencijalnih nasljednika te da je posvojenje neraskidiv odnos srodstva.⁷⁰ Prema načelu uzajamnosti te pri posvajanju, posvojitelj i njegova obitelj te posvojenik i njegovi potomci postaju jedni drugima potencijalni zakonski nasljednici jer se uzima kao da je posvojenik posvojiteljevo dijete, a posvojenikovi potomci kao daljnji potomci posvojitelja. Kao i u rimskom pravu, adoptirani izlazi iz svoje biološke obitelji te sukladno s time gube se prava i dužnosti vezane za njih. Javlja se i iznimka kada maćeha ili očuh posvoji dijete jer

⁶⁵ Čl. 58. Obiteljskog zakona (dalje: ObZ), Narodne novine, broj 103/2015.

⁶⁶ Čl. 61. ObZ-a.

⁶⁷ Parentela je skup krvnih srodnika koji čini rodonačelnik sa svojim potomcima. Klarić, Vedriš, *op. cit.* (bilj. 62), str. 725.

⁶⁸ Građansko srodstvo ili srodstvo prema posvojenju (adoptivno srodstvo) odnos je koji se temelji na aktu posvojenja (adopcije) tuđeg maloljetnog djeteta. *Ibid.*, str. 724.

⁶⁹ Gavella; Belaj, *op. cit.* (bilj. 38), str. 193.

⁷⁰ Čl. 197. ObZ-a

- (1) Posvojenjem nastaje među posvojiteljem i njegovim srodnicima s jedne strane te posvojenikom i njegovim potomcima s druge strane neraskidiv odnos srodstva i sva prava i dužnosti koje iz toga proizlaze.
- (2) Posvojenjem prestaju međusobna prava i dužnosti posvojenika i njegovih krvnih srodnika.
- (3) Ako dijete posvoji bračni ili izvanbračni drug roditelja djeteta, ne prestaju prava i dužnosti između posvojenika i njegovog roditelja koji je u braku ili izvanbračnoj zajednici s posvojiteljem te krvnim srodnicima toga roditelja.

tada ne dolazi do prekida prava i dužnosti između posvojenika i roditelja koji je u braku s osobom koja ga je posvojila, kao ni s pripadajućim krvnim srođnicima.⁷¹

4.3. BRAČNA VEZA S OSTAVITELJEM

Što se tiče bračne veze, odnosno braka kao pravno uređenog društvenog odnosa i posebnog obiteljsko pravnog instituta, možemo reći da je brak zakonom uređena životna zajednica žene i muškarca. Navedena zakonska definicija braka izražena člankom 12. Obiteljskog zakona upozorava da je brak zakonom uređena zajednica što znači da se u pravnom sustavu brakom priznaje samo zajednica za koju su ispunjeni propisani zahtjevi. Te zahtjeve određuju pravila o sklapanju i prestanku braka, a zakonom su uređeni i pravni učinci braka.⁷²

Kako i u rimskom pravu bračni drug spada u nasljedni red, iako je njegov položaj veoma nezahvalan, svoje mjesto nalazi i u današnjem nasljednopravnom uređenju u kojemu stoji da ostavitelj bračni drug ulazi u potencijalni krug zakonskih nasljednika. Pretpostavka koja mora biti ispunjena jest valjanost braka.⁷³ Valjanost braka je pretpostavka koja se može zanemariti u slučaju da je ostavitelj za života podnio tužbu kojom traži razvod ili poništaj braka ili je podnesen sporazumni zahtjev za razvod braka koji biva proglašen osnovanim u parnici nakon njegove smrti koju su imali pravo nastaviti njegovi nasljednici da bi se utvrdilo da je tužba bila osnovana. Također, valjanim brakom se nije smatrao onaj brak koji bi nakon ostaviteljeve smrti bio proglašen nepostojećim ili poništenim zbog razloga koji su bili poznati drugom bračnom drugu te u slučaju kada je životna zajednica trajno prestala krivnjom preživjelog bračnog druga.⁷⁴ Bračni je drug, dakle, na temelju zakona ovlašten naslijediti umrlog bračnog druga, odnosno ostavitelja, ako su ispunjenje pretpostavke za valjanost braka kao što su punoljetnost, poslovna

⁷¹ Čl. 199. Obz.-a.

- (1) Posvojenjem posvojenik i njegovi potomci stječu pravo nasljeđivanja posvojitelja, njegovih krvnih srođnika i srođnika po posvojenju.
- (2) Posvojenjem posvojitelj i njegovi krvni srođnici te srođnici po posvojenju stječu pravo nasljeđivanja posvojenika i njegovih potomaka.
- (3) Posvojenjem prestaje pravo nasljeđivanja posvojenika prema njegovim roditeljima i drugim krvnim srođnicima, osim prema roditelju koji je u braku, odnosno izvanbračnoj zajednici s posvojiteljem te prema krvnim srođnicima i srođnicima po posvojenju toga roditelja.

⁷² Alinčić, Mira; Hrabar, Dubravka; Jakovac-Lozić, Dijana; Korać Graovac, Aleksandra, *Obiteljsko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2007., str. 24.

⁷³ Pretpostavkama za valjanost braka reguliraju se slučajevi u kojima se smatra da sklapanje (određenog) braka nije društveno poželjno. Pretpostavke za valjanost braka jesu okolnosti određene zakonom koje se u teoriji nazivaju bračnim smetnjama (ili zaprekama), a propisuju se da spriječe sklapanje braka. Povreda zakonskih odredaba o pretpostavkama za valjanost braka sankcionirana je obiteljskopravnom sankcijom koja se sastoji u tome da brak nije valjan i da se na njega primjenjuju odredbe o poništaju braka. *Ibid.*, str. 35.–37.

⁷⁴ Čl. 25. Zakona o nasljeđivanju.

sposobnost i sposobnost za rasuđivanje, nepostojanje srodstva te nepostojanje braka odnosno životnog partnerstva.

4.4. IZVANBRAČNA VEZA S OSTAVITELJEM

Propisi o uređenju izvanbračne zajednice žene i muškarca postoje u Hrvatskoj od 1978. godine, to jest, otkada je Zakonom o braku i porodičnim odnosima⁷⁵ normirano pravo izvanbračnih drugova na međusobno uzdržavanje te na stjecanje i diobu imovine stečene radom za trajanja izvanbračne zajednice prema pravilima koja vrijede za bračne drugove.⁷⁶ Ustav Republike Hrvatske također poznaje institut izvanbračne zajednice (od 1990.) pri čemu propisuje obvezno zakonom uređivanje pravnih odnosa unutar takve zajednice.⁷⁷

Partner iz izvanbračne zajednice kod zakonskog nasljeđivanja ima isti položaj kao što to ima bračni drug iz valjanog braka. Riječ je o novini uz koju postoji uvjet da je smrt ostavitelja (da je nasljedstvo otvoreno) nastupila 3. listopada 2003. ili poslije. Pretpostavke koje omogućuju osobama izvanbračne zajednice ulazak u krug potencijalnih zakonskih nasljednika jesu duljina takve zajednice, koja je prekinuta smrću ostavitelja, da je riječ o zajednici žene i muškarca koji nisu u braku, uz napomenu da se istospolna zajednica⁷⁸ također smatra izvanbračnom, ali ne ostvaruju pravo biti zakonski nasljednici⁷⁹ te da su ispunjene pretpostavke koje bi brak među tim osobama činile valjanim, a to su odgovarajuća dob, poslovna sposobnost i sposobnost rasuđivanja te da nije riječ o krvnim i građanskim srođnicima i osobama koje već imaju sklopljen brak. Pritom, Obiteljski zakon za izvanbračnu zajednicu koja je trajala dulje vrijeme uzima samo onu koja je trajala najmanje tri godine. Tako u čl. 11. ObZ definira izvanbračnu zajednicu kao “životnu zajednicu neudane žene i neoženjenog muškarca koja traje najmanje tri godine, a kraće ako je u njoj rođeno zajedničko dijete ili ako je nastavljena sklapanjem braka”.

⁷⁵ Zakon o braku i porodičnim odnosima SR Hrvatske, Narodne novine, broj 51/1989 – pročišćeni tekst, 59/1990 i 25/1994.

⁷⁶ Alinčić; Hrbar; Jakovac-Lozić; Korać Graovac, *op. cit.* (bilj. 72), str. 106.

⁷⁷ Članak 62., st. 3. Ustava RH.

⁷⁸ Članak 2. Zakona o istospolnim zajednicama, Narodne novine, broj 116/2003.

⁷⁹ Jedan istospolni partner drugoga može naslijediti jedino ako je imenovan nasljednikom u valjanoj oporuci. Klasiček, Dubravka, Zakonsko nasljeđivanje istospolnih partnera u Republici Hrvatskoj u postojećem zakonskom okviru, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 34, br. 2, 2013., str. 968.

Takvo pravno stanje dovodi do problema ako je jedan istospolni partner oporukom svu ili veći dio imovine ostavio svome partneru, a pri čemu postoje ostaviteljevi članovi obitelji koji imaju status nužnih nasljednika. Pri tome članovi obitelji mogu zahtijevati nužni dio i osporavati oporuku što je popraćeno mogućnošću gubitka oporučno namijenjene ostavine partnera.

4.5. ZAKONSKI NASLJEDNI RED

Zakonski nasljedni red ima dvojako značenje, pa može biti promatran kao pravila koja uspostavljaju hijerarhiju pravnih temelja nasljeđivanja te kao skupine, odnosno redovi u koje su razvrstani i postavljeni potencijalni zakonski nasljednici. Ostavitelja će moći naslijediti samo onaj (ili oni) među pripadnicima kruga njegovih potencijalnih zakonskih nasljednika, koji ima tako jak pravni temelj za nasljeđivanje tog ostavitelja, da nijedan drugi pripadnik tog kruga, koji postoji u trenutku ostaviteljeve smrti, sposoban za nasljeđivanje i koji se nije odrekao nasljedstva – nema tako jak pravni temelj nasljeđivanja kao što je njegov (njihov).⁸⁰

Nasljedni redovi i odnosi među njima utemeljeni su na načelima zakonskog nasljeđivanja – načelo grupiranja srodnika prema parentelama, načelo isključivosti, predstavljanja (reprezentacije), priraštaja (akrescencije) i prijenosa (transmisije).⁸¹ Među redovima potencijalnih nasljednika vrijedi načelo isključivanja (*successio ordinum*) u kojem je točno određen redoslijed tko ima pred kime prednost. Red prvenstva postoji i unutar svakoga zasebnog nasljednog reda koji je oblikovan konkurencijom, predstavljanjem i prirastanjem. Prema načelu isključivosti bliži nasljedni red isključuje dalji, što znači da one osobe svrstane u prvi red nasljeđivanja imaju prvenstvo nad ostalim redovima, što i ostavlja mogućnost da u slučaju propuštanja nasljeđivanja onoga reda koji se nalazi na “višem” položaju pravo nasljeđivanja ostvari sljedeći nadolazeći nasljedni red.⁸² Tako se javlja konkurencija među nasljednim redovima koja se rješava utvrđenim prednostima, načelom reprezentacije, odnosno predstavljanja te pravilima o jednakosti nasljedničkih dijelova i prirastanju nasljedničkih dijelova. Pravila o prednosti usmjerena su na regulaciju koji pripadnici istoga reda imaju pravo prvenstva i koliki dio nasljedničkog prava im je namijenjen. Tako je u prvom redu prednost pružena djeci i njegovim posvojenicima te bračnom/izvanbračnom drugu. Svakome je namijenjen jednak dio nasljednog prava. U drugom nasljednom redu prednost imaju ostaviteljevi roditelji ili posvojitelji, ostaviteljev bračni/izvanbračni drug. Među njima je podijeljeno nasljedno pravo i to tako da je jedna polovina jednako podijeljena roditeljima/posvojiteljima, a druga polovina bračnom/izvanbračnom drugu. Treći nasljedni red iskazuje prednost djedovima i bakama, kao rodonačelnicima parentela ostaviteljevih srodnika. Nasljedno pravo podijeljeno je jednako djedu i baki s očeve strane koji tu polovinu dijele među sobom, i djedu i baki majčine loze kojima pripada jednak dio svakome. Četvrti dalje redove čine ostaviteljevi

⁸⁰ Gavella; Belaj, *op. cit.* (bilj. 38), str. 197.

⁸¹ Klarić; Vedriš, *op. cit.* (bilj. 62) str. 724.–727.

⁸² Izuzetak u slučaju kada bračni ili izvanbračni drug jedini ostvaruje pravo nasljeđivanja u prvom nasljednom redu pa mu se u nasljeđivanju pridružuje i drugi nasljedni red pritom ne oštećujući položaj bračnog odnosno izvanbračnog druga zbog njegove pripadnosti i prvom i drugom nasljednom redu u kojemu bi mu pripadala polovina nasljednog prava jednaka dijelu kada bi u prvom redu dijelio sa jednim potomkom, a ako se potomci odriču nasljednog prava, bračni drug u prvom nasljednom redu sam nasljeđuje ostavitelja.

preci, pradjedovi i prapradjedovi i prabake i praprabake. Podjela se u njihovu slučaju vrši isto kao i kod trećeg nasljednog reda.

Ako netko od potencijalnih zakonskih nasljednika, koji ostvaruje prednost, ne bi naslijedio ostavitelja, pruža se mogućnost ostalima da ostvare nasljedno pravo prema načelu predstavljanja, odnosno reprezentacije. Ono znači da pretka koji je umro prije ostavitelja predstavlja njegov živi potomak.⁸³ Do predstavljanja ne može doći u četvrtome nasljednom redu jer se u tome nasljednome redu nalaze samo rodonačelnici, a ne potomci. Važna razlika između nekadašnjeg i suvremenog načela reprezentacije jest u tome što je prije prevladavalo shvaćanje da potomci nasljeđuju na tuđem temelju, odnosno prema pravu svoga pretka (*alinea iure*). Oni su označavani kao predstavnici svoga pretka, dok u suvremenome nasljednom pravu potomci nasljeđuju na temelju svoga prava (*iure proprio*). To pravilo danas nije u potpunosti provedeno zbog činjenice da kada se predak odrekne nasljedstva to djeluje kao da se odrekao i u ime svojih potomaka, što ne bi trebao biti slučaj zbog važećeg pravila da “nedostojnost ne smeta potomcima nedostojnoga i oni nasljeđuju kao da je on umro prije ostavljanja”, što je značilo da potomci ne ovise o razlozima odbijanja nasljeđivanja.

Načelo predstavljanja (reprezentacije) ne može se primjenjivati u slučaju kada potomci onih koji imaju prednost pri nasljeđivanju uopće nisu potencijalni zakonski nasljednici tog nasljednog reda, a ni kada, doduše, jesu, ali zbog nekog razloga ne mogu ili ne žele naslijediti ostavitelja.⁸⁴ Tada dolazi do primjene načela priraštaja ili akrescencije koje kaže da nasljedno pravo prirasta onima koji su najbliži osobi kojoj je odnosni dio prvotno bio namijenjen te stoga stječu za toliko uvećane dijelove nasljednog prava. Prema načelu akrescencije uređuju se odnosi među sunasljednicima istog stupnja srodstva i iste kvalitete.⁸⁵

Načelo jednakosti nasljedničkih dijelova nastupa kada ništa nije posebno određeno te nasljednici određeni jednakim činjenicama jednak dio i nasljeđuju. Tako jednak dio pripada svoj ostaviteljevoj djeci te unucima koji potječu od istog djeteta.

Na temelju navedenih načela u prvi nasljedni red ulaze ostaviteljevi potomci, posvojenik i njegovi potomci, bračni/izvanbračni drug ostavitelja. Nasljednici drugog nasljednog reda u pravilu su roditelji ostavitelja i njihovi potomci, u drugi nasljedni red ulazi i bračni/izvanbračni drug. U trećem nasljednom redu nasljeđuju djedovi i bake, u četvrtom pradjedovi i prabake.⁸⁶

⁸³ Klarić; Vedriš, *op. cit.* (bilj. 62), str. 726.

⁸⁴ Gavella; Belaj, *op. cit.* (bilj. 38), str. 208.

⁸⁵ Klarić; Vedriš, *op. cit.* (bilj. 62), str. 727.

⁸⁶ Članci od 9. do 19. Zakona o nasljeđivanju.

5. ZAKLJUČAK

Nasljedno pravo, a ujedno i intestatno nasljeđivanje ističu se kao važna područja rimskoga prava koje se i danas razrađuje i aktivno se bavi njima. Nasljedno pravo dotiče različite grane prava pri čemu postoji neosporiva veza između nasljednog prava i prava vlasništva koje s druge strane čini poveznicu s društveno-ekonomskim odnosima. Tako možemo zaključiti da je ono sveprisutan pojam od iznimne važnosti za društvo, a čije norme sud te druga tijela i ovlaštene osobe moraju poštovati pri rješavanju i postupanju u nasljednim stvarima.

Samom činjenicom da ljudi oduvijek nastoje i žele prenijeti svoju ostavinu sebi bliskim ljudima, javila se potreba razvoja nasljeđivanja. Iako oporučno nasljeđivanje ima prednost pred zakonskim i kako ljudi u praksi više posežu za njim, poznavanje zakonskog nasljeđivanja nužno je za svakoga pravnik, ali i laika. Tako u slučaju nepostojanja oporuke dolazi do uključivanja nasljednih redova u kojemu svaka osoba iz obitelji pripada točno određenom redu te je načelo prednosti dodijeljeno onim najbližim srođnicima.

Promjene i faze kroz koje nasljedno pravo prolazi dovodi do zaključka kako pravo aktivno djeluje i prati promjene koje se zbivaju u društvenim, gospodarskim pa i obiteljskim područjima. Tako povijesnom analizom intestatnog nasljeđivanja ujedno možemo pratiti i govoriti o napretku i razvoju pojedinog dijela društva, ali i društva u cjelini jer se pravno shvaćanje položaja pojedinih osoba aktivno mijenjalo kroz povijest i težilo konačnom izjednačavanju i ravnopravnosti kao jednom od osnovnih prava suvremenog društva i čovjeka. Analizirajući pojedine faze razvoja nasljednog prava, dolazimo do zaključka kako Justinijanovo pravo ostavlja najviše utjecaja na današnji suvremeni nasljednopravni sustav. Njegovu podjelu poznajemo i danas, a važno je i istaknuti kako i danas u suvremenom sustavu bračni drug biva pomalo zakinut u vezi s nasljeđivanjem ostavine. Današnji prvi nasljedni red čine ostaviteljevi potomci i bračni drug koji dijele ostavinu na jednake dijelove. Drugi red su ostaviteljevi roditelji i bračni drug, treći čine ostaviteljevi djedovi i bake te u četvrti ulaze pradjedovi i prabake. Postoje i ostali nasljedni redovi u koje ulaze svi ostali preci.

Zakonom se nastoji što točnije i preciznije odrediti i regulirati pravo nasljeđivanja, a takva tendencija potječe još od doba Rimljana koji su također nastojali ići u određivanju nasljednih redova što dalje i dublje, kako bi se izbjegle različite nepravde i pokušaji prijevere. Samim time ističe se svrha nasljednog prava, a to je očuvanje i održavanje reda u društvu i pravnom sustavu, stoga je pitanje nasljeđivanja jasno uređeno postavljanjem i određivanjem nasljednog reda i redosljeda pri ostvarivanju nasljednih prava, kako bi se osigurala pravedna raspodjela sveg nasljedstva umrlog. Iz razvoja iz rimskog prava, nasljedno pravo zahvaća mnoge grane prava pa tako svoju izrazitu važnost pronalazi i u građanskom i obiteljskom pravu što predstavlja logičku poveznicu iz same činjenice da je to pitanje koje zahvaća osobu, njegovo vlasništvo te obitelj koja ostvaruje prava na nasljeđivanje.

Kao završna konstatacija, u suvremenom duhu, dolazimo do činjenice kako su sve fizičke osobe ravnopravne u nasljeđivanju te se svaku fizičku osobu može naslijediti kao i konačna i glavna promjena u odnosu na rimsko pravo; svaka osoba sposobna je naslijediti.

POPIS LITERATURE

Knjige:

1. Alinčić, Mira; Hrabar, Dubravka; Jakovac-Lozić, Dijana; Korać Graovac, Aleksandra, *Obiteljsko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2007.
2. Baron, Julius, *Institucije rimskog prava*, Zagreb, 1925.
3. Berger, Adolf, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, The American Philosophical Society, Philadelphia, 1968.
4. Boras, Mile; Margetić, Lujo, *Rimsko pravo*, Pravni fakultet, Rijeka, 1998.
5. Buckland, William Warwick, *A text-book of Roman law from Augustus to Justinian*, Cambridge, University Press, 1921.
6. Eisner, Bertold; Horvat, Marijan, *Rimsko pravo*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1948.
7. Egersdorfer, Aleksander, *Predavanja dr. Aleksandra Egersdorfera o pandektama, treći svezak: obiteljsko i nasljedno pravo*, Tisak i naklada dioničke tiskare, Zagreb, 1917.
8. Gavella, Nikola; Belaj, Vlado, *Nasljedno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2008.
9. Johnston, David, *The Cambridge Companion to Roman Law*, Cambridge University Press, 2015.
10. Kaser, Max, *Das römische Privatrecht*, C.H. Beck'sche verlagsbuchhandlung, München, 1955.
11. Klarić, Petar; Vedriš, Martin, *Gradansko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2014.
12. Lučić, Zdravko; Šarac, Mirela, *Rimsko privatno pravo*, Pravni fakultet, Split, 2011.
13. Mousourakis, George, *Fundamentals of Roman Private Law*, Auckland, Springer, 2012.
14. Romac, Ante, *Izvori rimskog prava, Latinski tekstovi s prijevodom*, Zagreb, Informator, 1973.
15. Romac, Ante, *Rimsko pravo*, Zagreb, 1998.
16. Romac, Ante, *Rječnik rimskog prava*, Informator, Zagreb, 1989.

Članci:

1. C. M. Brune, *The Origin and History of Succession in Roman Law*, *Law Magazine and Review, A Quarterly Review Jurisprudence*, vol. 5, 1911., str. 429.–445.

2. Hugh, Lindsay, Adoption and Succession in Roman Law, *The Newcastle Law Review*, vol. 3, br. 1, 1998., str. 57.–81.
3. Klasiček, Dubravka, Zakonsko nasljeđivanje istospolnih partnera u Republici Hrvatskoj u postojećem zakonskom okviru, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 34, br. 2, 2013., str. 963.–989.
4. Yaron, Reuven, Two Notes on Intestate Succession, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, vol. 25, br. 3–4, 1957., str. 385.–397.

Izvori prava:

1. Obiteljski zakon, Narodne novine, broj 103/2015.
2. Zakon o braku i porodičnim odnosima SR Hrvatske, Narodne novine, broj 51/1989 – pročišćeni tekst, 59/1990 i 25/1994.
3. Zakon o istospolnim zajednicama, Narodne novine, broj 116/2003.
4. Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005 i 127/2013.

INTESTATE SUCCESSION IN ROMAN LEGAL TRADITION

Abstract

Inheritance law is divided into two forms: testate succession and intestate succession. Intestate succession is applied to situations when a person failed to make a valid will or when the will a person made was later declared legally invalid, whereby those in closest relationship to the testator are entitled to inherit. The main topic of the paper is intestate succession and its position and development in Roman law. As a starting point, we give insight into general development and the very notion of succession in Roman law and its arrangement, studied through different periods of time in history.

Furthermore, the basic elements of inheritance law are elaborated, such as succession prerequisites, the consequences of succession and the legal protection of heirs. The bonorum possessio institute is also elaborated, which has led to significant changes in the context of intestate succession.

In the second part of the paper, intestate succession is analyzed in detail, providing insight into changes in the order of succession and the characteristics through civil, praetorian law and Justinian law, respectively. Such analysis gives an overview of the order of succession and the relationship between the heirs.

The third part of the paper builds on the previous two parts and describes contemporary law of succession and its influence on the Croatian system of succession. The answer to this question is given by the analysis of the Inheritance Act that regulates the institute of inheritance in the Republic of Croatia and determines the circle of potential intestate heirs.

The last part of the paper contains the discussion on the importance of the existence of the aforementioned institute, its purpose and importance to the society and the legal system.

Keywords: intestate succession, bonorum possessio, the order of succession, blood relationship

UTJECAJ JUSTINIJANOVE REFORME NUŽNOG NASLJEDNOG PRAVA NA SUVREMENO NUŽNO NASLJEDNO PRAVO REPUBLIKE HRVATSKE

Ivan Vidaković
student 5. godine Pravnog fakulteta Osijek
E-mail: ividakovic@outlook.com

Pregledni rad
UDK 34(37):347.65(497.5)
Rad primljen 25. veljače 2019.

Sažetak

Nužno nasljedno pravo u rimskom se pravu razvijalo kao zaštita od moguće zlouporabe slobode oporučivanja. Justinijanova reforma nužnog nasljednog prava uredila je navedeni pravni institut na takav način da je njezin utjecaj vidljiv u suvremenom uređenju nužnog nasljednog prava Republike Hrvatske. Prvi dio rada bit će usmjeren na povijesni pregled razvoja nužnog nasljednog prava u rimskom pravu od trenutka uvođenja navedenog pravnog instituta sve do Justinijanovih reformi. Reformiranje je bilo dugotrajno te je nužno nasljedno pravo znatno mijenjalo svoje uređenje. Upravo zato prvi dio rada analizira povijesni razvoj kako bi se pravni institut nužnog nasljednog prava i njegovo prilagođavanje društvenim potrebama moglo bolje razumjeti.

U drugom dijelu rada analizira se suvremeno pravno uređenje nužnog nasljednog prava u Republici Hrvatskoj. Naglasak razmatranja bit će na onim dijelovima hrvatskog suvremenog nužnog nasljednog prava u kojim se vidi utjecaj Justinijanovih reformi, uzimajući u obzir društvene prilike modernog doba.

Na kraju se iznose zaključna razmatranja glede suvremenog uređenja hrvatskog nužnog nasljednog prava, važnosti navedenih reformi i očekivanih promjena pravnog uređenja nužnog nasljednog prava u budućnosti.

Ključne riječi: *rimsko pravo, Justinijanova reforma, nužno nasljedno pravo, hrvatsko nužno nasljedno pravo*

1. UVODNA RAZMATRANJA

Rimska pravna tradicija ima značajan utjecaj na hrvatsko pravo. Toliko značajan da možemo vidjeti i konkretan utjecaj rimskog prava na suvremeno pravo i nakon proteka vremena od dvije tisuće godina. Takav utjecaj je vidljiv u suvremenom pravnom uređenju instituta nužnog nasljednog prava Republike Hrvatske. Institut nužnog nasljednog prava ima važnu ulogu u društvu uzimajući u obzir da štiti interese najbližih članova obitelji ostavitelja. Da bi se nužnim nasljednim pravom ostvarila njegova primarna funkcija, potrebno je ograničiti slobodu raspolaganja ostavitelja njegovom imovinom što je protivno temeljnim načelima građanskog prava. Ravnoteža između zaštite obitelji i prava na slobodu raspolaganja imovinom problem je današnjeg nužnog nasljednog prava. Postoji velik broj različitih pravnih uređenja i različitih stavova autora o tom pitanju od kojih su neka srodnija našem pravnom krugu.

Rimsko pravo u svojim počecima nije poznavalo institut nužnog nasljednog prava, nego je Zakonikom XII ploča davalo potpunu slobodu raspolaganja vlastitom imovinom. Prvi oblici nužnog nasljednog prava bili su formalnog karaktera u razdobljima starog civilnog prava i pretorskog prava, a tek poslije se razvilo materijalno nužno nasljedno pravo kroz praksu centumvirskog sudišta i Carske konstitucije. Justinijan je svojim reformama ujedinio formalno i materijalno nužno nasljedno pravo što omogućava potpuno ostvarenje svrhe nužnog nasljednog prava. Utjecaj takve reforme vidljiv je i u suvremenom pravu Republike Hrvatske. Uvidom u način razvoja i razloge instituta nužnog nasljednog prava u Rimu jasno možemo vidjeti konkretan učinak na današnje pravo u suvremenim pravnim i društvenim uvjetima što je bitno za bolje razumijevanje buduće reforme.

Suvremeno hrvatsko nužno nasljedno pravo spremno je za reformu. Pravni okvir kojim se uređuje i dalje je pod velikim utjecajem rimskoga prava koje se pokazuje neučinkovitim odgovoriti na suvremene probleme. Najveći problem jest stvarnopravna narav nužnoga dijela koja doista komplicira situaciju nužnog nasljeđivanja, a upravo takva narav bila je i u rimskom pravu. Krug nužnih nasljednika prilagođen je suvremenim uvjetima, kao i pravni instituti zaštite i ostvarenja nužnog nasljednog prava. Obradom navedenih instituta možemo dobiti jasnu sliku pravnog uređenja nužnog nasljednog prava u Republici Hrvatskoj. Takav pregled omogućit će nam uvid u institute koji su oblikovani pod utjecajem rimskog prava, institute koji mogu u današnje vrijeme opstati i vršiti svoju funkciju učinkovito, a također i u institute koji se trebaju mijenjati s obzirom na suvremene zahtjeve prava i društva.

Kako će nužno nasljedno pravo izgledati u budućnosti, pitanje je na koje različiti autori sukladno pravnim sustavima u kojima djeluju, nude različita rješenja. Uzevši u obzir snažan utjecaj Justinijanove reforme koji je posebno vidljiv u stvarnopravnoj naravi nužnoga dijela, smatram da će to biti područje gdje će doći do promjena.

S obzirom na svrhu koja se želi postići nužnim nasljednim pravom pitanje pravnog uređenja ovog instituta od velike je važnosti za cijelo društvo te stoga treba biti oprezan pri njegovu

uređenju i promjeni. Najbolje rješenje promjena koje se opravdano mogu očekivati u budućnosti vidljivo je tek kada uvidimo kako se povijesno razvijao institut nužnog nasljednog prava i kakav je njegov utjecaj na suvremeno nužno nasljedno pravo. Tako ćemo dobiti uvid kako se takav institut prilagođavao svojoj svrsi promjenom društvenih i pravnih prilika i kako ga mi možemo oblikovati u budućnosti da ostvarimo njegovu svrhu, a opet da ne ugrožavamo slobodu oporučnog raspolaganja preko potrebne mjere. Upravo je to cilj ovoga rada.

2. POVIJESNI RAZVOJ NUŽNOG NASLJEDNOG PRAVA U RIMU

2.1. ZAKONIK XII PLOČA

Pojam nužnog nasljeđivanja prava razvijao se tijekom vremena, a njegova pojava veže se uz potpunu slobodu oporučivanja. Temelji za razvoj rimskog prava postavljeni su Zakonikom XII ploča.¹ U kontekstu nužnog nasljednog prava formulacija *uti legassit super pecunia tutelave suae rei, ita ius esto*² ukazuje na to da Zakonik XII ploča nije poznavao nužno nasljedno pravo. Smatra se da je takva formulacija omogućila apsolutnu slobodu oporučivanja koja je mogla dovesti do zlouporabe što je uzrokovalo uvođenje nužnog nasljednog prava kao sredstva zaštite interesa najbliže obitelji.³

Nužno nasljedno pravo možemo definirati kao skup pravnih pravila kojima se određuje krug osoba kojima je oporučitelj dužan ostaviti određeni dio svoje imovine, odnosno koje imaju pravo na dio ostavine.⁴ Definicija jasno ukazuje da institucija nužnog nasljednog prava ograničava ostavitelja da jednim dijelom ostavine ne može raspolagati, a taj se dio ostavine naziva nužni dio. Drugi dio ostavine naziva se raspoloživi dio i to je onaj dio s ostavine kojim ostavitelj može slobodno raspolagati. Nužno nasljedno pravo u ranijim razdobljima javilo se kao formalno, a tek onda materijalno te su za razumijevanje razvoja bitna obilježja nužnog nasljednog prava u ranijim i kasnijim razdobljima.

2.2. FORMALNO I MATERIJALNO NUŽNO NASLJEDNO PRAVO

2.2.1. Staro civilno pravo

Rimski pravници postavili su ograničenje apsolutne slobode oporučivanja koja je postavljena Zakonikom XII ploča koristeći se rimskim narodnim shvaćanjem. Nužno nasljedno pravo razvija se na temelju misli da otac obitelji na osnovi očinske vlasti može oduzeti

¹ Romac, Ante, Zakonik dvanaest ploča, *Latina et Graeca*, Zagreb, 1994., str. 7.

² Onako kako *pater familias* odredi o svojoj imovini i tutorstvu, tako neka bude pravo.

³ Horvat, Marijan, Rimsko pravo, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2002., str. 410.

⁴ Klarić, Petar; Vedriš, Martin, Gradansko pravo, Narodne novine, Zagreb, 2014., str. 752.

djeci njihovo pravo na imovinu. To se oduzimanje svodi na činjenicu da ih ima pravo razbaštiniti ili da im može nasljedstvo ograničiti na neznatan dio, ali postavljaju zahtjev da on mora upotrijebiti ovlast svoje očinske vlasti.⁵

Iz tog shvaćanja rimskih pravika u starom civilnom pravu ograničena je oporučna sloboda tako da se postavio zahtjev da svi *sui heredes*⁶ i *postumi*⁷ moraju biti u oporuci imenovani za nasljednika ili moraju biti izričito razbaštiniti. Ostavitelj je mogao iznaslijediti bilo kojeg od svojih srodnika bez obveze navođenja razloga. Sin je morao biti iznasljeđen pojedinačno izjavom navodeći njegovo ime „Neka moj sin Ticije bude lišen nasljeđa“ ili izjavom bez navođenja njegova imena: „Neka moj sin bude lišen nasljeđa.“ Za sve ostale bila je dostatna opća formulacija „Svi ostali neka budu lišeni nasljeđa.“⁸ Nužnost pridržavanja ovih pravila je i razlog zašto se naziva formalno nužno nasljedno pravo jer je određena forma u obliku traženih izjava bila nužna za valjanost iznasljeđivanja ili imenovanje nasljednika. Nepoštovanje ovih pravila i formalnosti dovodilo je do različitih posljedica u različitim slučajevima. Ako bi sin bio mimoideñ u oporuci, tada bi se smatralo da je takva oporuka ništava i takva situacija bi uzrokovala intestatno nasljeđivanje. Ako bi pak došlo do mimoilaženja ostalih *sui* oporuka bi se ispravljala tako da bi mimoideñi nasljeđivali uz imenovane nasljednike. Kada je za nasljednika bio imenovan jedan *suus heres*,⁹ svako tko je mimoideñ dobio bi jednak dio, a ako je nasljednikom imenovan *extraneus heres*¹⁰ dobili bi svi mimoideñi zajedno polovicu ostavine. Oporuka se poništavala ako bi došlo do rođenja *postumusa*, a on je u oporuci bio mimoideñ. Za takvu posljedicu njegov spol nije bio relevantan.¹¹

2.2.2. Pretorsko pravo

Najveća promjena uvedena Pretorskim ediktom jest proširenje načela nužnog nasljednog prava na sve *liberi*.¹² Mimoideñi nasljednik koji je prema pretorskom pravu pripadao u *liberi* imao je pravo *bonorum possessionem contra tabulas*,¹³ na temelju kojeg mu

⁵ Baron, Julius, Institucije rimskog prava, Bibliografski zavod d.d., Zagreb, 1925., str. 315.

⁶ To su najbliži agnatski srodnici ostavitelja koji njegovom smrću postaju osobe *sui iuris*.

⁷ Dijete rođeno nakon smrti ostavitelja.

⁸ Romac, Ante, Izvori Rimskog prava, Informator, Zagreb, 1973., str. 497.

⁹ Iz prvog nasljednog reda.

¹⁰ Oni koji nisu u krugu najbližih agnatskih srodnika.

¹¹ Eisner, Bertold; Horvat, Marijan, Rimsko pravo, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1948., str. 503.

¹² Svi pripadnici prvog nasljednog reda prema pretorskom pravu, a to su djeca i potomci ostavitelja. Usporedno s prvim nasljednim redom civilnog prava ovdje je krug proširen za emancipiranog sina koji nije bio *suus heres*, ali je imao pravo zahtijeva *bonorum possessionem*. Također se to odnosi na sina ustupljenog na adopciju u slučaju da ga je novi *pater familias* emancipirao.

¹³ Suprotno sadržaju oporuke.

je pripadao onaj dio koji mu pripada kao intestatnom nasljedniku prema pretorskom pravu, odnosno kao da oporuke nije ni bilo. Navedeno pravo ostvarivalo se preko *interdictum gaurum bonorum*. Iz navedenoga jasno proizlazi da pretorska *bonorum possessionem* ne uzrokuje ništavost oporuke, nego poništava oporuku u jednom njezinom dijelu. Oporuka je poništena samo u odnosu na dio kojim su bili oštećeni nasljednici prema pretorskom pravu.¹⁴ Dakle ako ostali dijelovi oporuke nisu bili u opreci s *bonorum possessionem*, oni ostaju na snazi.

Pretorsko pravo uvelo je i izmjenu u pravilima iznasljeđivanja. Sukladno pretorskom pravu svi muški *liberi* morali su biti iznasljeđeni poimenično, čime se formalnost iznasljeđivanja proširila na unuka i druge koji ulaze u *libere*, kako je prethodno navedeno. Imenovani nasljednici i oni koje je ostavitelj mimoišao imali su pravo i dobivali su iz ostavine one nasljedne dijelove koji su im pripadali kao kod intestatnog nasljeđivanja.¹⁵ Pretor je u slučaju mimoilaženja sina koji ulazi u *sui heredes* na isti način kako se postupalo prema *ius civile*, a to je značilo da daje svim *liberi* pa i iznasljeđenima *bonorum possessio ab intestatio*.¹⁶ Važno je naglasiti da se *bonorum possessio* dodjeljivao samo na zahtjev koji se morao postaviti u točno određenim rokovima. Ako se zahtjev ne bi pravodobno istaknuo, odnosno u rokovima koji su propisani, smatra se da je oporuka valjana.

Uzevši u obzir sve navedeno, u razdoblju formalnog nužnog nasljednog prava svrha koja se institutom nužnog nasljednog prava trebala ostvariti, nije se ostvarila. Staro civilno pravo kao ni pretorsko pravo nisu uspjeli ograničiti na pravi način zlouporabu apsolutne slobode oporučivanja. To proizlazi iz činjenice da je ostavitelj mogao bezrazložno iznaslijediti *sui heredes* i *libere*. U odnosu na Zakonik XII ploča i pravno uređenje koje je njime uspostavljeno, vidi se napredak jer ipak pravna uređenja formalnog nužnog nasljednoga prava postavljaju zahtjev ostavitelju da mora paziti na prethodno navedene osobe iako ih, kao što smo već rekli, može bezrazložno iznaslijediti. Prava zaštita, a time i svrha instituta nužnog nasljednog prava u rimskom pravu će se ostvariti tek u kasnijim razdobljima.

2.2.3. Praksa centumvirskog sudišta

Materijalno nužno nasljedno pravo razvija se u praksi i shvaćanjima centumvirskog sudišta i predstavlja napredak u ograničavanju apsolutne slobode oporučnog raspolaganja. Za razliku od formalnog nužnog nasljednog prava, materijalno postavlja zahtjev da ostavitelj određenim osobama mora ostaviti dio svoje imovine. Centumvirsko sudište imalo je sudbenost u nasljednim parnicama.

¹⁴ Romac, Ante, Rimsko pravo, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2007., str. 441.

¹⁵ Eisner; Horvat, *op. cit.* (bilj. 11), str. 504.

¹⁶ *Bonorum possessio* se nasljedniku dodjeljuje na temelju pretorskog edikta.

U krug nužnih nasljednika ulaze descendenti i ascendenti, braća, sestre. Polubraća i polusestre po očevoj strani mogu ulaziti u krug nužnih nasljednika samo pod uvjetom da je za nasljednika imenovana nedostojna osoba.¹⁷ Iznaslijeđenje je bilo moguće samo iz opravdanih razloga. Pravno sredstvo kojima su nužni nasljednici mogli tražiti pobijanje oporuke jest *querella inofficiosi testamenti*.¹⁸ U ranijim razdobljima teško je bilo razlučiti kojim srođnicima je bilo dopušteno koristiti se spomenutom tužbom. U kasnijim razdobljima razvilo se shvaćanje da se može koristiti tužbom onaj nužni nasljednik kojem nije ostavljena barem jedna četvrtina onoga što bi dobio da oporuke nema, a taj se dio nazivao *debita portio*.¹⁹ Nije se postavljao uvjet kakva ostavljena četvrtina mora biti. Sukladno tome ona je mogla biti u obliku zapisa ili fideikomisa, ali mogla je i biti ostavljena slobodna od tereta.

Querella inofficiosi testamenti mogla se koristiti tek kada su nasljednici stekli nasljedstvo jer je ona išla protiv oporučno imenovanih nasljednika.²⁰ Uspješnost nužnog nasljednika s navedenom tužbom rezultirala bi njegovim pravom da zatraži osim *debita portio* i ono što bi mu pripalo kao intestatnom nasljedniku. Smatra se da je oporuka ostajala na snazi, odnosno one odredbe koje nisu zadirale u pravo nužnog nasljednika. Ova tužba ima obilježje supsidijarnosti jer se može koristiti tek ako nema nijednog drugog pravnog sredstva kojim bi nužni nasljednik ostvario svoje pravo.²¹ U praksi centuvirskog sudišta nisu taksativno bili navedeni razlozi zbog kojih je netko neopravdano iznaslijeđen pa je sud prema slobodnoj ocjeni odlučivao je li netko neopravdano iznaslijeđen. Teret dokaza bio je na nužnom nasljedniku koji je morao dokazati da je riječ o neopravdanom iznaslijeđivanju, ali je onaj oporučni nasljednik protiv kojeg je *querella inofficiosi testamenti* bila usmjerena imao pravo izvoditi protudokaze kojima bi opravdao postupanje ostavitelja glede iznaslijeđivanja nužnog nasljednika.

Dvije dodatne tužbe uvedene su Carskim konstitucijama s ciljem ostvarivanja potpunije zaštite nužnog nasljednika. *Querella inofficiosae donationis* tužba je koja je omogućavala nužnom nasljedniku da pobija pravne poslove darovanja za vrijeme ostaviteljeva života ako su oni za posljedicu imali smanjenje njegova nužnog dijela. *Querella inofficiosae dotis* pravno je sredstvo nužnog nasljednika kojima je imao pravo pobijati davanje miraza, ako je takvo raspolaganje ostavitelja utjecalo na smanjenje nužnog dijela na koji on ima pravo. Zajedničko je obilježje ovim tužbama da se njima pobijaju raspolaganja

¹⁷ Šarac, Mirela; Lučić, Zdravko, Rimsko privatno pravo, Naklada Bošković, Split, 2011., str. 302.

¹⁸ Tužba se razvila u praksi centuvirskog sudišta, a proizlazi iz shvaćanja suda o ostaviteljevoj nedostatnoj brizi o njegovim najbližim srođnicima. Time smatra sud da on ne ispunjava svoju moralnu obvezu.

¹⁹ Zakonski dužni dio.

²⁰ Eisner; Horvat, *op. cit.* (bilj. 11), str. 505.

²¹ Horvat, *op. cit.* (bilj. 3), str. 412.

učinjena za života ostavitelja.²² Time je položaj nužnog nasljednika postao jači te je velik napredak učinjen u odnosu na prethodna razdoblja.

2.3. JUSTINIJANOVA REFORMA NUŽNOG NASLJEDNOG PRAVA

Justinijanova reforma nužnog nasljednog prava bila je izuzetno važna za razvoj tog pravnog instituta. *Actio ad supplemendam legitimam*²³ pravno je sredstvo s pomoću kojeg nužni nasljednik ima mogućnost tražiti od oporučnog nasljednika samo dopunu do visine nužnog dijela. Pravni institut *querella inofficiosi testamenti* bio je ograničen samo na slučajeve apsolutnog isključenja nužnog nasljednika.

Novelom 18. iz 536. godine povisio se nužni dio koji je prema izmjeni iznosio jednu polovinu intestatnog dijela, ako bi taj intestatni dio bio manji od jedne četvrtine ostavine. Ako bi intestatni dio bio veći od jedne četvrtine ostavine, tada bi nužni dio iznosio jednu trećinu intestatnog dijela.²⁴

Novela 115. iz 542. godine najveći je Justinijanov zahvat u nužno nasljedno pravo. Ovom Novelom dolazi do spajanja načela formalnog i materijalnog nužnog prava koje rezultira zahtjevom da nužni nasljednici moraju u oporuci biti imenovani nasljednicima. Također, u oporuci im mora biti ostavljen dio nasljedstva.²⁵ Nužni dio je morao biti slobodan, ali mogao je biti ostavljen u bilo kojem obliku, pa i kao darovanje *inter vivos*.²⁶ Prema navedenoj Noveli nužni su nasljednici samo descendenti i ascendenti koji su morali jedni druge međusobno iznaslijediti ili imenovati nasljednicima. Dakle nije bilo dovoljno ostaviti im samo dio. Velika novina koju Novela 115. donosi jest da su taksativno navedeni razlozi zbog kojih se mogao iznaslijediti nužni nasljednik. Isto tako postojali su razlozi koji su omogućavali potomcima da iznaslijede pretke.²⁷ Sud dakle nema više mogućnost arbitrarno prosuđivati o razlozima iznaslijedivanja. Takvi razlozi morali su biti opravdani, a odnosili su se na napad na ostaviteljev život, brigu o njemu, propuštanje da se on otkupi iz zarobljeništva, poduzimanje kaznenih djela protiv cara i dr.²⁸ Tako uređeni sustav iznaslijedivanja zahtijevao je da se u oporuci mora navesti jedan od razloga iznaslijedivanja, previđen Novelom i to izričito. U slučaju da ih negira nužni nasljednik, teret

²² Romac, *op. cit.* (bilj. 14), str. 443.

²³ Tužba za dopunu nužnog dijela.

²⁴ Horvat, *op. cit.* (bilj. 3), str. 413.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ Romac, Ante, *loc. cit.* (bilj. 22).

²⁷ Vidi opširnije Klasiček, Dubravka, Nužno nasljedno pravo kao ograničenje slobode oporučnog raspolaganja, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2011., str. 41.

²⁸ Romac, Ante, *loc. cit.* (bilj. 22).

dokazivanja da oni doista postoje jest na oporučno imenovanom nasljedniku. *Querella inofficiosi testamenti* mogla se koristiti, ako je bila riječ o neopravdanom iznesljeđenju nužnog nasljednika ili ako je on bio mimoiden. U slučaju uspjeha ne bi mu pripadao samo nužni dio, nego bi dobio cijeli svoj intestatni nasljedni dio.

Justinijanova reforma uvela je i pravilo poimeničnog nasljeđivanja za sve nasljednike bez obzira na njihov spol kroz sljedeću formulaciju: „Stoga je (ovom konstitucijom) i u pogledu sinova i u pogledu kćeri, te ostalih potomaka koji potječu s muške strane, ne samo za one (već) rođene, nego i za one koji se rađaju nakon smrti ostavioca uvedeno jednostavno i jednako pravo (pravni položaj) zato svi oni, bili najbliži nasljednici (srodnici pod vlašću ostavioca), bilo da su emancipirani, moraju biti poimenično iznasljeđeni te imaju isto pravo (mogućnost) u pogledu pobijanja oporuka svojih roditelja i dobivaju ostavine kao što ga imaju sinovi najbliži nasljednici ili emancipirani, kako već rođeni tako i oni u utrobi.“²⁹

Navedenim reformama Justinijan je spojio formalno i materijalno nasljedno pravo i stvorio jedinstveni pravni institut koji je izvršio utjecaj i na današnje suvremeno nužno nasljedno pravo.³⁰

3. SUVREMENO NUŽNO NASLJEDNO PRAVO REPUBLIKE HRVATSKE

3.1. OPĆENITO O POJMU SUVREMENOG NUŽNOG NASLJEDNOG PRAVA U REPUBLICI HRVATSKOJ

U radu je već spomenuta definicija nužnog nasljednog prava koja se odnosi i na suvremeno nužno nasljedno pravo.³¹ Sukladno odredbama Zakona o nasljeđivanju (dalje u tekstu: ZN) pravo nužnog nasljednika na nužni dio jest nasljedno pravo, a dio koji mu pripada naziva se nužni dio.³² Suvremeno nužno nasljedno pravo ima istu ulogu kao što je imalo i u rimskom pravu, a to je zaštita onih osoba koje ulaze u krug nužnih nasljednika koje prema općem shvaćanju i moralnoj obvezi zbog obiteljske veze u kojoj se nalaze s ostaviteljem ne bi trebale biti bez razloga mimoidene oporučnim raspolaganjem ostavitelja. Naravno to se ne odnosi na slučajeve opravdanog iznasljeđenja koji će detaljnije biti razrađeni poslije u radu. Takva zaštita preko nužnog nasljednog prava zajamčena je normama objektivnog nasljednog prava, ali njihovo pravo na temelju tih normi na nuž-

²⁹ Justinijan, *Institucije*, Latina et Graeca, Zagreb 1994. knj. XXVII, priredio i preveo A. Romac, str. 187.

³⁰ Romac, *loc. cit.* (bilj. 22).

³¹ Vidi *supra*, str. 3.

³² Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 127/2013, 33/2015, čl. 70., st. 1.

ni dio je subjektivno pravo.³³ Upravo te norme objektivnog nasljednog prava ovlašćuju nužne nasljednike da postave zahtjev za njihov nužni dio, ali to ne znači da ga oni moraju postaviti jer se nužni dio nikada neće dodijeliti *ex officio*. Neovisno o tome postavili se zahtjev ili ne, nužni nasljednik ne gubi svoj status nasljednika jer on stječe nužno nasljedno pravo u trenutku smrti ostavitelja, a postavljeni zahtjev nije uvjet stjecanja statusa nasljednika. Nužni nasljednici jesu doista nasljednici ostavitelja te imaju položaj njegova univerzalna sukcesora.³⁴

ZN daje slobodu oporučitelju da nužni nasljednik primi svoj nužni dio u stvarima, pravima ili novcu.³⁵ Ako se oporučitelj odluči ostaviti nužnom nasljedniku njegov nužni dio u stvarima, pravima ili novcu, to ne utječe na njegov položaj nasljednika. Kada bude došlo do diobe, to ne znači da je on iznaslijeđen ili mimoiden oporukom, nego da će nužnom nasljedniku na temelju njegova subjektivnog prava na nužni dio koje mu jamče norme objektivnog nasljednog prava dobiti one stvari, prava ili novac koji mu je oporučitelj ostavio oporukom. Smatram da je u ovakvoj suvremenoj odredbi vidljiv utjecaj Justinijanove reforme jer je njegovom reformom bilo dopušteno ostavljanje nužnoga dijela u bilo kojem obliku.³⁶

Valja naglasiti da stroge norme objektivnog prava štite one osobe koje su iznaslijeđene, a na temelju zakona imale bi pravo naslijediti ostavitelja. Možemo zaključiti da se pravilima nužnog nasljednog prava ne mijenjaju pravila zakonskog nasljeđivanja. Nužno nasljedno pravo smatra se zakonskim nasljednim pravom.

3.2. NUŽNI DIO STVARNOPRAVNE PRIRODE

Nužni dio stvarnopravne prirode proizlazi iz shvaćanja i tradicije rimskoga prava. Uzevši u obzir utjecaj rimskog prava na suvremeno pravo Republike Hrvatske, ne iznenađuje što je takvo uređenje prihvaćeno i kod nas. U pravnoj teoriji postoji i drugo shvaćanje, a to je da je pravo na nužni dio obvezno pravo. S obzirom na to da takva teorija kod nas nije prihvaćena, ovaj se rad time neće baviti.³⁷ Postoje mnogobrojne posljedice prihvaćanja shvaćanja da je nužni dio stvarnopravne prirode.

Takvo shvaćanje ponajprije postavlja zahtjev da se na nužno nasljedno pravo primjenjuju isključivo pravila nasljednog prava. Konkretni učinak jest da se nasljednici dijele u zakonske nasljedne redove, kao i da se primjenjuju načela koja se primjenjuju kod zakon-

³³ Gavella Nikola; Belaj, Vlado, *Nasljedno pravo*, Narodne novine d.d., Zagreb, 2008., str. 217.

³⁴ Gavella, Nikola, *Pravni položaj nasljednika*, Znanstvene monografije, Zagreb, Čakovec, 1983., str. 98.

³⁵ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 127/2013, 33/2015, čl. 70., st. 4.

³⁶ Vidi *supra*, str. 6.

³⁷ Vidi Klasiček, *op. cit.* (bilj. 27), str. 165.–166.

skog nasljeđivanja.³⁸ Ispunjenjem svih objektivnih normi određenih pretpostavki dolazi do stjecanja nužnog nasljednog prava *ipso iure*. Pretpostavke koje se moraju ispuniti da bi netko mogao steći nužno nasljedno pravo jesu da je osoba nadživjela ostavitelja, da ima sposobnost biti nasljednikom te mora imati pravni temelj za nasljeđivanje ostavitelja kao njegov nužni nasljednik. Taj je temelj dan normama objektivnog nasljednog prava.³⁹ Kao nasljednik može se pojaviti i *nasciturus*, dijete koje je u trenutku otvaranja nasljedstva bilo začeto, ali još nije bilo rođeno pod uvjetom da se rodi živo.⁴⁰

Naš pravni sustav ne postavlja zahtjev da se mora dati izjava o prihvatu nasljedstva. Također nije nužno prema našem pravnom uređenju dati izjavu o odricanju od nasljedstva. Ako se podnosi takva izjava bilo o odricanju ili prihvatu u pisanu obliku, ona mora biti potpisana od strane nasljednika ili njegova zastupnika. Kada se jednom da izjava o prihvatu nasljedstva, nasljednik ga se više nema pravo odreći, a ako se nije dala izjava o odricanju od nasljedstva, smatra se da ta osoba doista želi biti nasljednikom.⁴¹

3.3. NUŽNI NASLJEDNICI

Pravni okvir koji postavlja naš sustav nužnog nasljednog prava razlikuje dvije skupine nužnih nasljednika: apsolutne nužne nasljednike i relativne nužne nasljednike. U kategoriju apsolutnih nužnih nasljednika ulaze potomci umrlog, njegova posvojčad i njihovi potomci te bračni drug ostavitelja, odnosno njegov izvanbračni drug.⁴² Izmjenama Zakona o nasljeđivanju iz 2003. godine roditelji ostavitelja više ne ulaze u kategoriju apsolutnih nužnih nasljednika, nego se smatraju relativnim nužnim nasljednicima. Apsolutni nasljednici svoj zahtjev za nužni dio mogu postaviti na temelju činjenice da su zakonski nasljednici dok kod relativnih nasljednika to nije dostatno. Apsolutnim nužnim nasljednicima sukladno odredbama ZN-a pripada nužni dio koji iznosi jednu polovicu njihova zakonskog dijela.⁴³ U krug relativnih nasljednika ulaze kako je već napomenuto, ostaviteljevi roditelji, posvojitelji i ostali preci. Dvije su temeljne razlike između relativnih i nužnih apsolutnih nasljednika. Prva razlika je u pretpostavkama jer da bi osoba bila u kategoriji relativnog nužnog nasljednika osim što mora biti *in concreto* zakonski nasljednik, ona također mora biti trajno nesposobna za rad te uz to ne smije imati nuž-

³⁸ *Ibid.*, str. 163.

³⁹ Gavella; Belaj, *op.cit.* (bilj. 33), str. 228.

⁴⁰ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 127/2013, 33/2015, čl. 124., st. 2.

⁴¹ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 127/2013, 33/2015, čl. 220., st. 1.–4.

⁴² Gavella; Belaj, *op. cit.* (bilj. 33), str. 220.

⁴³ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 127/2013, 33/2015, čl. 70., st. 3.

nih sredstava za život.⁴⁴ Druga razlika je u iznosu nužnoga dijela koji je manji od nužnog dijela koji apsolutni nužni nasljednici imaju pravo tražiti. Nužni dio relativnih nužnih nasljednika iznosi jednu trećinu onoga dijela koji im pripada prema zakonu.⁴⁵

3.4. IZNASLJEĐENJE NUŽNIH NASLJEDNIKA

3.4.1. Isključenje nužnih nasljednika

Iznasljeđenje nužnih nasljednika, sukladno odredbama ZN-a, može biti u dva oblika. Prvi oblik je isključenje nužnih nasljednika. Zakon propisuje više razloga za moguće isključenje nužnih nasljednika od strane ostavitelja. Prvi takav razlog povreda je neke zakonske i moralne obveze koja proizlazi iz obiteljskog odnosa nužnoga nasljednika s ostaviteljem te je na taj način teže ogriješio prema ostavitelju. Drugi razlog je namjerno počinjenje težeg kaznenog djela od strane nužnog nasljednika prema ostavitelju, njegovu bračnom drugu, djetetu ili roditelju. Također ako nužni nasljednik počinji kazneno djelo protiv Republike Hrvatske ili vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, on može biti isključen iz nužnog nasljedstva. Ostavitelj može i u slučaju da se nužni nasljednik odao neradu i nepoštenom životu isključiti ga iz nasljedstva.⁴⁶

Exhereditatio nota causa predstavlja oblik kazne potencijalnog nužnog nasljednika zbog njegova postupanja. Ako postoji jedan od prethodno navedenih razloga, ostavitelj u oporuci može potpuno ili djelomično isključiti nužnog nasljednika.⁴⁷ Da bi došlo do isključenja nužnog nasljednika, važno je da ostavitelj to učini izričitim očitovanjem volje u oporuci. Valjanost odredbe o isključenju u oporuci ovisi o ispunjenosti triju pretpostavaka: konkretnim navođenjem razloga isključenja u oporuci na jasan i nedvojben način, da taj razlog objektivno postoji i da je riječ o razlogu koji je u ZN-u naveden kao razlog za isključenje nasljednika.⁴⁸ Uzima se u obzir samo onaj razlog koji je u oporuci naveo sam ostavitelj, što znači kada bi i postajao neki drugi razlog, ali on ne bi bio naveden u oporuci, ne bi se moglo isključiti nužnog nasljednika na temelju tog razloga. Također važno za valjanost odredbe o isključenju ima vrijeme utvrđivanja postojanja razloga. Uzima se da je bitno da je razlog za isključenje postojao u trenutku kada je ostavitelj oporučio, a ne kada je umro.

⁴⁴ Csöndes, Mónika; Klasiček, Dubravka, Pravna narav nužnog dijela u hrvatskom i mađarskom nasljednom pravu, Suvremeni pravni izazovi: EU – Mađarska – Hrvatska, 2012., str. 383.

⁴⁵ Zakon o nasljeđivanju, čl. 70., st. 3.

⁴⁶ Zakon o nasljeđivanju, čl. 85., st. 1.–4.

⁴⁷ Zakon o nasljeđivanju, čl. 85., st. 2.

⁴⁸ Gavella; Belaj, *op. cit.* (bilj. 33), str. 225.

Posljedica je potpunog isključenja da takav nasljednik koji je imao pravo na nužni dio gubi nasljedno pravo, odnosno ne može biti nasljednik te se uzima da je umro prije ostavitelja. Ako je djelomično isključen, onda ima pravo na onaj dio nužnog dijela za koji nije iznaslijeđen, a preostali dio će nasljeđivati drugi kao da je opravdano djelomično iznaslijeđeni nužni nasljednik umro prije ostavitelja.⁴⁹

Reforma cara Justinijana prvi put uvodi iznasljeđivanje nužnih nasljednika na temelju taksativno navedenih razloga te smatram da je upravo ta reforma izvršila utjecaj na suvremeno nužno nasljedno pravo. Arbitrarnost koja je dotad postajala i na temelju koje su sudovi procjenjivali opravdanost razloga za isključenje, u našem pravnom sustavu ne postoji. Kako je prethodno navedeno, čak i da postoje razlozi određeni zakonom, ako nisu izričito navedeni, neće ni biti uzeti u obzir. Također uzmemo li u obzir razloge koji se navode u Justinijanovo vrijeme kao razlog za opravdano iznasljeđivanje, možemo vidjeti sličnosti s današnjim razlozima, naravno, uzimajući u obzir sve okolnosti onoga doba. Uzmemo li u obzir određene razloge iz Justinijanova doba koji su ipak očekivano sukladno prilikama i pravu onoga doba bili konkretnije određeni, možemo ih podvesti pod razloge za opravdano isključenje nasljednika određene suvremenim hrvatskim zakonodavstvom. Tako pod kategoriju teže povrede zakonskih ili moralnih obveza nužnog nasljednika koje proizlaze iz obiteljskog odnosa možemo podvesti zapuštanje umobolnog ascendentu kako je određeno Justinijanovom reformom. Jedan od razloga takvim rimskim pravnim uređenjima jest ako im rade o glavi, što se može podvesti pod današnju kategoriju kaznenoga djela protiv ostavitelja. To su samo neki od primjera koji ocrtavaju jasan utjecaj Justinijanove reforme nužnog nasljednog prava na suvremeno nužno nasljedno pravo uzimajući u obzir prilike modernog doba.⁵⁰

3.4.2. Lišenje nužnog dijela

Druga vrsta iznaslijeđenja jest *exhereditatio bona mente* koja se razlikuje od isključenja. Za razliku od isključenja, lišenje nije usmjereno na sankcioniranje, nego na zaštitu interesa potomaka lišene osobe. Zakonodavac je postavio jasne pretpostavke koje moraju biti ispunjene da bi došlo do opravdanog lišenja nužnog dijela. Prva pretpostavka koja mora biti ispunjena jest da je onaj koji se lišava nužnog dijela prezadužen ili rasipnik.⁵¹ Pravila nasljednog prava ne postavljaju kriterij za definiranje je li osoba koja se lišava prezadužena ili rasipnik. Ako je aktiva osobe koja se lišava manja od njegove pasive, smatra se

⁴⁹ Jakelić, Dinko, Neka pitanja o isključenju iz nasljedstva nasljednika s pravima na nužni dio, *Odvjetnik*, 2006., 3–4, str. 40.

⁵⁰ Vidi, *supra*, str. 6.

⁵¹ Zakon o nasljeđivanju (pročišćeni tekst zakona, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015), čl. 88., st. 1.

da je on u stanju prezaduženost, dok se rasipnikom smatra osoba koja troši ono što ima nerazumno, olako i nepotrebno na takav način da sklapa poslove koji su štetni za njega, čini nepotrebne izdatke koji prelaze njegove imovinske mogućnosti i na druge načine.⁵²

Druga pretpostavka je na strani osoba u čiju se korist lišenje vrši. Da bi lišenje bilo opravdano, potrebno je da u trenutku otvaranja nasljedstva osoba koja se lišava ima maloljetno dijete ili maloljetnog unuka od prije umrlog djeteta. Druga situacija se odnosi na slučajeve kada je riječ o punoljetnom djetetu ili punoljetnom unuku od prije umrlog djeteta koji su nesposobni za rad i nemaju nužna sredstva za život.⁵³ Iz ove pretpostavke jasno se može vidjeti protekcionistička svrha ovoga instituta koja ga i u vezi s tim pitanjem razlikuje od isključenja. Druga razlika koja je bitna jest da pretpostavke koje su prethodno navedene moraju postojati u trenutku ostaviteljeve smrti, za razliku od pretpostavki za isključenje koje se promatraju u trenutku kada je isključenog nasljednika oporučio ostavitelj. Sličnost koja postoji između ova dva instituta odnosi se na mogućnost djelomičnog lišenja, a u tom bi slučaju djelomično lišeni naslijedio ostavitelja u onom dijelu koji nije lišen. U nekim drugim pravnim sustavima također postoje slični pravni instituti kao što su njemački, francuski, grčki, slovenski, dok mađarski pravni sustav ne poznaje institut lišenja nužnog dijela.⁵⁴

3.5. NUŽNI DIO

3.5.1. Izračunavanje nužnog dijela

Izračunavanje je kompleksna operacija koja će za potrebe ovoga rada biti objašnjenja ukratko. Da bi mogli izračunati nužni dio, potrebna nam je obračunska vrijednost ostavine, a ne čista vrijednost ostavine. U pravilu, obračunska vrijednost ostavine veća je od čiste jer u obračunsku vrijednost ulaze besplatna raspolaganja ostavitelja kojima je on umanjio čistu vrijednost ostavine.

Prvi korak za izračunavanje jest utvrđivanje aktive ostavitelja, a aktiva će biti jednaka vrijednosti stvari i imovinskih prava koja su preostala u imovini.⁵⁵ U aktivu će ući i tražbine, osim onih koje nisu naplative. Vrijednost ostaviteljevih darova odnosi se na njegova besplatna raspolaganja u nečiju korist kada nije imao takvu obvezu uređenu zakonom. Ulazi vrijednost darova koje je ostavitelj ostavio tijekom života nužnom nasljedniku kao i vrijednost onih darova koji su dani drugim osobama besplatnim raspo-

⁵² Vedriš; Klarić, *op. cit.* (bilj 4), str. 760.

⁵³ Zakon o nasljeđivanju (pročišćeni tekst Zakona, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015), čl. 88., st. 2.

⁵⁴ Klasiček, *op. cit.* (bilj. 27), str. 201.

⁵⁵ Gavella; Belaj, *op. cit.* (bilj. 33), str. 224.

ganjima koji bi se u slučaju povrede prava na nužni dio mogli vratiti. Vrijednost darova učinjenih osobama u posljednjoj godini života ostavitelja koji nisu zakonski nasljednici također se uračunava, dok se manji uobičajeni darovi ne uračunavaju. Također se neće uračunavati vrijednost darova u općekorisne svrhe kao ni oni koji se na temelju zakona ne uračunavaju.⁵⁶

Nakon što se dobije obračunska vrijednost uračunavajući sve navedene vrijednosti odbija se vrijednost pasive koja podrazumijeva negativnu vrijednost ostaviteljevih dugova. Također potrebno je oduzeti vrijednost troškova ostaviteljeva pogreba i popisa te procjene ostavine.⁵⁷ Na takav način dolazi se do obračunske vrijednosti ostavine na temelju koje se onda određuje vrijednost nužnoga dijela. Sve što ostane nakon namirenja nužnih dijelova slobodno je za raspolaganje samom ostavitelju.⁵⁸

3.5.2. Povreda prava na nužni dio

Povreda nužnog dijela u osnovi predstavlja negativnu posljedicu ostaviteljevih besplatnih raspolaganja koja se odražava na veličinu i vrijednost nužnoga dijela koji zakon jamči nužnom nasljedniku. S obzirom na prethodno navedeno možemo promatrati povedu veličine nužnog dijela koja nastaje ako ostavitelj svojom oporukom tako raspolaze imovinom da nužnom nasljedniku ne ostaje onaj dio koji mu pripada. Glede vrijednosti povreda se sastoji u tome da unatoč onome što mu je ostavljeno oporukom i u obliku dara koji se uračunava, njihova zajednička vrijednost nije jednaka niti veća od vrijednosti nužnog dijela koji mu zakon jamči kao nužnom nasljedniku. Kao što je navedeno, ostavitelj može ostaviti nužnom nasljedniku njegov dio u stvarima, pravima ili novcu pa i u obliku zapisa.⁵⁹ Dođe li do takve situacije, a vrijednost onoga što mu je ostavljeno oporukom nije manja od nužnog dijela koji mu pripada, smatra se da nema povrede prava na nužni dio.

3.5.3. Umanjenje oporučnih raspolaganja – redukcija oporuke

Kao oblik zaštite nužnog nasljednika predviđena je redukcija oporuke. Ako se na neki od spomenutih načina povredi nužni dio, nužni nasljednik može pobijati oporuku u onom obujmu koji je potreban da bi on uspio dobiti cjelokupan nužni dio koji mu pripada. Takav oblik zaštite ostvaruje se postavljanjem zahtjeva kojim traži da se utvrdi da je doista njegovo pravo na nužni dio povrijeđeno i u skladu s time da se ponište oporučna raspo-

⁵⁶ Zakon o nasljeđivanju, čl. 71.

⁵⁷ Zakon o nasljeđivanju, čl. 71., st. 1., alineja 2.

⁵⁸ Vedriš; Klarić, *op. cit.* (bilj. 4), str. 755.

⁵⁹ Vidi *supra*, str. 6.

laganja, ali samo u onom opsegu koji je potreban da bi on mogao dobiti potpuno vrijednost svoga nužnoga dijela. U pravilu se ostvaruje u ostavinskom postupku, a iznimka je da se ostvaruje u parnici.⁶⁰ Pravo pobijanja oporučnih raspolaganja zastarijeva u roku od tri godine od proglašenja oporuke. Pod pretpostavkom da je nužni nasljednik prije svoje smrti već postavio zahtjev za nužni dio, pravo pobijanja oporuke je također i nasljeđivo.⁶¹

Hoće li doći do umanjenja oporučnog raspolaganja, ovisi isključivo o zahtjevu nužnog nasljednika jer sud ne pazi *ex officio*, ali ako takav zahtjev bude postavljen, tada nužni nasljednik ne može odlučivati kako će se odvijati umanjenje jer je to previđeno odredbama zakona. Prvo se umanjuju oporučna raspolaganja, a ako se ni takvim umanjenjem ne može namiriti potpuna vrijednost nužnoga dijela, onda će se vraćati darovi.⁶² Nastavno na utjecaj nakon postavljanja takvog zahtjeva nužnog nasljednika, propisuje se da se raspolaganja oporukom umanjuju u istom omjeru neovisno o njihovoj naravi i njihovu opsegu i neovisno nalaze li se u jednoj ili više oporuka, ako iz oporuke ne proizlazi što drugo.⁶³ Formulacija *ako iz oporuke ne proizlazi što drugo* omogućava dispozitivnost ostavitelja i njegovu mogućnost utjecaja na umanjenje oporuke. Ako bi oporučitelj privilegirao određeni zapis te naveo u oporuci da se on treba ispuniti prije drugih, poštovat će se i njegova volja u slučaju umanjenja. Stoga samo ako to bude nužno za dopunu potpune vrijednosti nužnoga dijela jer vrijednost umanjenih zapisa nije dostatna, onda će se umanjiti i vrijednost takvoga zapisa koji je privilegirani voljom oporučitelja.⁶⁴

Suvremeno pravo, u odnosu na rimsku *querella inofficiosi testamenti*, drukčije je uredilo redukciju oporuke. Smatram da je ovakva izmjena redukcije oporuke bila nužna s obzirom na prilike suvremenog prava koje su to zahtijevale, ali ipak se vidi utjecaj rimskog prava. Razlika je u tome što u današnje vrijeme nasljednik ne može dobiti sve što mu pripada na temelju zakona, nego samo nužni dio koji mu zakon jamči. Kao i u Justinijanovo doba mora se podnijeti zahtjev, odnosno mora se upotrijebiti sredstvo, dakle neće se paziti *ex officio*. Mogu se vidjeti sličnosti između mimoilaženja u Justinijanova doba i povrede veličine nužnoga dijela koja se može sastojati u tome da ostavitelj ništa ne ostavi nužnom nasljedniku. Justinijanova *actio ad supplendam legitimam* koja je uređivala mogućnost postavljanja zahtjeva za dopunu u slučajevima kada je ipak nešto bilo ostavljeno nužnom nasljedniku, možemo promatrati kao implementiranu u suvremeni zahtjev za redukciju oporuke radi pojednostavljenja. Pravnim uređenjem koje je postavio naš pravni sustav uspostavlja se rješenje na temelju kojeg se zahtjevom za redukcijom oporuke traži dopuna do potpune vrijednosti nužnog nasljednog dijela kada je povrije-

⁶⁰ Gavella; Belaj, *op. cit.* (bilj. 33), str. 233.

⁶¹ Vedriš; Klarić, *op. cit.* (bilj. 4), str. 758.

⁶² Zakon o nasljeđivanju, članak 78.

⁶³ Zakon o nasljeđivanju, čl. 79., st. 1.

⁶⁴ Zakon o nasljeđivanju, čl. 79., st. 2.

dena veličina i visina koja može podrazumijevati potpuno mimoilaženje ili nedostatnu vrijednost ostavljenog gdje je potrebna dopuna do potpune vrijednosti nužnog dijela.

Smatram da je takvo uređenje oblikovano pod utjecajem *querrella inofficiosi testamenti* i *actio ad supplendam legitimam* koji su prilagođeni suvremenim pravnim zahtjevima te spojeni u jedan zahtjev koji je dostatan.⁶⁵

3.5.4. Pravo na vraćanje darova

Pravo na vraćanje darova može se shvatiti kao supsidijarno pravno sredstvo koje se koristi onda kada ni umanjenje oporučnog raspolaganja nije dostatno za uklanjanje povrede nužnoga dijela. Konkretna posljedica koja iz toga proizlazi jest mogućnost uspješnog isticanja prigovora obdarenika. Nužni nasljednik kako bi dobio punu vrijednost svog nužnoga dijela ima pravo pobijati besplatna raspolaganja ostavitelja kako oporukom tako i ona učinjena nekim drugim pravnim poslovima.⁶⁶ Neće svi darovi dolaziti u obzir za vraćanje, nego samo oni koji ulaze u vrijednost ostavinske aktive. Nema vremenskog ograničenja za vraćanje darova koje je ostavitelj besplatnim raspolaganjem učinio svojim zakonskim nasljednicima. Povrat darova koji su učinjeni trećim osobama nužni nasljednik može tražiti ako su oni učinjeni u razdoblju od godine dana prije trenutka ostaviteljeve smrti.⁶⁷

Vraćanje dara nužni nasljednik ostvaruje postavljajući takav zahtjev prema obdareniku kao osobi u čiju je korist ostavitelj raspolagao.⁶⁸ Zastarni rok ovog prava iznosi tri godine, a računa se od ostaviteljeve smrti za razliku od zastarnog roka redukcije oporuke koji se računa od proglašenja oporuke.

ZN određuje redoslijed vraćanja darova. Vraća se prvo onaj dar koji je posljednji učinjen, a ako to pak ne bi bilo dovoljno za otklanjanje povrede prava na nužni dio, onda bi se vraćao drugi dar koji je učinjen neposredno prije onoga koji je vraćen i prema navedenom načelu vraćali bi se darovi sve dok ne dođe do potpunog otklanjanja povreda prava na nužni dio. Darovi koji su učinjeni istodobno, vraćaju se u razmjernim dijelovima.⁶⁹ Predmnijeva se poštenje obdarenika protiv kojeg je usmjeren zahtjev za vraćanjem dara, a svaka suprotna tvrdnja mora biti dokazana od strane osobe koja tvrdi da to nije tako.

⁶⁵ Vidi *supra* str. 6.

⁶⁶ Gavella; Belaj, *op. cit.* (bilj. 33), str. 234.

⁶⁷ Zakon o nasljeđivanju, čl. 71., st. 1., alineja 3.

⁶⁸ Ako se takav zahtjev postavlja obdareniku, koji je ujedno i ostaviteljev nasljednik, on će se ostvarivati u ostavinskom postupku, dok se u drugim slučajevima takav zahtjev redovito postavlja u obliku tužbe i ostvaruje u parničnom postupku.

⁶⁹ Zakon o nasljeđivanju, čl. 81., st. 1. i 2.

4. BUDUĆE NUŽNO NASLJEDNO PRAVO REPUBLIKE HRVATSKE

Povijesni pregled nam je dao jasan uvid zašto je nastalo nužno nasljedno pravo i kako se ono razvijalo u rimskom razdoblju. Uvidom u suvremeno pravno uređenje nužnog nasljednog prava u Republici Hrvatskoj lako se primjećuje način prilagodbe nužnog nasljednog prava suvremenim potrebama prava i društva, ali i utjecaj rimskoga prava, posebno Justinijanovih reformi koje su spojile formalno i materijalno nužno nasljedno pravo. S obzirom na sve prethodno izneseno nameće se samo po sebi pitanje što možemo očekivati glede pravnog uređenja nužnog nasljednog prava u budućnosti u Republici Hrvatskoj.

Nužno nasljedno pravo je, kao način ograničavanja slobode oporučivanja, prilično strogo i snažno u našem pravnom uređenju. Činjenica je da poredbenim pregledom drugih pravnih sustava bliskih pravnih krugova možemo vidjeti da svi poznaju neki oblik ograničavanja slobode oporučnog raspolaganja, samo neki u blažoj, a neki u striktnijoj varijanti.⁷⁰ Postavlja se pitanje treba li takav zahtjev mijenjati i ako se mijenja, koji bi bio najbolji način.

Uzevši u obzir čitav niz različitih situacija koje se mogu pojaviti glede nasljeđivanja i nužnog nasljednog prava, možemo zaključiti da je u današnje vrijeme potrebna fleksibilnost navedenog instituta. Pregled našeg pravnog sustava i utjecaj rimskog prava iz kojeg potječe razlog nastanka instituta ukazuje na priličnu strogost što ukazuje na potrebu fleksibilnijeg nužnog nasljednog prava. Upravo je ta fleksibilnost vidljiva u reformama određenih europskih zemalja koje su zadovoljne provedenim.⁷¹

Za potrebe ovoga rada neće biti obrađene sve ideje o načinima reformiranja nužnog nasljednog prava budući da su mnogobrojne. Također prijedlozi promjena ovisni su i o pravnim sustavima u kojima autori djeluju. Ideje autora mogu se svesti na neke umjerenije koje bi zadržale pravo na nužni dio uz određene promjene i prilagodbe te na one nešto radikalnije koje se sastoje u ukidanju nužnog dijela te uvođenja nekih drugih oblika ograničenja nužnog nasljednog prava.⁷²

4.1. PRELAZAK NA OBVEZNOPRAVNU NARAV NUŽNOG DIJELA

Ranije u radu je pokazana mogućnost uređivanja pravne naravi nužnog dijela kao stvarnopravne i obveznopravne.⁷³ Naš zakonodavac odlučio se za stvarnopravno uređenje nuž-

⁷⁰ Vidi više Klasiček, *op. cit.* (bilj. 27), str. 241.–243.

⁷¹ Csöndes; Klasiček, *op. cit.* (bilj. 44), str. 396.–397.

⁷² Klasiček, *op. cit.* (bilj. 27), str. 247.

⁷³ Vidi *supra*, str. 7., 8.

nog dijela što i nije iznenađujuće s obzirom na utjecaj rimskoga prava. Ipak s obzirom na prethodno navedene razloge slažem se s idejom prelaska na obveznopravnu narav nužnog dijela kao najbolje rješenje koje bi omogućilo veću fleksibilnost nužnog nasljednog prava, a isto tako time bi Republika Hrvatska ušla u krug europskih zemalja koje su to učinile.⁷⁴

Radi boljeg shvaćanja podupiranja ovakve promjene potrebno je objasniti koje bi to prednosti nastale prelaskom na takvo pravno uređenje. Temeljna je razlika u položaju nasljednika koja bi se ovakvom promjenom zapravo smatrao vjerovnikom, a ne nasljednikom. On u trenutku smrti ostavitelja ne stječe stvarno pravo *ipso iure* nad onime čime je raspolagao ostavitelj, nego stječe pravo na obveznopravni zahtjev kojim traži isplatu određene svote novca. Pravo na takav zahtjev stječe u slučaju povrede prava na nužni dio koji će biti usmjeren prema oporučnim nasljednicima ili supsidijarno prema obdareniku. Prednost ovakvog uređenja jest što se uz poštovanje oporučnog raspolaganja opet osigurava ispunjenje prava na nužni dio. Za razliku od stvarnopravnog uređenja kakvo imamo u našem sustavu, ovakva promjena dovela bi do toga da bi nužni nasljednik imao pravo zahtijevati da mu se isplati u novcu vrijednost njegova nužnog dijela. Zaključak koji možemo izvući da bi se na takav način poštovala volja ostavitelja izražena oporukom, a opet nužni nasljednik mogao bi ostvariti svoje pravo na nužni nasljedni dio.⁷⁵ Zbog svega navedenog postoji prednost koja se odnosi na oporučne nasljednike i obdarenike koji imaju mogućnost sačuvati ono što su dobili oporučnim raspolaganjem ostavitelja ili besplatnim raspolaganjima tijekom života. Smatram da bi novac na koji bi imali pravo imao pozitivniji učinak za nužnog nasljednika uzevši u obzir cilj instituta. Postoje i rješenja koja dopuštaju da u određenim slučajevima ipak dolazi do dijeljenja ostavine oporučnih nasljednika i obdarenika s nužnim nasljednicima, ali su to iznimke u tim pravnim sustavima.⁷⁶ Smatram da je ovo najbolje rješenje za buduće uređenje nužnog nasljednog prava u Republici Hrvatskoj na temelju navedenih razloga kao i iskustva država koji su takvu promjenu provele.

4.2. DRUGA MOGUĆA RJEŠENJA

Postoje i druga rješenja koja predviđaju različiti autori, ali kao što je već napomenuto, to naravno, ovisi i o pravnim sustavima u kojima djeluju. Činjenica jest da postoji konsenzus autora o tome da pravna pravila nužnog nasljednog prava ne bi trebala biti striktnija. Postoje autori koji smatraju da bi bilo dobro da krug nužnih nasljednika čine osobe koje ovise o tuđoj brizi, odnosno brizi ostavitelja kao maloljetna djeca i bračni drugovi. U biti riječ je o onima koji nemaju sredstava za život, a nisu sposobni za rad.

⁷⁴ Csöndes; Klasiček, *loc. cit.* (bilj. 71).

⁷⁵ Klasiček, *op. cit.* (bilj. 27), str. 256.

⁷⁶ Csöndes; Klasiček, *op. cit.* (bilj. 44), str. 396.

Postoje i teorije koje smatraju da bi pretpostavke za ulazak u krug nužnih nasljednika trebale biti potreba nužnih nasljednika, ali isto tako da oni moraju dati određeni doprinos imovini ostavitelja. Određeni autori smatraju da *common law* sustav ima dobro rješenje koje bi se moglo primijeniti u državama kontinentalnoeuropskog pravnog kruga. Svjesni različitosti između tih pravnih sustava oni ne predlažu da se doslovno implementiraju njihova rješenja, nego da se ona uzmu kao uzor za fleksibilnije nužno nasljedno pravo.

Sve navedene teorije detaljnije su razrađene od različitih autora i one imaju svoje prednosti i nedostatke. Sukladno svim razlozima koji su navedeni, smatram da je najprikladniji način za izmjenu nužnog nasljednog prava prelazak s nasljednopravne, tj. stvarnopravne naravi na obveznopravnu narav nužnog dijela.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Rimsko pravo je razvilo nužno nasljeđivanje kao oblik zaštite interesa bližih članova obitelji. Takva svrha mogla se učinkovito ostvarivati tek Justinijanovom reformom nužnog nasljednog prava. Utjecaj koji je ona izvršila na suvremeno nužno nasljedno pravo vidljiv je kod različitih instituta kao kod zaštite od povrede, iznasljeđenja, a posebno kod pravne prirode nužnoga dijela. Takav utjecaj je uzrokovao prilično striktna pravila nužnog nasljednog prava u Republici Hrvatskoj. Upravo je takva striktnost također pokazatelj utjecanja Justinijanovih reformi nužnog nasljednog prava. To ne znači da Justinijan svojim reformama nije dao doprinos koji je imao važnu ulogu i još uvijek ima, ali za učinkovitija rješenja koja su nužna s obzirom na razvoj prava i društva nužan je odmak od rimskog uređenja i praćenje trendova drugih europskih država. Tek će se na taj način uspjeti ostvariti potpuna svrha nužnog nasljednog prava.

Stvarnopravna priroda nužnog dijela nije više dostatna s obzirom na suvremene društvene i pravne uvjete. Postoje bolji načini da se ostvari svrha nužnog nasljedno prava, a da se uz to više poštuje oporučno raspolaganje ostavitelja. Prelazak sa stvarnopravne na obveznopravnu narav nužnoga dijela smatram najboljim rješenjem. Na takav bi način osigurao nužnim nasljednicima da mogu ostvariti pravo na nužni dio koji bi dobili u pravilu u novcu, što znači da bi oporučni nasljednici i obdarenici mogli zadržati ono što im je oporukom ili drugim besplatnim raspolaganjem ostavitelj namjerio. Ovakvo je rješenje postignuto i u drugim europskim zemljama čiji su pravni krugovi slični našima. Zadovoljstvo rezultata prelaskom sa stvarnopravnog na obveznopravnu narav nužnoga dijela trebalo bi biti potvrda zaključka da je to uistinu najbolji način za provođenje sad već i nužne reforme. Ne treba se zavaravati pa smatrati ovakvu ideju jednostavnom za provođenje. Takva reforma je opsežna i zahtijeva puno pripreme, ali zadovoljstvo drugih zemalja pokazuje isplativost takve reforme.

Određeni autori predlažu i druga rješenja. Takva rješenja manje odgovaraju našem pravnom sustavu, a to se posebno odnosi na ona rješenja koja podrazumijevaju preuzimanje i oblikovanje instituta *common law* sustava. Smatram da bi mnogo teže bilo provesti

takav prijedlog i da nema potrebe kada postoje već učinkovita rješenja u kontinentalno-europskom pravnom krugu. Unutar nama srodnih pravnih krugova postoje ideje ukidanja nužnog nasljednog prava, ali smatram takve ideje radikalnijima jer bi dovele do istog učinka kao i prelazak sa stvarnopravne na obveznopravnu narav nužnog dijela uz veće zahvate u postojeću pravnu strukturu nužnog nasljednog prava. Smatram da bi trebalo uzeti u obzir i ideje pojedinih autora koji se odnose na krug potencijalnih nužnih nasljednika. Prijedlozi tih autora krug nužnih nasljednika ograničavaju na one osobe koje ovise o brizi ostavitelja ili nisu sposobne za rad, a nemaju dovoljno sredstava za život. Takva promjena bi omogućila potpunije ostvarenje svrhe nužnog nasljednog prava.

POPIS LITERATURE

Knjige:

1. Baron, Julius, Institucije rimskog prava, Bibliografski zavod d.d., Zagreb, 1925.
2. Eisner, Bertold; Horvat, Marijan, Rimsko pravo, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1948.
3. Gavella, Nikola; Belaj, Vlado, Nasljedno pravo, Narodne novine d.d., Zagreb, 2008.
4. Gavella, Nikola, Pravni položaj nasljednika, Znanstvene monografije, Zagreb, Čakovec, 1983.
5. Horvat, Marijan, Rimsko pravo, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2002.
6. Justinijan, Institucije, Latina et Graeca, Zagreb 1994. knj. XXVII, priredio i preveo A. Romac.
7. Klarić, Petar; Vedriš, Martin, Gradansko pravo, Narodne novine, Zagreb, 2014.
8. Klasiček, Dubravka, Nužno nasljedno pravo kao ograničenje slobode oporučnog raspolaganja, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2011.
9. Petrak, Marko, Rimski pravna tradicija i hrvatska pravna kultura, Politička kultura, Zagreb, 2015.
10. Romac, Ante, Izvori Rimskog prava, Informator, Zagreb, 1973.
11. Romac, Ante, Rimsko pravo, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2007.
12. Šarac, Mirela; Lučić, Zdravko, Rimsko privatno pravo, Naklada Bošković, Split, 2011.

Članci:

1. Csöndes, Mónika; Klasiček, Dubravka, Pravna narav nužnog dijela u hrvatskom i mađarskom nasljednom pravu, Suvremeni pravni izazovi: EU – Mađarska – Hrvatska, Osijek, Pečuh, 2012., str. 379.–397.

2. Gavella, Nikola, Gradansko pravo u Hrvatskoj i kontinentalno-europski pravni krug – u povodu 140. godišnjice stupanja na snagu OGZ u Hrvatskoj, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 43 (1993), 4, str. 335.–375.
3. Jakelić, Dinko, Neka pitanja o isključenju iz nasljedstva nasljednika s pravima na nužni dio, Odvjetnik, časopis Hrvatske odvjetničke komore, 97, 3–4/2006., str. 36.–41.

Izvori prava:

1. Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 127/2013, 33/2015.

THE EFFECT OF THE JUSTINIANIC REFORM OF FORCED HEIR INHERITANCE LAW ON MODERN FORCED HEIR INHERITANCE LAW OF THE REPUBLIC OF CROATIA

Abstract

Forced heir inheritance law was developed in Roman law as protection against a possible abuse of the freedom to make a will. The Justinianic reform of forced heir inheritance law regulated the said legal institute in such a way that its influence is evident in contemporary forced heir inheritance law of the Republic of Croatia. The first part of the paper focuses on a historical review of the development of forced heir inheritance law in Roman law from the introduction of the said legal institute to Justinianic reforms. Reforms were made over a long period of time, changing forced heir inheritance law significantly. The first part of the paper analyzes historical development so that the legal institute of forced heir inheritance law and its adaptation to social needs can be better understood.

The second part of the paper analyzes the contemporary legal arrangement of forced heir inheritance law in the Republic of Croatia. The discussion is focused on those parts of Croatian contemporary forced heir inheritance law that show the influence of Justinianic reforms, taking into account social circumstances of the modern era.

The final part of the paper gives concluding remarks in relation to the contemporary arrangement of Croatian forced heir inheritance law, the importance of the reforms presented in the paper and the expected changes in the legal arrangement of forced heir inheritance law in the future.

Keywords: Roman law, Justinianic reform, forced heir inheritance law, forced heir inheritance law of the Republic of Croatia

DRŽAVLJANSTVO KAO TEMELJNA ODLIKA DRŽAVNOG SUVERENITETA U REPUBLICI HRVATSKOJ S OSVRTOM NA DRŽAVE ZAPADNOG BALKANA I GRAĐANSTVO EUROPSKE UNIJE*

Matko Guštin

student 3. godine Pravnog fakulteta Osijek

E-mail: matko.gustin10@gmail.com

Stručni rad

UDK 342.71 (497.5)

342.71(497-15:4-67EU)

Rad primljen 22. svibnja 2019.

Sažetak

Državljanstvo predstavlja pravni odnos između države i pojedinca iz kojeg proizlaze prava i obveze, a suvremenom regulacijom državljanstvo se javlja kao čimbenik oblikovanja državnog suvereniteta. Na njegovo oblikovanje utječu sociološki i pravni čimbenici čijom komplementarnošću nastaje jedinstven pojam, a koji sadrže brojna zakonodavstva. Zakon o hrvatskom državljanstvu donesen je 1991. godine i kao većina europskih državljanskih zakona, tako se i ovaj Zakon temelji na ius sanguinis kao temeljnom obliku stjecanja hrvatskog državljanstva. Ulaskom u Europsku uniju 2013. godine, hrvatski državljani postaju i europski građani. Pojam europskog građanstva (ili državljanstva) predstavlja posebnu pravnu vezu koju državljani država članica imaju prema Europskoj uniji kao nadnacionalnoj tvorevini, a koju automatizmom stječu i gube. Ta pravna veza proizvodi brojna prava koja, među ostalim, uključuju slobodu kretanja, biračko pravo i druga. Živeći desetljećima u zajedničkoj državnoj zajednici, Hrvatska i države zapadnog Balkana imaju niz sličnosti, ali i različitosti kod uređivanja državljanskog zakonodavstva. Razlike u zakonodavstvu očituju se ponajprije s obzirom na pitanje stjecanja državljanstva naturalizacijom, pri čemu pojedine države postavljaju strože uvjete za ovaj način stjecanja državljanstva (gdje se smješta i Hrvatska). Sve to ukazuje kako državljanstvo može utjecati na državni suverenitet kao temeljnu odliku države. Cilj je ovoga rada prikazati složenost tematike državljanstva ponajprije s pravnog aspekta, osobito analizom hrvatskog pravnog okvira te ukratko ukazati na normativno uređenje susjednih država, tzv. zemalja zapadnog Balkana. Može se zaključiti kako državljanstvo ima i pravni i sociološki aspekt te kako njihova međusobna kombinacija opravdava i tezu odlike državnog suvereniteta.

Ključne riječi: *državljanstvo, državni suverenitet građanstvo EU-a, ius sanguinis, naturalizacija*

* Rad je nagrađen Dekanovom nagradom za najbolji znanstveno-istraživački i stručni studentski rad Pravnog fakulteta Osijek u akademskoj 2018./2019. godini.

1. UVOD

Temeljne elemente države čine teritorij, vlast i stanovništvo, pa se tako pojmom državljanstva označava pripadnost pojedinca određenoj društvenoj zajednici. Pojam državljanstva star je koliko i pojam države, a određuje prava i obveze koje pojedinac uživa. Promatrajući razvoj ovog pojma, u povijesnom razdoblju prava i obveze državljanina bila su različita, pri čemu su uglavnom prava koja bi ostvarivali od države bila slabo regulirana. Državljanstvo je danas mnogo važniji pojam te ga treba promatrati kako s pravnog, tako i sa sociološkog aspekta jer osim što regulira prava i obveze državljanina, označava i pripadnost određenoj skupini, odnosno svijest o pripadnosti nekom narodu. Hrvatska je država tijekom svoje povijesti bila u brojnim državnim savezima i baš zato uvijek je postojao problem državne pripadnosti, pri čemu se često zaboravljalo da je državljanstvo *domaine réservée* svake države. Međutim, pitanje državljanstva tijekom 20. stoljeća formalno je bilo dobro regulirano s obzirom na postojanje brojnih propisa, pri čemu se nikako ne smije izostaviti, premda starijeg datuma, austrijski Opći građanski zakonik koji postavlja temelje statusnih prava građana, samim time i državljanstva. Godine 1991. donesen je hrvatski Zakon o državljanstvu koji jasno proklamira načelo isključivosti, načelo *ius sanguinis* glede stjecanja državljanstva te druge promjene, u odnosu na zakonski tekst iz 1977. godine koji je regulirao državljanstvo tadašnje Socijalističke Republike Hrvatske, osobito u vezi sa stjecanjem i gubitkom državljanstva. Govoreći o državljanstvu, neizostavni su i pojmovi stranca, apatrida te polipatrida za čiji se status od strane države oduvijek očekivalo da bude reguliran, poštujući njihova temeljna ljudska prava, s obzirom na to da je njihov status *de facto* izvan prava i traži primjereno djelovanje države u rješavanju istog. Ulaskom u Europsku uniju (u nastavku: EU), hrvatski državljani postali su građani EU-a, no taj status ne treba promatrati u kontekstu uobičajenog pojma državljanstva jer EU nema karakter države, nego (primarno) međunarodne organizacije s posebnim karakteristikama.

Cilj je ovoga rada prikazati složenost tematike državljanstva ponajprije s pravnog aspekta, osobito analizom hrvatskog pravnog okvira te susjednih država, tzv. zemalja zapadnog Balkana. No, kako je Hrvatska od 2013. godine 28. članica EU-a, poseban osvrt potreban je u odnosu na pravni status EU-a te prava koja državljani Hrvatske ostvaruju kao europski građani.

Rad je strukturiran tako da u prvoj cjelini razmatra teorijski pojam državljanstva kao element države, a poseban se osvrt daje i na njegov sociološki aspekt bez čijeg oblikovanja ne bi bilo ni ovog pravnog pojma. Nadalje, iduća cjelina bavi se hrvatskim državljanstvom, najprije povijesnim pregledom, a osobito razdobljem socijalizma zbog odredbi koje su najvećim dijelom ostale iste uz "kozmetičke" izmjene. Uz povijesni pregled, analiziraju se odlike državnog suvereniteta trenutno važećeg Zakona o državljanstvu te odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske U-III-938/1997 od 14. veljače 2001. godine, što daje viši stupanj važnosti državljanstvom zakonodavstvu. Cjelina europskog građanstva distancira pojam državljanstva država članica EU-a te samog eu-

ropskog građanstva. U posljednjem dijelu rada, analizira se i uspoređuje državljansko zakonodavstvo država zapadnog Balkana, tj. Bosne i Hercegovine kao složene države, Srbije te Kosova u odnosu na Republiku Hrvatsku. Završno se iznose zaključne razmatranja odabrane tematike.

2. TEORIJSKO ODREĐENJE DRŽAVLJANSTVA

Uobičajenim definiranjem, državljanstvo je pravna veza pojedinca i države iz koje proizlaze određena prava i obveze.¹ Promatrajući ovakvu definiciju, nailazimo na neke bitne karakteristike pojma državljanstva. Prvo, to je najuža veza pojedinca državljanina određene države, dakle, ne stranca nego državljanina, dok stranci uživaju poseban pravni položaj. S druge pak strane, ova definicija usko je povezana i s elementima države, stoga se ovdje očituje element stanovništva kao personalni element društvene zajednice. Određivanje prava i obveza državljanina povijesna je kategorija pa je svako povijesno razdoblje na drukčiji način definiralo ta prava, pri čemu rigorozne oblike njihove provedbe najprije nalazimo u rimskom pravu kao preteči današnjeg europskog pravnog sustava.² Prava i obveze koje je veza prema državi proizvodila nastajali su uglavnom na temelju već postojećeg stanja, odnosno djeca bi državljanstvo nasljeđivala od roditelja, a što je gotovo u potpunosti zastupljeno i danas, no društvena kretanja zahtijevala su promjene i s tim u vezi, stoga je danas državljanstvo moguće steći originarno ili prema zahtjevu,³ pri čemu je dakako najvažniji originaran način stjecanja državljanstva obilježen trima načelima: *ius sanguinis* (načelo teritorija), *ius soli* (načelo podrijetla) i *ius domicili* (načelo prebivališta).

Za europski pravni sustav, ključno je načelo *ius sanguinis* prema kojemu djeca rođenjem stječu državljanstvo roditelja bez obzira na mjesto rođenja, uzimajući u obzir krvnu vezu. Suprotno ovom načelu jest ono *ius soli* prema kojemu dijete stječe državljanstvo prema području na kojemu je rođeno, bez obzira na državljanstvo roditelja.⁴ Ovisno o povijesnom razvoju i brojnim drugim čimbenicima, svaka država prihvaćala je neko od ova dva načela, pa tako europske zemlje mahom prihvaćaju *ius sanguinis*, dok useljeničke države, poput Sjedinjenih Američkih Država, prihvaćaju *ius soli*. No, gotovo da je nemoguća regulacija pitanja državljanstva samo preko dvaju načela, stoga se javlja i treće, *ius domicili* pri čemu je ključna diskrecija države treba li netko ili ne treba dobiti

¹ Sličnu definiciju daje i enciklopedija Britannica – <https://www.britannica.com/topic/citizenship>, pristupljeno 14. veljače 2019.

² Rimsko pravo, kao i drugi stariji sustavi počivali su uglavnom na obvezi plaćanja poreza i drugih javnih davanja kao temeljnoj obvezi stanovništva pojedine države, a državljanški status na većem ili manjem stupnju prava podjelom na slobodne i neslobodne građane.

³ Vrban, Duško, *Država i pravo*, Golden marketing, Zagreb, 2003., str. 60.

⁴ Borković, Ivo, *Upravno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2002., str. 172.

njezino državljanstvo. Prema *ius domicili*, državljanstvo stječu uglavnom pojedinci od osobitog interesa za pojedinu državu, pa kao što je i spomenuto, bez obzira na ispunjenje zakonom postavljenih uvjeta, osoba može steći državljanstvo.⁵

Uz originaran način stjecanja državljanstva, postoji i stjecanje državljanstva prema zahtjevu. Kod ovog načina, primjenjuje se upravni postupak kao pravno-zaštitni postupak u kojem stranka podnosi zahtjev za ostvarivanje prava, a određeno državno tijelo upravnim aktom odlučuje je li stranka to pravo ostvarila ili nije.⁶ Za konkretno ostvarenje prava koja proizlaze iz državljanske veze, ključna je Opća deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. godine koja jamči kako svatko ima pravo na državljanstvo te kako nitko ne može biti lišen državljanstva ili uskraćen za pravo promjene državljanstva.⁷ Samim time, državljanstvo se može promatrati i prizmom ljudskih prava, no važno je da pravo kao takvo ne postane ograničenje. Sloboda kretanja danas je temeljno načelo, pa zato državljanska definicija kao trajna poveznica s državom ne smije unazaditi to pravo i mora omogućiti slobodu, kako odabira državljanstva, tako i životnog prostora.⁸

2.1. PERSONALNI ELEMENT POJMA DRŽAVLJANSTVA

S obzirom na prava koja iz državljanstva proizlaze, jasno se uočava podjela stanovništva države na državljane i nedržavljanke gdje su, uz norme nacionalnog prava, važne i one međunarodnog prava. Stoga, državljaninom se smatra ona osoba koja je sukladno zakonima neke države stekla njezino državljanstvo, a da ga naknadno nije izgubila.⁹ U tom odnosu, država nastupa autoritativno te provodi personalno vrhovništvo, odnosno vlast nad svojim državljanima koji se nalaze u samoj državi ili u inozemstvu.¹⁰ Vrhovništvo države očituje se i u činjenici što je primitak u državljanstvo usko povezan s državnim razlogom, kao ključnim uvjetom stjecanja istog.¹¹

Poseban pravni status uživaju apatridi i bipatridi, odnosno polipatridi. Apatridi su osobe bez državljanstva kojima niti jedna država ne želi priznati državljanstvo, pa tako apa-

⁵ Kod *ius domicili*, ključno je ispunjenje pretpostavke boravka, tj. da osoba boravi na području neke države i posljedično djeluje u njezinu interesu (sportaši, umjetnici i dr.).

⁶ Ovakav način stjecanja državljanstva najbliži je *ius domicili*.

⁷ Članak 15., st. 1. i 2. Odluke o objavi Opće deklaracija o ljudskim pravima, Narodne novine, broj 12/2009.

⁸ Ovako poimanje državljanske veze predstavlja odmak od starih tumačenja prema kojima je pojedinac bio u "milosti i nemilosti" vladara. Čok, Vida, Pravo na državljanstvo, Beogradski centar za ljudska prava Dosije, Beograd, 1999., str. 26.

⁹ Andrassy, Juraj *et al.*, Međunarodno pravo 1, Školska knjiga, Zagreb, 2010., str. 353.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Babac, Branko, Upravo pravo: odabrana poglavlja iz teorije i praxisa, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, 2004., str. 554.

tridija predstavlja najtežu situaciju za osobu s obzirom na to da ne uživa brojna prava, kao što je npr. diplomatska zaštita.¹² Bipatridi pak su osobe s dva državljanstva, odnosno polipatridi s više njih. Višestrukost državljanstva predstavlja povoljniji pravni položaj od potonjeg, međutim, ono ovisi i o tome ima li osoba i državljanstvo države u kojoj prebiva. Naime, u slučaju da osoba, uz državljanstvo države u kojoj prebiva ima i državljanstvo nekih drugih država, ona se uvijek, prema načelu isključivosti, smatra državljaninom te države pred tijelima državne vlasti. S druge strane, ako je riječ o bipatridu, njegov položaj u pravilu ovisi isključivo o načelu uzajamnosti, odnosno o tome kako su države međusobno regulirale ostvarivanje državljanjskih prava.¹³ Kao što u upravnom postupovnom pravu postoji sukob nadležnosti, jednako tako postoji i sukob državljanstva, koji osobito pogoršava položaj apatrida i polipatrida. Taj sukob bit će pozitivan kada više država određenu osobu smatra svojim državljaninom (na taj način izravno se stvaraju višestruka prava, ali i obveze), dok će negativan biti u slučaju kada više država odbija priznati određenu osobu svojim državljaninom (to proizvodi najteže posljedice jer osoba nema nikakvu mogućnost ostvarivanja i zaštite svojih prava).¹⁴ Govoreći o nedržavljanima, najprikladnije utjelovljenje tog pojma nalazi se u definiciji stranca kao osobe koja nije u državljanjskoj vezi s državom, u kojoj se nalazi trajno ili privremeno.¹⁵ Dakle, temeljna razlika između državljanina i nedržavljanina, tj. stranca jest u tome što stranci ne uživaju određena prava i obveze, kao npr. aktivno biračko pravo, vojna obveza, primitak u javnu službu i drugo, a današnji međunarodnopravni standardi zahtijevaju od država što je više moguće izjednačavanje prava stranaca s pravima državljana, osobito kad su posrijedi ljudska prava.

2.3. SOCIOLOŠKI ASPEKT DRŽAVLJANSTVA

Razvijanju pojma državljanstva prethodili su procesi oblikovanja nacije, naroda, nacionalnog identiteta te nacionalizma. S obzirom na to da državljanstvo predstavlja pripadnost određenoj društvenoj zajednici – državi, ono je usko povezano i s osjećam pripadnosti široj skupini koju obilježavaju zajedničke karakteristike kao što su jezik, kultura i povijest. Teorija često nema jednoznačne definicije navedenih pojmova, međutim, nužno je razlikovati pojam naroda od nacije. Narod predstavlja jedinstvenu zajednicu ljudi koja je oblikovala državu s njezinim temeljnim elementima stanovništva, teritorija i vlasti. No, nacija je poprilično neodređen pojam kojim se naglašavaju objektivni elementi (kulturne) zajednice kao što su kultura (u užem smislu), jezik i zajedničko podrijetlo.¹⁶

¹² *Ibid.*, str. 355.

¹³ Borković, *op. cit.* (bilj. 4), str. 168.

¹⁴ Usporedi *ibid.*, str. 173.

¹⁵ Andrassy, Juraj *et al.*, *op. cit.* (bilj. 9), str. 358.

¹⁶ Kregar, Josip *et al.*, Uvod u sociologiju, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2014., str. 467.

Sve to upućuje na dugotrajni proces nastajanja naroda, odnosno države, što u konačnici opravdava težnju za stjecanjem državljanstva. Definicija nacionalnog identiteta najsnažnije odražava državljansku vezu jer, za razliku od nacije koja sadrži objektivne elemente, nacionalni identitet označava stupanj pripadnosti nekom narodu. Stoga je funkcija nacionalnog identiteta legitimirati državu s pripadajućim pravnim sustavom te osnažiti važnost pripadnosti određenom narodu.¹⁷ Sociološko-pravna dimenzija državljanstva očituje se u poštovanju postavljenih pravnih normi u državi kao društveno-političkoj zajednici koja je nastala kao posljedica (povijesnih) težnji očuvanja zajedničkih interesa. Sociološki kontekst državljanstva očituje se kao formalno i supstantivno državljanstvo, pri čemu formalno državljanstvo označava pripadnost zajednici, dok je supstantivno državljanstvo većim dijelom zahvaćeno pravnom definicijom jer označava postojanje prava i obveza koja iz državljanstva proizlaze.¹⁸ Sve izneseno upućuje kako je najprije nastala sociološka dimenzija državljanstva težnjom stvaranja jedinstvene državne zajednice, a tek potom i ona pravna kojom su pojedinci težili ostvarivanju prava i obveza koja proizlaze iz osjećaja pripadnosti samoj državi i bez takvog promatranja ovog kompleksnog pojma, ne može se pojmiti u potpunosti.

3. HRVATSKI ZAKONODAVNI OKVIR

Odredbe o hrvatskom državljanstvu nalaze se u Ustavu Republike Hrvatske (u daljnjem tekstu: Ustav)¹⁹ kao temeljnom pravnom aktu države. Tako članak 9. Ustava kazuje kako se stjecanje te gubitak hrvatskog državljanstva uređuju zakonom. Njime je postavljeno i temeljno pravo državljanina Republike Hrvatske (u daljnjem tekstu: RH), prema kojemu on ne može biti prognan iz RH, ne može mu se oduzeti državljanstvo niti može biti izručen drugoj državi, osim kada je odluka o izručenju donesena sukladno međunarodnom pravu ili pravu EU-a.²⁰ Već ovaj članak ograničava državu u samovoljnom oduzimanju državljanstva, koje može prestati samo izričitom voljom državljanina. Pojam "državljanin" u Ustavu se eksplicitno spominje i u članku 32. prema kojemu svaki državljanin RH ima pravo napustiti teritorij RH te se naseliti u drugoj državi, no kao otvorena ostaje mogućnost povratka u domovinu u bilo kojem trenutku. No, Ustav govori i o nedržavljanima, proklamirajući pravo azila te pravo stranca koji se zakonito nalazi na teritoriju RH da ne bude protjeran ili izručen drugoj državi, osim kada se mora izvršiti odluka

¹⁷ *Ibid.*, str. 468.–470.

¹⁸ Zlatković Winter, Jelena, Državljanstvo, nacionalni identitet i migracije: europska perspektiva, *Revija za sociologiju*, god. 32, br. 1–2, 2001., str. 39.

¹⁹ Narodne novine, broj 56/1990, 135/1997, 8/1998, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001, 76/2010, 85/2010, 5/2014 (u nastavku: URH).

²⁰ Ustavnim promjenama iz 2010. godine, zbog prilagodbe zakonodavstva i pravnog sustava sa sustavom EU-a, URH je prihvaćeno načelo nadređenosti prava EU-a, pa se tako državljaninu RH može uskratiti pravo da ne bude izručen drugoj državi kada je potrebno postupiti prema odluci koja se zasniva na pravu EU-a.

donesena u skladu s međunarodnim pravom. Ključno je uočiti da stranac ovo pravo ostvaruje samo uz pretpostavku zakonitog boravka na području RH. Posebnu pozornost Ustav posvećuje zaštiti interesa i prava hrvatskih državljana koji žive izvan granica RH (dijaspori).²¹ Međutim, hrvatski Ustav jasno distancira i državljanstvo od nacionalnosti (trajan i nepromjenjiv status), čime naglasak stavlja na zaštitu svih državljana bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost.^{22, 23}

RH je potpisnica i Europske konvencija o državljanstvu Vijeća Europe od 2005. godine,²⁴ no nije ju ratificirala, premda je članica te međunarodne organizacije.²⁵ Kao država članica EU-a, RH je Zakonom o strancima,²⁶ zbog potrebe prilagodbe nacionalnog zakonodavstva onom europskom, distancirala dvije kategorije stranaca, a to su *i*) osobe koje se nalaze na teritoriju RH i nemaju hrvatsko državljanstvo, ali imaju državljanstvo neke od država Europskog gospodarskog prostora te *ii*) osobe koje se nalaze na teritoriju RH i nemaju hrvatsko državljanstvo, a državljani su treće države ili osobe bez državljanstva.

3.1. POVIJESNI PREGLED

Ozbiljnije definiranje državljanstva na prostorima Hrvatske započinje donošenjem austrijskog Općeg građanskog zakonika (u nastavku: OGZ) koji je do konca Prvog svjetskog rata vrijedio na području Istre i Dalmacije, dok je za područje Hrvatske i Slavonije ključan bio članak 50. hrvatsko-ugarskog Sabora iz godine 1879.²⁷ No, s obzirom na to da je OGZ najvećim dijelom utjecao na formiranje hrvatskog pravnog sustava, treba spomenuti i načine stjecanja državljanstva prema ovom propisu. Temeljno načelo, koje

²¹ Dijaspóra se definira kao raseljena skupina pripadnika nekog naroda, etničke ili skupine (vjerske, etničke i sl.) u područja izvan matične domovine s težnjom očuvanja svojeg identiteta. Važnu ulogu u tom procesu imaju i nacionalna zakonodavstva, kao i međunarodno pravo preko zaštite pripadnika manjinskih naroda. Enciklopedija – <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=15119>, pristupljeno 15. veljače 2019.

²² Ivanda, Stipe, Policijsko upravo pravo, Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, 2011., str. 75.–76.

²³ Raščlanjivanjem načela stjecanja državljanstva, profesor Babac razmatra značenje načela stjecanja hrvatskog državljanstva s aspekta Republike Hrvatske kao države-nacije, prava međunarodne zajednice te suzbijanja diskriminacije. Babac, *op. cit.* (bilj. 11), str. 587.

²⁴ Podatak preuzet s mrežne stranice Ministarstva vanjskih i europskih poslova, www.mvpep.hr, pristupljeno 15. veljače 2019.

²⁵ Iz ove Konvencije važan je članak 2. koji definira državljanstvo kao zakonsku vezu između jedne osobe i jedne države ne ukazujući na etničko porijeklo te osobe, pri čemu se mogu iščitati sljedeće činjenice, a to su: *i*) državljanstvo je izričito zakonska veza koja nastaje ispunjenjem zakonskih pretpostavki *ii*) ono eksplicitno predstavlja vezu između jedne osobe i jedne države, pri čemu se neizravno naglasak stavlja na izbjegavanje polipatridije te *iii*) ne uzima se u obzir etničko podrijetlo, već je bitno samo ispunjenje pravno-normiranih elemenata, a ne i onih etničkih.

²⁶ Narodne novine, broj 130/2011, 74/2013, 69/2017, 46/2018.

²⁷ Borković, *op. cit.* (bilj. 4), str. 175.

i danas poznajemo, bilo je *ius sanguinis*, ali primjenjivan je bio i institut naturalizacije, koja je pak mogla biti prešutna ili svečana, ovisno o činjenici društvene pripadnosti ili dugotrajnog naseljenja.²⁸ S druge pak strane, gubitak državljanstva bio je vezan uz činjenicu iseljenja s područja države.²⁹

Međutim, današnji koncept regulacije državljanstva slijedi jugoslavensko zakonodavstvo koje je, kao načine stjecanja državljanstva poznavalo na temelju *ius sanguinis*, rođenjem na teritoriju SFRJ, naturalizacijom te prema međunarodnim ugovorima, dok je gubitak bio moguć otpustom, odricanjem, prema međunarodnim ugovorima te oduzimanjem, danas suprotno demokratskim standardima i načelima.³⁰ Zakonom o državljanstvu Socijalističke Republike Hrvatske iz 1977. godine,³¹ s obzirom na složenu državnu zajednicu, uz republičko državljanstvo Hrvatske, državljani Socijalističke Republike Hrvatske (u nastavku: SR Hrvatska) automatski su bili i državljani federacije, pri čemu su, u skladu sa socijalističkim svjetonazorom, državljani svih federativnih jedinica uživali jednaka prava u svakoj od tih jedinica. U vezi sa stjecanjem državljanstva SR Hrvatske, ono se stjecalo na temelju *ius sanguinis*, rođenjem na teritoriju SR Hrvatske, primitkom, naturalizacijom te međunarodnim ugovorima, dok je prestanak nastupao otpustom, odricanjem, oduzimanjem,³² stjecanjem državljanstva druge socijalističke republike te prema međunarodnim ugovorima.³³

3.2. ZAKON O HRVATSKOM DRŽAVLJANSTVU

Zakon o hrvatskom državljanstvu³⁴ (u nastavku: Zakon) donesen je 1991. godine, koji je hrvatskim državljaninom smatrao onu osobu koja je na dan 8. listopada 1991. godine imala status hrvatskog državljanina, sukladno Zakonu o državljanstvu Socijalističke

²⁸ Vidi: Kosnica, I., Državljanstvo i Opći građanski zakonik u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji od 1853. do 1879., Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, god. 63, br. 5–6, 2013., str. 1145.

²⁹ Vidi: Kosnica, I., Gubitak državljanstva u Hrvatskoj i Slavoniji od Bachovog apsolutizma do raspada Monarhije, Pravni vjesnik, god. 29, br. 3–4, 2013., str. 61.–80.

³⁰ Borković, *op. cit.* (bilj. 4), str. 176.

³¹ Wikizvor:<https://hr.wikisource.org/wiki/Zakon-o-državljanstvu-Socijalističke-Republike-Hrvatske-iz-1977.-godine>, pristupljeno 15. veljače 2019.

³² Oduzimanje državljanstva danas bilo bi suprotno svim postignutim demokratskim načelima, osobito slobodi kretanja. Naime, zakonski tekst iz 1977. godine predviđao je mogućnost oduzimanja državljanstva osobama koje se ne nalaze na području Republike, uz ispunjenje zakonskih uvjeta. Međunarodnopravni standardi danas su potpuno suprotni takvom shvaćanju te državljanstvo može prestati samo i isključivo izričitom izjavom volje osobe.

³³ Članci 3. i 14. Zakona o državljanstvu Socijalističke Republike Hrvatske iz 1977. godine.

³⁴ Narodne novine, broj 53/1991, 70/1991, 28/1992, 113/1993, 4/1994, 130/2011, 110/2015 (ZHD).

Republike Hrvatske iz 1977. godine.³⁵ U uvodnim odredbama Zakon proklamira načelo isključivosti prema kojemu se hrvatski državljanin koji ima i strano državljanstvo, pred tijelima državne vlasti smatra isključivo hrvatskim državljaninom.³⁶ Od donošenja 1991. godine Zakon je imao niz izmjena, ali najvažnija bila je izmjena iz 2011. godine kada su nemalo postroženi uvjeti za stjecanje hrvatskog državljanstva. Te izmjene išle su u tri pravca, pa uz stroge uvjete za stjecanje državljanstva, uvodi se i tzv. “ispit znanja” za osobe koje hrvatsko državljanstvo stječu naturalizacijom te su konačno definirani iseljenik i pripadnik hrvatskog naroda.^{37, 38}

3.2.1. Stjecanje hrvatskog državljanstva

Slijedeći ukorijenjenu tradiciju, Zakon se drži četiriju temeljnih načina stjecanja hrvatskog državljanstva, a to su *ius sanguinis* – podrijetlo, rođenje na teritoriju RH, prirođenje – naturalizacija te međunarodni ugovori, pa se jasno uočava kako nema znatnijeg odmicanja od Zakon o državljanstvu SR Hrvatske iz 1977. godine.

Najvažniji način stjecanja hrvatskog državljanstva jest onaj podrijetlom. Naime, dijete stječe hrvatsko državljanstvo *podrijetlom* u slučaju kada *i*) su oba roditelja u trenutku djetetova rođenja hrvatski državljani *ii*) je jedan od roditelja hrvatski državljanin u trenutku djetetova rođenja, a dijete je rođeno na području RH te *iii*) je jedan od roditelja hrvatski državljanin, drugi je apatrid ili nepoznatog državljanstva, a dijete je rođeno u inozemstvu, stječe državljanstvo samo ako se prijavi kao hrvatski državljanin do navrš-

³⁵ Ovakva odredba treba se promatrati u kontekstu državne suverenosti u punom smislu te riječi. S obzirom na okolnosti te složenost situacije 90-ih godina 20. stoljeća na području RH, na ovaj način željela se izbjeći situacija apatridije, što bi i u smislu upravnog, ali i u smislu međunarodnog prava dovelo do niza problema. Naime, ovdje se polazilo od rješenja koje je predviđalo već i jugoslavensko zakonodavstvo iz područja državljanstva, a prema kojemu je državljanin Federacije, bio i državljanin jedne od federativnih jedinica. Pojednostavnjenje tadašnje situacije vidjelo se i u rješenju prema kojemu se, uz danu izjavu, hrvatskim državljaninom smatrao i pripadnik hrvatskog naroda koji je imao prijavljeno prebivalište u RH. Vidi: Metelko-Zgombić, Andreja, Sukesije država od 1918. do danas na području Republike Hrvatske i njihov utjecaj na državljanstvo fizičkih osoba, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, god. 32, br. 2, 2011., str. 847.–848.

³⁶ Teorijski, to je načelo koje se uglavnom veže uz etničko-kulturni koncept nacionalne države. Vidi: Ravlić, Slaven, Etničko shvaćanje nacije i dvojno državljanstvo: usporedba švedske, njemačke i hrvatske politike građanstva, Hrvatska i komparativna javna uprava: časopis za teoriju i praksu javne uprave, god. 17, br. 4, 2017., str. 611.–638.

³⁷ Staničić, Frane, Važnije promjene u hrvatskom državljanском pravu nakon novele Zakona o hrvatskom državljanstvu iz 2011., Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, god. 33, br. 2, 2012., str. 91.–938.

³⁸ Od 1991. godine, hrvatsko državljanско zakonodavstvo znatno je napredovalo. Naime, 1991. godine, razlikovale su se tri skupine osoba u vezi s državljanским statusom i to oni “uključeni i isključeni”, za koje je ključna bila evidencija o hrvatskom državljanstvu zaključno s danom 8. listopada 1991. godine te oni “pozvani”, kojima i danas idu u prilog brojne zakonske odredbe. Detaljnije: Štiks, Igor, Ukjučeni, isključeni, pozvani: politike državljanstva u postsocijalističkoj Europi i Hrvatskoj, Politička misao: časopis za politologiju, god. 47, br. 1, 2010.

ne 18. godine života (pa ako je prijavljeno do 18. godine života kao hrvatski državljanin, presumira se da je taj status stekao trenutkom rođenja).³⁹

Iznimka od ustoličenog *ius sanguinis* u hrvatskom zakonodavstvu jest *ius soli* prema kojemu dijete rođeno ili nađeno na teritoriju RH, stječe hrvatsko državljanstvo ako su mu oba roditelja nepoznata, nepoznatog državljanstva ili apatridi. No, i tu postoji iznimka, pa tako djetetu prestaje hrvatsko državljanstvo ako se do njegove 14. godine života utvrdi da su oba roditelja strani državljani.⁴⁰

Nedvojbena, najkompleksniji način stjecanja hrvatskog državljanstva je onaj njegova stjecanja na temelju naturalizacije⁴¹ kojim se provodi upravni postupak. Naturalizacijom, hrvatsko državljanstvo može se steći redovnim putem ili pod povoljnijim uvjetima⁴². Temeljni uvjeti koje postavlja Zakon jesu da stranac *i*) ima navršenih 18 godina života te poslovnu sposobnost *ii*) ima otpust iz stranog državljanstva ili dokaz da će ga dobiti *iii*) živi u RH s neprekidno prijavljenim boravištem najmanje osam godina *iv*) poznaje hrvatski jezik i latinično pismo te *v*) poštuje pravni poredak i kulturu RH. Pitanje otpusta iz stranog državljanstva poznaje i određene iznimke, pa ako strana država ne dopušta otpust ili je teško udovoljiti postavljenim uvjetima, stranac se izjavom odriče stranog državljanstva, dok RH ima mogućnost izdavanja zajamčenja primitka u hrvatsko državljanstvo s rokom važenja dvije godine ako su ispunjene sve pretpostavke osim otpusta iz stranog državljanstva.⁴³ Naturalizacija pod povoljnijim uvjetima provodi se u slučaju kada je riječ o osobi čiji bi primitak u hrvatsko državljanstvo bio od interesa za RH, strancu koji je u braku s državljaninom RH te ako je riječ o strancu pripadniku hrvatskog naroda. Mogućnošću primjene diskrecijske ocjene, jasno je kako primitak osobe u državljanstvo naturalizacijom najvećim dijelom ovisi o interesima RH i ponašanju stranca kojim poštuje pravni poredak države.⁴⁴ Viši stupanj zaštite javnog interesa kod primitka stranca u hrvatsko državljanstvo na temelju naturalizacije uveden je izmjenama Zakona iz 2011. godine, kada je uvedena provjera poznavanja hrvatskog jezika i latiničnog pisma, kulture i društvenog uređenja,⁴⁵ a što je detaljnije regulirano Pravilnikom o načinu provjere poznavanja hrvatskog jezika i latiničnog pisma, hrvatske

³⁹ Članci 4.–5. ZHD-a.

⁴⁰ Čl. 7. ZHD-a.

⁴¹ Detaljnije: Mršić, Gordana, Stjecanje hrvatskog državljanstva prirođenjem, Hrvatska pravna revija, god. 3, br. 2, 2003.

⁴² Vidi: Borković, *op. cit.* (bilj. 4), str. 181.

⁴³ Članci 8.–8.a ZHD-a.

⁴⁴ Diskrecijska ocjena predstavlja takvo postupanje državnog tijela prema kojemu ono na temelju posebnog ovlaštenja rješava određeni slučaj onako kako je najbolje za društvenu zajednicu – državu. Na taj način mora se postupati oportuno, odnosno u javnom interesu kada interesi zajednice moraju pretežati nad interesima pojedinca. Vrban, *op. cit.* (bilj. 3), str. 194.–197.

⁴⁵ Sukladno članku 8.a, st. 2. ZHD-a iznimka vrijedi za osobe starije od 60 godina.

kulture i društvenog uređenja u postupcima stjecanja hrvatskog državljanstva (u nastavku: Pravilnik).⁴⁶

Prema Pravilniku, poznavanje hrvatskog jezika i latiničnog pisma moguće je dokazati i potvrdom o položenom ispitu na visokom učilištu ili srednjoškolskoj ustanovi, svjedodžbom o završenom školovanju u RH ili inozemnom svjedodžbom o poznavanju hrvatskog jezika.⁴⁷ Što se tiče samog upitnika o poznavanju hrvatske kulture i društvenog uređenja, on se sastoji od 15 pitanja iz područja društvenog uređenja, povijesti, kulture, umjetnosti, sporta, zemljopisa i drugo, pri čemu stranac mora odgovoriti točno na najmanje 10 pitanja iz upitnika.⁴⁸

Kao što je već spomenuto, izmijenjeni Zakon iz 2011. godine postavlja strože uvjete za stjecanje hrvatskog državljanstva naturalizacijom, ne samo uvođenjem pisane provjere znanja, nego i povećanjem neprekidnog boravka na osam umjesto pet godina.⁴⁹ Sve to navodi na zaključak kako državljansko zakonodavstvo u RH doista ima odliku državnog suvereniteta.

3.2.2. Prestanak hrvatskog državljanstva

Prema članku 17. Zakona, hrvatsko državljanstvo prestaje otpustom, odricanjem te prema međunarodnim ugovorima.

Otpust je najsloženiji oblik prestanka hrvatskog državljanstva s obzirom na to da se provodi upravni postupak, a državljanin mora ispuniti sljedeće uvjete: *i*) imati navršenih 18 godina života *ii*) nemati smetnji po pitanju vojne obveze *iii*) mora podmiriti dužne poreze, takse i druga javna davanja te obveze prema fizičkim i stranim osobama u RH koje nose izvršni naslov *iv*) mora urediti imovinske odnose iz bračne zajednice te odnose roditelja i djece koji ostaju živjeti u RH i *v*) imati strano državljanstvo ili dokaz da će dobiti strano državljanstvo otpustom iz hrvatskog. Uz ispunjenje navedenih uvjeta, državljanin neće dobiti otpust iz državljanstva ako se protiv njega vodi kazneni postupak za kazneno djelo za koje se goni po služenoj dužnosti te u slučaju izvršavanja kazne zatvora.⁵⁰ Premda je prema prirodi stvari očekivano da kada se osoba jedanput otpusti iz državljanstva, za ponovno stjecanje mora ispočetka ispunjavati propisane uvjete, Zakon u vezi s tim pitanjem sadrži sljedeću regulaciju. Naime, rješenje o otpustu ukida se po zahtjevu osobe koja je dobila otpust ako u roku od tri godine nije stekla državljanstvo, a u roku

⁴⁶ Narodne novine, broj 118/2012 (Pravilnik).

⁴⁷ Čl. 2. Pravilnika.

⁴⁸ Čl. 7. Pravilnika.

⁴⁹ Staničić, *op. cit.* (bilj. 37), str. 921.

⁵⁰ Čl. 18., st. 1. i 2. ZHD-a.

od iduće tri godine o tome obavijesti diplomatsko-konzularno predstavništvo RH.⁵¹ Uz mogućnost ukidanja rješenja o otpustu iz hrvatskog državljanstva, dodatna mogućnost reintegracija u hrvatsko državljanstvo postoji i u slučaju kada je maloljetnoj osobi prestalo državljanstvo te kada neprekidnim boravkom na teritoriju RH od najmanje godinu dana i pisanom izjavom da se smatra hrvatskim državljaninom može ponovno steći hrvatsko državljanstvo. Izmjenama Zakona iz 2011. godine, postupci reintegracije znatno su poboljšani, pa je tako u slučaju otpusta uklonjena “kombinacija” 1+3 godine, dok se za reintegraciju kod gubitka državljanstva kao maloljetne osobe traži samo godina dana boravka na teritoriju RH umjesto dotadašnjeg prebivališta.

Jednostavniji postupak prestanka hrvatskog državljanstva jest onaj u kojem se hrvatski državljanin s prebivalištem u inozemstvu koji ima strano državljanstvo odriče državljanstva prema članku 21. Zakona. Naime, u tom slučaju punoljetni hrvatski državljanin izričito izjavom volje odriče se državljanstva u diplomatsko-konzularnom predstavništvu RH, pri čemu mu državljanstvo prestaje danom davanja izjave, dok rješenje o odricanju od hrvatskog državljanstva ima samo deklaratorni karakter.⁵² Prestanak državljanstva otpustom ili odricanjem, vrijedi i za i maloljetnu djecu.⁵³

3.3. USTAVNOSUDSKA PRAKSA

Premda je u hrvatskom zakonodavstvu državljanstvo poprilično jasno definirano, Ustavni sud Republike Hrvatske (u nastavku: Ustavni sud) 2001. godine donio je Odluku⁵⁴ kojom je ukazao na nedorečenost tadašnjeg Zakona te su Odlukom ukinute presuda (tadašnjeg) Upravnog suda Republike Hrvatske, rješenje Ministarstva unutarnjih poslova (u nastavku: MUP), a predmet se vratio na ponovni postupak MUP-u. Naime, podnositelj (inače državljanin Bosne i Hercegovine) podnio je zahtjev za primitak u hrvatsko državljanstvo kao pripadnik hrvatskog naroda te mu je rješenjem odbijen zahtjev jer nije dokazao pripadnost hrvatskom narodu, pa zbog toga podnosi i žalbu Upravnom sudu koja je također presudom odbijena čime problem državljanstva prerasta i u povredu ustavnog prava jednakosti građana RH i stranaca pred sudovima i drugim državnim

⁵¹ Čl. 19. ZHD-a.

⁵² Deklaratorni akti kontradiktorni su onim konstitutivnima. Naime, dok se konstitutivnim aktom zasniva, prekida ili mijenja neki odnos, deklaratornim se on samo utvrđuje te djeluje unatrag (retroaktivno). Promatrajući to na primjeru odricanja od hrvatskog državljanstva, vidljivo je kako pravni učinak nastaje danom odricanja, dok poslije rješenja samo utvrđuje da je danom odricanja nastao pravni učinak.

⁵³ Ovakve situacije predstavljaju podlogu za primjenu čl. 23. ZHD-a o reintegraciji osoba koje su hrvatsko državljanstvo izgubile kao maloljetne.

⁵⁴ Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske U-III-938/1997 od 14. veljače 2001. godine, Narodne novine, broj 20/2001.

tijelima.⁵⁵ Iz obrazloženja ustavne tužbe, podnositelj jasno navodi kako je dao traženu izjavu da se smatra hrvatskim državljaninom te sve ostale izjave i dokaze kojima dokazuje pripadnost hrvatskom narodu (među ostalim, naslijeđena imovina, podrijetlo prabake i pradjeda, rimokatolička pripadnost i drugo). Ustavni sud tako usvaja tužbu zbog sljedećih razloga:

- i. Zakonom nije bio definiran pripadnik hrvatskog naroda, nego izričito kazuje kako pripadnik hrvatskog naroda koji nema prebivalište u RH može steći državljanstvo naturalizacijom redovitim putem ispunjavajući zakonom tražene uvjete te dajući pisanu izjavu kojom se stranac smatra hrvatskim državljaninom
- ii. premda je podnositelj zahtjeva državljanin Bosne i Hercegovine, to ne predstavlja smetnju za primitak u hrvatsko državljanstvo s obzirom na to da udovoljava uvjetima pripadnosti hrvatskog naroda podnošenjem brojnih dokaza. Bilo bi potpuno suprotno da je zatražio otpust iz bosanskohercegovačkog državljanstva jer bi se tim činom doveo u potencijalnu opasnost stjecanja statusa apatrida
- iii. promatrajući predmet i u kontekstu upravnog postupovnog prava, podnositelj nije upoznat sa svojim pravima niti su ona zaštićena, a samo rješenje na sadrži potrebno obrazloženje odbijanja zahtjeva
- iv. Upravni sud, u postupku sudske kontrole upravnog akta, izišao je izvan konteksta Zakona jer navodi kako se pripadnost hrvatskom narodu deklarira i ponašanjem osobe, što tadašnji Zakon nije sadržavao.

Uzimajući u obzir postavljenu tezu uzvisivanja državljanstva kao kategorije državnog suvereniteta, razumljivo je kako RH štiti svoje interese, međutim, kako je riječ o pripadniku hrvatskog naroda koji je nedvojbeno dokazao svoju pripadnost istom, bilo bi razumljivo udovoljiti tom zahtjevu. No, problem je postojao zbog nedovoljne zakonodavne određenosti, kakvo stajalište je zauzeo i Ustavni sud, pa je pripadnost hrvatskom narodu detaljnije regulirana tek 2011. godine, kada je člankom 16. Zakona određeno kako se pripadnost hrvatskom narodu utvrđuje ranijim deklariranjem te pripadnošću u pravnom prometu, navođenjem pripadnosti u pojedinim javnim ispravama, zaštitom prava i promicanjem interesa hrvatskog naroda te aktivnim sudjelovanjem u hrvatskim kulturnim, znanstvenim i sportskim udrugama u inozemstvu. Referirajući se na izmjene iz 2011. godine u kontekstu pripadnosti hrvatskom narodu, definiran je i iseljenik kao osoba koja se iselila s područja RH u namjeri da u inozemstvu stalno živi.⁵⁶

⁵⁵ Čl. 26. URH-a.

⁵⁶ Čl. 11., st. 2. ZHD-a.

Međutim, govoreći o sudskoj praksi Ustavnog suda, važna je i Odluka⁵⁷ kojom se Ustavni sud bavi problematikom dokazivanja hrvatskog državljanstva, odnosno primjenom postupovnog prava, definirajući pri tome domovnicu kao javnu ispravu kojom se dokazuje hrvatsko državljanstvo, ali koja nema karakter upravnog akta jer ne proizvodi neposredan pravni učinak, odnosno njome se samo dokazuje već utvrđeno stanje. Uz domovnicu, hrvatsko državljanstvo dokazuje se i osobnom iskaznicom, putovnicom te vojnom iskaznicom pa Ustavni sud zauzima stav prema kojemu poništenje putovnice ne predstavlja oduzimanje hrvatskog državljanstva (s obzirom na to da se ono ne oduzima, nego samo prestaje izričitom voljom državljanina).⁵⁸

4. PRAVNE IMPLIKACIJE GRAĐANSTVA EUROPSKE UNIJE

Govoreći o EU-u, izuzetno je teško odrediti njegovu pravnu karakteristiku međunarodne organizacije ili nadnacionalne državne tvorevine. Kako bilo, EU ima temeljna obilježja države – teritorij, vlast i stanovništvo, no ništa od toga ne ukazuje na potrebnu stabilnost s obzirom na to da države članice imaju mogućnost napuštanje te zajednice.⁵⁹ Građanstvo EU-a poseban značaj dobiva jasnijom proklamacijom prava koja ostvaruju europski građani, pa se postavlja i pitanje može li se govoriti o državljanstvu EU-a. Njegova je svrha ponajprije ojačati tzv. europski identitet i sličnosti koje narodi uživaju.⁶⁰ No, jačanje identiteta pridonosi i jačanju demokratskih procesa, posljedično i jačanju europskih institucija, odnosno pomaže jačanju tzv. višestrukog demosa.⁶¹

Pozivajući se na članak 20. Ugovora o funkcioniranju EU-a (u nastavku: Ugovor), odgovor je negativan te se može govoriti isključivo o europskom građanstvu i to zbog razloga što državljanin neke od država članica EU-a automatski je i europski građanin, ali gu-

⁵⁷ Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske U-III-2006/2001 od 11. srpnja 2006., Narodne novine, broj 96/2006.

⁵⁸ Detaljnije t. 12. Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske U-III-2006/2001 od 11. srpnja 2006., Narodne novine, broj 96/2006.

⁵⁹ O problematici međunarodnopravnog subjektiviteta EU-a vidi: Petrašević, Tunjica; Duić, Dunja, Međunarodnopravni subjektivitet Europske unije, Pravni vjesnik, god. 26, br. 1, 2010., str. 53.–74.

⁶⁰ Marković, Milan; Vukašinić, Aleksandra, Europsko državljanstvo: razvoj, utjecaj i izazovi, Hrvatska i komparativna javna uprava: časopis za teoriju i praksu javne uprave, god. 16, br. 3, 2016., str. 511.

⁶¹ Glibo, M., Državljanstvo Europske unije, Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja, god. 46, br. 93, 2013., str. 84.

bitkom tog državljanstva, jednako tako automatski prestaje biti i europski građanin.^{62, 63} Međutim, teoretičari razlikuju pojmove europskog građanstva i državljanstva naglašavajući državljanstvo kao pripadnost državi članici EU-a, dok građanstvo označava pripadnost EU-u.⁶⁴ Europska unija nije zamišljena kao državna tvorevina, a razmatrajući to i sa sociološkog aspekta, u toj zajednici postoji samo osjećaj pripadnosti, ali ne i nužni nacionalni identitet koji oblikuje narod jer EU čini niz naroda gdje svaki od njih ima svoje povijesno nasljeđe. Kao pravna veza pojedinca s državom, europskom građanstvu predviđaju se brojna prava koja uživaju ti isti građani, a članak 20. Ugovora klasificira u četiri kategorije, kao pravo slobodnog kretanja i boravka na području država članica (slobodno kretanje na cjelokupnom području EU-a uz osobnu iskaznicu do tri mjeseca), aktivnog i pasivnog biračkog prava (na izborima za Europski parlament te lokalnim izborima u državi članici domaćinu), diplomatsko-konzularne zaštite bilo koje države članice (u slučaju da u trećoj državi ne postoji diplomatsko-konzularno predstavništvo matične države), peticije Europskom parlamentu (tzv. europska građanska inicijativa koja uključuje najmanje sedam država članica).⁶⁵

Ugovor ni na jednom mjestu ne definira europskog građanina, još manje europskog državljanina, no europskim građaninom može se smatrati svaka osoba koja ima državljanstvo neke od država članica EU-a. Ta objašnjenja u pravilu ustoličio je Sud EU-a (u nastavku: Sud) tijekom bogate sudske prakse. U predmetu Zhu i Chen⁶⁶ utvrđena su prava europskih građana. Naime, Catherine Chen rođena je na području Irske, države članice EU-a koja je omogućavala stjecanje državljanstva osobama rođenima na njezinu teritoriju (*ius soli*), a čiji su roditelji bili kineski državljani koji su boravili na teritoriju Irske. Irska je htjela protjerati navedenu obitelj s njezina državnog područja, no Sud zauzima stav kako bi tim činom Irska onemogućila uživanje prava europskog građanina Catherine Chen, a protjerivanje roditelja bilo bi suprotno pravu EU-a s obzirom na to da ispunjavaju sve potrebne uvjete za boravak na području Irske kao države članice EU-a.

⁶² Masstrichtski ugovor iz 1993. godine uvodi revolucionaran zaokret u glede prava građana EU-a uvodeći samim time i pojam europskog građanina, dok negaciju europskog državljanstva potvrđuju i teze pripadnosti narodu, što u slučaju EU-a nemamo. Detaljnije: Ljubanović, Boris; Sajfert, Juraj, Problematika državljanstva Europske unije, Pravni vjesnik, god. 25, br. 1, 2009., str. 29.

⁶³ Slična regulacija postojala je i u jugoslavenskom zakonodavstvu o državljanstvu gdje je državljanin neke od socijalističkih republika bio i državljanin SFRJ kao složene države. Međutim, tu postoji izričita distinkcija jer EU nema karakter države i brojni teoretičari joj odriču isti.

⁶⁴ Tako su Danci terminološki razgraničili ove pojmove donošenjem Jednostrane danske deklaracije kojoj državljanstvo EU-a definiraju prvenstveno kao politički i pravni koncept različit od (klasične) definicije državljanstva kao temeljne veze pojedinca s državom. Detaljnije: Đerđa, Dario, O državljanstvu Europske unije, Pravo i porezi: časopis za pravnu i ekonomsku teoriju i praksu, god. 11, br. 12, 2002., str. 85.

⁶⁵ Prava europskih građana postupno su se razvijala ponajprije praksom Suda EU-a, i to od onih ekonomskih, preko pravnih, do političkih prava. Detaljnije: Čapeta, Tamara; Rodin, Siniša, Osnove prava Europske unije, Narodne novine, Zagreb, 2018., str. 160.–161.

⁶⁶ Predmet C-200/02, Kunqian Catherine Zhu i Man Lavette Chen protiv Secretary of State for the Home Department, (2004), CJEU 639.

Stoga, iz navedenog predmeta razvidno je kako građanstvo EU-a ovisi o državljanском statusu u državi članici EU-a, pa tako, hipotetski promatrajući, gubitak državljanstva Catherine Chen znači i gubitak građanstva EU-a, samim time i svih prava koja iz istog proizlaze. Premda europski građani uživaju određena prava kao individue, ipak složenost EU-a i potreba poštovanja demokratskih načela djelomično zahtijeva proširenje tih prava, koje je jasno prikazano u predmetu *Metock* i ostali.⁶⁷ Bit je ovog predmeta u činjenici što je irska državljanka, samim time i europska građanka sklopila brak sa strancem, državljaninom Kameruna. Problem nastupa kada se irskoj državljanki a europskoj građanki ugrožava zajamčeno pravo na spajanje obitelji čime država članica EU-a krši nadnacionalnu normu kojom je obuhvaćena europska građanka.

Premda se ovdje referiramo na prava koja proizlaze iz europskog građanstva koje sadrži predznak nadnacionalnosti, to ne uskraćuje pravo države članice EU-a da postavlja prava i obveze prema svojim državljanima, vodeći se, naravno, temeljnim načelima europskog prava. Kada govorimo o temeljnoj distinkciji između europskog građanstva i državljanstva države članice, ono nalazimo, ne samo glede stjecanje istog, nego i u njegovu gubitku. Europski građanin ne može se odreći europskog građanstva i prava koja iz njega proizlaze, ali se može odreći ili biti otpušten iz državljanstva svoje države pa tek tada gubi i prava europskog građanina, a što ukazuje na izuzetnu kompleksnost pravnih implikacija europskog građanstva. Promatrajući s političkog aspekta, državljani država članica EU-a poprilično skeptično gledaju na prava koja proizlaze iz europskog građanstva, a razlozi zbog kojih se to događa jesu birokratiziranost, nadnacionalni karakter, iznalaženje konsenzusa te centralizam.⁶⁸ Posebnost europskog prava glede državljanstva jest stvaranje tzv. antidiskriminacijskog prava koje dokida bilo koji oblik diskriminacije na temelju državljanstva ili nacionalne pripadnosti. Nacionalnost, koja je usko povezana s državljanstvom, tako može označavati državljanску pripadnost nekoj državi ili pak naciji, odnosno narodu. Nedvojbeno, najveći doprinos razvoju ove grane europskog prava dao je Europski sud preko svoje prakse.⁶⁹

5. REGULACIJA DRŽAVLJANSTVA U ODABRANIM DRŽAVAMA ZAPADNOG BALKANA

Politički gledajući, pojam zapadnog Balkana obuhvaća države bivše SFRJ, a analiza njihove regulacija državljanstva zanimljiva je zato što se može povući niz paralela s bivšim sustavom te se mogu komparirati sličnosti pojedinih država. Konkretno, ta analiza ute-

⁶⁷ Predmet C-127/08, *Blaise Baheten Metock* i drugi protiv Minister for Justice, (2008), CJEU 449.

⁶⁸ Grubiša, D., Lisabonski ugovor i europsko građanstvo, *Politička misao: časopis za politologiju*, god. 47, br. 4, 2010., str. 198.–199.

⁶⁹ Detaljnije: Vladušić, Julia, *Antidiskriminacijsko pravo – pravno zaštićene osnove* (2.), *Informator: instruktivno-informativni list za ekonomska i pravna pitanja*, god. 62, br. 6335, 2014., str. 7.

meljena je na pravnim sustavima Bosne i Hercegovine (u nastavku: BiH) kao složene države, Kosova kao *de facto* još i dalje države u nastajanju te Srbije, no važno je uočiti kako sve tri države počivaju na *ius sanguinis* kao temeljnom načelu stjecanje državljanstva.

Bosna i Hercegovina. Zakonom o državljanstvu Bosne i Hercegovine⁷⁰ (u nastavku: ZD-BiH) već u njegovim uvodnim dijelovima naglašava se federalni karakter države prema kojemu su državljani Federacije BiH i Republike Srpske državljani BiH, a promjena državljanstva jednog od ta dva entiteta u drugi nema utjecaj na državljanstvo BiH.⁷¹ Uz to, utjecaj konsocijativne demokracije i različitost triju naroda naglašava i kako svi državljani uživaju jednaka prava i pod jednakim uvjetima, bez obzira na državljanstvo nekog od dva entiteta.⁷² Državljanstvo BiH stječe se na temelju *ius sanguinis*, rođenjem na teritoriju BiH, posvojenjem, naturalizacijom te prema međunarodnim ugovorima. *Ius sanguinis* i rođenje na teritoriju BiH zakonskim odredbama jednako je onim hrvatskim, osim uvjeta prema kojemu dijete rođeno izvan teritorija BiH, a čiji je jedan od roditelja državljanin BiH stječe državljanstvo BiH ako je prijavljen kao bosanskohercegovački državljanin do 23. godine života, za što je u hrvatskom zakonodavstvu predviđena granica do 18. godine života. Jasnija je i odredba o posvojenju prema kojoj dijete mlađe od 18 godina koje je posvojio državljanin BiH automatski stječe državljanstvo BiH. U vezi s naturalizacijom, i ovdje je predviđena ona redovita i tzv. olakšana naturalizacija, i mnogo je više uvjeta koje treba zadovoljiti, pa tako, među ostalim, za redovnu naturalizaciju traži se stalni boravak od najmanje tri godine, poznavanje jednog od triju jezika, stabilna primanja i drugo, dok kod tzv. olakšane naturalizacije, zakonske odredbe izričito aludiraju na bračnog druga državljanina BiH koji je stranac.⁷³ Međutim, bez ispunjavanja uvjeta za stjecanje državljanstva, isto mogu dobiti emigranti koje su se vratile u BiH te prva i druga generacija potomaka povratnika.⁷⁴ Prestanak bosanskohercegovačkog državljanstva moguć je odricanjem, otpustom, oduzimanjem te prema međunarodnim ugovorima. Uvjeti za odricanje i otpust⁷⁵ državljanstva identični su kao i oni koje nalazimo u hrvat-

⁷⁰ Službeni glasnik BiH, broj 22/2016. (ZDBiH).

⁷¹ Ovakva formulacija državljanstva izravna je posljedica Daytonskog sporazuma koji je, kao ključni cilj imao okončanje ratnih sukoba u BiH, naglašavajući, koliko je to moguće, jednakost naroda, dok su sve manjkavosti uređenja instituta državljanstva demokratizirana djelovanjem međunarodnih predstavnika. Sarajlić, Eldar, Razmatranje režima državljanstva u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini, u Shaw, Jo; Štiks, Igor, ur.: Državljeni i državljanstvo posle Jugoslavije, Clio, Beograd, Srbija, 2012., str. 150.–151.

⁷² Članci 2.–3. ZDBiH-a. Ne čudi ovakva zakonska regulacija s obzirom na to da je cjelokupni pravni sustav ove države pod nadzorom raznih međunarodnih organizacija, stoga se ovdje državljanstvo u potpunosti profilira kao kategorija ljudskog prava.

⁷³ U odnosu na hrvatski zakonodavni okvir, povoljnija naturalizacija za bračnog druga u BiH prema članku 10. ZDBiH-a postavlja uvjete: *i*) da je brak trajao najmanje pet godina prije podnošenja zahtjeva *ii*) da se stranac odrekne stranog državljanstva *iii*) da stranac ima odobren stalni boravak na teritoriju BiH te *iv*) da ne predstavlja prijetnju javnoj sigurnosti.

⁷⁴ Detaljnije u člancima 9.–13. ZDBiH-a.

⁷⁵ Članci 19.–22. ZDBiH-a.

skom zakonodavstvu, no razlika u odnosu na RH jest mogućnost oduzimanja državljanstva, pri čemu je nužno da takva mjera bude proporcionalna. Naime, državljanstvo BiH može se oduzeti ako je *i*) ono stečeno na prijevaru *ii*) državljanin vrši vojnu službu u stranoj državi *iii*) državljanin osuđen za kazneno djelo pravomoćnom presudom u državi ili izvan nje te *iv*) državljanstvo stečeno bez ispunjenja zakonom postavljenih uvjeta. U odnosu na oduzimanje državljanstva u bivšoj državi kada je takva zakonska odredba bila izuzetno restriktivna, ovdje se uočava element proporcionalnosti pri čemu osoba može ostati bez državljanstva samo ako za to postoji izuzetno opravdan razlog. Zbog toga je ključna i odredba članka 17. ZDBiH koja jasno proklamira kako se državljanstvo BiH ne može izgubiti ako bi osoba time postala apatrid, no gubitkom državljanstva jednog od entiteta, a ne stjecanjem državljanstva drugog entiteta, gubi se državljanstvo BiH. Stoga, iz svega izloženog, vidljiva je složenost ovakvog sustava, ne samo na državno-političkoj razini, nego i kad je posrijedi zakonodavstvo. Od 2006. godine BiH je potpisnica Europske konvencije o državljanstvu.⁷⁶

Srbija. S obzirom na jedinstveno državno uređenje, srbijanski Zakon o državljanstvu Republike Srbije (u nastavku: ZDRS)⁷⁷ samim time sadrži manje složene uvjete stjecanja državljanstva. Kao i hrvatski zakon, ZDRS započinje načelom isključivosti, što bosansko zakonodavstvo ne regulira. Državljanstvo Republike Srbije stječe se *ius sanguinis*, rođenjem na teritoriju Republike Srbije, primitkom u državljanstvo te prema međunarodnim ugovorima. Uvjeti stjecanja državljanstva *ius sanguinis* te rođenjem na teritoriju Republike Srbije isti su kao oni koje predviđa hrvatski Zakon, pri čemu osoba starija od 18 godina života rođena u inozemstvu, a čiji je jedan od roditelja u trenutku rođenja bio državljanin Republike Srbije, a drugi strani državljanin, stječe državljanstvo Republike Srbije na temelju *ius sanguinis* ako do 23. godine života podnese zahtjev za upis u evidenciju državljana.⁷⁸ Što se tiče stjecanja državljanstva primitkom, stranac mora imati navršenih 18 godina života te biti poslovno sposoban, imati otpust iz stranog državljanstva ili dokaz da će ga dobiti, prijavljeno prebivalište na teritoriju Republike Srbije u neprekidnom trajanju od najmanje tri godine te dati pisanu izjavu da Republiku Srbiju smatra svojom državom.⁷⁹ I u ovom slučaju uvjeti su blaži u odnosu na hrvatsko zakonodavstvo, a osobito glede boravka na teritoriju države te pisane izjave, čime je postupak znatno pojednostavnjen. Komparirajući s hrvatskim zakonodavstvom, ZDRS također predviđa izdavanje svojevrsnog zajamčenja primitka u državljanstvo koje vrijedi dvije godine u slučaju kada stranac nema otpust iz stranog državljanstva ili dokaz da će dobiti

⁷⁶ Bosanskohercegovački teoretičari naginju mišljenju kako je državljanstvo ključna poveznica u njihovu međunarodnom privatnom pravu. Potpisivanjem navedene Konvencije, uvida se koliko je složen pravni sustav BiH, pa tako i regulacija državljanškog statusa preko više pravnih akata. Lasić, Mile, Ususret Europskoj konvenciji o državljanstvu, Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 20, 2007., str. 224.–225.

⁷⁷ Službeni glasnik Republike Srbije, broj 135/2004, 90/2007, 24/2018.

⁷⁸ Čl. 10. ZDRS-a.

⁷⁹ Čl. 14. ZDRS-a.

otpust iz stranog državljanstva. Primitak u državljanstvo prema povoljnijim uvjetima stječe stranac bračni drug državljanina Republike Srbije ako su u bračnoj zajednici najmanje tri godine, ako ima odobreno stalno boravište te podnošenjem izjave kojom Republiku Srbiju smatra svojom državom. Pod povoljnijim uvjetima državljanstvo mogu steći iseljenici i njihovi potomci, dok ZDRS zadržava mogućnost primitka u državljanstvo na temelju diskrecijske ocjene bez obzira na ispunjenje zakonom postavljenih uvjeta.⁸⁰ Načini prestanka srbijanskog državljanstva jednaki su onima koje predviđa hrvatsko zakonodavstvo, a to su otpust, odricanje te međunarodni ugovori. Osobita karakteristika ZDRS jest izjava kojom stranac pri stjecanju srbijanskog državljanstva prihvaća Republiku Srbiju kao svoju državu, što ima prikrivenu ideološku funkciju.⁸¹ Međutim, ona nema samo ideološku funkciju, nego i pravnu, s obzirom na to da je takva izjava formalizirana bez dodatnih sadržaja. Komparirajući s hrvatskim zakonodavstvom, i ovdje je vidljivo da se kod postavljanja uvjeta na temelju godina života, pogoduje osobama koje žele državljanstvo Republike Srbije na temelju prirođenja, što svakako može dovesti i do pozitivnih i negativnih učinaka. Kao što to regulira i hrvatski Zakon, tako i ZDRS presumira državljaninom Republike Srbije državljanina bivše SFRJ koji je na dan 27. veljače 2005. godine imao državljanstvo neke od bivših država SFRJ uz prijavljeno prebivalište na teritoriju Republike Srbije u trajanju od najmanje devet godina podnošenjem pisane izjave kojom se smatra državljaninom Republike Srbije.⁸²

Kosovo. Kosovski Zakon o državljanstvu⁸³ (u nastavku: ZDK) specifičan je s obzirom na to da sadrži i definiciju državljanstva koje definira kao jednu usku zakonsku vezu između Republike Kosovo i jedne osobe iz koje proizlaze obostrana prava i obveze,⁸⁴ što je iznimka u odnosu na spomenuta zakonodavstva koja nisu usuglasila tu definiciju. Kosovsko državljanstvo stječe se *ius sanguinis*, rođenjem na teritoriju Kosova, naturalizacijom, prema međunarodnom ugovoru te statusom stalnog stanovnika i registracijom. Stjecanje državljanstva rođenjem na teritoriju Kosova gubi dijete kojemu se do njegove 7. godine života utvrdi da su roditelji strani državljani, prema zahtjevu roditelja dijete gubi kosovsko državljanstvo,⁸⁵ što je poprilično restriktivno u odnosu na analizirana zakonodavstva koja tu granicu protežu do 14. godine života. Što se tiče naturalizacije, stranac mora ispunjavati uvjete punoljetnosti (pri čemu nije izričito naglašena i poslovna sposobnost), ima neprekidan boravak u trajanju od najmanje pet godina na teritoriju Republike Kosovo, izjaviti i svojim ponašanjem potvrditi poštivanje ustavnog i

⁸⁰ Članci 17.–19. ZDRS-a.

⁸¹ Ravlić, Slaven, Nacionalne manjine i dvojno državljanstvo, Forum za sigurnosne studije, god. 1, br. 1, 2017., str. 22.

⁸² Čl. 52. ZDRS-a.

⁸³ Službeni list Republike Kosovo, broj 33/2013.

⁸⁴ Čl. 2., st. 1. ZDK-a.

⁸⁵ Čl. 7. ZDK-a.

pravnog poretka Republike Kosovo, imati dovoljno materijalni sredstava za uzdržavanje, ispunjenje financijskih obveza te poznavati jedan od službenih jezika u Republici Kosovo. Ovakav način naturalizacije predstavlja redovitu naturalizaciju, dok ZDK nabroja ostale slučajeve u kojima se naturalizacija provodi pod povoljnijim uvjetima, a to su naturalizacija supružnika, supružnika i maloljetne naturalizirane osobe, izbjeglice, apatrida, pripadnika kosovske dijaspe te osobe koja je izgubila kosovsko državljanstvo.⁸⁶ Specifičnost ZDK jest i u tome što definira pripadnika kosovske dijaspe kao svaku osobu koja ima zakonski i redovan boravak izvan Republike Kosova, ali koja potvrdi da je rođena u Republici Kosovu te da ima bliske obiteljske i ekonomske veze s Republikom Kosovom. Hrvatski Zakon praktički sadrži natuknice tko je pripadnik hrvatskog naroda, ali ne i preciznu definiciju. Što se tiče prestanka kosovskog državljanstva, tri su načina: otpustom, odnosno oslobođenjem, oduzimanjem državljanškog prava te prema međunarodnim ugovorima.⁸⁷ Za otpust iz državljanstva, odnosno oslobođenja od državljanstva, kosovski državljanin mora ispuniti tri uvjeta, a to su *i*) da ima državljanstvo druge države ili jamstvo primitka u isto *ii*) da je ispunio financijske obveze prema državi te *iii*) da se protiv njega ne vodi istraga, kazneni postupak, odnosno da ne izdržava kaznu zatvora. Kada državljanin traži oslobođenje od kosovskog državljanstva, nadležna tijela prema zahtjevu državljanina izdaju jamstvo oslobođenja s rokom važenja od dvije godine. Oduzimanje državljanstva uslijedit će pak u slučaju kada se državljanin namjerno uključio u neku organizaciju ili obavlja djelatnosti s ciljem rušenja ustavnog poretka države te u slučaju kada postane pripadnik policije druge države bez prethodnog odobrenja.⁸⁸ Specifičan način stjecanja kosovskog državljanstva jest onaj stalnog stanovnika Republike Kosovo. Stalnim stanovnikom tako se smatra osoba koja je na dan 1. siječnja 1998. godine bila državljanin tada Federativne Republike Jugoslavije, a toga dana imala je stalno prebivalište na teritoriju Republike Kosovo. Te osobe dobivaju kosovsko državljanstvo bez obzira na aktualno državljanstvo ili mjesto stanovanja. Postojanje ovakvih zakonskih odredbi ne čudi s obzirom na etničku složenost i brojne prijepore koji postoje na Kosovu, a svrha takvih odredbi nedvojbeno je omogućavanja povratka iseljenih državljana.

6. ZAKLJUČAK

Osvrćući se na postavljenu tezu državljanstva kao temeljne odlike državnog suvereniteta, cjelokupna analiza to u svakom slučaju potkrjepljuje jer se tako stanovništvo neke države u potpunosti profilira kao jedan od elemenata države. Stoga, stroži uvjeti za stjecanje državljanstva mogu voditi k jačanju državnog suvereniteta, ali i tu je potrebno

⁸⁶ Članci 11.–17. ZDK-a.

⁸⁷ Čl. 19. ZDK-a.

⁸⁸ Čl. 24. ZDK-a.

voditi računa o poštovanju ljudskih prava, razumnim rokovima i svrishodnosti svakog postupanja. Analiza hrvatskog državljanškog zakonodavstva generalno ukazuje na kvalitetnu regulaciju te materije, ali gdje *de lege lata* ima mnogo "praznog" prostora koji treba dopuniti i pojasniti. Složenost državljanstva očituje se i u tome što je isprepletено normama međunarodnog i upravnog prava, pri čemu ih treba distancirati na način što norme međunarodnog prava otvaraju mogućnost jačanja državnog suvereniteta, dok norme upravnog prava u punom smislu jamče provedbu pravno-zaštitnog postupka vodeći se načelima dobre uprave.

Pojedine nedostatke u hrvatskom državljanškom zakonodavstvu vlast uočava, stoga treba pozdraviti najave izmjene Zakona o hrvatskom državljanstvu. Najavljenim zakonskim izmjenama, među ostalim, omogućila bi se jednostavnija reintegracija iseljenika u hrvatsko državljanstvo, uvela bi se svečana prisega primitka u hrvatsko državljanstvo te bi se povisila dobna granica za stjecanje državljanstva djetetu do 21. godine života. Međutim, pravo je pitanje kako će u praksi djelovati izmjene zakona, s obzirom na to da ni dosad iseljenici nisu bili u većoj mjeri zainteresirani za stjecanje hrvatskog državljanstva premda je postupak pojednostavnjen u odnosu na druge tražitelje hrvatskog državljanstva. To pitanje nedvojbeno zahtijeva dublju analizu i iznalaženje načina kvalitetne reintegracije iseljenika, a mjera kojom bi se zasigurno potaknulo iseljenike na stjecanje hrvatskog državljanstva jest općenito uređeniji pravni sustav koji jamči kako sigurniji život, tako i sigurnije poslovanje i brojne druge aspekte života. S obzirom na to da državljanstvo kao izuzetno kompleksna materija predstavlja jedno od statusnih prava građana, razmatrajući je *de lege ferenda*, hrvatsko zakonodavstvo (kao i druga) trebalo bi se, po načinjenoj detaljnoj analizi usporedbom svim prednosti i nedostataka, kretati u smjeru stvaranja jedinstvenog statusnog zakonika koji bi obuhvaćao jedno šire područje. Na taj način međusobno povezana pitanja bila bi objedinjena na jednom mjestu, što bi bilo pogodno i zbog čestih promjena i potreba prilagodbe domaćeg zakonodavstva s onim europskim.

Usporedbom hrvatskog zakonodavnog rješenja s odabranim zemljama zapadnog Balkana uočava se i snažan sociološki aspekt kod određivanja državljanstva, pri čemu je u ponekim situacijama važnije samo imati državljanstvo kao najsnažniju poveznicu pojedinca s državom, bez obzira na prava i obveze koje iz njega proizlaze. Isto tako vidljivo je kako je *ius sanguinis* temeljno načelo stjecanja državljanstva, ali i da postoje brojne iznimke u njegovu stjecanju. Tu se osobito treba osvrnuti na Bosnu i Hercegovinu zbog federalnog ustrojstva vlasti, pri čemu zakonske postavke i mogućnosti značajnije štite pravo na državljanstvo.

S druge pak strane, kosovsko državljanstvo vrlo je skromno uređeno, no u odnosu na ostale države, jedino u svom zakonodavstvu sadrži i definiciju državljanstva. Takva definicija neće dovesti do znatnijih promjena i poboljšanja u uređenju državljanškog zakonodavstva, ali ukazuje na poveznicu državljanca s (matičnom) državom, pri čemu je

Kosovo specifično jer se takvom definicijom daje značaj i njegovu statusu kao države, što može imati i svoje pozitivne i negativne učinke u odnosu na druge države.

Govoreći o srbijanskom državljanstvu, način stjecanja i postupak isti su kao i u našem zakonodavstvu, osim pojedinih dobnih granica. Analizom se uviđaju brojne sličnosti između hrvatskog, srpskog, bosanskog i kosovskog državljanstva, što ima prednost kad je posrijedi upravna konvergencija, a osobito je važno za ove zemlje zapadnog Balkana na njihovu putu prema europskim integracijama.

Važnost EU-a ne očituje se samo u propagiranju europskog građanstva, nego i stvaranjem europskog upravnog prostora. Svrha tog upravnog prostora jest harmonizacija upravnog sustava na području EU-a (s primarnom svrhom zaštite unutarnjeg tržišta) s obzirom na kulturološke, normativne, političke i druge kriterije. Međunarodnopravni karakter EU-a treba odvojiti od državnog karaktera i zbog činjenice što se teoretičari i dalje ne mogu složiti oko toga pitanja, stoga je prikladnije govoriti o europskom građanstvu. Njega treba promatrati kao kvalitetan zaštitni instrument u ostvarivanju pojedinih prava zbog nadnacionalnog karaktera, no koliko će europski građani koristiti te povlastice i prava, ovisi o pristupačnosti tih prava. U konačnici i europsko građanstvo doprinosi jačanju suvereniteta EU-a, ponajprije institucionalnog. Stoga, može se zaključiti kako državljanstvo ima i pravni i sociološki aspekt te kako njihova međusobna kombinacija opravdava i tezu odlike državnog suvereniteta. No, sumiramo li sve izneseno, jasno se uočava kako koncept europskog građanstva nema svrhu regulacije državljanstva u državama članicama, nego jača europski identitet ukazujući na sve sličnosti i razlike koje te države imaju, stvarajući na taj način kvalitetniji pravno-politički sustav.

POPIS LITERATURE

Knjige:

1. Andrassy, Juraj, *et al.*, Međunarodno pravo 1, Školska knjiga, Zagreb, 2010.
2. Babac, Branko, Upravno pravo: odabrana poglavlja iz teorije i praxisa, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, 2004.
3. Borković, Ivo, Upravno pravo, Narodne novine, Zagreb, 2002.
4. Čok, Vida, Pravo na državljanstvo, Beogradski centar za ljudska prava Dosije, Beograd, 1999.
5. Čapeta, Tamara; Rodin, Siniša, Osnove prava Europske unije, Narodne novine, Zagreb, 2018.
6. Ivanda, Stipe, Policijsko upravno pravo, Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, 2011.

7. Kregar, Josip, *et al.*, Uvod u sociologiju, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2014.
8. Sarajlić, Eldar, Razmatranje režima državljanstva u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini, u Shaw, Jo; Štiks, Igor, (ur.), Državljeni i državljanstvo posle Jugoslavije, Clio, Beograd, Srbija, 2012.
9. Vrban, Duško, Država i pravo, Golden marketing, Zagreb, 2003.

Članci:

1. Đerđa, Dario, O državljanstvu Europske unije, Pravo i porezi: časopis za pravnu i ekonomsku teoriju i praksu, god. 11, br. 12, 2002., str. 83.–88.
2. Glibo, Maja, Državljanstvo Europske unije, Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja, god. 46, br. 93, 2013., str. 81.–100.
3. Grubiša, Damir, Lisabonski ugovor i europsko građanstvo, Politička misao: časopis za politologiju, god. 47, br. 4, 2010., str. 185.–209.
4. Kosnica, Ivan, Državljanstvo i Opći građanski zakonik u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji od 1853. do 1879., Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, god. 63, br. 5–6, 2013., str. 1143.–1164.
5. Kosnica, Ivan, Gubitak državljanstva u Hrvatskoj i Slavoniji od Bachovog apsolutizma do raspada Monarhije, Pravni vjesnik, god. 29, br. 3–4, 2013., str. 61.–80.
6. Lasić, Mile, Ususret Europskoj konvenciji o državljanstvu, Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 20, 2007, str. 223.–239.
7. Ljubanović, Boris; Sajfert, Juraj, Problematika državljanstva Europske unije, Pravni vjesnik, god. 25, br. 1, 2009., str. 27.–40.
8. Marković, Milan; Vukašinić, Aleksandra, Europsko državljanstvo: razvoj, utjecaj i izazovi, Hrvatska i komparativna javna uprava: časopis za teoriju i praksu javne uprave, god. 16, br. 3, 2016., str. 479.–525.
9. Metelko-Zgombić, Andreja, Sukcesije država od 1918. do danas na području Republike Hrvatske i njihov utjecaj na državljanstvo fizičkih osoba, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, god. 32, br. 2, 2011., str. 829.–855.
10. Mršić, Gordana, Stjecanje hrvatskog državljanstva prirođenjem, Hrvatska pravna revija, god. 3, br. 2, 2003., str. 67.–74.
11. Petrašević, Tunjica; Duić, Dunja, Međunarodnopravni subjektivitet Europske unije, Pravni vjesnik, god. 26, br. 1, 2010., str. 53.–74.
12. Ravlić, Slaven, Etničko shvaćanje nacije i dvojno državljanstvo: usporedba švedske, njemačke i hrvatske politike građanstva, Hrvatska i komparativna javna uprava: časopis za teoriju i praksu javne uprave, god. 17, br. 4, 2017., str. 611.–638.

13. Ravlić, Slaven, Nacionalne manjine i dvojno državljanstvo, Forum za sigurnosne studije, god. 1, br. 1, 2017., str. 8.–32.
14. Staničić, Frane, Važnije promjene u hrvatskom državljanstvu nakon novele Zakona o hrvatskom državljanstvu iz 2011., Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, god. 33, br. 2, 2012., str. 917.–938.
15. Štiks, Igor, Uključeni, isključeni, pozvani: politike državljanstva u postsocijalističkoj Europi i Hrvatskoj, Politička misao: časopis za politologiju, god. 47, br. 1, 2010., str. 77.–100.
16. Vladušić, Julia, Antidiskriminacijsko pravo – pravno zaštićene osnove (2.), Informator: instruktivno-informativni list za ekonomska i pravna pitanja, god. 62, br. 6335, 2014, str. 7.–8.
17. Zlatković Winter, Jelena, Državljanstvo, nacionalni identitet i migracije: europska perspektiva, Revija za sociologiju, god. 32, br.1–2, 2001., str. 39.–47.

Izvori prava:

1. Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 56/1990, 135/1997, 8/1998, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001, 76/2010, 85/2010, 5/2014.
2. Zakon o hrvatskom državljanstvu, Narodne novine, broj 53/1991, 70/1991, 28/1992, 113/1993, 4/1994, 130/2011, 110/2015.
3. Zakon o strancima, Narodne novine, broj 130/2011, 74/2013, 69/2017, 46/2018.
4. Zakon o državljanstvu Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, broj 22/2016.
5. Zakon o državljanstvu Republike Srbije, Službeni glasnik Republike Srbije, broj 135/2004, 90/2007, 24/2018.
6. Zakon o državljanstvu Kosova, Službeni list Republike Kosovo, broj 33/2013.
7. Odluka o objavi Opće deklaracija o ljudskim pravima, Narodne novine, broj 12/2009.
8. Pravilnik o načinu provjere poznavanja hrvatskog jezika i latiničnog pisma, hrvatske kulture i društvenog uređenja u postupcima stjecanja hrvatskog državljanstva, Narodne novine, broj 118/2012.

Sudska praksa Ustavnog suda Republike Hrvatske:

1. Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske U-III-938/1997 od 14. veljače 2001. godine, Narodne novine, broj 20/2001.
2. Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske U-III-2006/2001 od 11. srpnja 2006., Narodne novine, broj 96/2006.

Sudska praksa Suda Europske unije:

1. Predmet C-200/02, Kunqian Catherine Zhu i Man Lavette Chen protiv Secretary of State for the Home Department, (2004), CJEU 639.
2. Predmet C-127/08, Blaise Baheten Metock i drugi protiv Minister for Justice, (2008), CJEU 449.

Mrežni izvori:

1. Citizenship, <https://www.britannica.com/topic/citizenship>, pristupljeno 14. veljače 2019.
2. Dijaspورا, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=15119>, pristupljeno 15. veljače 2019.
3. Ministarstvo vanjskih i europskih poslova, www.mvep.hr, pristupljeno 15. veljače 2019.
4. Zakon o državljanstvu Socijalističke Republike Hrvatske iz 1977., <https://hr.wikisource.org/wiki/Zakon-o-državljanstvu-Socijalističke-Republike-Hrvatske-iz-1977.-godine>, pristupljeno 15. veljače 2019.

CITIZENSHIP AS A FUNDAMENTAL FEATURE OF STATE JURISDICTION IN THE REPUBLIC OF CROATIA WITH REFERENCE TO THE WESTERN BALKAN COUNTRIES AND THE CITIZENS OF THE EUROPEAN UNION

Abstract

Citizenship represents a legal relationship between the state and the individual, from which rights and obligations arise, and by modern regulation, citizenship appears as a factor in shaping state sovereignty, which is influenced by the sociological and legal factors whose complementarity creates a unique concept and that include numerous laws. The Croatian Citizenship Act was passed in 1991, and like the majority of European citizenship acts, this Act is also based on *ius sanguinis* as the fundamental form of acquiring Croatian citizenship. By joining the European Union in 2013, Croatian citizens also became European citizens. The concept of European citizenship (or citizenship) represents a special legal link that the citizens of the Member States have towards the European Union as a supranational institution, which is acquired and lost automatically. This legal link produces numerous rights, which, *inter alia*, include freedom of movement, electoral law and others. Having lived in one state for decades, Croatia and the Western Balkan countries share a number of not only similarities but also differences in relation to the regulation of national legislation. Legislative differences are manifested primarily with regard to the question of acquiring citizenship on the grounds of naturalization, with certain states imposing stricter conditions for acquiring citizenship in this way (Croatia is also part of this group). All this indicates that citizenship can influence state sovereignty as a fundamental feature of the state. The aim of this paper is to present the complexity of citizenship, primarily from the legal aspect, especially by analyzing the Croatian legal framework and briefly pointing out a normative arrangement of neighboring states, the so-called Western Balkan countries. It can be concluded that citizenship has both a legal and a sociological aspect and that their mutual combination justifies the hypothesis of state sovereignty.

Keywords: citizenship, state sovereignty, EU citizenship, *ius sanguinis*, naturalization

UPUTE AUTORIMA

Časopis Paragraf, godišnjak je najboljih studentskih radova koji se bave pravnim i društvenim pitanjima. Obuhvaća radove studentica i studenata Pravnog fakulteta u Osijeku kao i ostalih fakulteta u Republici Hrvatskoj. Uredništvo može odobriti i objavljivanje rada s inozemnog fakulteta. Časopis izdaje Pravni fakultet Osijek. Prijavljeni radovi moraju biti pravne, ekonomske, sociološke ili neke druge društvene tematike.

Rad ne smije biti objavljen u nekoj drugoj stručnoj ili znanstvenoj publikaciji. Svaki autor/autorica potpisuje Izjavu o autorstvu (obrazac je dostupan na mrežnim stranicama časopisa). Time autor/autorica jamči da poslani rad predstavlja njegov/njezin originalni rukopis, da ne krši etička i autorska prava te da strogo poštuje pravila metodologije znanstvenog rada kad je riječ o navođenju tuđih rezultata rada. Uz pomoć dostupnih i odobrenih programa za otkrivanje plagijata radovi se obvezno podvrgavaju takvoj provjeri.

Uredništvu je uz rad potrebno dostaviti preporuku sveučilišnog nastavnika za objavljivanje. Obrazac za preporuku dostupan je na mrežnim stranicama časopisa.

Radovi se dostavljaju Uredništvu u elektronskom obliku (format.doc) na adresu e-pošte: paragraf@pravos.hr. Preporuka i jedan otisnuti primjerka rada dostavljaju se na adresu: Uredništvo Paragrafa,

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pravni fakultet Osijek
Stjepana Radića 13, 31 000 Osijek
Republika Hrvatska

Autor/autorica zadržava autorska prava na objavljenom članku, ali daju časopisu pravo prvog objavljivanja. Radovi prihvaćeni za objavljivanje ili već objavljene u časopisu Paragraf autor/autorica smije objaviti u drugim publikacijama, uz napomenu da je rad već objavljen u časopisu Paragraf. Prijavom rada za objavljivanje autori/autorice daju dopuštenje za objavljivanje elektroničke inačice rada.

Svi radovi (osim prikaza, osvrti, izvješća sa skupova i sl.) moraju proći recenzentski postupak, a objavljuju se pozitivno ocijenjeni radovi. Kategorizacija radova provodi se kako slijedi: izvorni znanstveni rad, prethodno znanstveno priopćenje, pregledni znanstveni rad, stručni rad. Konačnu odluku o kategorizaciji rada donosi Uredništvo, vodeći se ponajprije ocjenom recenzenata. Uredništvo pridržava pravo prilagodbe rada općim pravilima uređivanja časopisa i jezičnim zakonitostima hrvatskog standardnog jezika.

Radovi koji se prijavljuju za objavu u časopisu moraju udovoljavati sljedećim tehničkim karakteristikama:

1. Prihvaćaju se radovi na hrvatskom ili na engleskom jeziku.

2. Najviše tri osobe mogu biti autori jednog rada.

3. Uz naslov rada navodi se ime i prezime autora, naziv fakulteta, upisana godina studija, adresa elektroničke pošte.

4. Rad mora sadržavati sažetak koji ne smije biti duži od 250 riječi. Nakon sažetka navode se ključne riječi (do pet ključnih riječi).

5. Naslov rada i sažetak s ključnim riječima dostavljaju se i na engleskom jeziku.

6. Glavni tekst rada ne smije biti veći od 32 kartice (57.600 znakova, uključujući bjeline i podrubne bilješke (fusnote)).

7. Stil slova, veličina slova, prored, poravnanje kako slijedi:

Naslov rada – Times New Roman, velika tiskana slova, veličina slova 14, prored 1,5, centrirano

Podnaslovi rada – Times New Roman, veličina slova 12, prored 1,0, lijevo poravnanje

Podaci o autorima – Times New Roman, veličina slova 12, prored 1,0, lijevo poravnanje

Sažetak, ključne riječi, glavni tekst i popis literature – Times New Roman, veličina slova 12, prored 1,0, obostrano poravnanje

Podrubne bilješke – Times New Roman, veličina slova 10, prored 1,0, obostrano poravnanje

8. Naslov i svi podnaslovi trebaju biti podebljani (**bold**).

9. Latinski izrazi i kratice (*ibid.*, *op. cit.*) kao i riječi na drugim stranim jezicima uvijek se pišu kosim slovima (*italic*, *kurziv*).

10. Na kraju rada navodi se popis korištene literature i to razvrstan u sljedeće grupe: knjige, članci, izvori prava, mrežni izvori, ostali izvori, a unutar grupe bibliografske jedinice potrebno je navesti abecednim redom. Reference u popisu literature moraju biti u skladu s pravilima citiranja.

11. Autori/autorice dužni su poštovati pravila citiranja u cijelom radu; pri prvom navođenju daje se puni opis bibliografske jedinice.

Knjige – prezime autora, ime autora, naslov, izdavač, mjesto izdanja, godina izdanja, broj stranice na koju se upućuje

- Andrassy, Juraj; Bakotić, Božidar; Seršić, Maja; Vukas, Budislav, Međunarodno pravo 1, Školska knjiga, Zagreb, 2010., str. 78.

Članci – prezime autora, ime autora, naslov članka, naziv časopisa, godište, broj i godina izdanja, broj stranice na koju se upućuje (u popisu literature str. od – do)

- Tucak, Ivana, Pravni odnosi *in rem* i pravni odnosi *in personam*, Pravni vjesnik, god. 27, br. 2, 2011., str. 9.

U popisu literature: Tucak, Ivana, Pravni odnosi *in rem* i pravni odnosi *in personam*, Pravni vjesnik, god. 27, br. 2, 2011., str. 7.–23.

Izvori prava – naziv, službeno glasilo, broj u kojem je objavljeno

- Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 30/2009
- Konvencija Ujedinjenih naroda o pravu mora i Završni akt Treće konferencije Ujedinjenih naroda o pravu mora s Prilozima I-VII. i Dodatkom i Sporazum o primjeni XI. dijela Konvencije Ujedinjenih naroda, Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 9/2000
- Uredba (EU) br. 1177/2010 Europskog parlamenta i Vijeća od 24. studenoga 2010. o pravima putnika kada putuju morem ili unutarnjim plovnim putovima i o izmjeni Uredbe (EZ) br. 2006/2004, SL L 334, 17. prosinca 2010. Posebno izdanje na hrvatskom, poglavlje 15, svezak 13, str. 142.–157.

Mrežni izvori – naslov, adresa stranica, datum posljednjeg pristupa

- Prava putnika u autobusnom prijevozu, <http://europa.eu/youreurope/citizens/travel/passenger-rights/bus-and-coach/index-hr.htm>, pristupljeno 5. listopada 2015.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

“Paragraf” is an annual journal containing the best student papers dealing with legal and social issues. It contains papers of the students of both the Faculty of Law Osijek and other faculties in the Republic of Croatia. The Editorial Board may also approve of the publication of a paper from a foreign faculty. The periodical is published by the Faculty of Law Osijek. Papers submitted for publication must deal with legal, economic, sociological or other social topics.

Papers submitted for publication must not have been published in any other professional or scientific publication. Every author signs the Authorship Statement (the form may be downloaded from the journal website). Having signed the Statement, the author/authoress guarantees that the submitted paper is his/her original manuscript, that it does not violate any ethical rules or copyrights, and that it strictly follows the rules and methodology of scientific work regarding the citation of other researcher work results. All submitted papers undergo authentication and anti-plagiarism tests based on available and verified software.

When sending their papers to the Editorial Board, authors should also attach a recommendation letter from a university professor for the publication of the paper. The recommendation form can be downloaded from the journal website.

Papers are sent to the Editorial Board in electronic form (format.doc) using the following E-mail address: paragraf@pravos.hr. The recommendation letter and one printed copy of the paper are sent to the following address:

“Paragraf”

Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Law Osijek

Stjepana Radića 13

31 000 Osijek

Republic of Croatia

The author/authoress retains copyrights for the published paper, but gives the journal the right of first publication. The author/authoress has the permission to publish papers accepted for publication or already published in “Paragraf” in other publications but with the remark that the paper was already published in the “Paragraf” journal. By submitting the paper for publication, authors/authoresses agree to the publication of an electronic version of the paper.

All papers (with the exception of reviews, critical overviews, conference reports etc.) must undergo a review procedure, and only positively reviewed papers are published. The papers are categorised as follows: original scientific paper, preliminary communica-

tion, review article, and professional paper. A final decision about paper categorisation is made by the Editorial Board primarily on the basis of the reviewers' opinion. The Editorial Board reserves the right to adjust the paper to general editing rules for journals and the rules of the standard Croatian language.

Papers submitted for publication must meet the following technical requirements?

1. Papers submitted for publication may be written in Croatian or in English.
2. A maximum of three persons may be accepted as authors of one paper.
3. The title of the paper must be followed by the name and family name of the author/authors, name of the faculty, current year of study, and E-mail address.
4. The paper must contain an abstract which must not exceed 250 words. The abstract must be followed by (up to five) key words.
5. The title of the paper and the abstract with the key words must also be submitted in English.
6. The main part of the paper must not exceed 32 pages (57,600 characters, including blank spaces and footnotes).
7. Character style, character size, spacing, and alignment must be set as follows:
 Paper title – Times New Roman, uppercase letters, character size 14, spacing 1.5, centred;
 Subtitles of the paper – Times New Roman, character size 12, spacing 1.0, left alignment;
 Information on authors – Times New Roman, character size 12, spacing 1.0, left alignment;
 Abstract, key words, body text and the list of references – Times New Roman, character size 12, spacing 1.0, justified alignment;
 Footnotes – Times New Roman, character size 10, spacing 1.0, justified alignment.
8. The title and all subtitles should be **bolded**.
9. Latin expressions and abbreviations (*ibid.*, *op. cit.*) as well as the words from other foreign languages are always *italicised*.
10. At the end of the paper, the authors must provide a list of references that have been consulted which should be classified into the following groups: books, articles, sources of law, Internet sources, and other sources; within each group bibliographical notes are listed alphabetically. References on the list must be written according to citation rules.
11. The authors/authoresses are obliged to observe the citation rules throughout their paper; the first citation contains a full description of the bibliographic unit.

Books – Last name of the author, first name of the author, title, publisher, publishing place, year of publication, number of the page referred to, e.g.

- Andrassy, Juraj; Bakotić, Božidar; Seršić, Maja; Vukas, Budislav, *Međunarodno pravo 1*, Školska knjiga, Zagreb, 2010, p. 78.

Articles – Last name of the author, first name of the author, title of the article, name of the periodical, volume, number and year of publication, number of the page referred to, (in the list of references pages must be specified from – to), e.g.

- Tucak, Ivana, Pravni odnosi *in rem* i pravni odnosi *in personam*, Pravni vjesnik, Vol. 27, No. 2, 2011, p. 9.

In the list of references:

- Tucak, Ivana, Pravni odnosi *in rem* i pravni odnosi *in personam*, Pravni vjesnik, Vol. 27, No. 2, 2011, pp. 7–23.

Sources of law – name of the source, official gazette, number of the gazette in which the source of law was published, e.g.:

- Strategy for Sustainable Development of the Republic of Croatia (Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske), Official Gazette, No. 30/2009
- United Nations Convention on the Law of the Sea, Official Gazette, International Agreements, No. 9/2000
- Regulation (EU) No 1177/2010 of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 concerning the rights of passengers when travelling by sea and inland waterway and amending Regulation (EC) No 2006/2004, OJ L 334, 17. 12. 2010, pp. 1–16.

Internet sources – title, website title, the last access date

- Prava putnika u autobusnom prijevozu, <http://europa.eu/youreurope/citizens/travel/passenger-rights/bus-and-coach/index-hr.htm>, accessed 5 October, 2015.